

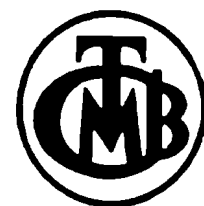
Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No:04/05

Para: Para Hukuku ve Kaynakları

Doç. Dr. Z. Ernur Demir Abaan

NİSAN 2004

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	
GİRİŞ	1-10
BÖLÜM I	11-54
1.Para Hukuku Kaynakları	11-24
2.Anayasal Para Hukuku:ABD Anayasası	24-27
3.ABD Anayasası ve Bretton Woods Kanunu	27-29
4.Para Hukuku:Diğer Anayasal Hükümler	29-31
5.Avrupa Birliği ve Euro	31-33
6.Para Hukuku:Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Hukuku	33-35
7.Para Hukuku:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu	36-40
8.Ulusal Paranın Doğal Gücü:Yurtiçi Değeri	40-45
9.Ulusal Paranın Doğal Gücü:Yurtdışı Değeri	45-47
10.Paranın Doğal Gücü:Uluslararası Para Fonu ve VIII Madde	47-50
11.Paranın Doğal Gücü:Uluslararası Para Fonu Anlaşması ve IV Maddenin İşlevini Yitirmesi	50-52
12.Paranın Doğal Gücü:Serbestçe Kullanılan Para	52-54
BÖLÜM II	55-82
1.Bretton Woods'dan Günümüze Uluslararası Ödeme Sorunları	55-57
2.Siyasi Doğal Güçlerin Çatışması:Hukuk ve Savaş	57-60
3.Siyasi Doğal Güçlerin Çatışması:Tarihe İddiasız Bakış.	60-62
4.1801 Konkordatosu:Avrupa ve Amerika'da Mali Krizler ve Savaşlar	62-74

5.Büyük Güçler ve Savaşın Kökleri:II Dünya Savaşı	74-82
BÖLÜM III	83-130
1.Altın-Para Standardı:Klasik Altın Para	83-87
2.Altın Para Standardı:Uluslararası Tahkim Kurumu	87-88
3.Altın Para Standardı:Uluslararası Para Fonu	88-89
4.Bretton Woods Anlaşmaları:II Dünya Savaşı Sonrası Ödeme Sisteminde Gelinek Nokta	89-91
5.Bretton Woods Anlaşmaları:Bretton Woods Kasabası	91-91
6.Bretton Woods Anlaşmaları:Ön Hazırlıklar	91-101
7.Bretton Woods Anlaşmaları:Dünya Bankası.	101-103
8.Bretton Woods Anlaşmaları:Uluslararası Para Kurumu	103-108
9.Bretton Woods Anlaşmaları:Uluslararası Para Kurumu.Başkanlar Konseyi.	108-113
10.Bretton Woods Anlaşmaları:Uluslararası Para Kurumu.Yönetim Komitesi.	113-116
11.Bretton Woods Anlaşmaları:Uluslararası Para Kurumu.Üyelerin Genel Yükümlölükleri.	116-119
12.Bretton Woods Anlaşmaları:Uluslararası Para Kurumu.Acil Önlemler.	119-120
13.Bretton Woods Anlaşmaları:Uluslararası Para Kurumu.Bazı Tanımlar.	120-122
14.Uluslararası Para Kurumu.Madde XIX.Bazı Tanımlar.	122-124
15.Uluslararası Para Kurumu:Madde XX Yürürlük Koşulu.	124-124
16.Uluslararası Para Kurumu.Madde XXI.Yürürlük Koşulu	124-130

BÖLÜM IV	131-227
1.Para Hukuku:Ekonomik İlişkiler.	131-134
2.Ekonomik İlişkiler:Uluslararası Likidite Sorunu.	134-135
3.Ekonomik İlişkiler:Uluslararası Altın Birliği.	135-138
4.Ekonomik İlişkiler:Uluslararası Para Fonu Bünye- sinde Siyasi Gruplaşmalar.	138-150
5.Ekonomik İlişkiler:Avrupa Grubu.	150-152
6.Ekonomik İlişkiler:Uluslararası Rezerv Sorunu.	152-157
7.Ekonomik İlişkiler Yeni Rezerv Olanağı.	157-159
8.Ekonomik İlişkiler:Yeni Para Olarak SDR.	159-162
9.Ekonomik İlişkiler:Altın Birliğinin Çöküşü.	162-166
10.Ekonomik İlişkiler:Güney Afrika Altını.Sorun Neydi?	166-171
11.Altın Esaslı Para Sisteminin Sonu. 15 Ağustos 1971 Duyurusu.	171-174
12.Ekonomik ilişkiler:Uluslararası Para Fonu ve Altın Sorunu.Yeni Boyut.	174-176
13.Ekonomik İlişkiler:Altın Sorunu ve G-7 Platformu	176-186
14.Ekonomik İlişkiler:Döviz Kuru Sorunu.Serbest Kura Geçiş.	186-189
15.Ekonomik İlişkiler:Serbest Dalgalı Kur Rejimi.	189-204
16.Ekonomik İlişkiler:Doğru Kur.	204-206
17.Ekonomik İlişkiler:Serbest Kur Deneyimi.	206-210
18.Ekonomik İlişkiler:Değişken Kur Rejimi.	210-213
19.Para Hukuku:Avrupa Para Birliği.	213-215
20.Para Hukuku:Avrupa Para Birimi.	215-218
21.Para Hukuku:Avrupa Merkez Bankası Statü Protokolu.	218-225
22.Para Hukuku:Sonuç.	225-227
KAYNAKÇA	228-231

ÖNSÖZ

Bir söylentiye göre, Napoleon kendisine yaşamda asla vazgeçemeyeceği üç şeyin ne olduğu sorulduğunda yalın bir şekilde para, para, para diye yanıtlar. Napoleon, Fransa'da siyasi rejimin çökmekte olduğu bir dönemde iktidarı ele geçirir. Bu siyasi tarih hemen hemen hepimizin bildiği gelişmelerle doludur. Ama Napoleon gibi siyasetçiler ekonomik ve askeri pek çok hüznlerin yaşanmasında önemli bir rol üstlenirken, insanlığa yaşattıkları trajediler hatırlarda kaldı. Para denen nesne ne ki? Neden, bir kral veya kraliçe, Bismarck veya Napoleon kadar olmasa bile bizler için önemli? Yaşamımızın neden vazgeçilmez bir parçası ve bazılarımız için ihtirasımızın vaz geçilmez uzantısı.

Paranın kökeninde kıymetli madenler var. Altın, gümüş gibi. Ama altının, gümüşün kıymeti kendinden değil, bizlerden gelmekte. Onları değerli kılan biz insanlarız. Çünkü doğada bizden başka hiç bir canlı ne altını ne gümüşü başına taç yapıp koymuş değildir. O halde, parayı para yapan, tıpkı altını altın yapanlar gibi, bizleriz.

Bu çalışma, para ekonomisinde çağdaş toplumsal yapı içinde geldiğimiz noktayı aydınlatmak amacıyla. Altın-paradan kağıtparaya, kağıtparadan e-paraya geçerken hangi biçimde olursa olsun çağdaş yaşamda paranın vazgeçilmezliğini kabul etmek ve paraya hükmeden güçleri ve oluşturdıkları hukuki durumu anlamak bu çalışmanın amaçları içindedir. Bu hukuki durum ki, onu oluşturan kimilerini yükümlülük altına sokarken, kimilerine hak kazandırmaktadır. Hak ve yükümlülüklerdeki asimetri hukuksal ve hukuk dışı çekişmenin odağı olmaktadır. Hukuksal güvenlik ve hukuksal kesin sonuç kuralı tarafları ve nedeni aynı olan çekişmeleri

kesin olarak sonlandırmayı gerektirmektedir. Tarihsel süreç, bu kesinliğin oluşmadığı hallerde tarafların güç kullanmaya yöneldiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük katkı elbette derin bir tarihi oluşturan siyasi, ekonomik ve mali olaylar ve onların olma ve gelişme sürecine katkıda bulunan tanınan, az tanınan veya hiç tanınmayan kimselerdir. Bu tarihi gelişim süreci içinde rol alan pek az kimsenin adı bu çalışma içinde anıldı. Bu nedenle, teşekkürüm, elbette katkısı büyük ama tarihte hiç anılmayan bilimin unutulmuş kahramanlarına ve hep meçhul kalmış bilim adamınadır.

Tarihin Para Hukuku oluşturma sürecine bu içerikte bir bakış, elbette olayları Uluslararası Para Fonu cephesinden izleyen ve zengin bir tarihi döküm bırakan ve aralarında hiç tanımadığım ama çaba ve katkılarının değerini takdirle karşıladığım Fon Ekonomisti ve Tarihçilerine teşekkür etmeyi unutmamamı gerektiriyor. Savaşın hemen sonrası Fon çalışmalarını belgeleyerek bıraktıkları tarihi dökümanlar için teşekkür ederim. Nihayet, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda bana hep destek olan ve birlikte olmaktan her zaman gurur duyduğum her seviyedeki mesai arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bu kitabın ortaya çıkmasında en büyük katkı elbette desteğini hep hissettiğim, zor günlerde azimle ve kararlılıkla banimle birlikte olan, manen beni hep destekleyen ailemdir. Bugün hayatta olan ve olmayanların beni özendirmesi, cesaretlendirmesi olmasaydı belki Hukukla bu denli ilgilenmezdim.

Çocuklarıma,

Dr. Z. Ernur Demir Abaan

27 Aralık 2003, Ankara

15 Mart 2004, Ankara

GİRİŞ

Para olarak adlandırdığımız nesne veya değer yaşamın önemli bir parçasıdır. Çünkü para, onu elde etmek için harcanan çaba ile onun simgelediği satınalma gücü arasındaki ilişkiyi belirler. Pahalılık veya ucuzluk, değerlilik veya değersizlik kavramları genelde insan aklında bir parasal değerle eşleşerek anlam kazanır. İnsanlığın sosyal evrimi içinde değişik biçimlerde yer alan para, sözlük anlamıyla günümüzde **“değişim aracı ve değer ölçüsü olarak kullanılmak üzere devletçe bastırılan maden veya kağıt parçası”** olarak tanımlanmaktadır.¹ O halde, bu madeni ve kağıt parçasını diğer madenlerden ve kağıt parçalarından ayıran, ona farklı bir anlam veren olgu nedir? Bir dergiden kesilen resimli kağıt parçasıyla, yine üzeri resimli para arasındaki fark insan aklında nasıl bir anlam kazanmaktadır. 7,1 gr çeken bir altın sikke ile aynı ağırlıktaki gümüş veya bakır sikkeyi farklı değerde kılan özellik nedir.

Literatürde süregelen tartışma, bir nesnenin para olabilmesi için, Keynes'in para teorisinde tanımladığı üç temel işlevi içermesi gerektiğini belirtir. Ancak, Keynes'in düşüncesinde, devletçil para teorisinin izleri vardır. Bu nedenle para olan nesne merkezi otoritenin veya ulus devletin egemenlik hakkının bir göstergesi olarak, onun yetki erki ile emisyonu yapılan ve piyasalarda tedavül eden bir değer olmaktadır. Bu anlamda, ekonomik yasalara göre değerlendirilmekle birlikte, para, devleti oluşturan sosyal anlaşmanın bir ürünü olmaktadır.

Yeni-klasik iktisatçılar bir nesnenin para olarak kabulü için devletçe basılma zorunluluğu olmadığı görüşündedir. Onlara göre, bankalar, hatta özel ticari kuruluşlar kendi paralarını yaratabilirler.

¹ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 3.baskı. 1959, s.618.

Onlara göre, önemli olan, parayı kimin bastığı değil, onun halk tarafından kabulü ve kullanılmasıdır. Yeni-klasik iktisatçılar parayı dışsal değil, içsel bir değişken olarak görürler ve tanım gereği paranın nötür olduğunu, yani etkisiz olduğunu söylerler. Bu anlamda para sadece bir değişim aracıdır ve reel ekonomiyi etkilemez.² O halde, para sosyal bir uzlaşmanın ürünü değil, tersine, sosyal uzlaşma paranın sağladığı bir üründür nedensel bağı kurulabilir mi?

Her iki teorinin haklı olduğu alanlar vardır. Ancak, nötürlük hipotezi kısa dönemde gözlenen bir olguyken, uzun dönemde reel aktiviteyi uyardığı yolunda bulgular vardır.³ Ancak, bu bulgular likiditenin kısıtsız yaratılmasının reel ekonomik aktiviteyi sürekli uyaracağı anlamına gelmez. Çünkü, uzun dönemde, paranın miktar teorisi hükmü uyarınca, ekonominin genişleyen talebi reel ekonomiyi uarmayacak, aksine enflasyona neden olacaktır.⁴ O halde, para duyarlı bir ekonomik denge ürünüdür ve diğer mallar gibi, değeri ve buna bağlı etkinliği piyasalarda ona olan istem ve sunum dengesi içinde belirlenir.

Bir metalin veya kağıdın para olarak kabulü paranın üç temel işlevini yerine getirmesi ile ilgilidir. Paranın bu üç temel işlevi, değişim aracı, hesap birimi ve değer biriktirme aracı olmasıdır. Paranın hesap birimi ve değer biriktirme işlevleri birlikte paranın bir türev işlevini daha ortaya çıkarır. Bu ise, paranın borç ödeme kapasitesidir. Nakit

² Nötürlük ve etkinlik önermeleri için bkz. Abaan, Ernur Demir. "Parasal şok ve Reel Ekonomik Etkinlik", METU Studies in Development, 1987 (14) 3, 271-282..

³ Bretton Woods anlaşması md.IV/1 hükmünün 1971 yılında askıya alınmasıyla genişleme olanağı bulan uluslararası likidite, dünya ticaretinde ve buna bağlı reel ekonomilerde büyümeye yol açmıştır. Bu konuda bkz. Abaan, "Merkez Bankaları ve Türev Piyasa Riskleri, TC. Merkez Bankası Tartışma Tebliği No:2002/2. Ankara, 28 Şubat 2002.

⁴ Bu konuda Abaan, "Türkiye'de Paranın Dolaşım Hızı Durağan mı?" (TCMB, Tartışma Tebliği No:9513, Ağustos 1995, Ankara, adlı çalışmasında Türkiye'de uzun dönemde miktar teorisi önermesinin doğruladığı yolunda ekonometrik bulgu elde etmiştir.

para, sunulduğunda kabul gören bir nesne ise, borç ödeme kapasitesi vardır. Nakit para birimi, eğer, hesap birimi ise ve değer biriktirmede bu birim kullanılıyorsa, nakit para birimi olarak yaratılan kaydi para, yani hesap parası, borç ödeme kapasitesine nakit para gibi sahiptir. Ancak, kaydi paranın bu işlevi yasal hak ve yükümlölükler çerçevesinde bir anlam taşır. Olağan dönemlerde, hak ve yükümlölüklerdeki eşitlik kolaylıkla sağlanabilmektedir. Ancak, olağanüstü durumlarda hesap sahiplerinin mali sistem içindeki hak ve yükümlölükleri, yani alacak ve borçları, alacaklı oldukları parayı alabilmeleri veya borçlu oldukları parayı hesaben ödeyebilmelerine bağlıdır.

Borçların ödenmesi ve alacakların tahsili yasal olarak mali sistem güvenceleri ile sınırlıdır. Kaydi para mali sistemde bankaların aracılık faaliyetleri içinde yaratılır. Hesap olarak yapılan ödemeler sonucu doğan hak ve yükümlölükler, özellikle elektronik fon transferlerinin yaygınlaştığı ortamlarda yasal güvenceler ve mali sistem sigortalarının ödeme olanakları ile anlam kazanmaktadır. Bu hüküm, yasal kısıtlar teorisinin önermeleriyle çelişmektedir. Ancak, mali sistemin yasal güvenceler olmadan işlemesi, sistemin gerçek amacına ulaşmasına, yani ekonomide mali tasarruflarla yatırımları denkleştirmesine ve mali sistemin derinleşmesine engel olduğu yaşanan bankacılık krizlerinde görülmektedir.

Hesap olarak bir borcun ödenebilmesi, borçlu hesabın ödeme gücüne sahip olması kadar, bu ödemeye aracılık eden aracı bankanın bilanço olanaklarına bağlıdır. Hesap olarak bir borcun ödenerek, alacaklı hesabı alacaklandırması, alacaklı olanın hakkının hukuken ödendiğini gösterirken, alacaklının bu hesabı kullanabilmesi, yine aracı bankanın bilanço olanakları ile sınırlı olacaktır. Nakit olarak ödemeler, aracı kurumların yasal ve ekonomik risklerini taşımaz.

Ancak bu, nakit ödemelerin risksiz olduğu anlamına gelmez. Nakit ödemeler ekonomik risk taşır. Bu risk, paranın ödemenin yapıldığı günkü satınalma gücü ile harcandığı veya elden çıkarıldığı günkü satınalma gücü arasındaki fark kadardır. Mali dengesizliklerin derin olduğu ekonomilerde risk hesaplanamaz ve var olan belirsizlik, alacaklı tarafın ödeme aracını farklılaştırarak, ödemenin iyi para cinsinden yapılmasını istemesine yol açar. Bu nedenle, nakit ödemeler, bağılı olduğu para biriminin kredibilite ve sınırlı dolaşım riskini taşımaktadır.

Nakit paranın borç ödeme kapasitesi, kaydi paraya göre, aksaksız kabul gördüğü sürece sınırsızdır. Burada aksaksız kabul görmek, Uluslararası Para Fonu Yönetmelik md. O/a kapsamında ve Fon Yasası md. XXX/f'e göre serbestçe kullanılan para (freely usable currency) statüsü içinde düşünölmelidir. Bir borcun bağılı olduğu para birimi serbestçe kullanılan para hükmünü sağlasa bile, buna bağılı olarak yaratılan kaydi paranın borç ödeme kapasitesi, yine bu işleme aracı olan bankanın bilanço olanakları ile sınırlı olacaktır. Bu nedenle, kaydi para, bir bilançonun taşıdığı tüm yasal ve ekonomik riskleri taşır. Ancak, ifade edildiği nakit paraya bağılı olarak serbestçe kullanılan para statüsünün sağladığı güvence, kaydi para işlemlerine aracılık eden mali kurumların yasal ve ekonomik risklerinin en az olduğu anlamına gelir. Bu nedenle, pratikte serbestçe kullanılan para veya UPF'nun kabul ettiğı serbestçe dolaşan paralar cinsinden yapılan hesap transferlerinin borç ödeme kapasitesi yüksektir. Diğer bir değışle, bu transferlere aracılık eden kurumların taşıdığı mali riskler düşüktür.⁵

⁵ Bir paranın serbestçe kullanılabilir para olabilmesi için uluslararası ödemelerde yaygın olarak kullanılması ve önemli para piyasalarında yaygın bir şekilde alışverişe konu olması gerekmektedir. Yasal olarak, bir paranın bu statüyü kazandığı Uluslararası Para Fonu Yönetim Komitesi kararına bağılıdır. Örneğin, komite 1978

Bu çerçevede ele alındığında, bir nesnenin para olarak benimsenmesi, sadece Keynesgil üç koşulun statüko içinde sağlanması ile sınırlı tutulamaz. Bir nesnenin para olabilmesi için, halkın kabulü yasasına göre⁶ paranın Keynesgil işlevlerini yerine getirmesiyle birlikte, piyasalarda serbestçe dolaşımının sağlanması gerekir. Bu, para olarak adlandırılan nesneyi, halkın değişim aracı olarak mal ve hizmet alımlarında aksaksız kullanmayı kabul etmesi demektir ve geniş anlamda uluslararası mübadelelerde serbestçe dolaşan para statüsünü kazanmayı gerektirir.

Halkın bir nesneyi alış veriş aracı olarak kullanması için bu nesnenin sadece bugünkü alışverişlere aracı olması değil, bu nesnenin gelecekte mal ve hizmet alışverişlerine aracılık edebilme yeteneğini görmesine veya bu nesnenin böyle bir yeteneği gelecekte kazanacağına inanması gerekir. Halkın, paranın para olabilmesi için, bu anlamda bir kabulü olmadan, paranın tek başına ve kendiliğinden bu yeteneği taşıyabilmesi olanaksızdır. O halde, alışverişe aracılık işlevi süreklilik, kalıcılık gibi ikincil hükümleri taşıması gereken bir ön koşulu içermektedir. Bu bağlamda, para olarak tanımlanan nesnenin satınalma gücünün korunması, halkın kabulü yasası uyarınca paranın vazgeçilmez bir özelliği olmaktadır.

Bir nesnenin alış veriş aracı olarak kullanılması, bu nesnenin para olarak tanımlanması için gerekli ve yeterli koşulu sağlamamaktadır. Çünkü, bir nesnenin para olabilmesi için halkın bunu bir değer ölçüsü olarak kullanması veya kullanmayı kabul etmesi gerekir. Bir nesnenin değer ölçüsü olabilmesi, onun nesnelerin durumları ile sayısal olarak eşlenecek bir ölçek oluşturmasını

yılında Alman markı, Fransız frangı, Japon yeni, İngiliz sterlini ve ADB dolarını serbestçe dolaşan para statüsünde kabul ettiğini açıklamıştır. (bkz. IMF Karar no:5719-(78/46, 31 Mart, 1978).

⁶ Halkın Kabulü Yasası için bakınız Para: Teorik bir Tartışma ve Tarama, Abaan, Ernur Demir, T.C. Merkez Bankası Tartışma Tebliği No:1997/3, Ankara.

gerektirir. Bu anlamda piyasada oluşan fiyatlar, paranın nitelediği nesneleri, değer ekseninde ölçen matematiksel bir dönüşümü tanımlar. Örneğin,

$$p=M/X \quad (1)$$

ilişkisinde bütçe olarak para M ve X paranın nitelediği mal ise, p değişkeni para ve mal ilişkisini anlamlı kılan bir ölçek görevini görür. Ekonomideki fayda analizi, bu ölçümün akılsal izini inceleyen bir değerlendirme sürecini anlamaya çalışır.⁷ Sürekli ve kararlı denge koşulunda “p”, yani fiyat istatistiksel anlamda sabittir. İstatistiksel anlamda sabitlik, fiyatın denge konumundaki bir değer etrafında sabit bir varyans ile salınabileceği anlamındadır. Varyansın sabit ve birim değerden küçük olması, denge fiyatından ayrılışların kalıcı olmayacağını gösterir.

Fiyat, paranın bir değer ölçüsü ise, Stevens’in ölçek kuramına göre serbest piyasa varsayımı altında bu ilişki benzeşik bir dönüşüm olmalıdır ve ölçek oluşturma'nın yedi koşulunu sağlamalıdır.⁸ Bu koşulların sağlanması için fiyatların esnek olması ve kararlı bir dengeye uyumlu olması gerekir. Fiyatlar, birim para cinsinden ifade edildiği için esneklik ve denge hükümleri birim para için gereklidir. Bu olgu dikkate alındığında, sabit ve katı fiyatların ölçek oluşturmayaacağı görüşü ileri sürülebilir. Ölçek olma koşulları ekonomik denge konumunda sağlanmakla birlikte, dengesizlik halinde sağlanamaz. O halde, fiyatın bir değer ölçüsü oluşturma'sı için, ekonominin kalıcı bir denge konumunda olması ve fiyatların denge

⁷ Bu konu Abaan, Ernur Demir, *Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler*, T.C. Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tebliği, No:2002/3 de incelenmiştir. Bkz. S.31-43.

⁸ Benzeşik dönüşümlerde ölçüm ve ölçek oransal bir eşleme sağlar. Bu konudaki tartışma için bkz. Ibid.

konumu bozulduğunda denge noktasına geri dönüşü sağlayacak esneklikte olması gerekir.

Para, bir satınalma isteği ve bu isteği gerçekleştirmek için başkalarının gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir iş üretme zorluğu arasındaki duyarlı ilişkide ücret, kar ve mal fiyatları arasında kurulan değer nitelermeleri için aracı bir nesne olmaktadır. O halde, paranın tek başına soyut bir anlamı olamaz. Onu anlamlı kılan piyasada oluşan fiyatlardır. O halde soyut bir kavram olan para, piyasada var olan fiyatlarla görelî bir anlam kazanacaktır. Bu anlam, yaptığımız seçimler ve alışverişlerle somuta indirgenir.

Örneğin yüz lira ile yüz dolar veya yüz euro arasındaki fark, bunların değerine hükmeden pariteler olmadan bir anlam ifade etmez. Ortak payda 100 değeri, bu üç birime bağılı büyüklüklerin eşit olduğu anlamına gelmez. Bu birimlere hükmeden ilişki, paraların piyasalarda oluşan değerleridir ki, bunlar, paraların fiyatıdır. Paraların bu fiyatı üç değer arasındaki ilişkiyi belirler.

Bu ilişkiyi anlamlı kılan, somuta indirgeyen fiyat kur veya parite olarak adlandırılır. Eğer, dolar için kur TL 1.400.000 ise, 100 dolar 100 liradan daha değerli algılanacaktır. Eğer euro \$1.1400 ise, 100 euro, 100 dolardan daha değerli kabul edilecektir. Diğer bir örnek ise, ücret-fiyat-para ilişkisi içinde verilebilir. Aylık geliri 500 milyon lira olan bir kimse için 100 milyon liralık bir yemek pahalı, yani çok iken, geliri 500 milyar lira olan için 100 milyon liralık yemek ucuz, yani azdır. Burada, ücret ve fiyat birlikte simetrik bir ölçek oluşturmaktadır. Ancak, değer algıları, ürün fiyatı ve gelir iki farklı ölçek olarak ele alındığında asimetriktir. Bu asimetri, aynı gelir grupları içinde gözlenmektedir. Aynı örnekte, iki farklı kişi aynı geliri elde etmesine rağmen, aynı yemeği farklı değerlendirebilir. Yani, bu yemeği biri pahalı ama lezzetli bulurken, diğeri ucuz ve lezzetsiz bulabilir. O

halde, algısal değerlemede, ölçek tek başına fiyatlar olmayıp, lezzet, tat gibi soyut nitelemeler değerlemeye girmektedir. Paranın nitelediği bu üçüncü boyut ekonomide fayda analizinde incelenmektedir. Fayda analizi, paranın pozitif bir fayda sağladığı için kullanıldığını kabul eder.

Para tanımında gerekli bir diğer koşul, paranın değer biriktirme aracı olmasıdır. Paranın değer biriktirme aracı olması, para biriminin hesap birimi olarak kabulünü gerektirir. Hesap olarak biriktirilen, tasarruf edilen değerler, hesaptan yapılan aktarmalarla borç ödeme kapasitesi taşır. Paranın değer biriktirme aracı, hesap birimi olması ve borç ödeme kapasitesi taşıması mal-para veya sikke-para rejimlerinde para olarak ikame edilen nesnenin doğrudan kendi üstünde taşıdığı özelliklerdir. Ancak, bu özellikler halkın kabulü ile anlam kazanır. Örnek olarak, altın-para rejiminde altın fiziki olarak bu özellikleri üzerinde taşır. Ancak, altının gelecekteki değeri bugünkü değerinin doğrusal bir fonksiyonu değildir. Altının değeri, diğer mal ve hizmetler gibi piyasada istem ve sunumun koşulları içinde oluşur. Buna bağlı olarak, halkın kabulü yasasına göre, altın-paranın gelecekteki borç ödeme kapasitesi, onun gelecekte taşıyacağı umulan değeri ile sınırlıdır. O halde, hesap birimi olarak altın sabit bir değer olmakla birlikte, göreceli değeri gerçekte sabit değil, geleceği oluşturan koşullara bağlı olarak değişkendir.

Paranın hesap birimi olması ve buna bağlı olarak borç ödeme kapasitesi taşıması sikke-para ve kağıt-para rejimlerinde halkın gönüllü kabulü veya yasalarla kabul etmek zorunda kaldığı yasal kabulle ilişkilidir. Gönüllü kabulde altın-para veya kağıt-para rejimleri arasında bir fark yoktur. Her iki nesne para olarak kullanılır alıcı ve satıcılar tarafından gönüllü olarak kabul edilir. Göreceli değişim değerleri, piyasalarda istem ve sunum dengesinde belirlenir. Bu

nedenle, fiyatlar veri olarak alındığında, matematiksel olarak, ölçek ekseninde benzeşik dönüşümler yapar. Bu, tüketici ve üreticilerin tercih setlerini düzenlilik içinde oluşturduğu, yani, üretici ve tüketicilerin iyi tanımlanmış dengin bir fayda fonksiyonu oluşturabildikleri anlamındadır. Ancak, yasal zorunlu kabul, gönüllü kabulün üzerinde ise, iki para sistemi değerleri arasında anlamlı fark oluşur. Resmi ve paralel piyasalar piyasada dolaşan paralar için farklı değerler oluşturur.⁹ Yasal kısıtlar teorisi,¹⁰ paranın neoklasik anlamda bir değer taşıması için yasal kısıtların bütünüyle ortadan kalkması gerektiği savındadır. Çünkü, yasal kısıtlar paranın zorunlu kabulü anlamındadır ve paranın değerinin piyasa dışı resmi ve paralel piyasalarda, denge değeri dışı konumlarda oluşmasına yol açar. Yasal kısıtlar, para ve para yerine ikame edilen nesneleri farklı hukuki statüye yani farklı konuma getirdiğinden borç ödeme araçlarının faizleri farklılaşır. Oysa, bu düşüncüyü savunanlar, yasal kısıtların kalkmasının, para ve para yerine ikame edilen diğer tasarruf ve borç ödeme araçları arasında hukuki risk nedeniyle oluşan faiz farklarının ortadan kalkmasına yol açacağını ve böylelikle doğal faiz oranlarında bonoların, üzerinde faiz getirisi taşıması nedeniyle resmi paraya tercih edileceğini ve resmi paranın piyasalardaki egemenliğini kaybedeceğini ileri sürmektedirler. Bu anlamda, para dışsaldır ve para sadece mali sistem tarafından üretilmelidir.

Yasal kısıtlar resmi paranın varlığı için gereklidir. Resmi paranın mali sistem için dışsal bir değişken olduğu doğrudur. Çünkü, resmi para, gelişmiş ekonomilerde merkez bankalarınca yaratılır ve merkez bankalarının yükümlülüğünü oluşturur. Bu yükümlülüğün kime karşı

⁹ Resmi ve paralel piyasa kavramları için bkz. Abaan, "Türkiye'de Serbest Döviz Piyasası Etkinliği", TCMerkez Bankası, Tartışma Tebliği, No:9512, Ankara, Kasım 1995.

¹⁰ Bkz. Para Teorik bir Tarama ve Tartışma.

olduğu tam anlamıyla açık değildir. Teknik olarak, bu yükümlölük, resmi parayı elinde tutana karşı bankanın borcudur. Bu borç dar anlamda bankanın rezervleri, geniş anlamda varlıkları ile güvence altına alınmıştır. Bankanın hukuki statüsü, bankanın borç ve alacaklarına bir güvence oluşturduğu gibi, uluslararası anlaşmalar yine merkez bankaları için ek güvenceler getirir. Bu çerçevede ele alındığında, para olgusunun ulusal ve uluslararası hukuk ile yakın ilgisi görölmektedir. Yasal kısıtların kalkması, hukuki bu güvenceleri anlamsız kılacaktır. O halde, para hukuku ve yasal güvence sadece resmi para için değil, mali sistemin yarattığı her türlü paranın serbestçe dolaşması için gereklidir. Bu düşünce, para hukuku olarak adlandıracağımız yeni bir alanı incelemeyi gerektirmektedir.

BÖLÜM I.

1. Para Hukuku Kaynakları:

Para hukuku iktisat literatüründe yeni bir kavramdır.¹¹ Kökeni yasal kısıtlar teorisi ile ilişkilendirilebilir. Yasal kısıtlar teorisinin eski kuşak öncüleri, yasal düzenlemelerin paranın değerinin piyasa güçleri dışında belirlenmesine neden olduğu savıyla, yasal kısıtların olmadığı bir ortamda paranın piyasalarda gerçek değer ve anlamına ulaşabileceğini ileri sürerler. Bu durumda, üzerinde faiz getirisi olan borçlanma araçları ile para arasında bir farklılık kalmayacağını, hatta üzerinde faiz getirisi olan borçlanma araçlarının alışverişlerde para yerine kullanılmasının tercih edileceğini ileri sürerler. Bu anlamda, faiz farklılıkları, klasik iktisatçıların önerdiği gibi ya ortadan tamamen kalkacak veya doğal oranlar hipotezine göre, sabit doğal bir faiz oranında birleşecektir. Bu konumdaki bir ekonomide, para tamamen özel kişilerin ürettiği bir belge olacaktır. Bu düşünceye göre, para, devletin varlığı ve garantisi olmadan doğal ekonomik yasalar çerçevesinde bir değer ölçüsü ve alışveriş aracı olarak yaygın kabul gören özel ticari belgelerden oluşacaktır.

Teorik olarak çekici görülen bu husus, kendi iç çelişkisi ile birlikte ekonomilerin tarihsel gelişmeleri içinde karşı karşıya kalınan mali krizler dikkate alındığında, ekonomik yaşamın amacına uygun işlemesi için, yani üretime yönelen kaynakların doğru tahsisinin sağlanabilmesi için, ekonomik yaşamdaki hak ve yükümlülükleri belirleyecek hukuksal bir çerçeve çizilmesinin gerekliliğini gösterir. Bu

¹¹ Ekonomi ve Hukuk (Law in Economics) eski eğitim sisteminde iktisat fakültelerinde beraber öğretilen bilim dalları olduğu bilinmektedir. Günümüzde Hukuk, lisans eğitimi düzeyinde ekonomi fakülteleri eğitim programlarında önemli bir yere sahip değildir. Ancak, ekonomi ve hukuk kimi Üniversitelerin İktisat Fakültelerinde hala birlikte işlenen bilimsel alanlar olmaktadır. ABD’de ekonomi doktorası yapan ve bunun üzerine hukuk eğitimi alan kimselerin ticari davalarda hakimlik, avukatlık yaptığı bilinmektedir.

hipotezden yola çıkarak, yasal kısıtlar teorisi ve serbest bankacılık teorilerine karşı Avusturya gelenekçiliğinin bir ürünü olan devletçil para teorisi ile İngiliz müdahaleci geleneğinin ürünü Keynesgil para teorisi, devletin para üzerinde egemenliğinin ve kontrolünün olması gerektiğini ileri sürer. Ancak, bu önermelerde paranın pozitif hukuk metodolojisi içindeki hukuksal boyutu dikkate alınmamıştır. Hukuksal yapı bir çerçeve veya karar süreci içindeki dolgu olarak ele alındığında paranın değer ve işlevi daha iyi anlaşılacaktır.

Para teorisi, paranın değerinin nasıl belirlendiğini ve ekonomideki işlevini nasıl yerine getirdiğini açıklamaya çalışır.¹² Ekonomik analizde kullanılan metodoloji ve pozitif analiz yöntemi para teorisini açıklamada ve bulgularını ayırmada kullanılır. Karşısında olunsun veya olunmasın, ekonomilerin işlediği hukuksal çerçeve veya diğer bir deyişle *statüsko*¹³, doğru bir parasal ve ekonomik analizde dikkate alınması gereken bir olgudur. Doğrudan analizde *statüsko* piyasaların faaliyet gösterdiği hukuksal çerçeve olarak ele alınır. Piyasalar, yasaların belirlediği bu çerçevede işlevlerini görür. Beklenen amacı gerçekleştirir. Buna karşı gelen diğer görüş, yasaların piyasaların işleyişinde bir çerçeve etkisi değil, bir dolgu etkisi yarattığı yolundadır. Bu görüşe göre, yasal durumlar geçiş maliyetlerini belirler. Bu nedenle, fiyat içinde içerilir. O halde, yasal düzenlemeler piyasaların işlediği çerçeveyi oluşturmayıp, zaten var olan çerçevedeki boşlukları dolduran kamusal bir hizmettir. Bu düşünceye göre, eğer bir piyasa varsa, bu piyasada alışverişlerin yapılmasına olanak veren bir kural seti zaten oluşmuştur. Ticari örf ve adetler yazılı olmayan, ancak bu piyasalarda işlem yapanları

¹² Para ile ilgili teori ve hükümler için bkz. Abaan, "Para:Teorik Bir Tarama ve Tartışma", TCMerkez Bankası, Tartışma Tebliği, yayın No: 1997/3, Ankara, Mart 1997.

¹³ Yürürlükte bulunan anlaşmalara göre olması gereken hukuki durum.

bağlayan gelenek ve görenekler olarak para hukukunun yazılı olmayan kurallarını oluşturur.

Yasal düzenlemeler iki şekilde piyasalarda varlığını hissettirir. Bunlardan ilki, ticaretteki tarafların birbirlerine olan hak ve yükümlülükleri tanımlaması ve buna uyulmaması halinde yasal yaptırımları içeren düzenlemelerdir. Bunların, piyasaların işlediği çerçeveyi dolduran, tamamlayan özellikte olduğu düşünülmelidir. Bu düzenlemeler, taraflar için hem ek güvence getirir hemde ek maliyet yükler. Bu bağlamda, yasal düzenlemeler, maliyet unsuru olduğu için piyasa fiyatlarında içerilir¹⁴. Örneğin, tüketiciyi koruma yasası ile sağlanan kullanım garantileri, firmalara kalite kontrol zorunluluğu getirirken, firmanın bu hizmetler için yaptığı harcamalar ürün maliyetine etki yapar. Ancak, firma bu garantiler altında piyasa hacmini genişletebilmekte ve karını en çok kılabilmektedir. Bu yapısıyla, yasal düzenlemeler hak ve yükümlülük doğurucudur ve hak ve yükümlülük simetrisi etkin olarak korunduğu sürece, piyasaların verimliliğini arttırarak, tüketicinin elde etmeyi umduğu faydayı gerçekleştirmeye yol açan olumlu bir etki yaratır.

O halde, çerçeveyi dolduran, yani dolgu etkisi yapan hukuki düzenlemeler piyasalar için bir yük veya külfet oluşturmazlar. Ancak, burada hukukun kendi objektif yöntemleri içinde üretildiğini düşünmek gerekir. Çünkü, hukuk normatif bir kural bütünüdür ve para hukuku açısından esas olan mülkiyet haklarını koruyucu olduğu gibi, bu hakları kısıtlayıcı veya ortadan kaldırıcı olduğu tarihsel süreçte görülmektedir.

¹⁴ Örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun (K.5083, RG.31.1.2004) Türk lirası üzerinde tanımsal bir değişiklik getirmektedir. Bu değişikliğin etkisiz bir dönüşüm olmayacağı, etkilerin piyasa fiyatlarında içerileceğinden bilançolar üzerindeki hak ve yükümlülük simetrisini fiyat katılıklarının olduğu sektörler lehine değiştireceği beklenmelidir.

Özellikle, demokratik olmayan yapılanmalarda, hukuk objektif tarafsızlığı korumada zorlanmakta veya tek taraflı çıkarları koruyucu düzenlemeler içerebilmektedir. Bu durumda, piyasaların serbestçe işleyişini engelleyecek kural ve uygulamalar hukuksal zeminde yer bulabilmektedir. Burada, söz edilen hukuki çerçeve, ticari yaşamın gerektirdiği hak ve yükümlülük simetrisini koruyan sosyal bir uzlaşmanın kamusal bir iyi niyet ifadesi olarak düşünülmelidir. Ekonomik olarak piyasaların serbestçe işlemesinden anlaşılması gereken istem ve sunumun, yani arz ve talebin birbirinden bağımsız olarak piyasa fiyatını ve buna karşı gelen alışveriş hacmini belirlemesidir. Bu yolla ekonomik optimizasyona ve ekonomik dengeye ulaşılabilir, ekonominin kaynak kullanım etkinliği sağlanmış olur.

Türk Medeni Kanunu Md.2 **“Herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır. Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz.”** Demektedir. Bu hüküm, iyi niyete hukuki bir sonuç bağlandığı durumlarda hukukun kötü niyetle hareket edenlere karşı iyi niyetle hareket eden tarafı koruma kararını açıkça dile getirmektedir^{14/a}. Bu nedenle, aynı yasa Md.4 ile hakimlere yüklenen **“hukuka ve hakkaniyete göre karar”** verme sorumluluğu, sadece iyi niyet kuralları içinde yasal hakların kamusal otorite tarafından korunacağı vaadi olmaktadır.

^{14/a} Sayın Baş Hukuk Müşaviri ve Hukuk İşleri Genel Müdürü bu çalışma ile ilgili olarak bildirdiği görüşünde “iyi niyet özü açısından hukuktan doğmaz. Hukuk, iyi niyeti sonuç açısından düzenlemiştir.” Demektedir. Kanımca, hukuksal iyi niyeti subjektif ve objektif iyi niyet olarak ayırdığımızda iyi niyeti prososyal davranış motivasyonları ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu durumda prososyal davranışa bir sebep sorumluluğu yüklenebiliyorsa iyi niyet TMK Md 3 kapsamında doğurduğu hukuki sonuca bağlı olarak değerlendirilir. Ancak, iyiniyet temel koruma normlarına uygunsu objektiftir ve doğurduğu hukuki sonuçtan bağımsızdır. Gösterdiği ilgi için Sayın Genel Müdüre teşekkür ederim.

Hukuksal iyi niyet, para olarak tanımlanan nesnenin elde edilmesinde yasalara uygun hareket etme kuralını getirmektedir. Haklı kazanç ve haksız kazanç uluslararası hukukta yer alan bir kavram olmuştur. Bu nedenle, yasalara aykırı yolla elde edilen kazanç haksız edinimdir ve yolsuzluk olarak adlandırılır. Ancak, hukukçuların bu konuda ortak bir tanımda birleşmekte zorlandığı görülmektedir.

Strazburtg, 04.11.1999 “Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi”¹⁵ yolsuzluk tanımı yaparken, bu fiilden zarar gören şahısların tazmin amacıyla dava açma hakkının uluslararası kabulünü içerir. Bu sözleşmenin para hukuku açısından önemi büyüktür. Çünkü, sadece ulusal sınırlar içinde yaşayan ve ulusal hukuka bağlı olan kimseler değil, ulusal sınırlar dışında yaşayan, ancak, iç hukuka göre alışverişte bulunan kimseler uğradıkları haksız edinimlere karşı zararlarının tazmin edilmesini anlaşıma uyarınca isteyebileceklerdir. Bu anlaşmanın para hukuku açısından önemi, bireysel tazminat taleplerinden çok, kurumsal ticari işlemlerden doğacak parasal yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden doğacak maddi tazminat sorumluluğudur.

Bu anlaşma ile hak ve yükümlülük simetrisini uluslararası platforma taşınmakta, piyasada faaliyet gösteren ekonomik birimlere, özellikle ticari bankalara hem iç hukuka hemde uluslararası hukuka uygun davranma sorumluluğu yüklemektedir. Bankacılık faaliyetleri dahil, parasal bir sonuç doğuran her işlem tazminat yükümlülüğüne bağlı, hak doğurucu, yani para yaratıcı olacaktır. Ulusal paranın değerinin serbestçe belirlenmediği ekonomilerde, önceden duyurulan (preannounced) kurlar veri alınarak yapılan gelecek alışverişlerinin, kamu otoritelerince verilen mali taahhütlere uyulmama sonucu

¹⁵ Milletlerarası Sözleşme Karar Sayısı 2003/5685, Resmi Gazete.07.06.2003. s.37.

oluşacak maddi kayıplar nedeniyle uğranacak tazminat yükümlülükleri, para yaratıcı özelliğiyle, küçük ekonomilerde, ulusal para politikalarını zorlayıcı sonuçlar doğurabilir.

Bir diğer hukuki düzenleme örneği çevre kanunlarıdır. Sadece kar maksimizasyonu ilkesi ile hareket eden bir firmanın, genelde, üretim yaptığı çevreyi korumak gibi bir amacı olmayacağı geçmiş deneylerde görülmüştür. Oysa çevrenin kirlenmesi, hem tüketici hem üretici için uzun dönemde üretim olanaklarının tükenmesi anlamına gelebilir. Çevreyi kirletmeyecek teknolojik olanakların kullanılma zorunluluğu, uzun dönemde doğal bir tasarrufa yol açtığı için kaynakların etkin kullanılmasına katkıda bulunacaktır. Yasal düzenleme, eğer piyasanın etkin işleyişine engel değilse, yani bu yeni kural içinde tüketici serbestçe faydasını, üretici karını maksimize edebiliyorsa, hukuksal bu müdahale, piyasaların gelişmesine bir engel değil, aksine piyasanın daha uzun yıllar diğer ürünlerle birlikte var olmasına neden olacak bir uygulama olarak görülmelidir.

Örneğin, bir boya fabrikası, çevreyi kirletmeme maliyetini boya fiyatına eklediğinde, tüketici görece olarak daha yüksek bu fiyat düzeyinde daha az boya tüketerek, tasarruf edecek ve çevrenin temiz kalmasına yardımcı olacaktır. O halde, çevre kanunun getirdiği hukuki yaptırımlar, üreticiye ek bir maliyet unsuru olurken, tüketiciyi fiyat yoluyla gönüllü tasarrufa yönelterek, makroekonomik açıdan çevreyi temiz tutmanın maliyetini sosyalleştirmeden, doğrudan tüketicisine bir maliyet yükleyerek, kaynak kullanımını optimize edecektir. Bankacılıkta mevduat sigorta uygulaması, bankaların yarattığı kaydi paranın hukuksal güvencesi olan merkez bankaları, mali kesimde, çevre kanununa benzer etki yapan uygulamalardır.

Yasal düzenlemelerin çerçeve etkisi yarattığı önemli bir alan vergi ve benzeri yüklerdir. Kamu harcamalarının finansmanı için

gerekli kaynaklar vergi, resim ve harç gibi adlarla toplanmaktadır. Vergiler doğrudan gelir, faiz ve kar gibi gelir kaynakları üzerinden alınabildiği gibi, dolaylı olarak satış fiyatının bir türevi şeklinde tahsil edilmektedir. Ülkemizde uygulanan KDV veya ÖTV gibi satış vergileri, üretim ve tüketim kararlarının verilmesinde bir çerçeve etkisi oluşturmaktadır. Satış vergilerinin yükseltildiği ortamlarda, eğer talep esnekse, vergi uygulamasının talebi düşürdüğü görülmektedir. Vergilerin talebi düşürdüğü ölçüde, üretimi kısıtlayıcı olması liberal iktisatçıların dolaylı vergilere karşı çıkmalarına neden olduğu bilinmektedir.

Yasal düzenin çerçeve etkisi yarattığı düşüncesi, yani algılarımızı ve yaptığımız tercihleri etkilediği savı genelleştirilebilir bir hüküm olamaz. Çünkü, yasal düzenlemeler, adil bir alışveriş ortamı yaratmıyorsa, piyasaların çizilen bu çerçevenin dışına çıkmasına ve yasal denetim dışı gelişmesine neden olduğu, gelişmekte olan ülke deneylerinde görülmüştür. Çünkü, resmi piyasaların, gelişmeye engel olan katı kuralcılığı, piyasaların işleyişine ve gelişmesine neden olan ekonomik motivasyonları bütünüyle ortadan kaldırıcı olmaktadır. Bu durumda ekonomik genişleme, resmi piyasaların zorlayıcı ve emredici uygulamalarına karşı paralel piyasa oluşturarak, ekonomik aktivitenin bu piyasaların yarattığı motivasyonlar ile şekillenmesine yol açmaktadır.

Özellikle, sıkı kambiyo rejimlerinin uygulandığı ülkelerde, paralel döviz piyasalarının hızla gelişerek, hacim olarak önemli alışverişlerin yapıldığı bir mekana dönüştüğü görülmüştür. O halde, *statüskonun* getirdiği maliyetler ister tayınlama yoluyla olsun, isterse vergilerle oluşturulsun fiyatlarda içerilecektir. Ancak, bu şekilde oluşan resmi piyasa fiyatı, paralel piyasa fiyatının üzerinde oluşuyorsa, tüketici tercihleri ucuz olan paralel piyasalarda işlem yapmaya yönelecektir.

Özellikle kambiyo kontrollerinin zorlayıcı olduğu ekonomilerde, paralel piyasalar, yasa dışı istihdam yaratan ve hızla gelişen dinamik bir sektör oluşmasına yol açmaktadır. Bu istihdamın neden olduğu maliyetler paralel piyasa döviz fiyatlarında içerilmekle birlikte, resmi piyasa fiyatının çok yüksek olması nedeniyle bu sektörü karlı kılabilmekte ve paralel piyasaların yaşamını sürdürmesine olanak tanımaktadır. O halde, yasal maliyetler, tüketiciyi cezalandırıcı değil, özendirici olan sınırlar içinde tutulmalı, piyasaların kendi motivasyonları içinde işleyişine engel oluşturmamalıdır.

Yasal düzenlemeler karar sürecinde ister çerçeve, ister dolgu etkisi yaratsın pozitif iktisat analizinde hukuki yapının dikkate alınması gerekir. Saf ekonomik analiz, fiyat oluşumunda istem ve sunuma egemen olan motivasyonları ele alırken insanı sadece kar ve faydasını en çok kılma gayreti içinde olan bir kimse olarak ele alır. Ekonomik denge için, bu iki motivasyonun korunması yeterlidir. Ancak bu yaklaşım, metodolojik olarak hukuksal yapının ekonomik güdöleri olumlu veya olumsuz etkileyeceğini dikkate almamaktadır. Çünkü, her yasal düzenleme, üretici ve tüketici için ek bir maliyet getirir. İktisadi analiz bu sosyal maliyetin kaynak kullanıma etkisini ve maliyetlerin makroekonomik bir optimizasyon kararıyla ekonomiye enjekte edilip edilmediğini dikkate almalıdır. O halde bir ekonomide sosyalleştirilebilir maliyetler sınırsız ve kuralsız olamaz. Makroekonomik optimizasyon sonucu oluşacak dengeyi dikkate almayan her maliyet unsuru, sosyalleştirildiğinde piyasalara ek bir yük getirir ve piyasaların doğru kaynak tahsisi yapabilmelerini zorlaştırır. Örneğin, kendi bütçesini harcamaları üzerinde bir kısıt olarak görmeyen hükümetler, bütçe açıklarını ya aşırı vergi veya benzer anlamda enflasyon vergisi yoluyla finanse edecektir. Her iki durum,

ekonomik kaynakların rasyonel kullanımını kısıtlayıcı, ekonominin talep ettiği özel malları üretmesini engelleyicidir.

Benzer nedenlerle, para teorisine objektif bir bakış, yasal yükümlülüklerin sağladığı güvencelerin yarattığı motivasyonun yanı sıra, bu yükümlülüklerin makroekonomik bir optimizasyon sonucu oluşup oluşmadığını dikkate almalıdır. Yasalar bir kesim için bazı sosyal güvenceler getirirken, bir diğer kesim için bireysel bir fedakarlık veya yük getirmektedir. Makroekonomik optimizasyonun bu dengesizliğin piyasalarda etkinlik kaybı yaratmasını engelleyici olması gerekir. Güvenceler, mali sistemin derinleşmesi ve genişlemesi için gereklidir. Ancak, verilecek her güvence, ekonomik bir rasyonellik taşımalıdır. Örneğin, bütün bankalardaki mevduatın sınırsız olarak sigortalanması, kaynaklarını etkin kullanma gayretinde olan banka ile kaynaklarını israf eden bankayı eşit risk grubunda nitelemiş olur. Oysa, bankanın mali riskleri arttıkça, ödeyeceği sigorta primi yükseliyorsa, yüksek sigorta priminden kurtulmak için kaynakları iyi kullanmak, banka yönetimi için bir motivasyon oluşturur. Çünkü, düşük sigorta priminde banka karlılığı daha yüksek olacaktır. Ekonomik rasyonelliğe dayanan, mali sistem güvenceleri sektörün işleyişinde olumlu bir motivasyon olacağı gibi, hiç bir ekonomik rasyonelliğe dayanmayan düzenlemeler mali sistemin derinleşmesine ve genişlemesine engel olabilir.

Kural olarak hukuki düzenlemeler, mali ve ekonomik yeniliklerin piyasalaşmasından sonra oluşmaktadır. İktisat tarihi, bankacılık kesimindeki çoğu yeniliğin, piyasaların oluşmasından sonra düzenleyici kurula kavuştuğunu göstermektedir. Örneğin, Türkiye’de para piyasalarında 1985 yılı sonrası ortaya çıkan yenilikler, daha sonra çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Hazine bonusu piyasası oluştuğunda, teknik bazda birincil ve ikincil piyasa

ayırımı olmakla birlikte, hukuki olarak bu piyasalar tanımlanmamış ve yasal yaptırımlar getirilmemiştir. Örneğin, 2001 yılında yapılan düzenleme ile Merkez Bankasının kamu kağıtlarını birincil piyasada alması yasaklanmıştır.¹⁶ Hazine Müsteşarlığı, piyasa yapıcılığı sistemiyle ilgili düzenlemelerinde birincil piyasa tanımını “devlet iç borçlanma senetlerinin Hazine Müsteşarlığı tarafından ilk kez satışa sunulduğu piyasa” olarak tanımlamaktadır.¹⁷ Bu tanım, 1211 sayılı kanunun getirdiği kural ile birlikte Merkez Bankasının doğrudan hazine borçlanma senetlerini alamayacağı anlamındadır. Kanun, Bankanın doğrudan hazine kağıdı olarak, bilançosu üzerinde nakit baskısı oluşmasına engel olucu bir hüküm geliştirmiştir. O halde, Para teorisi hukuksal boyut içinde incelenirken, para denilen nesnenin oluşma sürecinde etkili olan ekonomik, hukuki ve siyasi gelişmeler ele alınmalıdır. Çünkü, para dediğimiz nesne, alışveriş aracı olduğu kadar, bir değer biriktirme aracı ve değer ölçüsü olmaktadır. Değer ölçüsü olmak, paraya üretim ve tüketim zinciri içinde algılanabilir bir satınalma gücü nitelenebilmesi ile ilgilidir. Bu niteleme, paranın miktar teorisi kapsamında paranın dolaşım hacmi ile ulusal toplam üretim dengesi içinde yapılmaktadır.

O halde, ulusal paranın dolaşım (tedavül) hacmi, ulusal ekonominin üretme gücüyle sınırlıdır. Mal ve hizmet üretme gücü olmayan bir ekonomide, para, kendine yönelik özel bir talep olmadan bir ölçek oluşturamaz. Burada, kendine yönelik özel talep olma hükmü, daha çok metal ve kıymetli madenlerden üretilen paralar içindir. Çünkü, bu nesnelere dayalı paralar, metalin veya kıymetli madenin kendisinin talebe göre, bir değişim, takas değeri taşımasıdır. Oysa, kağıt paranın simgelediği satınalama gücü, ekonomide üretilen

¹⁶ TCMB Kanunu No.1211 md.56 (Değişik, 25.04.2001 tarih, 4651 sayılı Kanun).

¹⁷ Bu tanım, Hazine Müsteşarlığı web sitesinde “Piyasa Yapıcılığı Sistemi” başlıklı bilgi notunda verilmiştir.

mal ve hizmetler ile ilişkilidir. Mal ve hizmet üretilmediği takdirde kağıt para tek başına bir ölçek oluşturmaz. Örneğin (1) nolu ilişkide, $X=0$ için herhangi bir M değerinde p ölçeği tanımsızdır. Aynı şekilde, $X_0=X_\epsilon$ değerinde sabit olsun,

$$p_{TL} = M_{TL} / X_\epsilon \quad (2)$$

bu durumda $M_{TL} \rightarrow \infty$ için, $p_{TL} \rightarrow \infty$ ifadesi anlamsızdır.

Her ülkenin para hukuku birbirinden farklı hukuksal çerçeve veya dolgu içine oturtulmuştur. Örneğin, euronun ortak para birimi olarak Avrupa Parasal Birliğine üye on iki katılımcı ülke tarafından kabulü ile Bretton Woods anlaşması ile çizilen hukuksal çerçeve, yeni bir boyut kazanmıştır. Çünkü, euronun satınalma gücü, Uluslararası Para Fonunun belirlediği SDR sepeti içinde değil, yeni bir hukuksal çerçevenin olduğu euro bölgesi içinde belirlenecektir. Avrupa Merkez Bankasının hukuksal yapısı euro tedavülünü sağlamakla birlikte, euronun satınalma gücü, tedavül ettiği bölgelerdeki hukuksal çerçeve ve dolguların yüklediği geçiş maliyetlerine göre oluşacak farklı fiyat vektörü içinde ölçülür olacaktır. O halde euro bölgesinde piyasaları temizleyecek tek bir fiyat olmayacaktır. Eğer, euro bölgesinde piyasalar ayrıştırılırsa, ayrı piyasalarda oluşacak fiyatlar, euro üzerindeki değer algılarının bölgesel olarak farklılaşacağını gösterir. Bu, bir eurodan Almanya'da yaşayan bir kimsenin algıladığı değerle, Fransa'da yaşayan bir kimsenin bir eurodan algıladığı değer farklı olacağı anlamındadır. Euro bölgesi halkları euroyu para olarak aynı değerde kabul edeceklerse, Avrupa Birliğine üye ülkelerin ortak bir *statüskoya* kavuşmaları bu farklılığı giderici olacaktır. Aksi takdirde, her bir ülkede bu para birimi farklı ölçek değerleri oluşturmaları nedeniyle farklı borç ödeme kapasiteleri içerecekleri için piyasa değer ölçeklerinde simetrik algısal dönüşümler yapamayacaktır.

Para hukuku konusunda yapılacak analizler bu çalışmanın sınırlı savları içinde kalacaktır. Ancak, ekonomik alışverişlerin yasal bir çerçeve içinde yapıldığı dikkate alınacak olursa, her alışveriş kararında *statüskonun* etkisi olacaktır. Bu bağlamda, para hukukunu ekonomik analizde, metodolojik olarak ele alınması gerekli bir kural olarak görmek gerekir. Bu kuralın veya kurallar setinin neler olduğu, ülkelerin yaşayan ve ulusal olduğu kadar uluslararası bağlayıcı hukuki kaynaklarının incelenmesi sonucu ortaya çıkacaktır.

Bu bağlamda araştırma yöntemi para hukukunda var olan kural setini araştırmayı, bu set içindeki sembolik ilişkileri ortaya çıkarmayı gerektirir. Araştırma kaynakları *statüskoyu* oluşturan ülke anayasaları, kanunları, tüzük ve yönetmelikleri olacaktır. Pozitif hukuk ilkesi yasaların emredici hükümlerinin herkesi kayıtsız ve şartsız bağlayıcı kılar. Çünkü, yasaların oluşması normatif bir süreçtir. Bu sürecin ürünü olan yasaların mutlak doğrular olduğunu ileri sürmek yönetsel bir zorluktur. Ancak, bu normatif oluşum, mutlak bir güçle, yani icra gücüyle birleştiğinde yaptırıma, yani kimileri için hak doğurucu, kimileri için kısıtlayıcı veya hak düşürücü bir niteliğe dönüşür. Bu yönüyle, para hukuku kesin ve pozitif bir olgu olmaktadır. Yasaların emredici hükümlerine uymamak açık bir suç oluşturur. Açık olmayan hükümler, yoruma bağlı olması nedeniyle uygulamada yasaya açık bir muhalefet hükmü içermez. Bu hususta mahkemelerin taktirleri, her olayda, olaya özel bağlayıcı kararlar olmaktadır.

Para hukuku açısından bağlayıcı temel hukuk kuralı ulusal anayasalardır. Anayasa hükümleri, hangi ülkede olursa olsun, hukuk hiyerarşisinde üstün konumdadırlar. Bu nedenle, para hukuku bir ülkede anayasal kurallar olarak oluşmuşsa, bu kurallar doğrudan hak ve yükümlülük doğurucu üstün kurallardır. Örneğin, Türkiye’de Anayasa madde 90’a göre **“Usulüne göre yürürlüğe konmuş**

milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa mahkemesine başvurulamaz.” Bu hüküm, ekonomik ve ticari alanda yapılan uluslararası anlaşmaların hukuki bağlayıcılığını kesinleştirmektedir. Ancak, aynı madde “(...) **Devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürüğe konulabilir.**” Demektedir. Bu madde para hukuku kaynağı olarak önemlidir. Çünkü, uluslararası parasal bir anlaşma veya bankacılık anlaşmasının hukuki bağlayıcılığı, iki önemli ön şartın gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlar,

- (i) Devlet maliyesine bir yük getirmemesi,
- (ii) Kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmaması

Ön koşullarıdır. O halde, uluslararası bir anlaşmaya dayanılarak alınan ve hazine garantisi taşımayan özel bir kredi sözleşmesi yasal bağlayıcı bir sözleşmedir ve sözleşme koşulları kanun hükmünde sayılmaktadır. Ancak, bu tip anlaşmalar, özel hukuk alanında hak ve yükümlülük doğurucu bir kural seti oluşturur. Kamu hukuku açısından, hükmün önemi, bu tür anlaşmaların doğurduğu yükümlülüklerin kamu maliyesi kapsamına alınmasının anayasal aykırılığıdır. Diğer bir Anayasal kural, yükümlülük doğuran olayın özel hukuk kapsamında kalacağı ve genelleştirilemeyeceğidir.

Bu çalışmada ele alınacak para hukuku kaynakları, pozitif hukuk kuralları olarak yasaların emredici hükümleri çerçevesinde incelenecektir. Çünkü, para olarak adlandırılan nesnenin hukuksal tanımında yorum ve belirsizliğe yer olmamalıdır. Zaten yasal olarak piyasalarda dolaşan para ile yasal olmayan paralar arasında belirgin fark, paranın borç ödeme kapasitesi olarak taşıdığı hukuksal

güvencedir. Yasal olmayan paraların sadece sözleşmeden doğan haklar ile bir değer içerdiği düşünülecek olursa, bu değer borç ödeme kapasitesi belirsizdir. Bu belirsizlik, yasal sistemlerde yargı kararlarıyla giderilecektir. Yargı kararı tahkim içerebileceğinden, ödeme aracı olarak yasal para kullanılmadan, taraflar, tahkim yoluyla hak ve borçlarını temizleyebileceklerdir. Yasal paranın diğer paralardan farkı, üzerinde taşıdığı borç ödeme kapasitesiyle ilgilidir. Yasal kabul edilen para, sınırsız ödeme gücü taşıdığından mal mübadelesine gerek kalmadan sunulmasıyla borç öder

2. Anayasal Para Hukuku: ABD Anayasası:

Yasal para ile ilgili kuralın kökeni elbette milli paralar için ülkelerin anayasaları olmaktadır. Bu bağlamda iki büyük dünya savaşı öncesi kabul edilen ve halen yaşayan anayasa olarak A.B.D. Anayasası ilginç bir hukuki metin olmaktadır. ‘Birleşik Devletler Anayasası’ özgün haliyle bir başlangıç (Önsöz) ve yedi maddeden oluşmaktadır. 17 Eylül 1787 tarihinde toplanan Eyaletler Kongresi’nce kabul edilmiştir. 13 Eyalet temsilcisi kabulü ile hukuki bir nitelik kazanan ‘Birleşik Devletler Anayasası’ 25 Eylül 1789 da on maddenin eklenmesiyle bireysel hakları ve 8 Ocak 1798 tarihinde başlayarak değişik dönemlerde eklenen 12 madde ile vatandaş hakları, devletin hakları ve başkanlık süresini tanımlamış ve düzenlemiştir.

Para hukuku açısından ele alındığında Birleşik Devletler Anayasası’nın ilk maddesi önemlidir. Anayasanın bu maddesi, on bölümden oluşmaktadır. Para hukukunun ilk temel anayasal buyruğu 8 inci bölümün ilk altbölümünde **Kongrenin Gücü** başlığında görülmektedir. Bu madde Kongreye vergi koyma ve toplama gücü verirken, Kongreyi borç ödeme gücüyle donatmıştır. İkinci madde, Kongreye Birleşik Devletler adına borç **para** alma hakkı tanımaktadır.

Bütçe prensipleri açısından bakıldığında Kongrenin gücü ve bütçenin finansman kaynaklarını belirleme hakkı Anayasayla güvence altına alınmaktadır. Bütçelerin finansman kaynakları vergi koymak ve borçlanmak olarak sıralanabilir. Bütçe prensipleri açısından bakıldığında Kongrenin bütçe yapma gücü ve bütçenin finansman kaynaklarını belirleme gücü açık Anayasal bir güçtür. Bütçelerin finansman kaynakları vergi ve diğer kamu gelirleridir. Buna ek olarak bono, tahvil gibi borçlanma araçlarıyla elde edilen gelirler bütçe finansmanında kullanılır. Bu sıralama dikkate alındığında akla gelen soru, bütçe açığının bu yöntemler ile finanse edilemediği halde borç ödeme kapasitesinin nasıl sağlanacağıdır. Bu kapasitenin nasıl sağlanacağı, aynı bölümün 5. altbölümünde açıkça belirtilmiştir. Buna göre, Anayasa Birleşik Devletler Kongresini **‘para basmak, bunun kendi değerini ve yabancı paralar karşısındaki değerini düzenlemek (ayarlamak) ve standart ağırlık ve ölçülerini kararlaştırmak’** konusunda tek güçlü organ olarak tanımlamaktadır.^{18,19}

Kongreye verilen para basmak konusundaki yetki, Anayasal bir yetkidir. Ancak, paranın iç ve dış değerinin belirlenmesinde aynı kurumun tamamlayıcı bir yetki ile donatılmasına, bugünkü bilgiler çerçevesinde ekonomik bir anlam vermek zordur. Çünkü, paranın değerinin istem ve sunumu belirleyen unsurlardan bağımsız olarak

¹⁸ İngilizce orjinal metinde kullanılan ‘to coin money’ sözcüğüdür. Bu sözcüğün para basmak anlamı vardır. Ancak, Anayasanın kabul edildiği 18 yüzyıl başlarının sikke-para, özellikle altın-para dönemi olduğu ve to coin fiilinin metal-para dökmek anlamı taşıdığı düşünülecek olursa, burada sözü edilen kelime kök anlamı olarak sadece madeni para üretmek şeklinde düşünülmelidir. Bu nedenle, cümle standart ağırlık ve ölçülerini belirleme yetkisi ile birlikte altın-para üretmek olarak anlaşılmalıdır.

¹⁹ Birleşik Devletler Anayasasının çok farklı bir özelliği bu bölümün 8.alt bölümünde geçen hükümdür. Bu hüküm Kongreyi ‘bilimin ve faydalı sanatların ilerlemesini yüceltmek ve sınırlı zaman için yazar ve kaşiflerin **‘entellektüel mülkiyet haklarını** güvence altına almak ile görevlendirmiştir. Konuyla doğrudan ilgisi olmamakla birlikte 18.YY başlarında bilime bu denli açıklıkla verilen önemi vurgulaması açısından madde hükmü dikkate değer.

şekillenmesine olanak tanıyan bu Anayasal emredici hüküm, pozitif hukuk kuramcılarının içine düştüğü bir ikilemi sergilemektedir. Bu hüküm aynı bölümün sekizinci alt maddesi ile çelişmektedir. Bilimi yücelten bir Anayasa, liberal iktisat öğretisinin önemli bir önermesi olan, piyasalarda fiyatların serbestçe belirlenme hükmüne karşı, siyasi bir organa piyasalardan bağımsız olarak, paraya bir değer atfetme hakkı vermektedir.

Bu tartışma neo-klasik ve yeni-klasik ekonomik düşünce okullarının paracıl teorilerine ters düşmektedir. Çünkü, bu okullara göre para alışveriş aracı olması dışında önemli değildir, çünkü para nõtürdür, yani etkisizdir. Üretim kararları reel faktörlerce verilir. Tam istihdamda bir ekonomi, zaten, üretebileceği en fazla ürün miktarını üretmektedir. O halde, bir alış veriş aracı olarak paranın hacminin artması, üretilen bu miktar üzerinde etkili olmayacak, sadece fiyatları şişirecektir. Yani, üretim ve istihdam üzerinde bir etki yaratmayacaktır. Bu görüşleriyle, her iki okul, devletçil para teorilerine karşı çıkarlar. Oysa Birleşik Devletler Anayasası paranın değerinin Kongre gücüyle belirleneceğini hükme bağlayarak, devletçil para teorisi hükümlerine uygun bir hukuk kuralı oluşturmaktadır. Bu nedenle, Kongrenin bu hususta çıkaracağı kanunlar emredici ve bağlayıcıdır. Serbest piyasa ekonomik doktrinleriyle tamamen çelişen bu Anayasal düşünce, II Dünya Savaşı ardı oluşturulan Bretton Woods anlaşmasının temel bir hükmünü belirleyici olmuştur.

22 Temmuz 1944 yılında Uluslararası Para Fonunun Kuruluşunu oluşturan Anlaşmanın IV Maddesi 1. Bölüm, (a) alt bendi **‘herbir üyenin nakit parasının (currency) değer denkliği (par value), ortak payda olarak altın veya 1 Temmuz 1944 günü itibariyle geçerli olan bir Birleşik Devletler dolarının ağırlık ve saflığı cinsinden belirlenecektir.’** Demektedir. Bu hükmün anlamı 1

ABD\$= 0.88867 gram ve 0.9999 saflığında altın eş değeridir demektir. Diğer bir deyişle 1 ons altın= \$35 değerinde sabitlenmiştir. Bu hüküm, anlaşmanın ikinci bölümünde belirtilen **“hiçbir üye değer eşitliği üzeri, artı, önceden belirlenen marj üzerinde bir fiyatla altın alamayacak ve değer eşitliği altı, eksi, önceden belirlenen marj altında altın satamayacaktır.”**Kuralı ile birleştirildiğinde, ABD doları tabanlı sabit altın pariteli uluslararası ödeme sisteminin para hukuku açısından anlaşmadaki yeri belirlenmiş olur.

Burada akla gelen soru, uluslararası ödeme gücünü oluşturan bu anlaşmanın ABD Kongresinin yönetsel erkini kısıtlayıp, kısıtlamayacağıdır. Birleşik Devletler Anayasası Kongreye para hukuku konusunda kanun çıkarma yetkisi açıkça vermektedir. Bu yetki metal-para sisteminin sabit değer teorisindeki hükümleriyle korunmuştur. Bretton Woods Anlaşması Madde XI ilk bölüm, anlaşmanın yürürlüğü ile ilgili ilginç ip uçları vermektedir. Buna göre **Anlaşma “toplam üyelik ödentilerinin yüzde 65’inden az olmamak şartı ile en az üyelik ödentilerini tamamlamış hükümetlerin anlaşmayı imzalaması ile yürürlüğe girecektir”**. O halde anlaşmanın yürürlük önkoşulu yüzde 65 hisseye sahip hükümetlerin onayını almasıdır. Kongrenin kabul ettiği Bretton Woods Kanunu, Birleşik Devletleri anlaşmayı en son imzalayacak ülke olarak görevlendirmiştir. Bu, karar Birleşik Devletlerin onayı olmadan anlaşmanın kabul çokluğu olan yüzde 65 oy çoğunluğun sağlanamayacağı anlamındadır.

3. A.B.D. Anayasası ve Bretton Woods Kanunu

Bretton Woods anlaşmalarından ilk ikisi Uluslararası anlaşma olup, Birleşmiş Milletler Konferansından Kabul edilen ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kuruluşlarına Hukuki statü veren sözleşme metinleridir. Anlaşma, Washington’da 31 Aralık 1945

tarihine dek tamamlanmak üzere imzaya açılmıştır. Bu tarihten sonraki üyelikler ikinci maddeye göre, anlaşmayı imzalayan üyelerin kabul koşuluna bağlı olmaktadır. 31 Temmuz 1945 günü Birleşik Devletler Kongresi Bretton Woods Kanununu kabul etmiştir. Bu Kanunun 2. Bölümü **”Başkan, Birleşik Devletlerin Uluslararası Para Fonuna ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasına [Dünya Bankası] üyeliğini kabule, Birleşmiş Milletlerin 22 Temmuz 1944 günlü Parasal ve Mali Konferansında [şekillenen] ve Devlet Arşivine Konan Fon Anlaşması Kanunu ve Banka Anlaşması Kanunu uyarınca burada yetkili kılınmıştır”** Demektedir. Beşinci bölümde ise, **‘Kongre tarafından bir kanunla yetkilendirilmedikçe, Başkan veya herhangi bir kimse veya aracı kurum Birleşik Devletler adına (a) Fon Anlaşması Kanunun III Maddesi, 2 inci Bölümü uyarınca Birleşik Devletler kotasını (hissesi) hiçbir şekilde değiştirmeye, (b) IV madde, 5. Bölüm, veya XX madde 4. Bölüm (...) uyarınca Birleşik Devletler dolarının değer denkliliğini değiştirmeyi kabul veya önermeyi (...) talep etmek veya izin vermekle yetkili kılınmamıştır.’** Demekte ve anlaşmanın değiştirilmesi ve sürdürülmesinde tek yetkili kurul olarak Kongre gücünün korunduğunu duyurmaktadır.

Para Hukuku açısından Bretton Woods Anlaşması Birleşik Devletler Kongresinin Anayasal yetkisini, ekonomik hükümlere aykırı dahi olsa, kullanmaktaki titizliğini göstermektedir. Bretton Woods kanunu²⁰ Birleşik Devletler Anayasasının Kongreye tanıdığı paranın

²⁰ Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta Bretton Woods anlaşması olarak anılan üç farklı hukuksal durumun varlığıdır. Bunlardan ilk ikisi Birleşmiş Milletler Konferansı sonucu kabul edilen ve bugün IMF ve WB olarak anılan kurumların kuruluşunu hükme bağlayan uluslararası anlaşmalardır. Üçüncüsü, yine aynı adla anılmakla birlikte ABD Kongresinin bu anlaşmaya katılımını ve katılma şartlarını içeren kanundur ki bu ABD’nin bir iç hukuk düzenlemesidir. Bu nedenle, metinde Bretton Woods anlaşması tekil anlamda değil Anlaşmaları olarak çoğul anlamda, bu yasaları içerecek şekilde kullanılmıştır.

değerini ağırlık ve saflığını içerecek şekilde içte ve dışta belirleme yetkisinin Uluslararası bir anlaşmada belirlenen değer denkliği içinde kullanıldığını göstermektedir. Çünkü, Kongre, anlaşmaya katılımı kabule ABD Başkanını yetkili kılarken, anlaşma koşulunun en önemli maddesi olan sabit saflıkta ve ağırlıkta altın dolar paritesini değiştirme yetkisini, çıkardığı yasa ile hala kendi üzerinde tutmaktadır. Yani anlaşmanın, sabit altın paritesinden vazgeçilmesi veya bu paritenin değiştirilmesi hususunda karar vermeye, ABD Başkanı dahil, hiç kimse ve Kongre dışında kurum veya kuruluş, kanunla yetkilendirilmedikçe ehil değildir.

Bretton Woods Anlaşmasının çöktüğü 70'li yıllarda sık sık dile getirilmiştir. Ancak, bunu ileri sürmek oldukça zor. Çünkü, anlaşmaya işlerlik kazandıran en önemli madde hala Birleşik Devletler Anayasası tarafından Kongrenin yasama gücü içinde varlığını sürdürmektedir. Bu Anayasal güç, ABD Kongresini doların değerini belirlemekte tek yetkili organ olarak görmesidir. Hukuksal bu katılık, ekonomik olarak etkili midir sorusuna, ABD ekonomisinin ulaştığı üretim gücü ve mali güç dikkate alındığında olumlu bakmak mümkündür. Ancak, 15 Ağustos 1971 günü Birleşik Devletler yetkililerinin doların ve dolar cinsi mali varlıkların sabit pariteden altına dönüşebilirliği hükmünü askıya aldığını duyurması, uluslararası mali piyasaların genişliği ve derinliği dikkate alındığında, ekonomik gerçeklerin, siyasi hükümlerin üzerine çıktığını göstermektedir.

4. Para Hukuku: Diğer Anayasal Hükümler.

Anayasal hukuk açısından incelendiğinde, para hukukunu ilgilendiren Anayasa maddeleri yukarıda tartışılan beşinci bölüm ile sınırlı değildir. Hukuksal tamamlayıcılık onuncu bölüm, birinci alt bölümünde belirtilen yasaklar ile birim paranın hesap birimi olma özelliğinde oluşmaktadır. Bu maddeye göre **“Hiçbir Eyalet (...)**

[metal] para basamaz, borçlanma bonoları ihraç edemez, borç ödeme aracı olarak altın ve gümüş paradan başka bir [ödeme aracı] kullanamaz.“Eyaletlerin para hukuku açısından para yaratma erkini Anayasanın bu maddesi açıkça kısıtlamaktadır.²¹

Birleşik Devletler Anayasası milli para olarak açıkça kağıt para kullanılması konusunda bir tanım getirmemektedir. Ancak, Rezerv Bankacılığı sistemin bir unsuru olmak zorunda kaldığında Anayasal ilkeler çerçevesinde bir kağıtpara sistemi kurulmuştur. Ancak, bu kağıtparanın değerinin altına bağlanması para hukuku açısından anayasal ilginin kaynağını oluşturmaktadır. Eyaletler, altın ve gümüş para dışında borç ödeme aracı türetmezler. Para basma yetkileri yoktur. Bu yetki Federal Hükümette değil, Birleşik Devletler Kongresinin yasama erki içinde saklı tutulmaktadır. Bunun sonucu ABD Hazinesi, sadece Kongre onayıyla kendi adına para basabilmektedir.

Anayasal hukuk açısından incelendiğinde, ABD mali sistemi altın-para üzerine oturulmuş bir mali yapı üzerinde işlemektedir. Bu yapının uluslararası ödeme araçları açısından değer denkliği Bretton Woods anlaşmaları ile tanımlanmıştır. Bu anlaşmaların hüküm içermemesi halinde doların değeri, ABD ekonomisinin gücü ve Kongre’nin alacağı siyasi kararlar doğrultusunda oluşacaktır. Bu, para hukuku açısından paranın değerinin salt ekonomik olgularla belirlenemeyeceğini gösterir. Siyasi kararlar ve siyasi otoritenin yasama gücü, bu gücü uygulayacak yürütme gücü, bu güce karşı

²¹ Her ülkenin, parasını düzenleyen hukuki çerçeve sadece anayasalarla sınırlı değildir. Bu çalışma anayasaları, para hukukunun başlangıç kaynakları olarak ele almaktadır. .

hukuki muhalefet olan yargı gücü anayasalarla kurumsallaşmış para hukuku güçleri olmaktadır.²²

Her sosyal uzlaşma, yeni bir ekonomik dengenin ürünü olacaktır. Bu nedenle, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin halk tarafından tanınması ve bu güçlere olan güvenin sürmesi para teorisi açısından halkın kabulü yasasının siyasi bir uzantısı olmaktadır. Bu yapısıyla doların hukuki varlığı, devletçil para teorisinin unsurlarını taşımakla birlikte, halkın kabulü yasası ile birlikte ele alındığında, mutlakıyetçi bir idari yapı içinde değil, demokratik siyasi örgütlenme ve demokratik denetimlere açık idari bir yapı içinde anlamlı olacaktır. Anayasal düzenin güç dengeleri değişmediği sürece, doların ödeme gücü, siyasi ve ekonomik güçle birlikte var olacaktır. Bu önerme markantelist düşüncenin, ticaret serbestliği hükümlerine aykırı görülmemelidir. Çünkü, yalın bir markantilizm, bütünüyle siyasetten soyutlanmış değildir. Ancak, otokratik egemenliğe karşıdır. Çünkü, ticari yaşamın devamı, müşteri memnuniyetine bağlıdır. Diğer bir değişle talebin devamlılığına bağlıdır. O halde, ticari sorumluluk, kural ve ticari etik, merkantilist düşüncenin serbestlik anlayışıyla çelişik değildir. Sorumluluk, kural ve etik siyasi örgütlenme içinde hukuka dönüşür. O halde, hukuk, hak ve yükümlülük simetrisi içinde serbest ticaret hükmüne aykırı görülmemelidir.

5. Avrupa Birliği ve Euro:

Avrupa Ekonomik Topluluğu 1958 yılında Avrupanın bütünleşmesi ve Avrupa Parasal Birliğinin üç aşamada kurulması hedefine yönelik olarak oluşmuş kurumsal bir yapıdır. Avrupa Topluluğu, 1 Temmuz 1990 yılından başlayarak parasal birliğin ilk aşamasına girdi. Bu aşamada Merkez Bankaları arasında yakınlaşma

²² Anayasal düzenin korunamaması halinde parasal sistemin yeni bir sosyal anlaşma ve statüko üzerine oturtulması gerekir.

ve sermaye serbestliğinin üyeler arasında oluşması ve üyeler arasında ekonomik yakınlaşmanın hızlandırılması süreci başlamıştır. İkinci aşama, 1992 şubatında imzalanan Maastricht Anlaşması ile Avrupa Merkez Bankasının temeli olan Avrupa Para Kurumunun oluşturulması ve ekonomik yakınlaşmanın hızlandırılma sürecini oluşturmuştur. Bu aşamanın önemli bir özelliği, hükümet bütçelerinin parasal finansmana gitmesinin engellenmesidir. 1 Haziran 1998 yılında Avrupa Para Kurumu, Avrupa Merkez Bankasına dönüşmüştür ve 1 Ocak 1999 yılında üçüncü aşama başlamıştır. Bu aşamada euro onbir üye ülkenin kabul ettiği ortak bir para olmuştur. Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksamburg, Hollanda, Portekiz ve İspanya'dan oluşan bu birlik, önceden belirlenmiş bir tarihte son bulan üyelik kabulleriyle bu ülkeler arasında oluşmuştur. Daha sonra Yunanistan'ın bu birliğe girmesi ile birlik 12 üyeli bir statüye kavuşmuştur.

Euro bir para birimi olarak oluştuğunda ulusal paralar sabit bir oranda ve belirlenen tarihlere kadar serbestçe euroya dönüşebilir olmaktadır. 2002 Yılında euro cinsinden kağıtparaların tedavüle girmesi ile ulusal paraların piyasalarda dolaşımı durdurulmuştur. Avrupa Merkez Bankası Kanunu, Bankayı, ulusal hükümetlerin etkisinden arıtacak şekilde bağımsız kılmaktadır. Bu hedefe uygun olarak üye ülkeler, ulusal merkez bankaları statülerini Avrupa Birliği Merkez Bankası (AMB) ve Avrupa Birliği Anlaşmasına uyumlu olmasını sağlayacaktır. Topluluk içinde kağıtpara çıkarma yetkisi, özel olarak AMB Konseyine bırakılmıştır. Ayrıca, Topluluk içinde çıkarılan madeni paraların hacmi ve cinsi Konseyin onayını gerektirmektedir.²³

²³ Avrupa Merkez Bankası ile ilgili bilgiler Protokol On The Statue Of The European System Of Central Banks And For European Central Bank'dan aktarılmıştır.

Ortaya çıkan bu yeni paranın hukuki güvencesi zayıftır. Çünkü, Banka borç ve alacaklara karşı kendi varlıkları ile sorumludur. Bu varlıkların başında üye ülkelerin katılımları gelmektedir. Bu katılımların paylaşılması ise, Avrupa Adalet Divanının vereceği kararlar doğrultusunda yapılmış tahkim anlaşmaları hükümlerine bağlıdır. Euronun anlaşmayla belirlenmiş altın karşılığı hukuken yoktur. Doğrudan altına bağlı kılınan ve kaynağını uluslararası anlaşma hükümlerine dayandıran bir indeks para olarak SDR, altına bağlı bir birim olma özelliğini taşır. Ekonomik olarak, piyasa değeri 2002 yılından buyana bir ons altın için 343,90 euro değeri dolayında tutunan bu yeni paranın altınla olan hukuki ilişkisi, SDR sepeti içinde taşıdığı ağırlık ile sınırlıdır. AMB yükümlülüklerinin üye ülkelerin merkez bankaları ve hazineleri altın rezervleriyle hukuki bir bağlantısı bir teminat olarak doğrudan kurulamaz. Ancak, bu teminatın dolaylı yoldan olması ve Birliğin ortak bir Anayasasının oluşması ve anayasal hukuk açısından mali ve parasal kuralların açığa çıkması, euro tabanlı mali sistemin hukuki evresinin tamamlanması için gereklidir.

Para hukuku açısından sistemin anayasal tabanı henüz oluşmamıştır. Üye ülke anayasalarının ortaklık tarafından tekil bir anayasaya dönüştürülmesinin ortaya çıkacak ulusal hukuki sorunları nasıl çözeceği, hak ve yükümlülüklerin uluslararası ödeme sisteminde nasıl tahkim edileceği belirsizdir.

6. Para Hukuku :Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Hukuku

Para hukuku olarak ele alındığında Türk Hukuk Sisteminin iki önemli kavramı birbirinden ayırdığı görülmektedir. Bu kavramlar paranın basılması ile bunun ihracı kavramlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası kuvvetler ayırımına dayanan ve yasama erkinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplandığı ve ulusal egemenliğin kayıtsız ve koşulsuz ulusa ait olduğunu kabul eden hukuki bir kurala

dayanmaktadır. Anayasa (AY) madde 6, Egemenliğin ulusa ait olduğunu belirtirken, bunun Anayasanın koyduğu esaslar çerçevesinde, yetkili organlar tarafından kullanılacağını belirtmektedir. **“Bu nedenle ‘hiç kimse veya organ kaynağını Anayasa’dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.”** Bu hüküm Anayasanın emredici ve bağlayıcı bir hükmüdür.

Yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisidir (TBMM) TBMM’nin görev ve yetkileri para hukuku açısından önemli olan Madde 87 ile önem kazanmaktadır. Çünkü, bu maddeye göre **‘para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek’** aynı önemde sayılan bir ulusal meclis yetkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu madde ile para basmak konusunda karar verme yetkisi özel olarak Anayasa ile TBMM’ne verilmiştir. Ancak bu yetki, Anayasanın devredilmez bir yetkisi değildir. Çünkü, milletlerarası kurumlar ile yapılacak anlaşmalar TBMM’nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. Bu kapsamda, Bretton Woods Anlaşmasının Birleşik Devletler Kongresince Başkana bıraktığı devredilir yetki gibi, para basma yetkisi, TBMM’nin onaylayacağı bir kanunla devredilebilir bir yetki olmaktadır. Ayrıca, aynı maddenin son altbölümü **‘usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmaları kanun hükmü[nde] saymaktadır.** Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz’ kuralı, bu yetki devrini uluslararası içerik kazanması halinde Anayasa Mahkemesi denetiminden bağımsız kılar. Hatta, böyle bir anlaşmaya karşı Anayasaya aykırılık nedeniyle iptal davası dahi açılması yasaktır. Ancak, Anayasanın uluslararası anlaşmaların **“devlet bütçesine mali yük getirmeme hükmü”** devlet bütçesinde hesap birimi olarak kullanılan para birimi ile uluslararası içerikteki para birimi arasındaki

bağın ulusal egemenlik hakkının hukuksal kabulünde ulusal egemenlik lehine olduğunu göstermektedir.

Her ülke anayasası benzer hükümler taşımamaktadır. Bretton Woods Anlaşması ile ilgisi nedeniyle örnek olarak ele alınan Birleşik Devletler Anayasası yürütme erkine böyle bir yetki tanımıştır. Çünkü, doların değeri Kongre kararıyla belirlenmektedir. Bu nedenle, Kongre, Bretton Woods Anlaşması Kanunuyla, uluslararası parasal anlaşmayı kabulde ABD Başkanını yetkili kılarak, anlaşmanın paranın değeri ile ilgili hükümlerinde değişiklik yapmayı kendi yasama erkinde saklı tutmuştur. Anlaşma hükümlerinin parasal tanımlarını değiştirmede hiçbir kimse veya organı yetkili kılmayarak, Kongrenin doğrudan kendini yetkili görmesi, anayasal para hukuku açısından yasama erkinin kendini yürütme erkinden bağımsız kılarak, kendine tanınan parasal yetkileri hiçbir kimse veya güçle paylaşmak istemediğini göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, bu hususta farklıdır. Meclisin kabul ettiği kanunun uluslararası bir anlaşmayı yürürlüğe sokması halinde, yürütme organının eylemleri anayasal denetim dışına çıkmaktadır. Para hukuku açısından bakıldığında, uluslararası anlaşmaların anayasal denetime sokulmaması, uluslararası mali uygulamaların doğuracağı hak ve yükümlülük simetrisinin sadece yürütme organı kararları veya özel hukuk sözleşmeleri ile korunabilir olduğunu göstermektedir.

7. Para Hukuku: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu.

Para hukuku açısından önemli bir hukuki kaynak merkez bankaları kanunlarıdır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu (TCMB) para hukukunun bir kaynağı olarak

incelenecektir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (Banka). 1211 sayılı kanun ile hukuki varlığı oluşmuş bir kurumdur. Banka, Banka kanunun 1inci maddesinde Türkiye’de “**bankanot ihracına yetkili tek kurum**” olarak tanımlanmıştır. Burada hemen belirtilmesi gereken konu, bankanot ihracının (emisyon), para basmak yetkisi olmadığının belirtilmesi gereğidir. İhraç, arapça kökenli bir sözcük olup, sözlük anlamı çıkarmaktır.²⁴ Ancak, “ihracaat” dendiğinde bu sözcük yurtdışına çıkarmak anlamını taşımaktadır. O halde, ihraç sözcüğünün sözel anlamının bankanotları banka dışına vermek, çıkarmak şeklinde anlaşılması gerekir. Yani, Banka Türk parasının tedavülünü sağlamakla yükümlüdür. Nitekim Banka Kanunu Madde 4. Bölüm 1/f “**Türk lirasının hacim ve tedavülünü düzenlemekle(...)**” görevli kılarken, II. Bölümde sayılan temel yetkileri içinde ‘**Türkiyede bankanot ihracı imtiyazı[nı] tek elden Bankaya ait**’ kılmaktadır.

Banka kanunu, Bankaya açıkça yeni para yaratma yetkisi ve görevi vermemektedir. Ancak, Banka Kanunun 2 inci maddesinde verilen yetki ile ‘bank[a]not matbaası kurabilir.’ Hukuken bakıldığında, kurma yetkisinin ‘**para basmak**’ izni anlamına gelmediği savı ileri sürülebilir. 25.04. 2001 tarihli 4651 sayılı kanunla değiştirilen Banka kanununda eski yapıdan farklı olarak Bankanot Matbaasının, Bankanın organı olmaktan çıkarıldığı hususu gözönüne alınacak olursa, Kanunun para basılması konusunda Bankaya açık bir yetki tanımadığı kanısına ulaşılabilir. Ancak 1997 yılında açılan bir dava ile ilgili olarak ^{24/a} Ankara 2. İdare Mahkemesi kararında “1211 Sayılı

²⁴ Türkçe sözlüğe göre, huruç sözü çıkarmak anlamındadır. İhraç, yani dış satım, bu fiil kökünden türetilmiştir. 1211 Sayılı kanunun kabul edildiği 14.01.1970 tarihteki madde 1. ‘Bankanın ve bank[a]not ihracı imtiyazının müddeti 1999 yılı sonuna kadar devam eder. Bu imtiyazın müddeti, bitmesine beş yıl kalıncaya kadar uzatılabilir.’ Demektedir. 21.04.1994 tarih ve 3985 sayılı Kanun ile değiştirilen şekilde, bu hükme yer verilmemiştir.

^{24/a} Bu yargı kararını ilettiği için Sayın Baş Hukuk Müşaviri ve Hukuk İşleri Genel Müdürüne teşekkür ederim.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunun 1. maddesinde bankanın Türkiye’de banknot ihracı imtiyazına münhasıran sahip olduğu, bu imtiyazın 1999 yılı sonuna kadar devam edeceği, bu sürenin bitimine 5 yıl kalıncaya kadar imtiyaz süresinin uzatılabileceği hükme bağlanmış, aynı yasanın 4. maddesinde milli paranın hacım ve tedavülünü bu yasa gereğince düzenlemek bankanın temel görev ve yetkileri arasında sayılmıştır.” Demekte ve “Anayasanın 87. maddesinde para basılmasına karar verme yetkisinin TBMM’ne ait olduğu açıkça belirtilmektedir. Ancak, bu yetkinin, para sistemindeki gelişmelerin zorunlu sonucu olarak 11.6.1930 gün ve 1715 sayılı Kanunla kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına devredildiğini kabul etmek zorunludur. Davalı idarece 1930 yılından beri 1715 ve 1211 sayılı yasalara verilen yetkiye dayanarak ve bu yasalar çerçevesinde bank[a]not ihracı yetkisini kullanan tek bankadır. Bu hukuki durum karşısında, davacının TBMM kararı olmaksızın banknot basılması ve piyasaya sürülmesi işleminin Anayasaya aykırı olduğu yolundaki iddiası yerinde görülmediği gibi (...) banknot ihracı yolunda tesis edilen işlemde mevzuata aykırılık görülmemiştir.” Hükmüne varmış ve karar kesinleşmiştir. Kesinleşmiş bir yargı kararı üzerinde yorum yapılması mümkün değildir.

Yargı yetkisi Anayasaya göre idari eylem ve işlemin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Bu husus, hiçbir kimse veya organın kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamayacağı kuralı ile birlikte ele alındığında Anayasanın Md.87 ile TBMM’ne ait kıldığı yetki, Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü kuralı ile kanunla devredildiğinde, yetki konusunda tereddüt olduğunda amaçsal ve sistematik yorumlara gidilmesi gereğini ortadan kaldırır.

Ayrı bir kanunla bu yetki devri yapıldığında veya amaçsal ve sistematik yorumla yetkinin varlığı kabul edildiğinde, bu yetki idare hukuku açısından sınırsız olamaz. O halde, Bankanın para basma yetkisinin hukuksal sınırı vardır ve bu sınır 1211 sayılı kanunla çizilmiştir.

Banka kanununun IV Bölüm ‘Şubeler teşkilatı kuruluş, görev’ başlıklı 31 inci maddesi “Bank[a]not Matbaası (...) kuruluş ve görevleri yönetmeliklerle tesbit olunur.” Demektedir. Para hukuku açısından bakıldığında Anayasal bir yetkinin yönetmelikle düzenlenmesi gibi kanun hiyerarşisine aykırı bir durum ortaya çıktığı ve bu aykırı durumun bir Anonim Ortaklık (Şirket) olarak statü kazanmış bir kurumun senyoraj (beylik) geliri elde etmesine imkan vereceği açıktır. Burada elde edilecek senyoraj gelirinin İdare Hukuku açısından idareye verilen sınırsız bir gelir yaratma yetkisine dönüşmemesi gerekir. Senyoraj geliri Anayasaya göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunla kullanması gereken bir öz yetkisidir. Bu derece öz bir yetkinin yönetmelikle düzenlenmesi kanun hiyerarşisine aykırı düşebilir. Çünkü, senyoraj geliri ekonomik anlamda ek bir vergi niteliğindedir ve bir para basma tekeli sonucu ortaya çıkan gelir kaynağını oluşturur.

Anayasanın 67 inci maddesine göre **“piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önlemek”** devlete verilen bir görevdir. 73 üncü madde **“vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.”** Demektedir. Bu nedenle vergi, konusu, yükü ve sınırı kanunla belirlenerek salınır. Oysa, enflasyon vergisi olan senyoraj gelirleri konusu, yükü ve sınırı açıkça belirlenemeyen bir vergi olmaktadır. Bu yönüyle adil olduğu söylenemez.

Buraya dek sürdürülen analiz, para hukuku açısından para basma yetkisinin 1211 sayılı Kanunun Madde 4 ile düzenlenen **“Temel görev ve yetkiler”** arasında açıkça hükmolunmadığını bu nedenle amaçsal ve sistematik hukuki yoruma gerek görüldüğünü göstermektedir. Çünkü, Banka Kanunu Md.4/f Bankayı **“Türk lirasının hacım ve tedavülünü düzenlemek”** ile görevli kılması, Bankanın para basma imtiyazı olduğu anlamına gelmeyebilir. Banka, para hacmını ekonomik gereklere göre açık piyasa işlemleri yaparak, zorunlu karşılık tesis ederek ve oranlarını değiştirerek, reeskont ve avans işlemleri gibi Kanunun yetkilendirdiği diğer düzenleyici işlemleri yaparak ayarlayabilmektedir.

Anayasanın 87 inci maddesine göre, bu husus, TBMM'nin egemenlikten doğan yasama erkine verilmiş özel bir görev ve yetki olmaktadır. Meclis, bu yetkisini kanunla Bankaya devredebilir. Ancak, Bankanın bu yetkisi bir imtiyaz olmayıp, kendi yasasının sınırları içinde ve görevi gereği kullanabileceği bir yetkisi olacaktır.²⁵ Ayrı bir yetki kanunu olmadan kullanılan para basma yetkisinin Anayasanın 6 ıncı ve 7 inci maddeleriyle çelişeceği açıktır. Bilindiği gibi, bu iki madde egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğunu ve devletin

²⁵ Bu konuda yazarın düşüncesi Merkez Bankasının yeni para yaratamayacağı yolundadır. Yaratacağı para, sadece yıpranmış paraların değiştirilmesi hedefine yönelmelidir. Banka, mali sistemin acil gereksinimleri için sisteme likidite desteği yasası gereği verebilmektedir. Ancak, bu likiditenin kısa vadeli olması, eğer likidite yeni para yaratarak sağlanmışsa, bilanço dönemi içinde geri çekilmesi ve kalıcı bir emisyon etkisi yaratmaması gerekmektedir. Kanun Bankanın mali krizlerde tasarruf mevduat fonu açıklarını kapama görevi vermiştir. Bu mali sisteme kalıcı likidite sağlanması anlamındadır. Banka kanunu 36 ıncı maddesi (b) bölümü Banka Kanununun 45, 52 ve 53 üncü maddelerinde yazılı işlemlerden ötürü Bankayı banknot ihraç yetkisine haiz kılmaktadır. 53 üncü madde dışındaki madde hükümleri kısa vadeli likidite gereksinimlerini karşılamak amacındadır. Bankanın vadesi 91 günü geçmeyen bono çıkarabilmesi, yeni para basmadan likidite dengesini sürdürmesine imkan vermektedir. Ancak, 53 üncü maddede geçen döviz ve altın üzerinden vadeli ve türev işlem yapma yetkisi Anayasal senyoraaj yetkisinin kullanılmasına olanak vermektedir. Çünkü, bilindiği gibi, vadeli ve türev işlemler bilanço dışı munzam hesaplarda takip edilen işlemlerdir. Oluşturdukları kar ve zararlar sterilize edilemediği sürece Bankanın emisyon dengesini etkileyicidir.

anayasal bir cumhuriyet olduğunu nitelemektedir. Bu sistematik yaklaşımın sonucu olarak 31 Ocak 2003 günü yayımlanan 5083 sayılı kanunun para birimini tanımlama ve uygulamaya ilişkin esasları belirlemeye Bakanlar Kurulunu yetkili kılması, Anayasanın Madde 87 hükmündeki eşit önem ilkesi dikkate alındığında nitelikli çoğunluk kararını gerektirdiği açıktır.

8. Ulusal Paranın Doğal Gücü: Yurtiçi Değeri.

Para hukuku açısından paranın önemli bir hükmü, Türk hukukunda Borçlar Kanunu ve bu kanuna uygun Yargıtay Genel Kurullarınca Kabul edilen içtihatlarda, yani birleştirici hükümlerinde kendini göstermektedir. Yargıtay Genel Kurul kararları bağlayıcı hükümler olduğundan, para hukuku açısından incelenebilir bir hukuki kaynaktır. Bu bağlamda, Yargıtay 30.05.1940 günlü ve 21/3 sayılı İçtihatı Birleştirme Kararında (İçt.Bir.Ka.) **“Para taşınır mal mefhumuna dahildir.”** Demektedir.²⁶ Bu karar, paranın hukuken taşınır (menkul) nesne hükmünde ele alınmasına olanak vermektedir. Para menkul bir mal ise, her menkul mal gibi taşıyıcısına hak ve yükümlülük getirici olacaktır. Yani borç ve alacak hukuku içinde kendine bir yer edinecektir. Çünkü, her menkul mülkiyeti, hukuki anlamda bir hak ve yükümlülük doğurur.

Türk Medeni Kanunu (TMK) 683 üncü maddesi bir şeye malik olan kimseyi, hukuk düzeni sınırları içinde o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahip kılmaktadır. Yasanın içeriğinden anlaşılacağı gibi, mülkiyet hakkı, sahibine, malik olduğu nesneyi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisiyle donatmıştır. Hukuki anlamda taşınabilir bir nesne (şey) olan para, konu olarak taşınır mülkiyeti

²⁶ Esat Şener, Medeni Kanun/Borçlar Kanunu, Kanun Metinleri Serisi 23, Seçkin Yayınevi, Ankara,1998.s.331.

içindedir. TMK 762 inci maddesi “Taşınır mülkiyetinin konusu, nitelikleri itibariyle taşınabilen maddi şeyler ile edinmeye elverişli olan ve taşınmaz mülkiyetinin kapsamına girmeyen doğal güç” olarak belirlemekte ve 763 üncü madde ile taşınır mülkiyetinin nakli için zilyetliğin, yani fiili hakimiyetin devrini gerekli görmektedir. Para hukuku olarak bakıldığında, para ile devredilen zilyedlik paranın ödeme ve satınalma gücüdür. Banka kanununun, konuyla ilgili önemli bir maddesi 36 ıncı maddedir. Bu madde Bankanın ihraç etmiş olduğu ve ihraç edeceği bank[a]notların tedavülünü mecburi kılıp, bunları hudutsuz ödeme kudretine sahip kılmaktadır. Yine Banka Kanunu md.4, fiyat istikrarını sağlamayı bankanın temel amacı olarak belirlemiştir. Her iki hukuki dayanak, paranın devredilen zilyedliğini elinde bulunduran kimsenin ekonomik ve mali haklarını güvence altına almak amacındadır. Paranın hukuki bu gücü, bir ülkede yürütme ve yargı erkleri tarafından korunur.

Bu doğal hukuki güç, paranın sınırsız ödeme gücü taşımasına böylelikle zilyetliğin sınırsız ve koşulsuz devrine, yani paranın hukuken serbestçe dolaşmasına olanak vermektedir. **Paranın hukuki doğal gücünün** kaynağı Anayasaya göre, TBMM’nin yasama gücünden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, doğal hukuki güç, siyasi irade ürünü olmaktadır. Siyasi anlamda bu gücün kaynağı ise bir ulusun özgürlük ve bağımsızlık bilincinde yatmaktadır. O halde, para siyasi anlamda bir ulusu oluşturan bireyler arasındaki siyasi bir sözleşmenin ürünü olmaktadır.

Para, hukuki doğal güç içerdiği gibi, **ekonomik bir doğal güç içerir.** Borçlar Kanunundaki (BK) serbest sözleşme ilkesine göre, kişiler aralarında hiçbir koşula bağlı olmadan sözleşme yapabilir. Her sözleşmenin taraflara hak ve yükümlülük getirdiği bilinmektedir. Sözleşme simetrisi hak doğurucu bir olayın, gönüllü bağış olmadığı

sürece, bu hakkı elde edenin, bu hakkı devredene yönelik bir borç oluşturmasına yol açar. BK 83 üncü maddesi “mevzuu para olan borç, memleket parasıyla ödenir. Yabancı para borcunun vadesinde ödenmesi halinde alacaklı, bu borcu vadesinde veya fiili ödeme günündeki raice göre Türk parası ile ödenmesini isteyebileceğini söylemektedir. Borçlar kanunu bu hükümle, paraya hukuki anlamda borç ödeme kapasitesi kazandırmaktadır. Ancak, borcun ödenmesinin hangi para cinsinden olacağı, sözleşme koşuluna bağlanmaktadır. Bu anlamda, siyasi doğal gücün ürettiği paranın ekonomik anlamda kabulü, tarafların başlangıçta kabul ettikleri toplumsal sözleşmeye bağlılıkları ile ilgili olacaktır. Ancak, bu toplumsal sözleşmenin taraflara **“yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip”** kılmakta olduğu unutulmamalıdır.²⁷ O halde, satınalma gücünü koruması beklenmeyen bir ödeme aracının kabulü, sosyal davranış güdüsüyle ilişkili olmadığı sürece, söz edilen maddi ve manevi varlığı koruma ve geliştirme hakkına engel olacaktır. Bu durumda, paranın ödeme aracı olarak kabulü sınırsız bir zorunluluk olmayıp, sözleşme hukuku içinde kabul gören irade beyanı ile sınırlıdır.

Paranın siyasi gücü, onu var kılan anayasal gücün sınırını, yine başka bir anayasal güçle sınırlamaktadır. Bu güç bireylerin anayasal dokunulmazlığından kaynaklanmakta ve bireysel ekonomik hak ile devletçil gücün sınırı çizilmektedir. Bu sınır, paranın doğal ekonomik gücünün, bireylerin parayı bir değer olarak kabulü noktasında oluşacaktır. Bireyler, mademki maddi varlıklarını koruma ve geliştirme hakkına sahiptirler, o halde, Grasham²⁸ kanunu anlamında, maddi

²⁷ Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md. 17.

²⁸ Sir Grasham, Thomas’a (1519-1579) atfedilen bu yasa “Kötü para, iyi parayı kovar” şeklindedir. Bu yasa iktisadi bir genelleme olmakla birlikte pek çok alanda geçerli bir kuraldır. Örneğin, kötü idareci, iyi idareciyi kovar gibi.

varlıklarını tehlikeye düşürecek ölçüdeki bir parayı, yani kötü parayı kabule zorlanamazlar. O halde, parayı üretme gücüne sahip siyasi erk, bu gücü doğal ekonomik güçten ayrı kullanamaz. O halde paranın doğal hukuki ve doğal ekonomik gücü birbirini tamamlayan güçlerdir. Madeni paralar dışında bu iki gücü birbirinden ayrı düşünmek sözkonusu olamaz.²⁹ Bu hüküm, devletçil para teorilerinin paranın gücünü salt doğal siyasi güçle ilişkili kılmalarını, paranın ekonomik doğal güçleri dikkate alınmadan haklı bir zemine oturtulamıyacağına işaret etmektedir.

O halde ulusal paranın doğal gücünün bir diğer kaynağı **doğal ekonomik güçtür**. Paranın ekonomik doğal gücü, para teorisi içinde onun satınalma gücü ile ilişkilendirilir. Bu ilişki fiyatlar üzerinden kurulur. O halde, ekonomideki fiyat teorisi aynı zamanda paranın ekonomik gücünü açıklayıcı bir teori olmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine dayalı bir değişim ekonomisinde, mikroekonomik düşünce, fiyatları tüketici beğenileri (tercihleri) ve üreticilerin üretim kararları arasında bir denge unsuru olarak açıklar. Bu anlamda fiyatlar pozitif bir olgudur. Yani, oluşumu gerçek nedenlere dayanır. Serbest rekabet içinde oluşan fiyatlar, bireysel davranış ve seçimleri, alınan kararları etkiler, ancak bireysel davranış ve seçimlerden etkilenmez. O halde, toplu davranış ve seçim değişiklikleri fiyatlar dengesi üzerinde etki yapacak ekonomik hareketlerdir. Bu hareketler, üretim ve tüketim kararlarını etkiler.

Metodolojik olarak tek-çıkışlı maksimizasyon teorisi ürünü olan fiyat oluşumları, paranın doğal ekonomik gücünün mikro unsurlarını açıklarken, makro unsurları tarihsel süreç içinde Fisher'e atfedilen

²⁹ Madeni paraların üzerinde taşıdığı metal değeri, onların herhangi bir ticari mal gibi alınıp satılmasına olanak tanımaktadır. Eğer, metal paranın üzerine darp edilen değeri, onun ticari değerinden düşükse, metal para, para olarak değil, metal olarak tüketilecektir. Bu durumda, paraya güç katan olgu sadece ekonomik doğal güçtür.

mübadele denklemi ile oluşmaya başlar.³⁰ Keynesgil bir yapı içinde para piyasalarında kurulan para istem ve sunum dengesi, paranın fiyatı olan faiz ile miktarı arasında mübadele denkleminden farklı bir ilişki kurulmasına olanak vermiştir. Faiz, para piyasalarında işlem yapan taraflara yeni bir hak ve yükümlülük getirmekte, böylelikle para isteminin rasyonel sınırlarını çizmekte, tarafların borç alma ve verme kapasitelerini sınırlamaktadır. Böylelikle, mali sistemde sınırsız para yaratılmasının önüne geçilmiş olmaktadır. Paranın miktarı ona hakim olan doğal ekonomik güçler tarafından sınırlanmaktadır.

Paranın bir diğer doğal ekonomik gücü, ücret teorisinde kendini göstermektedir. Ücret, mal ve hizmetlerin üretilmesi sürecindeki katkı, yani üretkenlikle ilgili maddi bir değerlemedir. Bu değerlendirme, para ekonomilerinde birim para cinsinden hesaplanır ve ödenir. O halde, paranın doğal ekonomik gücü, onu elde etmek için gösterilen çaba, tüketilen enerjiden gelmektedir.

Paranın ölçek olarak anlamının oluşması için ona hakim olan bu üç temel ekonomik doğal gücün, siyasi doğal güçle dengede olması gerekir. Ölçek oluşması için aranan koşullardan birisi, ölçek ile uyarımlar arasında sabit ve istikrarlı ilişkilerin kurulabilmesi, yani mutlak eşik noktalarının belirlenmesi gereğidir.³¹ Bunun ekonomik anlamı, fiyat istikrarının ön koşul olarak sağlanmasıdır. Fiyat istikrarının uzun dönemde kurulamadığı ülkelerde, paranın doğal ekonomik gücü ile doğal siyasi gücü arasında bir denge oluşturulamadığı ve buna bağlı olarak, doğal siyasi rejimlerde değişikliklerin olduğu tarihsel gözlemlerle doğrulanmıştır. Bu bağlamda, doğal siyasi güç olmadan paranın doğal ekonomik gücü sadece metal para rejimlerinde varlığını

³⁰ Ernur Demir Abaan, " Türkiye’de Paranın Dolaşım Hızı Durağan mı?", TC Merkez Bankası Tartışma Tebliği No: 9553. Ağustos 1995. Bu çalışmada tarihsel süreç içinde Para alanındaki makroekonomik düşüncenin gelişimini izlenmiştir.

³¹ Bu konuda bkz. İbid. Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler.

sürdürür olacaktır. Burada söz konusu olan metal para, eğer altın-para ise, altının yine tarihsel olaylarda ve regresyon teorisi kapsamında, diğer paraların değerinin değişiminin zaman içinde insan aklında algılanmasına neden olacak bir ölçek gibi görüldüğü öne sürülebilir.

9. Ulusal Paranın Doğal Gücü: Yurtdışı Değeri.

Ulusal paraların doğal güçleri, onun varlığının nedeni olan doğal siyasi ve doğal ekonomik güçle ilişkilendirildi. Ancak, bir ulusal paranın doğal gücü yurtiçinde sağlamış olmakla, uluslararası ödeme gücünün aynı etkide kabul görmesi garanti altına alınmış olmamaktadır. Paranın **uluslararası doğal gücü**, onu var kılan dört temel unsurun işlevselliğinin uluslararası piyasalarda sağlanmış olmasını gerektirir. Bu, bir ulusal paranın, uluslararası ödeme amaçlı, tasarruf amaçlı ve hesap birimi olarak kabul görmesine, uluslararası anlaşmalara göre borç ödeme kapasitesi taşımasına bağlıdır. Bu hükümleri içermeyen ulusal paraların yurtdışı değerlerinin, en azından yurtdışı piyasalarda objektif olarak oluşamayacağı açıktır. Ancak, bu hüküm daha çok kağıtpara rejimlerinde söz konusudur.

Metal-para, özellikle, altın-para rejimlerinde bu madene olan uluslararası istem ve bu madenin uluslararası sunumu, altın-paraya uluslararası bir ödeme gücü kazandırmaktadır. Bu ödeme gücünün kaynağı, doğal siyasi güç olmayıp, doğal ekonomik güçtür. Kağıt-para rejimlerinde durum farklıdır. Ulusal kağıtparaların yurtiçi değerlerinin yurtdışında kabul görmesi, doğal siyasi ve doğal ekonomik gücün bu anlamda oluşmasına ve birlikte uluslararası hukuki bir alt yapı kurmasına bağlıdır. Bu kabul, ülkelerarası ve uluslararası kurumlarla yapılagelen anlaşmalarla hukukilik kazanır. Diğer bir değişle, ulusal para, uluslararası doğal bir siyasi güç kazanır.

Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 90 ıncı maddesi **“Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak anlaşmanın onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına ”** bağlı kılınmıştır. Bu hükme göre, ulusal paranın uluslararası siyasi doğal gücü, usulüne uygun olarak yapılacak uluslararası anlaşmalarla şekillenecektir.

Para hukuku açısından Anayasanın bu maddesi Bretton Woods Kanununa benzer bir düzenleme oluşturmaya olanak vermektedir. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun (TPKK) **“kambiyo, nukut (para), esham (bono) ve tahvilat[ın](...) memleketten ihracı veya memlekete ithalinin tanzim ve tahdidine ve Türk parasının kıymetinin korunması zımında kararlar ittihazına İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) salahiyetlidir.”** Demektedir. Her ne kadar 1211 sayılı kanunun 4-I/a maddesi Bankayı ‘hükümetle birlikte Türk lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve yabancı paralar ile altın karşısındaki müadeletini tespit etmeye yönelik kur rejimini belirlemek” ile görevlendirmiş olsa bile, bu maddenin Anayasanın 90 maddesi hükümleri ve TPKK’nun ilgili maddesi gereği, Uluslararası Para Fonuyla (IMF) yapılan anlaşmalar çerçevesinde bir anlamı olmamaktadır. Çünkü, IMF anlaşmasının VIII inci maddesinin kabulü, ulusal paranın uluslararası değerinin uluslararası doğal ekonomik güçlerce belirlenmesine olanak vermektedir. Bu para hukukunda, paranın ulusal sınırlar dışına çıkışında uluslararası kabul için uyması gereken uluslararası bir kuralı olmaktadır.

Türkiye 22 Mart 1990 günü Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yaptığı anlaşma ile 1944 Tarihli Bretton Woods anlaşmasının VIII maddesi kapsamına alınmıştır. Bu maddenin ekonomik unsuru,

ödemeler dengesi cari hesabı konvertibilitesidir. Bu Türk lirasına, bu madde hükmüne göre, uluslararası ödemelerde kullanılabilir bir kabul gücü kazandırmaktadır. Ancak, bu hukuki güç, liranın, aynı iç hukukta olduğu gibi, uluslararası alışverişlerde taraflarca ödeme birimi olarak kabulüne olanak verecek ekonomik güçten bağımsız olmayacaktır. Bu kapsamda 22 Şubat 2001 gününden bu yana, varılan anlaşma gereği, döviz kuru, bağımsız dalgalı kur rejimi olarak adlandırılan serbest kur rejimi içinde oluşan ekonomik dengeler içinde belirlenmeye başlanmıştır. Bu tarihten önce, geçiş sürecinde oynak eksenli (crowling peg) kur rejimi ile dolar ve euro birleşimi bir sepet değeri olarak liranın döviz kuru değeri belirlenmekteydi.³²

10. Paranın Doğal Gücü: Uluslararası Para Fonu ve VIII Madde.

Bretton Woods anlaşmaları Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu kuruluşları ve işleyişleri ile ilgili iki temel anlaşmadan oluşmaktadır. 22 Temmuz 1944 günü itibariyle anlaşmayı kabul eden ülkeler, Uluslararası Para Fonu anlaşmasının VIII inci maddesini kabul etmiş olmaktadır. Bu tarihten sonra üyeliğe kabul edilecek ülkelerin anlaşmanın bu maddesindeki koşulları kabul etmesi gerekmektedir. Anlaşmanın VIII inci maddesi, yedi alt bölümden oluşmaktadır³³. Bu bölümlerdeki hükümlere göre, üye ülkeler;

- a.Cari ödemelerde kısıtlayıcı hükümlerden kaçınmayı,
- b.Ayırımçı döviz uygulamalarından sakınmayı,
- c.Döviz rezervlerinin konvertibilitesini garanti etmeyi,
- d.Fonun üye ülkelerden talep ettiği bilgileri sağlamayı,
- e.Halihazır uluslararası anlaşmalar ile ilgili olarak üye ülkelerle

görüşme yapmayı

³² Bu konudaki bilgiler için bkz. 'Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions, 2001, IMF Washington s. 949.

³³ Türkiye 22 Mart 1990 günü, VIII md. koşullarını kabul etmiştir.

kabul edecektir. Bu bağlamda, üye ülkeler, bu maddede içeren konularla ilgili olarak UPF ile işbirliğini sürdürmek gayretini göstermek zorundadır.

Ülke parasının resmi konvertibilite koşulları olarak adlandırılacak bu maddenin en önemli hükümleri;

1.Hiç bir üye, cari uluslararası işlemlerinin gerektirdiği ödeme ve transferler üzerinde, Fonun onayı olmadan, kısıtlamaya gidemezler. Bu madde, ödemeler dengesi cari işlemlerden doğan mali yükümlülüklerin hiç bir şekilde askıya alınamıyacağı anlamındadır. Bu alanda içine düşülen darboğaz, ancak, UPF'nun onayı ile aşılabilir olmaktadır.

2.Hiç bir üye, anlaşma hükümleriyle tutarsız döviz kuru kontrolü amaçlı düzenlemeler yapamaz.

3.Her üye, diğer bir üyenin cari alışverişlerden oluşan kendi parası cinsinden hesap bakiyelerini talep üzerine satın almaya mecburdur. Bu, uluslararası cari alışverişlerden doğan açık pozisyonları çevrilebilir (konvertibil) döviz cinsinden ödeme kapsamına alma zorunluluğu, diğer bir deyişle cari denge açıklarının uluslararası serbestçe dolaşan para ile kapatılması hükmüdür.

Para hukuku açısından çevrilebilir olma koşulu olan VIII inci madde, daha önce paranın yurtiçi değerine, paranın doğal gücü olarak var olduğu ileri sürülen siyasi ve ekonomik güce, yeni bir ekonomik dış denge unsuru katmaktadır. Bu denge, yurtiçi paranın, yurtdışı serbestçe dolaşır para ile değişimine aracı olacak uluslararası para piyasalarında kurulur.

Sermaye piyasaları serbestliği, ulusal paraya yeni bir güç katmaktadır. Ulusal paranın hem ulusal, hemde uluslararası değerinin korunmasını garanti edecek hacminin, fiyatlar dengesinin sağlandığı noktada olduğu, daha önce paranın doğal ekonomik gücü

tartışmasında belirtilmişti. Eğer, bu hacim cari ödemeler dengesinin sağlanmasına olanak vermiyorsa, bu açığın finansmanı için para basılması, ülke parasının uluslararası rezerv para olmaması, yani rezerv talebi yaratmaması halinde ve parasal genişlemenin üretim düzeyi tarafından emilecek kadar esnek üretim olanakları bulunmaması halinde, yurtiçi fiyat dengesini bozucu etkileri olacaktır. Bu durum, cari denge açıklarının büyümesine ve döviz kuru dengesinin bozulmasına yol açacak bir dizi etkileşime neden olacak bir uyarım sürecinin başlaması demektir.

Sermaye hareketleri serbestliği, kısa dönemde, bu olgunun uluslararası ödeme sistemine sekte vurduracak bir düzeye ulaşmamasına neden olur. Bu durumda, dengesizlik sorunu yaşayan ülke, yabancı sermaye girişi veya borçlanma ile cari ödeme yükümlülüklerini aksaksız yerine getirebilir. Ancak, orta ve uzun dönemli denge, reel faktörlerin oluştuğu koşullar içinde kurulur.

Sermaye hareketleri dengesi, cari ödemeleri yerine getirmek konusunda yeterli olamayacaksa, ülke UPF anlaşması XIX maddesi gereği, uluslararası rezervlerinden bu ödeme yükümlülüğünü yerine getirecektir. Bu maddeye göre, bir ülkenin uluslararası rezervleri altın, diğer üye ülkelerin konvertible paraları ve konvertible olmayan paralar toplamıdır.

Eğer, bir ülke uluslararası para fonu anlaşmasının hükümlerini yerine getirmez ise, XV madde gereği Fonun kaynaklarını kullanamaz. Bu, ödeme açıklarının kapatılması için Fon kaynaklarından borçlanma yoluyla kullanıma gidemeyeceği demektir. Bu durumdaki bir ülke, eğer Fon ile anlaşmayı redederse, XV inci madde gereği, Fon kaynaklarını kullanamaz ve uluslararası para piyasalarından makul faizler ile borçlanma olanağı bulamaz. Madde, bu durumdaki bir ülkenin Fondan ayrılmasının talep edileceği

hükmünü içermektedir. Bu hükmün ekonomik ve mali uzantısı, Fon içinde yer almayan ülkenin, ticaret yapacağı diğer ülkelerle ticaretini sürdürebilmesi için, barter, yani takas anlaşmaları kapsamında ödeme anlaşmalarına girmesi demektir. Bu anlaşmaları kabul eden ülke sayısının azlığı ve barter anlaşmalarının, para ekonomisinin yarattığı etkinliği sağlayamaması, para birimini uluslararası kabulde zorlanan ülkenin ekonomik olarak daralması anlamına geleceği açıktır.

11.Paranı Doğal Gücü: Uluslararası Para Fonu Anlaşması ve IV Maddenin İşlevini Yitirmesi.

Üye ülke paralarının uluslararası ödeme aracı olarak kullanılabilmesine olanak veren VIII inci maddesi, Bretton Woods anlaşmalarının temel unsuru olan IV üncü maddesiyle birlikte altın ve altına dönüşebilen ABD dolarının hakimiyetini koruduğu süre içinde ödeme sisteminin aksaksız sürmesine imkan vermiştir.

Bretton Woods Kanunun ABD Başkanına tanıdığı yetkiyle ve Başkanın onayı üzerine yürürlüğe giren anlaşmanın IV üncü maddesi hassas bir öneme sahiptir. Çünkü, maddenin yürürlükten kalkması, sadece ve sadece Kongre'nin yeni bir kanun kabul etmesiyle mümkündür.³⁴ ABD doları, özellikle petrol şokları sonucu sabit altın-paritesi üzerine oturtulmuş ödeme sistemini desteklemede zorlanmış ve sabit altın paritesininin sürdürülemeyeceği aralık 1974 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı V.G. d'Estaing ve ABD Başkanı G.R.Ford tarafından Martinique anlaşması olarak anılan anlaşma ile kabul edilmiştir. Bu kabul, uluslararası ödeme sistemi için yeni bir başlangıcı belirler.

³⁴ Kongrenin bu tasarıyı kanunlaştığı yazarın bilgisi dışındadır. Doların bu madde kapsamından çıkarılması sürecinde aranan hukuki şekillere uyulup, uyulmadığının tetkiki bu çalışmanın ilgi alanı içinde değildir. Bu husus ayrı bir araştırma konusu olabilir.

Bretton Woods anlaşmalarının hukuken önemli dayanak olan IV ve VIII maddeleri ödeme sisteminin tıkanıklığa düşmesi ile fiili işlerliğini ekonomik olarak kaybetmiştir. Uluslararası ödeme sisteminde bu noktaya gelinmesine yol açan olaylar ve çalışmalar bir kronoloji içinde daha sonra tekrar ele alınacaktır. Ancak, para hukuku açısından önemli olması nedeniyle IV üncü madde ile ilgili olarak, ocak 1976 da Jamaika'da toplanan Uluslararası Para Fonu üyeleri, Martinique anlaşmasının uluslararası para piyasalarında dengeyi sağlayamaması sonucu, yani ekonomik işlevini yitirmesi sonucu, üye ülkelerin altın rezervlerini, müdahale amaçlı alım ve satımları dışında ortak bir tavanla sınırlandırılmasını kararlaştırdılar. Varılan prensip anlaşması gereği, hiç bir üye ülke merkez bankası bu tavanı aşacak şekilde altın alımı yapamayacaktı.³⁵ Kararın önemi, altın piyasasına merkez bankalarının kendilerine tanınan kota dışında müdahale yapamayacak olmalarıydı.

Altın piyasalarında, ekonomik doğal güç, hukuki doğal güç olan anlaşmanın IV üncü maddesinin işlerliğine sekte vurdurdu. Anlaşmanın bu maddesi ile sabit tutulan dolar-altın paritesinin hukuksal değer denkliği, piyasalarda artan altın talebine karşı korunması olanaksız bir noktaya geldi. Bu nedenle, Martinique anlaşmasıyla merkez bankalarının altın rezervlerini yeniden değerlemelerine imkan verildi ve merkez bankalarının piyasalarda yeni fiyatlarla altın alım ve satımına girmeleri sonucu oluşan artık talebin önüne geçilmesi amaçlandı. Bu nedenle, anlaşma, merkez bankaları altın rezervleri üzerine kota konulması anlamındadır.

Bretton Woods anlaşmalarının temel bir hükmüne uyulamaması, uluslararası ödeme sisteminde ciddi tıkanıklıklara yol

³⁵ Bu konudaki bilgiler için Bkz. Margaret Garritsen de Vries, The International Monetary Fund, 1972-1978, Vol II. IMF, Washington D.C., 1985.

açmıştır. Bu sorun, Jamaika anlaşması ile "serbestçe kullanılan para (freely usable currency)" tanımının yapılarak, bazı sanayileşmiş ülke paralarının ödeme sisteminde hem ödeme birimi hemde rezerv olarak kullanılmasına olanak vererek aşılmaya çalışılmıştır.

12. Paranın Doğal Gücü: Serbestçe Kullanılan Para.

UPF'nun kuruluş anlaşmasının IV üncü maddesinin Fransa ve ABD Devlet Başkanlarının yaptıkları açıklamalarla fiilen askıya alınmasından sonra, dolar ve altının sabit pariteyle çekim merkezi oluşturduğu uluslararası ödeme sistemi tıkanı. Bu nedenle, Jamaika toplantısı sonrası, Fona üye ülkelerin kabulü ile ödemeler dengesi cari denge açıklarının oluşturduğu bakiyelerin ödenmesinde **serbestçe kullanılan paraların** (freely usable currency) kullanılması konusunda karar alındı. Böylece, altın ve dolara bağlı rezerv kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle hesap bakiyelerinin temizlenmesinde yaşanan sorunun aşılabileceği düşünüldü. Hangi ülke paralarının uluslararası ödemelerde serbestçe kullanılan para statüsünde sayılacağı, UPF'nun vereceği kararlar ile belirlenecekti.

UPF Yönetimi, bu statüyü belirleyici kıstaslarını açıkladı. Ulusal bir paranın, uluslararası serbestçe kullanılabilir para statüsü kazanması için::

- a. Uluslararası ödemelerde yaygın bir şekilde kullanılır olması,
 - b. Önemli döviz piyasalarında yaygın bir şekilde alışverişe konu olması
- gerekmektedir.

Bu kısıtları sağlayan ülke paraları, merkez bankalarınca rezerv amaçlı tutulabileceği gibi, cari denge açıklarının oluşturduğu hesap bakiyelerinin IMF anlaşması uyarınca ödenmesinde kullanılabilecekti.

Uluslararası Para Fonu bu statüyü kazanmayan paraların ödeme amaçlı kullanılabilmesi için, bu paraların Fonun duyuracağı parite ile SDR'ye dönüştürüldükten sonra, SDR cinsinden ödeme amaçlı kullanılmasına izin vermektedir.

Özel çekme hakkı anlamına gelen SDR indeks para birimi olarak 1974 yılı temmuz ayından önce, sadece bir hesap birimi olarak kullanılmaktaydı. Değeri, dolar cinsinden sabitlenmişti. US dolar/SDR paritesi zaman içinde hem sepeti oluşturan paraların hemde bu paraların ağırlıklarının değişmesi sonucu ayarlanabilir oldu.

Uluslararası serbestçe kullanılan paraların seçiminde karar organı olarak belirlenen IMF'in Yönetim Komitesi, 1978 yılında yaptığı toplantıda aldığı kararla beş ülke parasını aranan kıstasları sağladığından serbestçe kullanılan para olarak kabul ettiğini açıkladı. Bu statüyü elde eden ülke paraları şunlardır: Federal Alman Cumhuriyeti markı (DM), Fransız frangı (FF), Japon yeni (¥), İngiltere pound-sterling (£) ve ABD doları (\$).

1978 yılı para hukuku açısından tarihi bir dönüm noktasıdır. Çünkü, ABD parasının Anayasal hükümle belirlenen doğal siyasi gücü, diğer paralar karşısında doların değerinin doğal ekonomik güçlerce belirlenmesine engel olamadı. Bu hususun IMF anlaşmasının IV üncü maddesinin Kongre kararı olmadan değiştiği anlamına gelebileceği düşünülmelidir. Ancak, askıya alınan anlaşmanın bu maddesi ile serbestçe kullanılan paraların siyasi ve ekonomik gücü, diğer bir değişle değeri, dışsal kararlarla oluşmayıp, piyasa dinamikleri tarafından belirlenmeye bırakılmasıdır. Bu, altın-para rejiminde, para değerinin regrasyon teorisinin³⁶ açıkladığı kapsamda bir değerlemeyi içermeyeceği anlamındadır. Öyle ki, ulusal

³⁶ Bu teori ve önermeleri için bkz. Abaan, Para Teorik Bir Tarama ve Tartışma.

paralara hukuki doğal bir güç veren erklerin gücü bile, piyasaların serbestçe dolaşan paralara atfedeceği değeri kabul etmek zorundadır. O halde bir ulusal serbestçe dolaşan paranın doğal ekonomik gücünü kalıcı bir şekilde yitirmesi, ona güç katan doğal siyasi gücün yıprandığı anlamına gelecektir.

Burada tartışılması gereken önemli bir husus, piyasaların üzerlerinde olan paranın doğal gücünü belirleme işlevlerini objektif olarak yerine getirip getiremeyeceğidir. IMF, uluslararası serbestçe dolaşan para tanımı için belirlediği kıstaslar arasında, sözkonusu paraların **önemli para piyasalarında** serbestçe alverişe konu edilmesi koşulu vardı. Burada, **önemli piyasa hükmü** ekonomik anlamda **piyasanın etkin olması** anlamında ise, bu piyasalarda oluşan fiyatların risk dahil her türlü bilgiyi içerir olması gerekir. Böyle bir piyasada belirlenecek pariteler bir ülke parasının doğal gücü hakkında doğru bir bilgi yansıtır olacaktır.

BÖLÜM II

1. Bretton Woods'dan Günümüze Uluslararası Ödeme Sorunları.

Daha önceki bölümde para hukuku içinde ele alınan ve paranın uluslararası değerine kaynak oluşturan iki önemli doğal güçten söz edildi. Bunlar, paranın uluslararası doğal hukuki ve doğal ekonomik güçleriydi. Paranın uluslararası doğal hukuki gücünün kaynağının uluslararası doğal siyasi güç veya güçler koalisyonunun iradesiyle oluşmakta olduğu görülmektedir. Bu nedenle, uluslararası siyasi güç veya güçler koalisyonu, uluslararası para hukukunu oluşturan metodoloji ve ilkeleri belirleme olanağına sahip olmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası bir güç olan Birleşmiş Milletler mali komisyonu kararıyla Bretton Woods Konferansı toplanmıştır. Konferans kararları doğrultusunda yapılan Bretton Woods anlaşmaları, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası parasal sistemin temel hukuki kaynağını oluşturmuştur. Bu anlaşmanın özellikle ikinci bölümü olan Uluslararası Para Fonun (IMF) kuruluş anlaşması, ikinci dünya savaşından sonra uluslararası ödeme sistemine yön vermiştir.

Paranın doğal hukuki gücü olarak ele alınması gereken diğer bir kaynak, Birleşik Devletler Kongresince kabul edilen ve bu anlaşmaya ABD katılım kararını ve koşullarını içeren Bretton Woods Kanunudur. Bu kanunun önemi, Bretton Woods Anlaşmalarında yapılacak değişikliklerin, özellikle kota genişlemesinin ABD Kongre onayına bağlanmasıdır. Bu hukuki durum, Avrupa Merkez Bankası ve buna bağlı oluşan yeni para birimi euronun Bretton Woods anlaşmasının bütünü üzerinde yaratacağı yeni statü ile ilişkilidir. Bu statü, sadece Fon İdare Meclisi kararlarına göre değil, alınan kararların doğuracağı siyasi ve mali sonuçlara göre, Birleşik Devletler Kongresince alınacak kararlara bağlıdır. O halde, parasal

dengelesizlikler ve krizler sonrası yaşanan büyük savaşın yarattığı tahribatın önüne geçilmesi için imzalanan Bretton Woods anlaşmalarıyla oluşan mali kurumlar, Avrupa Merkez Bankası ve euronun getirdiği yeni parasal denge ve statülere bağlı olarak tarihsel işlevlerini sürdürebileceklerdir. Bu nedenle, Bretton Woods Anlaşmalarının devamı veya bu anlaşmanın ortaya çıkardığı kurumların statüleri ABD ve AB arasındaki siyasi ve mali rekabetin doğuracağı sonuçlara bağlı olacaktır.

Uluslararası mali sistemin bu noktaya gelmesinde 70'li yıllarda yaşanan petrol şokları ve bu şoklar ardı yaşanan enflasyonun ortaya çıkardığı uluslararası likidite gereksiniminin etkisi büyüktür. Uluslararası ödeme sisteminde likidite darlığı nedeniyle yaşanan sorunların başında dünya ticaretinde görülen daralma gelmektedir. Bu daralma, özellikle sanayileşmiş ülke ekonomilerinde işsizliğin artmasına neden olmuştu. Bretton Woods anlaşmaları, altın tabanlı para sisteminin katılığı içinde artan uluslararası likidite talebini karşılayamıyordu. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin gelişme süreci içinde gereksindikleri uluslararası sermaye girişleri, likidite darlığı nedeniyle sekteye uğramıştı. Gelişmekte olan ülke grubunun ödemeler dengesi açıkları hızla artan petrol fiyatları sonucu büyümüşü. UPF kaynakları var olan statü içinde dünyada artan bu likidite talebini karşılamaya yeterli değildi. Bu nedenle, üye ülkelerce oluşturulan çeşitli platformlarda dünyada artan likidite sorununun nasıl aşılabileceği tartışılmaya başlandı. Fon uzmanları sabit dolar-altın paritesinin koyduğu sınırın aşılma yollarını araştırdı. Uzun yıllara yayılan görüşmeler sonucu, uluslararası ödeme sistemine yön verecek yeni kararlar Fon bünyesinde ve üye ülke merkez bankalarınca kabul edildi.

Bu kararların ilki, uluslararası likidite yaratılmasına engel olarak görülen Fon anlaşmasının IV üncü maddesinin askıya alınması kararıydı. Diğer i ise, uluslararası serbestçe dolaşan para tanımı yapılarak Alman markına, İngiliz pounduna, Japon yenine ve Fransız frankına uluslararası ödemelerde kabul görececek hukuki bir statü tanınma kararıydı. Para olgusu açısında önemli olan bu kararlara geline s süreci incelemek, bu bölümün konusu olacaktır. Çünkü, paranın doğal ekonomik gücünün, siyasi doğal gücü zorlayarak yeni bir hukuki yapı oluşturma süreci, para ve buna bağı lı oluş an statüleri anlamak için incelenmesi gereken bir olgudur. Savaş ın yenik tarafı, savaş sonrası kaybetti ğ i ekonomik güce ulaş mış ve ulusal paralarının uluslararası hukuki kabulü için gerekli koş ulları oluşturmuş tu.

2. Siyasi Doğ al Güçlerin Çatış ması: Hukuk ve Savaş :

Hukuk, bir toplumun özel, kamusal ve ticari ilişkilerini düzenleyen, bireysel ve kamusal hak ve yükümlölükler tanımlayan, bunların oluş ma şekil ve süreçlerini irdeleyen, yeni oluş umların toplumun hukuksal yapı taşlarına, yani statükoya etkilerini inceleyen ve bu gözlemlerle ideal bir hukuksal yapıya ulaş mayı amaçlayan bir kurum ve bilim dalıdır.

Ulusal hukuku oluşturan en önemli kaynak Anayasa ve o ulusu bağ layan kanunlardır. Ayrıca, Yargıtay içtihatları ve daha önce verilmiş mahkeme kararları, gelenekler ve hukuksal eğ ilimler hukukun yazılı ve sözel kaynaklarıdır. Kanunlar, toplumun özel, kamusal ve ticari ilişkilerinde uyulması gereken kurallar setidir. Bu kurallara uymamanın cezai sonuçları yine kanunlarla belirlenir ve devletin kolluk güçleri verilen ve kesinleş en cezaları uygulamakla yükümlüdür. Böylelikle, toplumun huzuru sağ lanarak, sağ lıklı ilişkiler içinde yaşam ın doğal süreci ile devam ı sağ lanmış olunur.

Kanunların oluşmasına yol açan siyasi iradenin insanlığın sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmesine bağlı olarak, değişik tarihsel dönemlerde farklı statülerde hukuk oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle, yasallaşma süreci siyasi erkin oluşma süreci ile ilgilidir. Bu yüzden, ister monarşik ister demokratik toplumsal örgütlenmelerde olsun statükonun siyasi elitin tercihlerini yansıtması kaçınılmazdır. Örneğin, krallık, imparatorluk gibi hukuk oluşturma statülerinde kralın buyrukları hukukun ve yasaların kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, hukuk sistemi fizyokratların ileri sürdüğü gibi, öncelikle kralın varlığının ve gerekliliğinin kabulü ve hanedanın devamının sağlanması üzerine oturtulmuştu. Doğal kanunlar kralın statüsünü tartışmasız kabul etmekte ve bu statü hukuk teorisiyle uyumlu sayılmaktaydı. Özellikle Avrupa'da kilisenin dini yargısına karşı, kralın yargı erki meşru gösterilebilmekteydi. Kralın yasa koyma ve yargılama gücü ile kilisenin benzer güçleri arasındaki çelişki 1801 yılında Kilise ile varılan anlaşma ile giderilmiştir. Paris ve Roma'da ayrı ayrı imzalanan anlaşma ile her iki güç arasındaki yargı erki çelişkisi giderilmiş ve bugünkü laik toplum anlayışının ilk adımları atılmıştı.

Demokratik toplumlarda yasallaşma süreci kuvvetler ayırımına dayanır. Yasama erki, demokrasilerde meclislere verilen bir güç olmaktadır. Bu süreç ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genelde, bürokratik elit ve ulusal meclislerin çoğunluk kabulüne bağlıdır. Hukuk bilimcilerin karar sürecine katılması ve uluslararası anlaşmaların getirdiği zorunluluklar, ulusal hukukun oluşmasında ayrı bir çekim merkezidir. Ancak, statükonun şekillenmesinde anayasal siyasi süreçlerin etkisi kesindir.

Bireyler arası, gruplar arası ve kamu ile bireysel ve grupsal anlaşmazlıklar demokratik, laik hukuk devletlerinde yargıda çözülür.

Yine kamu denetimindeki yargı gücü, çağdaş demokrasilerde yürütme ve yasama gücünden bağımsız, üçüncü bir güç alanıdır. Yargı kararları toplumun adalete olan inancının ve güveninin simgesidir. Bu simge, çağdaş bir devlette özenle korunması ve tehditlere karşı savunulması gereken bir simgedir. Adalet, bütün kurumlarıyla oluşmadığı sürece çağdaş bir devletin sorumluluklarına ve olanaklarına ulaşamaz.

Toplumda, Adalet bilincinin oluşmaması, hak ve hukuk tanımamanın yaygınlaşması, devletin devlet olma sorumluluğunu yerine getirememesi bireyler arası, gruplar arası, toplumlar arası ve hatta kültürler arası çatışmaların temel nedenidir. Çatışan taraflar, hukuki bir tabirle ilhakı hak talep ederler. Yani güçlü olan haklıdır diyenler, güçlerini kanıtlamak için psikolojik ve fiziki bir çatışmanın içine girerler. Bu çatışmanın büyümesi, halklar arası veya uluslararası çatışmaya dönüşmesi savaş olarak adlandırılır.

Liberal iktisat görüşünde olanlar, serbest ticaretin globalleştiği bir dünyada kurulan sosyo ekonomik düzenin minimal devlet müdahalesine uğrayacağı, tek merkezden yönlendirilmesi olanaksız ekonomilerin, çok merkezli yapılarıyla devletçil müdahalelerden uzak kalacağını ileri sürer. Bu düşünceye göre, globalleşen ekonomik ilişkiler, ekonomik çıkarları dengeleyeceğinden savaşların en büyük nedeni olan çıkar çatışmaları görülmeyecektir. Çünkü, bireysel özgürlük ve serbest ticaret, alışverişlerin serbestçe yapılmasına, farklı çıkarların dengelenmesine olanak verecektir. Ekonomik çıkarların dengelendiği, emek ve sermayenin uzmanlaştığı ve ticaret serbestliğinin doğurduğu refah içinde çıkar çatışması olmayacak, bu çatışmanın neden olduğu savaşlar görülmeyecektir. Bu, düşünce ütöpik bir dünyanın betimlenmesi midir?

Bu görüşü savunanlar, yirminci yüzyılda yaşanan savaşların düşüncelerini yanlışlayan bir gösterge olamayacağını ileri sürerler. Çünkü, yirminci yüzyıl savaşları demokratik ve laik hukuk devletlerinin hala kurulamadığı, ticaretin serbestleşemediği ülkelerde, otokratik hükümetlerin aldığı kararlar sonucu meydana gelmiştir. Ancak, birinci dünya savaşının yıkımı karşısında, savaş tehdidinin hala sürmesi, bu düşünceyi savunanların, savaşları önlemek için uluslararası siyasi bir platformun kurulması gerekliliğine olan inançlarını güçlendirdiği bilinmektedir. Sadece ticaret serbestliği ve özgürlüklerin yarattığı motivasyonlar ile global bir barışa ulaşılamayacağı kabul edilmiştir. Bu kabulde birlikte, savaşları önleyici bir uluslararası siyasi platformun oluşma gereği ikinci dünya savaşından sonra Birleşmiş Milletler örgütün kurulmasına yol açmıştır.

3.Siyasi Doğal Güçlerin Çatışması: Tarihe İddiasız Bakış.

1890 Fransız ihtilali sonucu gelişen ve örgütlenen sendikal hareket Fransa, Almanya ve İngiltere’de siyasi bir güce dönüşmüştü. Serbest ticaretin ve siyasi özgürlüklerin korunması ile uzmanlaşan emek ve sermayenin globalleşen dünyada yaratacağı olumlu ekonomik etkinin savaşa engel olacağı yolundaki liberal iktisatçıların savları, kollektivist radikal iktisatçılarınca çürütülmeye çalışılmış ve laissez faire laissez passe prensibine dayalı liberal düşüncenin sınıfsal tabanlı savaşları kaçınılmaz kılacağı düşüncesi ileri sürülmüştü. Avrupa’da hızla siyasi taraftar bulan sendikal hareketi ve bunu destekleyen siyasetçiler, sendikal gücün hem devlet müdahalesini dengeleyecek bir unsur hemde sendikaların savaş karşıtı ortak eylemleri ile yaratılacak siyasi baskının savaşların önüne geçilmesine neden olacak bir siyasi platform olacağını ileri sürmüşlerdi. Bu nedenle, savaşlar, ancak, gelişmiş bir sendikal gücün oluşmasıyla engellenebilirdi. Bu sav bütünüyle doğru değildi. Çünkü,

Avrupa'da sendikal gücün siyasi iktidar mücadelesi, isyanlara ve ihtilallere yol açmış ve bu olgu savaşların nedenleri arasında yer almıştır.

Savaşın gerekçesi ne olursa olsun, her savaş sonrası yeni bir hukuki temel oluşmakta ve mali alanda yeni hukuksal durumlar ortaya çıkmaktadır. Hatta, bazı savaşlar sonrası ülkelerin parasal ve mali yapılarını oluşturan statükonun tamamen değiştiği görülmektedir. Örneğin, Macar enflasyonu sonucu, rejim değişikliği statükonun bütünüyle değişmesine yol açmıştır³⁷

Siyasi değişim, hukuksal alanda değişimi birlikte getirir. Hukuksal her yeni durum, para hukukunun kaynaklarını etkiler. Örneğin, Avusturya Merkez Bankası 1816 yılında imparatorluk mektubu ile verilen izinle kurulmuştu. 1878 yılı haziran ayından sonra banka Avusturya-Macaristan Bankası adıyla faaliyetini sürdürdü. İmparatorluk sınırları içinde merkez bankası olarak faaliyetini sürdüren banka, 1918 kasım ayında imparatorluğun imzaladığı teslim anlaşması ile bu statüsünü kaybetti. Ocak 1923 de bankanın Avusturya şubesinin faaliyet izninin bitmesiyle ve 1922'de Cenevre'de varılan anlaşma gereği, bu şubenin Avusturya Merkez Bankası olarak işlevini sürdürmesine izin verildi. 1938 yılında çıkarılan bir kanunla banka tasviye edildi. 1945 yılında kabul edilen geçiş kanunu ile banka faaliyetlerini yeniden düzenlemeye başladı ve 1955 yılında kabul edilen ulusal banka yasası ile bugünkü statüsünü kazandı.

Buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Belçika Merkez Bankası kuruluşunu 1850 yılında kağıt para basmak konusunda tanınan imtiyazla elde etti. Ancak, Avrupadaki siyasi kargaşa ve savaşlar,

³⁷ Bu konuda siyasi ve ekonomik örnekler için bkz. Ernur Demir Abaan (1994) "Enflasyonla Mücadelede İktisadi Politikalar ve Deneyimler," TC. Merkez Bankası Tartışma Tebliği No: 9406.

bankanın 1939 yılında kabul edilen Belçika Merkez Bankası Doğal Kanunu ile (Organic Law of...) bugünkü statüsünü elde etti. Ancak, kanunda 1959 yılına kadar çeşitli değişiklikler yapıldı.³⁸

Savaşlar sonrası değişen siyasi yapılanma ve bunun sonucu oluşan hukuki düzenlemeler paranın yarattığı hak ve yükümlülük simetrisinin bozulmasına yol açmaktadır. Bu durum, merkez bankaları örneğinde görülmektedir. Çünkü, merkez bankası kanunundaki her değişiklik veya bankanın kapanmasına yol açan düzenlemeler, bireysel ve kurumsal olarak elde edilen haklarda ve bu hakların doğurduğu yükümlülüklerde cebri ve bu nedenle asimetrik uzlaşmalara gidilmesine yol açmaktadır. Bu gibi tarihsel dönüm noktaları yüksek enflasyonla birlikte hareket ettiği görülmektedir. Bu nedenle, ülke parasında görülen satınalma gücü kaybı, yani, değer kaybı, asimetrik cebri uzlaşmaların yarattığı zararların büyüklüğüne işaret etmektedir. Böylelikle serbest ticaretin sağlanması umulan ideal dengesi kurulamamakta, serbest ticaretten beklenen ekonomik fayda oluşmamaktadır. Avrupa siyasi tarihi, bu olayların yarattığı yaraları taşır.

4.1801 Konkordatosu: Avrupa ve Amerika'da Mali Krizler ve Savaşlar

15 temmuz 1801 tarihinde Napoleon Bonaparde, papa ve dini liderler arasında imzalanan anlaşma, Fransa'daki Roma katolik kilisesinin kilise reformları ve Fransız ihtilali sırasında kilisenin neden olduğu idamlar sonucu doğan siyasi huzursuzlukları sonlamayı amaçlamıştır. Laiklik, yani din ve devlet işlerini ayırmak, kilisenin bağımsız unsurlarının yol açtığı adaletsizliğe son vermek üzere, devletin kilise malları üzerinde hakimiyet kurmasına ve din

³⁸ Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. Central Banking Legislation, Vol II. Europe, International Monetary Found, Washington D.C. 1967.

adamlarının atanmasında rol oynamasına olanak tanır. Bu yolla kurulan ilişki sonucu, din adamlarına devlet tarafından maaş bağlanırken, yargı yetkisi din adamlarının elinden alınmıştır. Kilisenin oluşturduğu ve doğal metinler (organic articles) adı verilen metinler, Fransa kilisesinin kanunu olmuştur. 1807 yılında Napoleon, kilisenin temel kanunu olan dogal metinler üzerinde değişiklik isteğinin red edilmesi sonucu, 1808 yılında Fransız ordularına Roma'yı işgal emri vermiştir. Ancak, 1905 yılında Fransa hükümeti tarafından doğal metinler ret edilmiş ve bir boşanma yasası ile (separation law) devlet ve kilise arasındaki ilişki koparılmıştır.

1807 yılında Birleşik Devletler Başkanı Thomas Jefferson İngiliz ve Fransız gemilerinin, Amerikan ticaret gemilerinin Avrupa'ya savaş malzemesi taşıdıkları gerekçesiyle müdahalede bulunması sonucu, Kongrenin bütün ABD limanlarını yabancı gemilere kapaması ve İngiltere'den ithalatı yasaklaması Avrupa devletleriyle ABD'nin arasının açılmasına yol açmıştır. Ambargonun ABD'li çiftçilere verdiği zararın, Fransa ve İngiltere ekonomilerine verilen zarardan daha çok olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü, tahıl ithalatının durmasıyla artan tahıl fiyatları bu iki ülke borsalarında büyük kazançların realize edilmesine sebep olmuştur.

19 yüzyılın başlarında, bankacılık tarım kökenli ticari işlemlere aracılık eden hatta bu nedenle emtia depolayan ve kiralayan bir yapı ve altın para sisteminin güvenceleri üzerine oturtulmuştu. Sanayi devrimi, mali kesimde önemli yapısal değişikliklerin oluşmasına neden oldu. Öncelikle, mali kesimde oluşan ve tarıma hakim olan sermayenin ve ailelerin mülkiyet hakları, iflaslar ve tarım kesiminin sanayi kesimine karşı koruyamadığı görece fiyat üstünlüğü sonucu bankacılık kesiminde mülkiyetin el değiştirmesine neden oldu. Ancak, bu el değiştirme, sanayi kesiminin sermaye ortaklığından çok,

sanayide artan sermaye talebinin, gelişen sendikal haklar nedeniyle yükselen ücretlerin yarattığı küçük tasarrufların bankalar aracılığı ile tahvil, bono ve hisse senedi piyasaları üzerinden karşılanmasına ve sanayinin gelişmesine yönlendirilmesi şeklinde oldu.³⁹

Sanayi devrimiyle birlikte gelişen mali kesim, sermaye birikimine ve mali kesimin etkin bir siyasi güce dönüşmesine yol açmıştır. Ancak, oluşan sermaye, varlığını bankacılık içinde koruyabilmekteydi. Oysa yaşanan ekonomik durgunluklar nedeniyle küçük tasarrufçu kesimin yarattığı para talebi, sabit altın kurlu parasal sistemde, bankaları küçük tasarrufçuya karşı üstlendikleri sorumlulukları yerine getirmede zorlamaktaydı. Bu dönemde çıkan küçük mali panikler kolaylıkla bankacılık krizlerini ve ardından gelen siyasi krizleri kaçınılmaz kılmıştı.

Mali panikler gelişmiş ekonomilerde bile kolaylıkla kalıcı mali dengesizliklere yol açabilmektedir. Çünkü, her mali kriz banka iflaslarıyla sonuçlanmaktadır. Banka iflaslarının yarattığı güvensizlik ve nakit talebi, para piyasalarında kısa vadeli faizlerin yükselmesine neden olmaktadır. Para otoritelerinin para piyasalarında faizlerin yükselmesine engel olacak şekilde para arzını genişletmekten kaçınmaları krizin etkilerinin döviz ve sermaye piyasalarına sıçramasına neden olmaktadır. Sermaye piyasalarında değer kaybeden hisse senetleri ve düşük faiz döneminde satın alınan bonoların yüksek faiz döneminde uğradıkları değer kaybı sonucu oluşan negatif servet etkisi ile toplam istem düşmektedir. Ekonomi talep şoku yaşarken, üretici şirketlerin yükselen finansman maliyetleri nedeniyle üretimlerini azaltması sunum şokuna yol açmaktadır. Bu durum ekonominin yüksek enflasyon ve düşük istihdam sürecine

³⁹ Yazının amacı bankacılığın tarihsel gelişimini incelemek değildir. İlgilenenler için tarihçe; bkz. Dr. Selim Tarlan, **Tarihte Bankacılık**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını no:1986/283.

girdiği anlamındadır. Hisse senedi ve bono piyasalarından elde edilen spekülâtif karlar, ithal mallara olan talebi arttırmaktadır. İthalatın artması karşısında, yurtiçi firmaların iç ve dış piyasalarda rekabete zorlanması reel kesimde kaçınılmaz iflaslara neden olurken, yaşanan ekonomik kriz derinleşmektedir. Reel sektör krizleri kitlesel işsizlik ve üretim kayıpları yaratmakta, bunun sonucu ortaya çıkan sosyal ve siyasi huzursuzluk ile birlikte siyasi çekişmeler savaşıllara dahi yol açabilmektedir.

Mali krizlerin oluşmasında, beklentilerin önemi büyüktür. Geleceğe güven duymamak, geleceğe kötümser yaklaşmak, insanların geleceğe ilişkin planlarını biran önce gerçekleştirmeyi istemelerine yol açmaktadır. Bu olgu mali kesime yönelik para talebini arttırmaktadır. Bu durum, fonlarını daha uzun dönemli sözleşmelere bağlamış bankaları likidite krizi içine sokmaktadır. Likidite krizini aşmak için kısa vadeli para piyasalarında yüksek faizle borçlanan bankaların artan aracı maliyetleri, para piyasaları faizleri üzerinde arz yanlı yükseltici etki yapmaktadır. Likidite krizinin derinleşmesi, bankaların karşı karşıya kaldığı yüksek maliyet nedeniyle portföy açıklarının sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Portföy dengesini kurmak isteyen bankalar kredi piyasalarındaki işlemlerini azaltmakta ve kredi faizlerini yükseltmektedirler. Buna rağmen, portföy dengesini orta vadede oluşturamayan bankaların iflasları kaçınılmaz hale gelmekte ve reel sektör krizi daha derinleşmektedir.

Mali paniklerin ekonomide gözlenen devrevi dalgalanmalarla ilişkisi olmadığı görüşü yeni-klasik iktisadi düşünce içinde savunulmuştur. Bu görüşe göre, eğer, para nôtür yani etkisizse devrevi dalgalanma nedeni olamaz. Oysa, nôtürlük önermesi simetrik bir önermedir. Eğer para etkisizse, enflasyonist ve deflasyonist etkileri

ölçeğe göre simetrik olmalıdır.⁴⁰ Oysa, kısa dönemli Phillips eğrisi bu simetrisinin olmadığını göstermektedir.

Çağdaş bankacılık uygulamalarında mali sektör krizlerinin reel sektörde kalıcı etki yaratmaması için kurumsal örgütlenmelere gidilmiştir. Merkez Bankacılığı bu alanda atılan ilk adımdır.

Merkez Bankacılığı Batı Avrupa kökenli bir kurum olarak mali sistemde yerini almıştır. İlk merkez bankası tarihte, Sveriges Riksbank adıyla 1668 yılında İsviçre Kraliyet Bankası olarak devlet bankası şeklinde kurulmuştur. Ancak, takas odası olarak kurulan bankanın banknot ihraç yetkisi yoktur. Para ihraç etme yetkisi 12 Mayıs.1897 yılında bu bankaya verilmiştir. Avusturya Merkez Bankası 1816 yılında İmparatorluğun verdiği lisans haklarıyla faaliyete geçmiştir. 1922 yılında tamamen hükümetten bağımsız bir kurum olarak faaliyetini sürdürmüştür. Fransa Merkez Bankası 14 Nisan 1803 yılında para basma yetkisi ile kurulmuştur. Hollanda Merkez Bankası 25 Mart 1814'de kanunla kurulmuş bir kurumdur. Ancak, merkez bankası işlevlerini yüklenmesi 22 Aralık 1863 tarihli kanunla olmuştur. Merkez bankacılığı tarihi Belçika'da 1850, İspanya'da 1856, Portekizde 1846, Yugoslavya'da 1883 yılına dek izlenmektedir.⁴¹

Klasik merkez bankacılığı mali sistemde ilkin takas odası işlevini görürken, daha sonra rezerv bankacılığı işlevini sürdürmüş ve kağıtpara sisteminin yerleşmesi sonucu para ihraç yetkilerini üstlenmiş özel statülü kuruluşlar olmuştur. Özellikle, klasik mali panik

⁴⁰ Nötürlük hipotezi için bkz. Ernur Demir Abaan, "Parasal Şok ve Reel Ekonomik Etkinlik," METU Studies in Development, 1987 (14)3, 271-282. Simetri koşulu için bkz. Abaan, "Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler", T.C. Merkez Bankası, Tartışma Tebliği No:2002/3; Ankara,1998.

⁴¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için; bkz. Central Banking Legislation, IMF.

döneminde bu yapılanmaların siyasi etkilerle işlevlerini sürdüremez hale geldiği görülmektedir.

Örneğin, 1797-1821 dönemlerinde İngiltere Merkez Bankası kağıtparasının altına dönüşebilirliğini askıya alması üzerine, İskoçya'da piyasaya sürülen banknotların altına dönüşebilirliği fiilen ortadan kalkmıştı. 1810-1844 yılları arasında İskoçya'da yaşanan serbest bankacılık dönemi, yüksek faizle bankaların topladıkları paraları geri ödeyememeleri sonucu oluşan mali kriz, İskoçya'da sadece üç bankanın ayakta kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu üç bankanın ayakta kalma nedeni ise, İngiltere Merkez Bankasının desteğini sağlamış olmalarıdır.⁴² Benzer krizler ABD'de 1840-50 yılları döneminde yaşanmış ve 1869 yılında altın fiyatları üzerinde spekülasyonla başlayan kriz, hızla Avrupa mali piyasalarına yayılmıştır. Kriz, Güney Afrika Johannesburg'da bulunan zengin altın madenleri nedeniyle, Avrupadaki çekişmeler bu bölgeyi içine almıştır. Ancak, bütün bu olaylar, yaklaşık 1840'larda başlayan ekonomik gerilemenin 1873 mali krizi ile sonuçlanmasına engel olamamıştır. 1886 yılında Güney Afrika, dünya altın üretiminin yüzde 27'sini sağlamaktaydı. Ancak, düşük altın fiyatı, bu işletmelerin karlılığını etkilemekteydi. Bu nedenle, altın fiyatındaki artış, altın üretimini uyarıcı olmakta ve bu sektörde istihdamın artmasına yol açmaktaydı.

Bankalar, tasarrufçu ile yatırımcı arasında aracı kurumlardır. Mali anlamda tasarruf, bireylerin ve kuruluşların bugün veya gelecekte ortaya çıkacak gereksinimlerini karşılamak amacına yöneliktir. Bankacılık krizleri, mali sistemin bireylere karşı olan bu sorumluluklarını yerine getirememesine yol açmaktadır. Bu bir toplumun vazgeçilmez yapı taşlarından olan adalet anlayışının

⁴² Serbest bankacılık deneyimleri ve krizler için bkz. Abaan, "Para: Teorik Bir Tarama ve Tartışma" T.C. Merkez Bankası, Yayın No:97/3, Mart 1997.

sarsılmasına ve sosyal ve siyasi dengelerin bozulmasına kolaylıkla yol açmaktadır. Bu anlamda Avrupa'da yaşanan 1873 mali krizi, bankalara yönelik aşırı nakit talebi ile başlamıştır. Bu talep özellikle Fransa'da devletin bankalara aşırı borçlanması ve Fransız bankalarının Alman bankalarından aşırı borç alması ile karşılanmaya çalışılmıştır.

1873-96 deprasyonu Avrupa ülkelerini sarsarken, Avrupa'da gelişen ticaret aristokrasisinin desteklediği serbest ticaret doktrini varlığını oturtabileceği zemini devlet müdahalesine ve gelişen sendikal hareketlere bırakmak zorunda kaldı. Bozulan ekonomilerini ticari kotalar ile koruma düşüncesi Almanya'da taraftar buldu. Fransa, Avusturya, İtalya ve Rusya dış rekabete dayanamayan ekonomilerini korumak için kota konulması düşüncesine katıldılar. Bu nedenle, yaşanan kriz, Avrupa'da serbest ticaret düşüncesinden uzaklaşılması için adeta bir gerekçe oluşturdu.

Sanayi devrimi ardı İngiltere ekonomisi güçlenmiş ve sermaye birikimi hızla sağlanmıştı. İngiltere sermaye ve teknoloji ihraç edebilir düzeye gelmişti. Benzer şekilde Fransa sermaye ihraç edebilecek duruma gelmişti. İngiltere, krizin etkilerinin serbest ticaret ilkelerinden geri dönülmesini gerektirecek düzeyde olmadığı, aksine, serbest ticaretin korunmasının bu krizin atlatılması için gerektiği düşüncesinde idi. Bu nedenle, kota uygulamasına karşı çıktı ve serbest ticarete devam etti. Hatta, Hamburg piyasasından yaptıkları borçlanmalarla, Alman sermayesinin İngiltere'ye girmesini sağladılar. Rusya ve İtalya bu dönemin net sermaye ithal eden ülkeleri oldu.

5. Büyük Güçler ve Savaşın Kökleri.

Avrupa'da banka iflasları, reel sektör ve mali sektör krizleri imparatorluklar arası iletişimi etkiliyordu. Petrolün bir enerji kaynağı olduğu 1860 yıllarında öğrenilmiş, sınırlı olsa bile damıtılarak elde edilen gaz yağının aydınlatma aracı olarak kullanılabileceği keşfedilmişti. Bilim dünyasında keşifler hızla ilerliyordu. Elektrik ve ampulün yeni bir enerji ve aydınlatma aracı olarak keşifleri sadece batı dünyası için değil, insanlık için büyük adımlar olmuştu. Batı dünyası, sanayi devrimi ardı gücünün erişilmez olduğunu düşünüyordu. Sanayi kesimindeki gelişme, bankacılık alanındaki yeniliklerle birlikte sermayenin tabana yayılması için bir fırsat yaratmaktaydı. Sombart batıdaki bu gelişmenin kökenini protestan ahlakına bağlar.⁴³

Avrupa ve ABD hızla güçleniyordu. Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Rusya ve Almanya ile oluşturduğu ittifak "Doğu Sorunu" olarak bilinen "Osmanlı imparatorluğunun Balkanlardan atılması"⁴⁴ ideali ile balkan milliyetçiliğini teşvik etmeyi hedeflemekteydi. 1885 yılında Bulgaristan'da başlayan ikinci balkan

⁴³ Sombart, Werner (1863-1941). Bu görüşüne karşı batı gelişmesini Yahudi ahlakına, onların bilim ve ticaretteki başarısına bağlayan düşünce savunulmuştur. İktisat doktorları tarihinde her iki görüş eşit ağırlıkla kabul görmemiş, protestan etiğinin bu gelişmenin temel nedenleri arasında olduğu yazılmıştır. Bu etiğin temel öğretisi nedir diye sorulduğunda ortak bir yanıt bulmak zor. Ancak, ekonomik motivasyon olarak daha çok kazanmak ve kazandığını kardeşleriyle paylaşmak şeklinde Smithgil bir davranışın öğretide genel kabul gördüğü söylenebilir. Bu düşünce daha önce Adam Smith'in Ulusların Zenginliği ve Moral Degerler Teorisi adı altında işlenmiştir. Bu konudaki tartışma için; bkz. Abaan "Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler."

⁴⁴ Yazarın kanaati, Doğu Sorununun tek başına Osmanlı İmparatorluğu sorunu olmadığı yolundadır. Avrupa'daki dinsel bölünmeler ve kiliseler arası hiyerarşik rekabete karşı monarşik mutlakiyetçilik çekişmeleri Avrupada Doğu Sorunu adı altında sürdürülmüştür. Nitekim Lozan Anlaşmasına ve 18.10.1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Dostluk Anlaşmasına yansıdığı kadar Rum, Ermeni, Musevi ve Ortodoks Bulgar azınlıkların cemaat olarak vakfiyeliklerini ve mal varlıklarını koruması, ancak, Süryani, Keldani ve Gürcüler'in vakfiyetlerini mülhak vakıf olarak sürdürmesi Lozan Anlaşmasına taraf olan ülkelerce Kabul edilmişti (Bu bilgi için bkz. AYM E.2002/146 ve K.2002/201 RG.11.12.2003).

krizi, Avrupa'da yeni ittifakların oluşmasına yol açmıştı. İngiltere ve Fransa Avusturya-Macaristan imparatorluğunu Avrupa'da Türklerden sonra, dağılması kaçınılmaz bir diğer zayıf siyasi yapı olarak görünmekteydi. Ancak, Osmanlıdan sonra Rusya'nın Avrupa'da yayılmasına engel bir güç olması, imparatorluğun devamı için siyasi bir nedendi.

Pax-Britanya, bu çatışmalar arasında savunduğu serbest ticaret doktrini doğrultusunda Ortadoğu, Asya, G. Amerika ve Afrika'da kurduğu ticari ilişkileri genişletiyor, sömürgeler oluştuyordu. İngiltere'nin yayılmacılığına sadece Belçika, Fransa ve Almanya meydan okuyabilecek güçte idi. Avrupanın ilk beş büyük gücü (GP-5) böylelikle doğu imparatorluklarına karşı kurulmuştu. Bu beş güç, İngiltere, Fransa, Prusya (Almanya), Avusturya ve Rusya tarafından oluşturulmaktaydı. Gücün siyasi hedefi gelişen sanayilerinin enerji ve hammadde talebini karşılamak ve altın-para sisteminde hızla büyüyen banka yükümlülüklerinin oluşturduğu mali açıkların altın karşılığını yeni bulunacak altın madenlerinden elde etmektir.

1905 yılında 1801 Konkordatosu son bulmuş ve Fransa'da kilise ile devlet güçleri birbirinden ayrılmıştı. Ordu, kilise ile birlikte hareket ederken, Fransa'da sanayii devrimi sonrası gelişen sendikal hareket yeni bir dördü ittifakın oluşmasına neden olmuştu. Fransız ekonomisi, bu çatışmalara rağmen hala güçlüydü ve sermaye ihraç edebilen sayılı ülkeler arasındaydı. Almanya, hızla kalkınmakta, tek başına İngiltere'ye meydan okuyabilecek güce erişmekteydi.

1910 yılında Fransa tek başına Avrupa'nın en büyük demir madeni ihracatçısı olmuştu. Fransa'nın demir madeni ihracatı sadece Almanya'ya yönelmişti. Alman ekonomisi ve hızla büyüyen Alman ordusunun silah gereksinimi, Almanya'yı demir madenine muhtaç kılmaktaydı. Ortadoğu ve Kafkasyanın petrol kaynakları açısından

zengin olduğu öğrenilmişti. Almanya'nın hızla büyüyen sanayi ile birlikte makinalaşması, onun hem hammadde hemde yeni enerjilere olan talebini arttırmıştı.

Sanayileşme, işçi sınıfının genişlemesine ve sendikal hareketlerin güçlenmesine yol açmıştı. Fransa sendikal hareketi, Alman sendikal hareketiyle birleşerek Avrupa'da işçilerin siyasi bir güç olmasına yol açmıştı. Fransa'da ordu ve kilise arasındaki dayanışma Dreyfus olayı ile sarsılmıştı. Poincare⁴⁵ Fransa hükümetini kurduğunda Fransız sendikal hareketinin tepkisi onun Rusya ile dostluk ilişkilerini güçlendirmek isteğini engellemektedir. Sendikal hareketlerin yanı sıra, Fransa ve Alman bankacılarının ortak yatırımları mali kesimde oluşan doğal bir ittifakın varlığını göstermektedir. Fransa bankalarının bu mali yatırımları, özellikle sermaye ihtiyacı fazla olan Rusya'ya yönelmişti. Bu nedenle, Poincare, St. Petersburg'a yaptığı dostluk ziyaretinde Fransa'nın Rusya ve Sırbistan'a tam desteğini belirtti.⁴⁶ Fransa, bu nedenle, Avrupa'da oluşan gerginlikte tarafsız kalmak ve ekonomik çıkarlarını korumak amacını güdüyordu. Ancak, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi Rusya'nın bölge üzerindeki çıkarlarını tehdit etmiş ve savaşın Almanya'yı içine alacak şekilde hızla yayılmasına neden olmuştu. Almanya, Fransa'nın bu savaşta tarafsızlık hedefini desteklemekte idi. Ancak, Belçika'dan askerleri için istediği serbest geçiş hakkı, Fransa'nın bu savaşta istemese bile taraf olmasına yol açtı.

⁴⁵ Ünlü matematikçi Henri Poincare'in kardeşidir. "Her basit bağlantılı, kapalı, yönlendirilebilir üç boyutlu yüzey, üç boyutlu standart küreye topolojik olarak eşdeğerdir." Önermesiyle ünlüdür.

⁴⁶ Fransa ve Almanya arasında kurulan bu ittifakın 1917 Rus ihtilalini hazırlayıcı olduğu söylenir. Bu nedenle, Fransa ve Rusya İmparatorluk ailesi arasındaki bu son ittifak, Ruslara ve Sırlara verilen son siyasi destek olarak görülür.

Bu durum, Rusya, Fransa ve İngiltere arasında doğal bir ittifak oluşturmuştu. Oluşan bu doğal ittifak, 1883 yılında merkez güçlerin Rusya'ya karşı oluşturduğu ittifaka benzemekteydi. 5 Eylül 1914'de Londra anlaşması ile resmi bir statü kazanan bu ittifaka daha sonra Japonya katıldı.⁴⁷ Savaşın her hükümet savaşı kazanacağını düşünüyordu. Ancak, savaşın ekonomik ve sosyal yıkımından, Avrupa'da savaşa katılsın katılmasın bütün halklar pay aldılar. Savaş öncesi Avrupa'da merkez güçler ile ittifak güçleri arasında kurulan ekonomik denge yerini kaosa bırakmıştı.

Birinci dünya savaşı, Balkanlarda Türklerin etkisinin kaybolması ile yeni bir siyasi denge arayışına sahne oldu. Doğan bu boşluktan yararlanmak isteyen Romanya, Avusturya-Macaristan imparatorluğuna savaş açtı. Savaş, Balkanlara, Ortadoğu'ya ve Kuzey Afrika'ya yayılmıştı.

1916 yılında ittifak devletleri (allied force)⁴⁸ savaşın bütün yükünü taşıırken, ABD, Anayasasının kendisine yüklediği, Avrupa meselelerinden uzak kalma sorumluluğunu bırakarak, kendi içinde düştüğü ekonomik sıkıntıları, bu savaşa katılarak atlatmaya çalıştı. Çünkü savaşla birlikte İngiltere ve Fransa mali piyasalarından ABD'e önemli ölçüde fon akımları olmuştu. Her iki ülke savaşı çıkardıkları savaş bonoları ve yurt dışından, özellikle ABD mali piyasalarından aldıkları borçlarla finanse etmekteydi. 1914 yılında savaş çıktığında New York mali piyasasında \$4 milyarlık bono satılmıştı. Mali piyasalar aracılığıyla yapılan bu yardım, ABD'nin Mondro ve Wilson prensipleri

⁴⁷ Bu yazıdaki tarihi bilgiler Encyclopaedia Britannica, 1999 CD, Multimedia Edition'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

⁴⁸ Türk tarihinde, Osmanlı döneminde Almanya ile kurulan ilişki nedeniyle bu grup devlet itilaf, yani anlaşılan, uyuşan devletler olarak adlandırmaktadır. Kelimenin İngilizce karşılığı, müttefik, yani, bağdaşan, birleşen taraflar anlamındadır. (Bu konuda bkz. Türkçe sözlük.) Yazarın düşüncesine göre, bu ayırmada önemli husus, birleşme koşulunun ortak bir komuta içinde askeri güç oluşturmayı içermesidir. Çünkü, anlaşılan devletlerin ortak askeri komuta kademeleri oluşturması şart değildir.

olarak bilinen “Avrupa işlerinde tarafsızlık” ilkesi ile çeliştiği düşüncesini tartışmaya açmıştı. Diğer yandan İngiltere ve Fransa’nın bu piyasalardan mal talebi, Amerikan ekonomisini canlandırmış, müttefik güçlere borç vererek, ekonominin canlanması Amerikan siyasi zeminde, Mondro ve Wilson prensiplerine aykırı olsa bile, kabul edilir bir politika olmuştu. Bu sayede ABD 1917 yılında borçlu ülke statüsünden çıkıp, kredi veren ülke statüsüne dönmüştü.

1917 Mart ayında Rusya monarşisi ihtilal hareketiyle karşı karşıya kaldı. 17 Ekim 1917’de işçi ve askerlerden kurulu birlikler yerel yönetimleri ele geçirdiler. Rusya’da monarşi devrildi. Rus ordusu gelişmeler karşısında şaşkın kalmıştı. Almanya’nın liderliğini üstlendiği merkez güçler (central power) bu oluşumun kendileri lehinde bir fırsat olduğunu düşünüyorlardı. Öte yandan ittifak devletleri olan İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD için bu olay bir felaketti. Rus ordusu her ne kadar cephedeki yerlerini koruyor olsa bile siyasi gelişme ve ihtilalin getirdiği kargaşa, ordunun savaş alanında etkin olmasına engeldi. Halk uzun süren imparatorluk savaşlarından yorgundu. Bu nedenle, ordu içinde geri çekilme isteği yaygındı. Diğer yandan, ordu halk ihtilaline karşı nasıl bir tavır alması gerektiği konusunda kararsızdı. Kara ve deniz askerlerinin oluşturduğu ihtilalci gruplar ordu içinde sorumluluğu üstlenmişler, bu ise, ordu içindeki askeri hiyerarşiyi bozmuş, disiplini yok etmişti. 26 Kasım’da Bolşevik hükümeti savaşın bütün taraflarıyla ateşkes ilan etti. Bu, bütün gücünü batı cephesine vermek isteyen Almanya için bir fırsattı.

Sovyet Rusya’sı Finlandiya ve Ukrayna’nın bağımsızlığını tanıırken, Baltık ülkeleri ve Polonya ile Beyaz Rusya üzerindeki hakimiyetinden vazgeçtiğini, Kars ve Ardahan’ı Türklere bıraktığını açıkladı. Rusların geri çekilmesi, İngilizlerin Bağdat’ı ele geçirmesine

neden oldu. Ancak, Doğu cephesindeki gelişmeler, Almanya'nın batı cephesine kaydırıldığı güçlere rağmen savaşın sonucunu etkilemedi. 11 Kasım 1918 de imzalanan mütareke zaptı, I. Dünya savaşını fiilen sona erdirdi. Savaşta 8,5 milyon asker, 13 milyon sivil öldü.

6. Büyük Güçler ve Savaşın Kökleri. II Dünya Savaşı:

I. Dünya savaşının ekonomik yükü Almanya ve Avusturya üzerinde kaldı. Osmanlı imparatorluğu bu yükten pay almıştı. Ağır borç yükü, zaten savaşın yıkıntıları üzerinde zor şartlarda yaşamaya çalışan halkları ezmekte idi. Rus ihtilalinin doğurduğu kapalı rejim, Almanya'nın yıkılan ekonomisinin Avrupa ticaretine olan daraltıcı etki, ABD ekonomisini etkilemişti. Savaş borçlarının ödenmesinden beklenen ekonomik menfaatlerin, reel ve mali ekonomilerin getirdiği kayıpların çok altında kalması, savaşa karşı çıkan serbest ticaret teorilerini haklı çıkarmaktaydı.

1920'li yılların ortalarına doğru hızla büyüyen ABD hisse senedi piyasaları savaş sonrası karşı karşıya kalınan ekonomik durgunluktan etkilenmişti. Sabit altın paritesini korumak isteyen Fedaral Rezerv Bankası, para arzını genişletmek istemiyordu. Savaş sırasında karlı olan firmalar, savaş sonrası askeri amaçlı talebin düşmesiyle kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardı.

1929 yılı ağustos ayında New York hisse senedi piyasasında aniden hisse fiyatlarında genel bir düşüş başladı. Düşüş ekim ayına kadar sürdü. Fiyatlar düşerken, spekülâtörlerin yaptıkları alımlar bu düşüşü yavaşlattı ama durduramadı. 18 Ekim günü borsada fiyatların tekrar düşmeye başladığı görüldü. Bu kez düşüş kalıcı idi. 24 Ekim günü yaşanan panik, bir günde yaklaşık 13 milyon hissenin el değiştirmesine yol açtı. Buna rağmen panik durmamıştı ve 29 Ekim günü yeniden 16 milyon hisse senedi el değiştirdi. Ancak, borsada bir

anda fiyat oluşumu durmuş, alıcılar piyasadan çekilmişti. Hiç kimse hisse senedi almak istemiyordu. Artık borsada alışverişler bir anda kesilmişti. Mali tarih bu günü “Kara Salı” olarak adlandırır.

Hisse senedi piyasasının çöküşünün ardı, firma iflasları hızla yayılmış, işsizlik artmaya başlamıştı. Bu durum, zaten likidite darlığı içinde olan bankaları etkilemiş ve peşpeşe banka iflasları başlamıştı. Nakit darlığı had safhadaydı ve bankalar ellerindeki kredi ve hisse senedi, bono portföylerini satamıyor, likidite gereksinimlerini karşılayamıyordu. 1933 yılına kadar, ABD bankalarının yüzde 44’ü iflas etmiş, kapanmıştı. Kriz reel sektörü içine almıştı. İşsizlik yüzde 30 dolayına yükselmişti. Ekonominin tüketim imkanları neredeyse yok olmaktaydı. Üretim düzeyi 1929 yılının yüzde 54 gerisinde idi. Buna karşı, Alman ekonomisi Young planıyla hafifleyen borç ödemelerinin verdiği rahatlıkla kendini hızla toparlamaya başladı. Fakat 1929 krizi Avrupa’ya yayılmış ve Almanya’yı etkilemişti. 1923 de stabilize olan markın değeri yeniden hızla düşmeye başlamıştı. Markın değer kaybetmesi ülkenin ihraç imkanlarını arttıramamış ve enflasyonu yeniden hızlandırmıştı. Bunun sonucu oluşan siyasi kriz, 1930 yılında nazi partisinin iktidarına yol açtı.

Almanya’da işgücünün yüzde 25’i işsizdi. Dış ticaret tamamen durmuştu. Bu olaylar, Avrupa’da zaten var olan korumacı eğilimleri güçlendirmişti. Ancak, ekonomik korumacılık, yani gümrük duvarları oluşturmak, Avrupa’da I. Dünya Savaşı sonrası gerileyen ticaret hacmini iyice daraltmıştı. Bu olgu, krizin daha da derinleşmesine yol açtı. Nazi partisinin liderliğinde kurulan iktidar, devlet müdahalesi ile ekonomiyi canlandırma programı uygulamaya koydu. Program, kamu harcamalarını arttırarak talebi canlandırmak, üretim ve istihdamı arttırmaktı. Almanya’nın teknolojik gücü, kayıplarını kısa dönemde gidermeye imkan vermişti. Ancak, bu olgu, tek başına Almanya’nın

artan hammadde talebi ve yeni pazarlar kazanma gereksinimi için bir nedendi. Bu ise, Avrupa'da yeni bir savaşı ilk rüzgarlarını estiriyordu.

ABD'de kriz, Başkan Roosevelt'in seçimleri kazanması ve "Yeni Uzlaşma (New Deal) adlı seçim programını yürürlüğe koyması ile son buldu. Yine, kamu harcamaları önderliğinde üretimi canlandırma esasına dayalı program 1933-1939 yılları arasında uygulandı ve sonuçları alındı. Almanya'da Nazi iktidarı militarist uygulama ve örgütlenmesiyle toplumsal bir uzlaşmadan çok, toplumun baskı altına alınması sonucu ekonomiyi canlandırmayı başardı. Ancak, ABD benzer ekonomik sonuca, çalışma yaşamında yeni hakların tanınması ve toplumun çalışan kesimini ve tarım kesimini siyasi uzlaşmanın içine alma becerisi ile Almanya'dan farklı bir anlayışla ulaştı.

Yeni uzlaşma altı yeni kurum oluştururken, her kurum yeni hak ve sorumlulukları birlikte getirmekteydi. Roosevelt yönetiminin yeni uzlaşma programında oluşturduğu kurumlar şunlardı:

1. Ulusal İyileşme Yönetimi (National Recovery Administration) kuruldu: Bu yönetim, ticarete, sanayide, istihdam ve ücret belirlemelerine hakim olan ilkeleri yeniden düzenledi.

2. Federal Mevduat Sigorta Şirketi (Federal Deposit Insurance Corporation) kuruldu. Banka mevduatları sigortalandı ve bankalara olan güven yeniden oluşturuldu.

3. Hisse Senedi ve Ticareti Komisyonu (Securities and Exchange Commission) oluşturuldu. Bu komisyon, hisse senedi piyasalarında halkın küçük tasarruflarla yaptığı yatırımlarını koruma amaçlı önlemler geliştirdi.

4. Tarımsal Uyarlama Yönetimi (Agricultural Adjustment Administration) tarım reformları ve tarım kesimine yönelik mali destek programları geliştirdi ve tarımsal sorunları izlemeye aldı.

5. Tennessee Vadi Otoritesi (Tennessee Valley Authority) sanayi kesiminin ucuz enerji gereksinimini karşılamaya yönelik enerji üretimi programları uyguladı.

6. İş Geliştirme Yönetimi (Works Program Administration) ve Sivil Koruma Birikleri (Civilian Conservation Corps) işsizlere yeni iş alanlarının talep ettiği nitelikleri kazandırmak ve işbulmak amaçlı politikalar, programlar geliştirirken, yoksul insanlara acil yardım sağlayacak sosyal örgütlenmelere gidildi.

1935 yılında kabul edilen Wagner yasası ile Federal hükümetin yetkileri genişletildi. İşçi sendikaları ile ilişkiler güçlendirildi ve Ulusal İşçi İlişkileri Kurulu (National Labor Relations Board) kuruldu. Bu kapsamda konut kredileri arttırıldı ve problemlili kredileri yeniden yapılandırılarak işletmelere finansman olanağı sağlandı.

Yeni uzlaşmanın en önemli unsurlarından birisi sosyal sigorta sistemine getirilen yenilikler ve çalışanların sosyal güvencesini arttırıcı kararlar oldu. İşsizlik sigortası sistemi oluşturuldu. İş görememezlik halinde işçi mağduriyetini önlemek amacıyla sakatlık sigortası getirildi. Dul eşlerin, sigortadan emekli maaşı alabilmelerine imkan tanındı. Maksimum çalışma saati ve minimum ücret tabanı uygulamasına geçilerek, iş yaşamında çalışan insanların güvenceleri arttırıldı.

Roosevelt'in yeni uzlaşma programı, halkın ve çalışan insanların ekonomik deprasyonun getirdiği ağır etkilerden korumayı ve sosyal güvenin tekrar oluşmasını hedeflemekteydi. Ancak, bu olaydan etkilenmeyen bazı sermaye grupları programın sosyal içeriğine karşı çıkıyor ve Anayasa'ya aykırı olduğunu söylüyordu. Hatta Anayasa Mahkemesinin bu konuda ticari elitin baskısıyla uygulanan programı iptal kararı alacağı dedikoduları dolaşmaktaydı. Roosevelt bu propagandayı önlemek için Anayasa Mahkemesi ile

anlaştı. Bu girişim, sürdürülen itirazların gündemden düşmesi için yeterli oldu. Yeni uzlaşma programı II. Dünya Savaşı sonrası Başkan Truman tarafından” adil uzlaşma (fair deal)” adıyla sürdürüldü.

I. Dünya Savaşının yaraları sarılmak üzereydi. Ancak, Avrupa kıtasında sıkıntı son bulmamıştı. Ekonomik olarak kendini toparlayan Almanya’nın sabit altın pariteli mali sistem içinde büyümenin getirdiği finansman gereksinimini karşılayacak sermaye girişlerini sağlaması olanaksız hale gelmişti. Nazi ırkçılığının ürküttüğü yabancı sermaye, diğer yandan ekonominin ve siyasetin geleceğine olan güvensizlik sermaye çıkışlarını hızlandırmıştı. Rejim, hakim Alman ideolojisinin benimsemediği Yahudiliği sermaye çıkışının nedeni olarak göstermekte ve bankacılıkta sermaye hakimiyeti olan Yahudileri suçlamaktaydı. Bu nedenle, Yahudilere ait banka hesaplarına el kondu ve Yahudilerin yurt dışına para transferlerine engel olundu. Bu durum, Alman bankalarının mali dengelerini güçlendirmiş, New York piyasalarında fiyatı düşen Alman bonolarının geri satın alınma programları için bir kaynak oluşturmuştu. Ancak, rejimin artan hammadde talebi, ekonomiyi Almanya sınırları dışına çıkmaya zorluyordu.

Sovyet Rusya, ihtilal sonrası rejimi kontrol altına almış, eski imparatorluk sınırlarına geri dönerek, Rusları kendi ekonomik çıkar alanını yeniden kurma gayreti içinde sokmuştu. Balkan ülkeleri ve özellikle Polonya Sovyet baskısı altında idi. Almanya, Polonya üzerindeki tarihi haklarını bırakmayacağını belli etmişti. Ancak, Polonya I. Dünya savaşının ittifak devletleri arasında yer almıştı. Bu nedenle, Fransa ve İngiltere’nin koruması altındaydı. Almanya’nın Polonya’ya girmesi genel bir savaşın başlaması için bir neden olabilirdi. Ancak, Almanya, Polonya’ya saldırma konusunda kararlı olduğunu belli etmişti. Sovyet Rusya ile yaptığı anlaşma, Balkanlarda

oluşacak yeni statü üzerinde Polonya'nın işgaline karşı Sovyetlerin nötür kalma garantisini sağlamıştı. Bu Polonya'nın Almanya ve Rusya arasındaki paylaşımı için varılan bir anlaşmaydı. Bütün bunlara karşı, İngiltere, Polonya'yı koruma taahhütlerine sadık kalacağını açıklamıştı. Ancak, Almanya'nın niyeti değişmedi. 31 Ağustos 1939 günü Alman orduları Polonya'ya girdi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etti. II. Dünya Savaşı başlamıştı.

10 Ekim 1939 da Sovyet Rusya, Baltık ülkeleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya'dan Sovyet hemegonyasını kabul etmelerini istedi. Daha sonra aynı talep Finlandiya'ya geldi. Finlandiya direnci uzun sürmedi. Sovyet orduları Baltık'ta artık hakim olmuşlardı. Alman orduları batı cephesinden ilerlemeye başladı. Savaşta tarafsız olan Belçika ve Hollanda üzerinden Fransa'ya yöneldiler. İngiltere'nin Almanya'nın İsveç ile yaptığı demir anlaşması uyarınca sürdürdüğü demir ticaretine engel olmak için Norveç sularına mayın döşemesi, bu ülkenin savaşta taraf olmasına neden oldu. Alman orduları Norveç'e yöneldi. 1940 yılında Norveç ve Danimarka işgal edildi. 27 Mayıs 1940 da Almanya Fransa içlerine kadar girmişti. İngiltere, Norveçin işgali üzerine, buradaki taahhütlerini yerine getiremeyeceğini açıklayarak, güçlerini bu bölgeden çekti. Norveç kralı İngiltere'ye sığındı. Almanya demir ticareti üzerindeki engelleri kaldırmıştı.

Fransa'nın işgali ve Almanya'nın İtalya ile yaptığı çelik anlaşması sonucu İtalya Almanya yanında savaşa girdi. 22 Haziran 1940 da Rodos adasında 1918 tarihli anlaşmanın gölgesinde yeni Franco-German ateşkes anlaşması imzalandı. 24 haziranda ise Fransa-İtalya arasında barış anlaşması imzalandı.⁴⁹ Almanya ve

⁴⁹ Bu Harsburg monarşisisinin kurduğu Franco-German ittifakı demektir. Yani, Fransa, Almanya, Macaristan, Slovakya, Avusturya, Cekoslovakya ve Polonya birliğinin kurulmasıydı. Yazarın kanaati siyasi tarih olarak bu ittifakın, anayasal demokrasiye karşı monarşik absolutizm çekişmesi anlamına geldiğidir..

Fransa arasındaki anlaşma İngiltere'ye giden general deGaulle tarafından kabul edilmedi. DeGaulle, Fransa özgürlüğüne kavuşana kadar savaşa devam edeceğini duyurdu. Fransız deniz kuvvetleri İngiliz donanmasıyla birleşti. Savaş yeni bir güç dengesi oluşturmuş ve savaşın ivmesi değişmişti.

Fransa bankalarının Rusya'ya 1894 mali krizinde borç vermesi, bu iki ülke arasında yakınlaşmanın siyasi boyutta oluşmasına katkı sağlamıştı. Ancak, Fransa-Rus ittifakı, kalıcı ve derin beraberlik oluşturmadığı kesindi. 1902 yılında Fransa'nın İtalya ile kurduğu gizli ittifak, 1890 yılında Afrika'daki altın madenlerinin işletilmesi konusunda oluşan gerginlikle Fransa ile İngiltere'nin siyasi olarak birbirinden uzaklaşmasına yol açmıştı. İngiltere'nin Güney Afrika'daki savaşı, İngiltere ve Almanya'nın yakınlaşmasına sebep oldu. Ancak, bu uzun sürmedi ve İngiltere, Almanya'yı kendi çıkarları açısından tehlike olarak gördü. Bu nedenle, İngiltere Fransa ile yakınlaşmaya başlamış, hatta 1904 yılında bu iki ülke arasında bütün kolonilerdeki çekişmeleri noktalayacak bir anlaşma yapılmıştı. Bu nedenle, deGaulle'un İngiltere ile ittifak yapması, Fransa'nın tarih arenasında gösterdiği siyasi bir beceri idi. Akdeniz'de birleşen İngiliz ve Fransız donanmaları mutlak bir hakimiyet oluşturdu. 1941 yılının haziran ayında Polonya ile Curzon hattını sınır olarak kabul eden Sovyet Rusya savaşta müttefik güçlerle birlikte hareket edeceğini açıkladı. Tarihi Fransa-Rus ittifakı semeresini vermişti. Aralık 1941'de Başkan Roosevelt, ABD'nin savaşa katıldığını açıklaması ve müttefik güçlerin ortak bir komutada birleştirilmesi, savaşın kaderini etkileyici oldu. Savaşın askeri sonucu belli olmuş, siyasi sonuçları ise toplanan dört ayrı konferansta şekillenmişti

1943 yılında Tahran konferansında Churchill'in Sovyet Rusya ve Polonya sınırı üzerindeki önerisi ve Almanya'nın savaş nedeniyle

Polonya'nın uğradığı kayıpları ödemeyi kabul etmesi Roosevelt ve Stalin tarafından kabul edildi. 1943 yılında bir diğer konferans Kazablanka'da yapıldı. Burada ABD ve İngiltere arasında Sicilya'dan başlatılacak bir çıkarmanın planları konusunda anlaşma sağlandı. Bu konferansla birlikte İngiltere resmen Almanya'dan koşulsuz olarak teslim olmasını talep etti. İngiltere ve ABD, aynı yıl Mayıs ayında toplanan üçlü-konferans (Trident Conference) Washington'da bir araya geldiler. Sicilya projesi kabul edildi. İtalya'nın işgali meselesi anlaşma olmaksızın bırakıldı. Ortak askeri güç komutası Amerika tarafına verildi. Ağustos ayında dördü-konferans (Quadrant Conference) olarak anılan toplantı Quebec, Kanada'da toplandı. Bu toplantıda güneydoğu Asya'da savaşın İngiltere komutasında sonlandırılma konusunda planlar onaylandı. Ancak, Polonya meselesi hala çözülmemişti.

Polonya müttefik güçler yanında savaşırken Londra'da sürgünde kurulan General Skorsky başkanlığındaki hükümeti tanıdığını açıklamıştı. Sovyet Rusya 1939 yılında Polonya'dan elde ettiği sınır bölgesini Ocak 1943'de kendi sınırları içinde gördüğünü ilan etti ve bu bölgede yaşayanların vatandaş olduğunu ileri sürerek, bölge halkını zorunlu olarak Sovyet ordusunda askere aldı. Batı ittifakı için bu bir problemdi. Kasım ayında Kahire konferansında Churchill, Roosevelt ve Chiang Kai-shek bir araya geldi. Bu altılı ülke grubundan çok fazla siyasi bir sonuç alınamadı. Sadece, Japonya'nın 1914 yılından beri bu bölgede işgal ettiği yerlerden çekilmesi ve Kore'nin bağımsızlığını tanınması istendi. Aralık ayında II. Kahire konferansı toplandı. Churchill ve Roosevelt, İnönü'yü savaşa katılması yolunda ikna ettiler.

1945 yılında Yalta konferansı toplandı. Polonya'da geçici bir hükümetin kurulması ve ulusal birliğin sağlanması Roosevelt, Churchill

ve Stalin tarafından kabul gördü. Yeni kurulan Polonya hükümeti, ABD ve İngiltere tarafından tanındı. Ancak Polonya, savaşta hem topraklarının yüzde 20'sini kaybetmiş hemde 1942 yılında ortadoğudan çekilen ve Rusya'ya geçen Polonya ordusunun bazı unsurlarının desteği ile örgütlenen Polonya işçi hareketi sonucu rejim değişmiş ve Polonya Sovyet Rusya egemen bölgesi içinde kalmıştı.

Böylelikle, 1925 yılında Almanya, Fransa, Belçika, İngiltere, İtalya arasında Batı Avrupadaki barışı sürdürme gayreti ile yapılan Lucarno anlaşmasının, Fransa'nın Sovyet Rusya ile yaptığı anlaşma sonucu bozulan dengesinin yol açtığı savaş son bulmuştu.⁵⁰ Savaşın ardı Birleşmiş Milletler yeniden kuruldu ve barışı korumak, ülkeler arası çıkan anlaşmazlıkları gidermek için içinde Güvenlik Konseyi gibi yeni yapılar oluşturuldu. Savaşın sonra Avrupa'nın onarılması ve az gelişmiş ülkelerin gelişmelerine katkıda bulunmak için Bretton Woods konferansı ile iki yeni uluslararası kurum kuruldu. Bunlar Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) dır.

⁵⁰ Benzer durum, I. Dünya Savaşı için sözkonusu edilmektedir. Savaşa, İngiltere ve Rusya arasında varılan gizli bir anlaşmanın yol açtığı tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir.

BÖLÜM III

1. Altın-Para Standardı: Klasik Altın-Para.

19 Yüzyılın başlarına kadar madeni sikke paralar ülkelerin ekonomik yaşamlarında aktif para olarak kullanıldı. Altın ve gümüş sikkeler değerli iki maden türü olarak para tarihindeki yerlerini korudular. Bunların parasal değeri içerdikleri madenin teknik, ticari, psikolojik ve sosyal nedenlerle üretim ve tüketimine hükmeden güçlere bağlı oluşturmaktaydı. Kağıt-paranın ödeme aracı olarak kullanılması ile 1816 yılında İngiltere’de gümüşün yasal ödeme aracı olarak kullanılmasına son verilmesi üzerine, değeri belli ağırlıkta altın ile ifade edilen, altın esaslı bir parasal sistemin temeli atılmış oldu.

Klasik altın-para sisteminde her ülke kendi para biriminin değerini ayarı ve ağırlığı önceden belirlenmiş altın garantisi ile oluşturmaktaydı. Kağıt-para sisteminin olduğu ilk dönemde, altın-sikkeler, para piyasalarında tedavül etmekteydi. Hatta, altın içerikli paralar birim para olarak varlığını sürdürmekte ve kağıtparaların değeri, birim para cinsinden ve katları olarak oluşturulmaktaydı. Böylelikle, her ülke kağıtparası karşılığı olan altının madensel paritesini oluşturmaktaydı. Örneğin, cumhuriyet altını yaklaşık 7,1⁵¹ gr altındır. Eğer 1 Cumhuriyet altını bir lira değer denkliğine eşitse ve bir dolar yaklaşık 8,9 gr altın değer denkliğinde tanımlanmışsa, her iki ülke parası arasında altının madensel paritesi 1,25 dir. Bu parite, altının parasal değeri ile ilgili olmayıp, doğrudan metal ağırlıkları arasındaki oransal ilişkiyi ifade eder. Ancak, birim para ile altının değer denkliği tanımlandığında, iki ülke arasındaki kağıt paraların ve bu paraya bağlı hesapların değişimine esas olan parite, altının madensel paritesi olarak hesaplanabilecektir. Yani TL1,25=\$1 paritesi

⁵¹ Altının ağırlığı $\pm 0,1$ gr dolayında oynamaktadır. Bu nedenle, ölçü yaklaşık olarak verilmiştir.

iki para birimi arasında altının madensel dönüşümden esinlenerek oluşturulmuş döviz kurunu belirleyecektir. Burada döviz kuruna hükmeden güç, birim paranın sabit altın paritesi olmaktadır. Bu parite mali piyasalarda korunduğu sürece, altının metal paritesi, döviz kurlarına hükmedebilecektir.

Altına sabit değerle bağlı kağıtpara sisteminde, kağıtparaların birbirine dönüşüm değeri olan kurların altının madensel paritesine bağlı olduğu, kağıtpara kurlarının altının madensel paritesinden dar bir marj dışına çıkamayacağı kuralı 15 ağustos 1971 tarihine kadar uluslararası ödeme sisteminde kabul edilen genel bir ilke olmuştu. Örneğin, I. Dünya savaşı öncesi sterling karşısında doların değeri, iki ülke arasındaki madensel parite olan \$4,8665 değerinden, pound sterling başına iki sent aşağıda veya yukarıda alınıp satılabilmekteydi. Bu iki sentlik fark ise, Londra ve New York arasındaki altının taşıma maliyetine eşitti. 19 uncu yüzyıl bankacılığının güvenilirlik ilkesine bağlı olarak, bankalarca ihraç edilen kağıtparaların (banknot) karşılığı olarak tutulan yüksek orandaki altın rezervleriyle birlikte, piyasada dolaşan altın sikke-para hacmi, tedavül eden kağıtparaya eşitti. Kağıtparanın serbestçe sabit pariteden altına dönüşebilme garantisi, bankalara yüksek oranlı altın rezerv tutma zorunluluğu getirmekteydi. Hem piyasada dolaşan altın sikke-paraların hacminin büyük olması hemde bankaların yüksek oranda tuttukları altın rezervler, kağıt para paritelerinin altının madensel paritelerinden farklı olmamasına neden olmaktaydı. Bu nedenle, ülkelerin kağıt paralarının hacimlerini kontrol ederek, paralarının altın paritesini korumaları, ekonomik politikalarının temel hedefi olmaktaydı. Bu yolla uluslararası ticarete göreceli üstünlük kurmaları kolaylaşmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı ile altının madensel paritesine bağlı klasik altın standartlı parasal sistem son buldu. Sanayileşmiş ülke

ekonomileri için madensel pariteli altın para sistemi artık ekonomik büyümeye engel olarak görülmekteydi. Sanayiinin büyük ölçekteki üretme gücü karşısında, kıt bir kaynak olan altınla sınırlı para hacmı, genişleyen üretim olanaklarının sağladığı mal ve hizmet arzına talep yaratmakta zorlanmaktaydı. Para hacminin ise, klasik madensel parite sisteminde genişlemesine olanak yoktu. Bankalar, daha düşük altın rezervi karşılığında ihraç ettikleri kağıtparalar ve yarattıkları kaydi para ile talebi körüklerken, genişleyen kağıtpara hacminin yarattığı dış ticaret gelirleri karşılıklarını bankaların altın olarak veya sabit parite garantisi olan kağıtpara ile ödemesi olanaksız hale gelmişti.

Ticari işlemlerin ortaya çıkardığı yeni para olgusu, değer denkliği oluşturmakta zorlanıyordu. Askeri olarak güçlü monorşiler, kağıtparanın değerinin altına değil, devletlerin gücüne bağlı olarak oluşacağı düşüncesini taşımaktaydı. Nasıl, ticari itibar, bankalara kaydi para yaratma olanağı veriyorsa, devletin itibarı, monarşik gücün tedavüle soktuğu paranın tedavül gücünü garanti altına alacaktı. Bu nedenle, kağıtpara hacmı genişletilebilirdi. Her bankanın ayrı ayrı altın rezervi tutması yerine, tek bir devlet bankasının bütün bankalar adına altın rezervi tutması yeterli olabilirdi. Gelişen bu düşünce, takas bankası olarak başlayan merkez bankacılığına yeni sorumluluklar yüklemekteydi. Merkez bankaları, tutacakları altın rezervleri ile mali sistemin güvencelerini ve paraya olan güveni oluşturabilirdi.

Ancak, birinci dünya savaşı bu taahhütlerin tutulamamasına, özellikle siyasi sınırların savaş sonucu değişmesi ile merkez bankalarının operasyon alanlarının değişmesine ve mali yükümlülüklerinin hukuksal garantilerinin ortadan kalkmasına neden olmuştu.

I. Dünya Savaşı sonrası altın sikke-para sistemi son buldu. Altın, merkez bankaları rezervleri olarak tutulmaya başlandı. 1925 yılında İngiltere, altın külçe sistemine geçtiğini ilan etti. Buna göre, sterling karşılığı altın olarak talep edildiğinde 400 onsluk altın külçeler halinde ödenecekti. 1925 altın paritesine göre sterling dolar kuru \$8,270 de eşitlenmişti. Kurulan bu yeni dengedeki parasal sistem, büyük küpürlü kağıtparaların altın olarak ödenmesi esasına geçilmesi nedeniyle, altın-milyon (gold billion) para sistemi olarak literatüre geçti.

ABD'de doların altına dönüşebilirliği 1933 yılına dek korundu. 1929 mali bunalımı döneminde büyük miktarda altın piyasadan çekildi. Altın sertifikaları piyasada bulunmuyordu. Greasham konunu hükmünü göstermiş, kötü para iyi parayı kovmuştu. Doların fiili devalüasyonu sonucu, Kongre doların altına dönüşebilirliği taahhüdünü geri aldı ve sabit dolar/altın paritesini iptal etti. Bunun yerine, aldığı karar ile sadece banka yükümlülüklerinin kağıt ve madeni para ile ödenebilme esasını kabul etti. Kongrenin bu iptal kararı uzun sürmedi ve mali sistemde 1934 yılında kabul edilen Altın Rezerv Kanunu (Gold Reserve Act) ile bir ons altın 35 dolar değer denliğinde, sabit pariteli altına bağlı parasal sisteme geri döndü. Ancak, yasa, altın-paranın piyasalarda serbest tedavülünü ve ABD vatandaşlarının ellerinde altın-para bulundurmasını ve altın ticaretini yasaklamıştı.

Ulusal paraların merkez bankaları altın rezervleriyle desteklenmesinin psikolojik bir etkisi olduğu, ancak, kriz dönemlerinde resmi olarak ilan edilen altın paritelerinin askıya alındığı görülmektedir. Buna rağmen 1928 yılında sanayileşen ülke paralarının yaklaşık 1/4'ü kadar altın külçe rezervleri bulunmakta idi. 1939 yılından sonra bu oran değişmeye başladı. Sanayileşmiş ülke

paraları, özellikle dolar, merkez bankaları ve diğer büyük ticari bankaların rezervleri arasına katıldı. Avrupa devletleri ve bankaları yaratılan milli paraların altın karşılığı oluşan tarihsel sabit kuru korumanın ulusal bir şeref olduğunu düşünüyor ve bunu sağlamak için çaba gösteriyorlardı. Ancak, ne İngiltere'nin ne ABD'nin piyasaya sürülen kağıtparaların altın karşılıklarını sabit altın paritesinden ödemeye güçleri yetmiyordu. I. Dünya Savaşı, ulusal kağıtparalara karşı oluşan tarihsel altına bağlı sabit paritelerin son bulmasına neden oldu. Bu savaşla birlikte, savaşta taraf olmayan ABD doları dışında bütün Avrupa ulusal paraları altın karşısında hızla değer kaybetti. Savaşın yüklediği maliyet, bütün Avrupa ülkelerinin paralarının hızla değer yitirmesine ve bu ülkelerin büyük enflasyonlar yaşamalarına neden oldu.

İki savaş arasında yaşanan enflasyonlar, nakit tabanlı mali sistemin hesap tabanlı yapısı içinde uluslararası ticaretten doğan hak ve yükümlülüklerin mahsuplaşmasında yetersiz kaldı. Bu yetersizlik hem borçlu ülkelerin altın tabanlı para sisteminde tuttıkları rezervlerin yarattıkları dışsal ve içsel paralar karşısındaki yetersizlikten hemde dış ticaret gelirlerinin alacaklı ülke parasına dönüştürülmesinde ortaya çıkan paritelerin belirlenme zorluğundan kaynaklanıyordu. Özellikle, büyük ölçekte borçlu ülkelerin borçlarını ödeyecek para birimi oluşturmada karşılıklıya kaldıkları sorun, ödeme güçlerini kısıtlamakta ve mahsuplaşma olanaklarını engellemekteydi.

2. Altın Para Standardı: Uluslararası Tahkim Kurumu.

1760 yılında Edinburg'da, 1773 yılında Londra'da kurulan ulusal takas merkezlerine karşı 1853 yılında New York'da ve 1872 de Paris'de kurulan ulusal takas merkezleri uluslararası işlemleri sürdürmekte yetersizdiler. Ulusal merkez bankacılığının Avrupada ve dünyada yayılması sonucu, merkez bankalarının üye olacağı

uluslararası bir takas kurumu oluşmasının gerekliliği, uluslararası ticaret hacminin artmasıyla zorunlu hale gelmişti. Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonucu ödemekle yükümlü kılındığı savaş borçları bankacılık transferlerinde ortaya çıkan takas problemleri ile neredeyse imkansız hale gelmişti. 1920'li yıllarda ortaya çıkan bu sorun, uluslararası görüşmelerle, 1930 yılında, İsviçre'nin Basel kentinde Uluslararası Tahkim Bankası (Bank for International Settlements) kurulmasıyla aşıldı.

Bankanın kuruluş amacı, Almanya'nın savaş borçlarının ödenmesine aracılık etmek, bu borçların ödenmesinde ticari alacak ve borçları tahkim etmektir. Borç ödemeleri nedeniyle oluşan uluslararası takasları yapmak için kurulan bu bankanın kuruluş amacı içinde uluslararası merkez bankası olma fikri vardı. Nitekim, bu kuruma, üye ülkelerin aralarında vardığı anlaşma sonucu üye ülkelere teknik anlamda parasal ve ekonomik konularda danışmanlık hizmeti veren bir konum kazandırıldı. Bankanın altın eşdeğeri olan Fr.1,5 milyon tutarındaki sermayesi Belçika, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya ve Japonya ile ABD de bazı banka grupları tarafından garanti edilmişti. Bankanın hisseleri ABD piyasalarında satılmakla birlikte daha çok Avrupalı yatırımcılarca tarafından satın alındı.

3. Altın Para Standardı: Uluslararası Para Fonu.

Bankanın (BIS) uluslararası tahkimde üstlendiği rol sınırlı tutulmuştu. Savaşı kazanan taraflar bu bankanın savaş sonrası ortaya çıkan çok taraflı ödeme sorunlarını çözebilecek bir yapıda olmadığı savını ileri sürmekteydiler. Bu nedenle, II Dünya Savaşı ardi, Birleşmiş Milletler kararıyla toplanan Bretton Woods konferansında Bankanın kapatılması önerildi. Zaten bu konferansın katılımcısı olan Keynes'in düşüncesi, Uluslararası Para Fonunun (IMF) uluslararası ticaretten doğan tahkim işlerini üstlenerek, parasal

ve mali konularda uluslararası bir karar organı olabileceği yolundaydı. Ancak, Keynes'in bu düşüncesi konferans öncesi görüşmelerde benimsenmedi. Böyle olmakla birlikte Birleşmiş Milletler öncülüğünde oluşturulan Bretton Woods Konferansı ve bu adla anılan anlaşmayla kurulan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası hukuki statüleri incelendiğinde BIS'in uluslararası tahkimdeki rolünün fiilen bittiğini görülmektedir.

1947 yılında BIS'e Marshal Planı çerçevesinde Avrupaya verilen ABD yardımlarını yönlendirmek üzere mali ajanlık yapma görevi verildi. Bu noktada Banka, yine ticaret ödemelerinden doğan mahsuplaşmaları yapan bir konuma geldi. Avrupa Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının yapılmasıyla BIS Avrupa ödeme birliği ajanlığı rolünü üstlendi. Ancak, 1958 yılında Avrupa ülkelerinin paralarının konvertibilite özelliği kazanmasıyla Banka sermaye borçlarını ödedi. Ancak, kurum olarak varlığı devam eden BIS'in 1973 yılında üstlendiği Avrupa Parasal İşbirliği Fonu ajanlığı rolüyle ödeme sisteminde oluşan açıkları kredilendiren bir kurum rolünü sürdürdüğü görülmektedir. Kısa dönemli altın alım satımlarıyla altın ve döviz piyasalarına müdahale eden Banka, üye ülke merkez bankaları başkanlarının oluşturduğu bir kurul tarafından yönetilmektedir. Banka, 1961 yılında sterling üzerinde oluşan sorunlar nedeniyle İngiltere'ye büyük ölçüde mali yardımda bulunmuştu. Bankanın kaynaklarının büyük bölümü sterling bölgesinde ortaya çıkan ödeme sorunlarının aşılmasında kullanıldığı söylenmektedir.

4.Bretton Woods Anlaşmaları: II. Dünya Savaşı Sonrası Ödeme Sisteminde Geline Nkta.

Avrupa ve Asyada süren savaşlar, savaşan taraflara büyük mali yükler getirmişti. Bu yükün kaldırılmasında merkez bankalarının üstlendikleri rol sonucu Avrupa'da ulusal para hacimleri genişlemişti.

İki büyük savaş arası Avrupa'da yaşanan enflasyonlar ve artan üretim maliyetleri sabit altın paritesi nedeniyle oluşan altın fiyatının, yükselen altın üretim maliyetlerinin altında kalması sonucu, yeni altın üretimini durma noktasına getirmişti. Yeni altın üretiminin durması, altın piyasalarında oluşan fiyatları etkilerken, ulusal paraların sabit altın parite değerlerini korumalarını olanaksız hale getirmişti. Merkez bankalarının yarattıkları para, kaydi olarak bankaların yarattıkları para ile birlikte yeni altın üretimin azalması, altın piyasalarındaki istem sunum dengesinin bozulmasına yol açmıştı. Altın piyasasında yaşanan bu dengesizlik, altın fiyatlarının artmasına ve 1929 bunalımıyla birlikte yaşanan deprasyon etkisiyle, sabit altın pariteli ödeme sisteminin 1933-37 döneminde çökmesine neden oldu.

Savaş sonucu mali piyasalarda oluşan dengesizlik, savaşan ülkelerin ulusal paralarının değerini belirleyecek ekonomik dengelerin kurulmasına engel olmuştu. Sanayileşmiş ülkelerde objektif ekonomik dengelerin kurulamaması, yaşanan mali krizlerin savaşa girmeyen ekonomileri etkilemesine yol açmıştı. 1930 da kurulan Uluslararası Tahkim Bankası ve altına bağlı mali sistemin gerekliliğinde ısrar eden Fransa, Hollanda, Belçika ve İsviçre parasını hızla devalüe eden ülkelere karşı sabit altın pariteli mali sistemlerini korumaya çalışmışlardır. Ancak, bu ülkeler paralarının uluslararası değerinin görece olarak yüksek kalması ile uluslararası ticarete rekabet güçlerini kaybetmişlerdi. Bu ülkelerin bozulan dış ticaret dengeleri, onları, ulusal paralarının sabit altın paritelerini sürdürmeyerek devalüasyona gitmek zorunda bırakmıştı. Böylelikle, sabit altın pariteli mali sistemin tek hedefi olan ulusal paraların sabit paritelerini koruma amacına yönelik sıkı para politikası rejimleri kesin olarak son bulmuştur.

İki dünya savaşı arasında gelişen merkez bankacılığı, Uluslararası Tahkim Bankası aracılığıyla bir takas birliği oluşturarak, ulusal paraların konvertibilitesini yeniden oluşturmaya çalıştı. Ancak, altın, uluslararası ödemelerde kullanılmak istenen tarihsel rezerv özelliğini hala koruyordu. Nitekim, II Dünya Savaşı sonucu Birleşmiş Milletler girişimiyle toplanan Bretton Woods Konferansı sonucu, kurulması kabul edilen iki yeni mali kurumun kuruluş anlaşması, yine sabit altın pariteli mali sisteme geri dönüşü simgelemekteydi. Altın hala tarihsel gücünü korumaktaydı.

5. Bretton Woods Anlaşmaları: Bretton Woods Kasabası.

Birleşik Devletlerde en küçük eyaletlerinden biri olan New Hampshire'a bağlı bir dağ kasabası olan Bretton Woods, adından anlaşılacağı gibi ormanla birleşik bir tatil yöresidir. Ancak, bu bölgede sanayii gelişmiştir. Halkı, çoklukla İngiltere kökenli göçmenlerdir. Çoğunluk İrlanda ve İskoçya'dan göç etmiş ailelerdir. Eyalette sanayileşme bu bölgeye Fransa, Kanada, İtalya, Polonya ve diğer İskandinav ülkelerinden göçlere neden olmuştur. Eyaleti ünlendiren tarihi olay, 1944 yılında Başkan Roosevelt'in çağrısı üzerine 44 ülke katılımıyla toplanan konferans olmuştur, Bu konferansta Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kuruluş anlaşması ABD hariç, katılan bütün ülkeler tarafından onaylanmıştır.

6. Bretton Woods Anlaşmaları: Ön Hazırlıklar.

Bretton Woods Anlaşmaları konferansa katılan üyelerin imzasıyla kabul edilmiş olmakla birlikte, anlaşmanın son metni ABD ve İngiltere arasında iki yıl süren görüşmeler sonucu şekillenmiştir. Bu görüşmelerde tarafları temsil eden iki önemli isim dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki İngiltere'yi temsil eden Lord J.M. Keynes, diğeri ABD'yi temsil eden H.D. White'dır. Keynes, İngiltere Merkez Bankasında,

White ise ABD Hazinesinde görevlidir. Görüşmelerde ABD tarafının etkisinin fazla olduğu ileri sürölmektedir. Bu nedenle, Uluslararası Para Fonu ABD tarafının önerileri doğrultusunda oluşturulduğu söylenmektedir.⁵²

Savaşın lider konumuna getirdiği ABD'nin parasal konulara bakışı, İngiliz Keynes'in düşüncelerinden farklıydı. Keynes, kurulması düşünülen uluslararası bu kurumda uluslararası müdahale alanlarının oluşturulması gereği üzerinde dururken, White daha rekabetçi bir mali sistemin müdahaleci olmaması gerektiğini savunmaktaydı. White parasalcı okulun (monotorist school) düşünceleri doğrultusunda neoklasik öğreتيye uygun ve uluslararası rekabeti özendirici bir yapı içinde bu yeni kurumun kurulmasını istemekteydi. Bu nedenle, kurulacak yeni parasal sistemde, mali disiplinin, bu sisteme katılan bütün üye ölkeler için ön koşul olması gerektiğini söylemekteydi. Oysa, Keynes, uygulanan parasal katılıkların her iki savaşıa yol açtığını ileri sürmekteydi, Bu nedenle, gerektiğinde, bu yeni kurumun mali sisteme kaynak aktarılmasına, yani uluslararası likiditeyi genişletmesine izin verilmesiyle, olası siyasi krizlerin aşılabileceğini söylemekteydi., Böylelikle, Keynes, oluşturulacak bu yeni kurumun kendi parasını yaratmasına olanak tanınması gerektiğini savunmaktaydı.

Savaş döneminde her iki iktisatçının savaş sonrası kurulması düşünülen uluslararası kurumun ekonomik yapısı üzerine çalıştığı, ancak, bu çalışmalarında birbirlerinden bağımsız hareket ettikleri söylenmektedir. Keynes, I.Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın savaş borçlarının yeniden yapılandırılması konusunda çalışmış ve İngiliz hükümetine öneriler getirdiği bilinmekteydi. Onun bu rolü, II. Dünya

⁵² Burada aktarılan görüşler için Bkz. James M. Boughton, "Why White, Not Keynes? Inventing the Post War International Monetary System," IMF Working Paper WP/0252 March, 2002.

Savaşı sonrası kurulması düşünülen yeni mali sistem içinde sürmüştür.

ABD ve İngiltere I. Dünya Savaşı sonrası mali dengelerin yeniden kurulamamasının ve buna bağlı olarak uluslararası ticarette görülen aşırı korumacı eğilimlerin Avrupa'yı yeni bir savaşın içine soktuğunu düşünmekteydi. Bu nedenle, savaş sonrası uluslararası mali sistemin dengelerini yeniden kuracak ve koruyacak, uluslararası dış ticaret hacminin artmasına yol açacak yeni bir yapılanmanın gerekliliğine inanmaktaydılar. White ve Keynes'in geliştirdiği planlar üyeler arasında tartışmaya açıldı. Kanada ve Fransanın oluşturulması düşünülen bu kurum üzerinde çalışmaları vardı. Ancak, Bretton Woods görüşmeleri daha çok White ve Keynes planları çerçevesinde sürdürüldü.

Kurumsal iktisadın İngiltere'de geldiği nokta önemliydi. Neoklasik doğmalara karşı, Keynes'in açıklamaları ve katkıları para otoritelerinin mali politikaları desteklemesine teorik bir zemin oluşturmaktaydı. İngilizler, Keynesci yeni düşünce akımı çerçevesinde kurulacak uluslararası para kurumunun gerekliliğine inanmaktaydı. Ancak, savaşın yıprattığı İngiliz ekonomisinin oluşturulacak yeni bir kuruma yeterince mali katkıda bulunmasına engel olduğu biliniyordu. Bu durum, İngiltere'nin alınacak kararlardaki etkinliği için bir engeldi. Oysa, ABD'nin savaş içinde ve sonrası artan mali gücü, onun rekabetçi ve pragmatik Amerikan idealizmi ile birleşince İngiliz kurumsalcılığının geliştirdiği önerilerin toplanan konferansta kabul görmemesine neden oldu.

Aslında her iki planla tartışılan konu ABD ve İngiltere arasındaki mali çıkarların korunmasıdır. Çıkan sonucun, Fon hisselerin dağılımındaki paylarla ilgili olduğu söylenebilir. Tartışmalara doğrudan katılmamakla birlikte savaşın müttefik tarafı olarak Sovyet

Rusya üçüncü büyük hisseye sahip olmuştur. Çin, Fransa, Kanada, Avusturya ve Hindistan diğer büyük hissedarlardır. Ancak, daha sonra Sovyet Rusya ve Çin'in Fon hissedarlığından çekildiği bilinmektedir. Rusya, rejim değişikliği sonrası, globalleşme stratejisi ışığında Fon ile yeniden hissedarlık bağı kurmuştur. Ancak, kuruluş katılımına göre hisse oranı azalmış yüzde 2,8 dolayına inmiştir.

White, Keynes kadar ünlü bir iktisatçı değildi. Ancak, reel ekonomik dalgalanmalarda Keynesgil iktisadi politikaların izlenmesinden yana olduğu söylenmektedir. Keynes'den farklı olarak para ve kur politikalarında kesin bir kuralcılığın savunucusu olması, Fon yasasındaki sıkı para politikası yanlı düzenlemelerin kabulünde kolaylık sağlamıştır. Ancak White'in bu kuralcılığının mutlak olmadığı, olağanüstü durumlarla sınırlı olmak koşuluyla bu kuralcılığın dışına çıkılarak, merkez bankalarının takdirine bağlı olarak piyasalara müdahaleler yapılabileceği görüşünü kabul ettiği belirtilmektedir. Bu nedenle, savunduğu kuralcılık, aslında pragmatik bir kuralcılıktır.

White, oluşturulacak uluslararası paritelerin sabit, ancak, ayarlanabilir (fixed but adjustable) olmasından yanaydı. Bu bağlamda, sabit altın pariteli parasal sisteme geri dönülmesini faydalı bulmaktaydı. Ancak sabit altın paritesinin oluşturduğu döviz kurlarının, kriz dönemlerinde, merkez bankalarının değiştirebilecekleri esneklikle donatılmaları gerekiyordu. O halde sabit pariteler, gerekli olduğunda, şok devalüasyonlar ile değişebilecekti.

Keynes'in bu konudaki önerisi farklıydı. Keynes döviz kurlarının tamamen esnek ve ayarlanabilir olmasından yana idi. Ancak, serbestlik, önceden belirlenecek bir band sistemi ile kontrol edilmeliydi. Bu bant içinde serbestçe dalgalanabilecek kurların, mali sistem istikrarı ve dengesi için vazgeçilmez olduğunu düşünüyordu.

Merkez bankalarının spot ve vadeli piyasalarda yapacakları müdahaleler ile kurların band içinde kalması sağlanabilirdi.

Keynes, altın esaslı bir parasal sistemden yanaydı. Altın veya altın gibi sağlam bir metal para çapa olarak kullanılmadan merkez bankalarının döviz yönetimleri tehlikeli olacaktı. Bu anlamda bir sonuç ancak merkez bankalarının işbirliği içinde hareket etmesiyle ortaya çıkabilirdi. Aksi takdirde rekabetçi devalüasyonlar ile bazı ülkelerin dış ticarete üstün konuma gelmeleri kaçınılmaz olacaktı. Bu nedenle, Roosevelt'in 1933 de doları altın karşısında devalüe etmesine karşı çıkmıştı. Ancak, 1935 yılında İngilterenin depresyondan çıkışı için kur politikalarının etkin bir şekilde kullanılmasından yana tavır aldığı bilinmektedir. Keynes'in düşüncesi para politikalarında ulusal otonomiden yanaydı. Bu otonomi, aslında, İngiltere'nin I. Dünya Savaşı öncesi mali piyasalardaki üstünlüğünü sürdürebilmesi için gerekliydi. IMF gibi, merkezi bir otorite, İngiltere'nin mali politikalarındaki serbestliğine engel oluşturabilecekti.

White, poundsterlingin dünya ticaretinde oluşturduğu ticaret bölgesine ABD'nin girmesine imkan verilmesini istiyordu. Onun bu isteği, poundsterline karşı, dolara bağlı alternatif bir ticari bölge oluşturma önerilerinin gündeme gelmesine yol açmıştır. ABD ve İngiltere arasında hem mali hemde ticari alanda ciddi rekabet, Bretton Woods anlaşmalarında kendini gösterdi. Bu rekabet ülkelerin 'sağlam' para konusunda anlaşmalarına imkan olmadığının bir göstergesiydi. Çözüm, altın esaslı bir para sistemine tekrar geri dönülmesiydi.

1936 yılında ABD, İngiltere ve Fransa arasında yapılan Üç-Taraflı Anlaşma (Tripartite Agreement), mali konularda Fransız frankının devalüasyonunu içermekteydi. Devalüasyon White'ın önerisi idi. İngiltere öneriyi desteklemekle birlikte sabit sterling/dolar paritesinin İngilterenin çıkarlarına zarar vereceğini ileri sürerek,

başlangıçta frankın devalüasyonuna karşı çıkmıştı. Ancak, bu konuda ısrarcı olmadı. Bu, ABD ve İngiltere arasında mali çıkarlarda ortak hareket edilmesi gerektiğini açıkça göstermekteydi. White serbest ticaretten yana idi. Ancak, Keynesgil bir önsezi ile sermaye akışının hacim ve yönünün, kurulması düşünülen Fonca kontrol edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Öyle ki, Fonun, yabancı sermayeli bankalara, ki bunlar üçlü anlaşma dışında kalan ülkeleri kapsıyordu, yüzde 100 rezerv şartı getirmesi gerektiğini savunmaktaydı.

1941 yılına kadar Keynes ve White birbirlerinden farklı ve habersiz olarak savaş sonrası kurulması düşünülen uluslararası kuruluş anlaşmasının planları konusunda çalışmışlardı. Görüşmeler başladığında, her iki ekonomist beş konuda mutabakata varmışlardı. Bunlar;

(i) Yüksek istihdam düzeyinin korunması için devrevi dalgalarla durgunluğa giren ekonomilere aktif olarak müdahale edilemeliydi.

(ii) Sabit kur rejiminin gerekliliği kaçınılmazdı, ancak, sabit pariteler ayarlanabilir olmalıydı.

(iii) Uluslararası ticaret serbestliği sağlanmalıydı.

(iv) Uluslararası sermaye hareketleri kontrol edilmeliydi.

(v) Keynes, İngiltere'nin para ve mali politikalarda bağımsız karar alması gerektiği görüşü ve White'ın ise uzun dönemli fiyat dengelerinin kurulması ve parasal disiplinin sağlanması için fiyatların mali ve para politikalarının vazgeçilmez hedefi olmaları gerektiği görüşü kurulacak bu kurumun amaçları içinde kabul edilmeliydi.

Mutabakat oluşan bu noktalardan hareketle, White ve Keynes'in düşüncelerinin anlamca farklı olmadığı söylenebilir. Ancak, Boughton, White'ın müdahaleci eğilimlerinin Keynes gibi katı ve kalıcı olmadığını, sadece, olağanüstü koşullar ile sınırlı olması koşuluyla müdahalelerin kabul edilmesi gerektiği düşüncesinde ısrarcı

olduğunu söyler. Oysa, Keynes'in müdahaleci eğilimi bir ön koşula bağlanamaz. Bu nedenle, devletin ekonomiye müdahalesi, teorinin temel unsuru olarak geliştirdiği ekonomik analizde ön koşulsuz yer almıştır. White'ın Sovyet planlamasına olan ilgisi, dış ticarete ABD kontrolünün gerektiği yolundaki düşünceleri desteklemesine yolaçmıştır. Bankacılık krizleri, onun Keynesçi müdahaleleri bir ölçüde desteklemesine neden olmuştur. Bu anlamda White liberal bir iktisatçıdır. Ancak, liberalizmi Amerikan pragmatizmiyle donanmış, neoklasik anlamda mutlakçı bir yapıyı içermemiştir.

Keynes, döviz kurları ile ilgili olarak savunduğu rejim daha çok İngiltere'nin savaş öncesi oluşturduğu poundsterling bölgesindeki ticari üstünlüğünü yeniden kurmasına ve korumasına yönelikti. Bu nedenle, esnek kur sisteminde kalınmasını ve zaman içinde altına bağlı katı kur sistemine dönülebileceği düşüncesini ileri sürerken, böyle bir sisteme dönme koşulunun merkez bankalarını mutlak işbirliğini gerektireceğini savunmaktaydı. Bu tartışmalar, Bretton Woods konferansı öncesi ABD ve İngiltere arasındaki çıkar çatışmasının konferans önündeki en büyük engel olduğunu göstermektedir. İngiltere'nin eski poundsterling bölgesi üzerindeki ticari ve mali üstünlüğünü koruma isteğine ABD tarafı şiddetle karşı çıkıyordu. Bu nedenle, ABD tarafı, savaş sonrası Avrupa'nın yıkılan ekonomilerini onarmada ortaya çıkacak mali yardımlara ilişkin transferleri, ülkeler arası ikili anlaşmalarla sağlamak yerine, çok taraflı mali anlaşmalarla sağlamanın gerekli olduğunu savunmaktaydı. Bu hem oluşacak mali sorumluluk ve riskleri paylaşacak bir kurumsal yapıyı gerektiriyor hemde ABD'nin ticaret serbestliği kazanmasına imkan veriyordu.

ABD Kongresinin ve Başkan Roosevelt'in kesin tavrı, ABD'nin dünya piyasalarına açıldığı ölçüde, bu piyasalardan ithalat yapmasına

olanak verecek bir yapı kurulması yolunda idi. ABD dış ticarete karşılıklılık ilkesini savunuyordu. Yapacağı mali yardımlarla toparlanacak Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin onun ticari imkanlarını kısıtlamasına izin vermeyeceği kesindi. İngiltere ise, Bretton Woods Anlaşmaları ile oluşturulacak yeni kurumların oluşumunda dışlanmak istemiyordu. Fransa çaresizdi. Bu nedenle, İngiltere'nin ve Keynes'in görüşmelerde White'ın önerilerini desteklediği söylenir. Ancak, ikili anlaşmalarla sürdürülecek mali akımların yaratacağı fonların ABD'nin daha çok işine geleceği belli idi. Diğer yandan uzun dönemde, ABD, sadece ikili anlaşmalara dayanarak ticari piyasalarda sağlayacağı görece bir üstünlüğü koruyamayacaktı. Savaşı kazanan taraf, savaş sonrası oluşacak hassas ekonomik dönemi, yine aralarındaki müttefikliği savaş sonrası koruyarak aşabilirdi. Bu siyasi gereksinim, ABD ve İngiltere'nin Bretton Woods anlaşmalarında birlikte hareket etmeleri için bir motivasyon olmuştu.

Böylelikle, ABD, İngiltere ve Kanada kurulacak yeni mali kurumların yönetimlerinde büyük oya sahip olacak payı üstlenmeyi kabul ettiler. Kurulan bu kurumların sermayesine katılan Kanada, Fransa ve Hindistan, İngiltere'nin bu kurumların politikalarını etkilemede önemli müttefikleri olacaktı.

Keynes kurulacak Uluslararası Para Fonunun daha çok kliring Birliği şeklinde çalışmasını istiyordu. Bu anlamda IMF dünyadaki merkez bankalarının hesaplarının mutabakatının sağlandığı dünya merkez bankası konumunda olacaktı. Merkez bankaları kredi gereksinimleri için bu kuruma başvuracaklardı ve kurum tarafından kredi talepleri otomatik bir onay sistemi içinde kabul görecekti. Böylelikle, üye ülke merkez bankaları ulusal para arzlarını gerektiğinde genişletme esnekliği kazanacaktı. Bu esnekliğin kötüye

kullanılmaması için, Keynes, kurum kaynaklarının faiz ödeme koşulu ile kullandırılmasını istiyordu. Bu koşul, üye ülkelerce kaynakların daha etkin kullanılması için gerekliydi. Keynes, kurulacak uluslararası kurumun etkin işlemesi için üç önemli hususa değinmişti:

(i) Kurumun uluslararası ödemelerde kullanılacak bir parası olmalıydı ,

(ii) Ulusal merkez bankalarının borçlanma limitleri yüksek olmalıydı,

(iii) Ulusal merkez bankalarının kredi taleplerinin gecikmeden karşılanması için, onay sürecini kısaltıcı otomatik onay süreçleri kurulmalıydı.

Keynes'in uluslararası para ve buna bağlı para birimi önermesi altın ve doların kıtlık yaratması halinde, ek bir ödeme olanağının uluslararası mali sistemin likidite gereksinimlerini karşılamak için gerekli olduğu düşüncesine dayanmaktaydı. Aslında, Keynes, savaş sonrası ekonomilerin büyüyeceğini, dünya ticaret hacminin genişleyeceğini ve buna bağlı olarak uluslararası işlem yapan bankaların rezerv talebinin artacağını öngörüyor ve mali sistemin artacak likidite ve rezerv gereksinimini karşılayacak ek bir paraya gereksineceğini tahmin ediyordu. Zaten, iki savaş öncesi ekonomik ve mali krizler, katı sabit-altın pariteli mali sistemin ödeme tıkanıklığını aşabilecek esneklikte olmaması ve bankaların kaydi para yaratarak karşılaştıkları likidite talebini karşılamaları sonucu ortaya çıkmıştı. Benzer sorun, kurulacak bu kurumun yaratacağı para ile aşılabilirdi. Keynes'in bu önerisi, yeni kurulacak ödeme sisteminin aynı darboğazları yaşamaması için, yeni yaratılacak parayla mali sistemi altın ve dolar bağımlılığından kurtarmayı amaçlamaktaydı. Yeni paranın bir önemli katkısı, ülkelerin kendi başlarına kontrolsüz para yaratmasının önüne geçilmesine imkan vermesiydi.

Önerdiği diğer iki husus, ulusal ekonomilerin karşı karşıya kalacağı ödeme zorluklarını kolaylıkla aşmaları için gerekliydi. Bu şekilde kurulacak takas birliğine üye olmak isteyen ülke merkez bankaları üyelik paylarını altın olarak ödeyeceklerdi. Böylelikle Keynes **esnek altın kambiyo** sisteminin tekrar kurulmasını istediğini belli ediyordu. Sistemin esnekliği, yaratılan uluslararası para ile sağlanacaktı. Sadece merkez bankaları arasında kullanılacak olan bu para, sistemin altın transferine engel olacak ve kısa dönemli ödeme tikanıklıklarını aşmada kolaylık sağlayacaktı.

Keynes'in ülkelerin borçlanma limiti önerisi ilginçti. Çünkü bu limit halen IMF bünyesinde sürdürülen kota sistemiyle benzerlik taşıyordu. Ancak, Keynes, kotaların savaş öncesi dünya ticaret hacminin yüzde 75 ile sınırlandırılmasını istiyordu. Kotalardaki genişleme ise, ticaret hacmindaki genişlemeyle orantılı olarak arttırılacaktı. Bu öneriye göre fonun kota toplamı kabaca \$38 milyar olacaktı. Ancak, üye ülkelere kotalarının ancak yüzde 25-50 arası borç alma olanağı verileceğinden, efektif olarak kotaların kullanımı yaklaşık \$19 milyar ile sınırlanmış olacaktı.

White kullanımları merkez bankalarına özgü olacak bu yeni paraya karşıydı. Ancak, uluslararası bir bankaya, kurumun altın rezervleri karşılığında ve uluslararası bir hesap birimi cinsinden borçlanma bonoları çıkarılmasına karşı değildi. Bu tür bonoların dayanacağı hesap birimi "unitas" adını alabilirdi. White'in bu önerisi Keynes'in önerisini durdurmuştu. Böylelikle, kurulacak bu yeni kurumda hesap birimi olarak altın ve dolar kullanılması gerekecekti. White'in parasal disiplinden yana tavrı Keynes'in önerdiği esnek kota sistemine karşı çıkmasına yol açmıştı.

Keynes'in kota talebi çok fazla idi ve yapılacak anlaşmaya büyük hissedar olarak katılmayı planlayan ABD için büyük bir mali

risk ve yük getirecekti. Bu nedenle, White, kota toplamının \$5 milyar ile sınırlı olmasını istiyor ve ancak üyelerin talepleri halinde kotasının yüzde 100' kullanmasına imkan verilmesi gerektiğini savunuyordu.

Görüşmeler sonunda ortak para birimi düşüncesinden vaz geçilmiş ve kota konusunda yüzde 100 kullanım olanağı ile \$8,8 milyarda anlaşılmıştı. Miktar, Keynes'in önerdiği en az \$12 milyarlık gereksinimin altında idi. Ancak, White, ülkelerin dolar üzerinden oluşacak kredi taleplerinin sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştı. Anlaşmaya varılan nokta her iki ucun orta noktası olmuştu. White'in bir diğer önerisi, oluşturulacak uluslararası Fon'un üye ülkelerin sabit altın pariteli kurlarının korunması ve bu paritelerde Fon onayı olmadan değişim yapılmaması üzerineydi. Üyeler, Fon onayı olmadan hem döviz kurları hemde sermaye hareketleri üzerine kısıt oluşturmayacaklardı. Bu özelliklerle Fon, uluslararası parasal hareketlere müdahale edebilecek olanaklarla donatılmış oluyordu. Keynes Fon'a verilmek istenen bu aktif role başlangıçta taraftar olmakla birlikte sonradan, döviz kurları söz konusu olduğunda, karşı çıkmıştı.

Başkan Roosevelt Birleşmiş Milletler aracılığıyla 1-12 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods'da toplanacak Konferansa çağrı yaptı. Bu çağrıya 44 devletten yanıt geldi. ABD önderliğinde toplanan konferans sonunda II. Dünya Savaşı sonrasını şekillendirecek iki önemli mali kurumun kurulması kararlaştırıldı.

7. Bretton Woods Anlaşmaları: Dünya Bankası

22 Temmuz 1944 günlü "Bretton Woods Anlaşmaları" başlığını taşıyan anlaşma metni iki ana bölümden oluşmaktadır. Bölüm (a) Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının kuruluş anlaşmasıdır. Bu kurum Dünya Bankası (World Bank) olarak tanınmıştır. Anlaşma,

Bankanın işleyişi, yönetimi ve üyelik hak ve yükümlülüklerini içermektedir. Anlaşma, “Devletler adına imzalanan bu Anlaşma aşağıdaki mutabakatı bildirir.”⁵³ Cümlesi ile başlayarak, bankanın kuruluş ve işleyişini belirleyen onbir maddeyi sıralar.

Birinci madde Bankanın kuruluş amacını ortaya koymaktadır. Buna göre, Banka,

- (i) Üye ülkelerin topraklarının yeniden imarı ve gelişmesine yardım etmek, savaş nedeniyle tahrip edilen ekonomilerinin onarılması dahil üretken amaçlı sermaye oluşumunu sağlamak,
- (ii) Özel yabancı yatırımları özendirmek,
- (iii) Uluslararası ticaretin dengeli büyümesini özendirmek,
- (iv) Ekonomilerin savaş döneminden barış dönemine geçişine yardımcı olmak,

amacıyla kurulmuştur. Bankanın kuruluş sermayesi \$10 milyardır. Anlaşmanın III üncü maddesi Banka kaynaklarının ve olanaklarının “kalkınma projelerine ve yeniden imarı projelerine eşit önem vererek sadece üye ülkelerin yararına” kullandırılabilceğini belirtilmekte ve özellikle “düşman işgalinden ve [güdülen] husumetten ağır şekilde harap olmuş metropolitan alanlarının restorasyonu ve yeniden inşasına olanak sağlamak amacıyla (...) Banka, bu restorasyon ve yeniden inşaa projelerinin tamamlanmasını hızlandırmaya ve mali yüklerini azaltmaya özel olarak ihtimam” göstermekle görevlendirilmiştir.

Banka, anlaşmanın bu maddesiyle, savaşın Avrupadaki izlerinin silinmesine öncelik vereceğini kabul etmektedir.

⁵³ Bu bölümde anlaşma metinlerine gönderme yapılan çeviriler, yazar tarafından Yale School sitesinde ‘the Bretton Woods Agreement.’ Adıyla yayınlanan metinlerden yapılmıştır. Bu nedenle, hukuki anlamda bağlayıcı çeviriler değildir. Anlaşma metninin orjinal ingilizce yazılımı için Bkz. The Avalon Project at the Yale Law.

Anlaşmanın bir diğer ilginç hükmü, madde II/bölüm 9'da geçmektedir. Bankanın elinde bulundurduğu bazı dövizlerin değerinin korunmasıyla ilgili olan bu madde;

(i) üye ülke parasının değer eşitliği “[dolara karşı] azalırsa,

(ii) Bankanın düşüncesine göre üye ülkelerin parasının yabancı paralar karşısındaki paritesinin, ülke topraklarında anlamlı ölçüde değer kaybetmesiyle,

bu ülke, makul bir zamanda kendi parasından ek bir miktarı, parasının üyeliğe kabul zamanındaki değerini sürdürmek için, Bankaya ödemekle(...)” yükümlü tutmaktadır. Bunun anlamı, yurt içinde değer kaybeden ulusal paranın tedavül hacminin bankaya yapılacak zorunlu tasarruflarla azaltılmasıdır.

Bu madde, Uluslararası Para Fonu Anlaşmasının ilgili maddesiyle birlikte ele alındığında, Bretton Woods anlaşmasının üye ülkelerin paralarının değerini, anlaşma dönemindeki pariteler üzerinden koruma ve sürdürme görevini bu iki kuruma verdiği görülmektedir. Bu, ABD dolarına karşı sabit paritelerin korunacağı anlamındadır.

8. Bretton Woods Anlaşmaları: Uluslararası Para Kurumu

Anlaşmanın ikinci bölümü Uluslararası Para Fonunun kuruluş ve işleyişini onaylamaktadır. Anlaşma 22 Temmuz 1944'de kabul edilmiştir. Yirmi ana maddeden oluşmaktadır. Birinci madde Fonun kuruluş amacını tanımlamaktadır. Buna göre Fon;

(i) Uluslararası parasal sorunlarda danışma ve işbirliği için bir mekanizma sağlayacak yerleşik bir kurum olarak uluslararası parasal işbirliğini özendirmek,

(ii) Uluslararası ticaretin büyümesi ve yayılmasına yardımcı olmak ve bütün üyeler için istihdamın ve reel gelirin yüksek düzeye

erişmesi ve sürdürülmesi ve üretken kaynakların geliştirilmesi amaçlı ekonomik politikalar hedeflemek.

(iii) Üyeler arasında döviz kuru anlaşmaları [kurarak] düzeni sürdürmek, döviz kurlarındaki stabiliteyi sağlamak ve rekabetçi devalüasyonlardan kaçınmak,

(iv) Üyeler arasındaki cari işlemlerin gerektirdiği uluslararası ödeme sistemi kurulmasına yardımcı olmak ve dünya ticaretinde büyümeyi tehlikeye sokacak döviz kısıtlamalarını ortadan kaldırmak,

(v) Fonun kaynaklarını uygun güvencelerle üyelerin kullanımına açarak üyelere güven vermek, bu amaçla ulusal ve uluslararası refahın tahribini [engelleyecek] önlemlere gerek olmaksızın (üyelere) ödemeler dengesindeki uyumsuzlukları düzeltecek fırsat sağlamak,

(vi) Yukarıdaki [hususlarla] ilgili olarak üyelerin uluslararası ödemeler dengesindeki dengesizliklerin derecesini ve süresini kısaltmak

amaç ve hedeflerini taşımaktadır. Fon bütün politika ve kararlarında bu maddelerde konulan amaçlar doğrultusunda hareket edecektir.

Anlaşmanın II. ve III maddeleri üyelikleri kurucu üyelik ve diğer üyelik olarak iki grupta ele almaktadır. Kurucu üyeler, Bretton Woods anlaşmasına katılan 44 ülkeden oluşmaktadır. Kurucu üyelerin kotaları anlaşmada taahhüt edilen sermaye paylarından oluşmaktadır. Sonradan üyeliğe kabul edilecek üyeler için kotalar Fon tarafından belirlenecektir. Anlaşmayı imzalayan ülkelerin üyelik payları altın olarak ödenecektir. Ancak, anlaşma ödemeye esas olacak tutarın belirlenmesinde bir esneklik tanınmaktadır. Buna göre üye ülke

(i) kotasının yüzde 25'ini ve

(ii) resmi altın ve dolar (ABD) rezervlerinin toplamının yüzde 10'unu altın karşılığı ödeyecek, kalan tutar ise üye ülkenin kendi parasıyla ödenecektir. Kota arttırımına gidilmesi halinde her üye

payının yüzde 25'ini altın, kalanını kendi parasıyla ödeyecektir. Fon, üyenin kotasını azaltma talebini uygun görürse, rızanın bildirimiyle başlayan otuz gün içinde kotadaki azalışa karşı gelen tutarı üyeye iade edecektir. Ülke kotaları Anlaşmanın III maddesi, ikinci bölümü uyarınca ve XX inci madde birinci bölüme göre 27 Aralık 1945 tarihinden itibaren her beş yılda bir gözden geçirilecektir. Fonun 20 Mayıs 1947 günü aldığı 170-3 numaralı kararda, üyelerin kotalarına esasa olan üyelik payları karşılığı Fona yatırdıkları altınların mülkiyetinin tamamen Fona ait olduğu, bu nedenle, üyelerin muhasebe sistemleri kendilerine özgü olmakla birlikte, bu ödentilerinin mülkiyetinin kendilerinde olduğunu hissettirecek muhasebe kayıtlarından kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle Fon her beş yılda bir kotalarını üye ülkenin dünya ticaretinden aldığı pay ile ilgili olarak yeniden düzenleyebilmektedir. Bu bağlamda Fon genel olarak kota arttırılmasına karar vermektedir. Örneğin 1990 yılında tüm üye ülke kotaları yüzde 50 oranında arttırılmıştır.

Anlaşmanın IV üncü maddesi en önemli maddedir. Madde üye ülke parasının değer denkliğini (par value) belirleyecek esasları saptamaktadır. Bu maddeye göre, üye ülkenin parasının değer denkliği ortak payda olarak altın veya 1 Temmuz 1944 günü geçerli olan ağırlık ve ayardaki ABD doları cinsinden ifade edilecektir. Üye ülkelerin paralarıyla ilgili bütün hesaplamalar, bu anlaşmanın belirlediği değer denkliği esasına göre yapılacaktır. Değer denkliği esasına göre, Fonun altın satın alma esası IV üncü madde 2 inci bölümde açıklanmıştır. Fonun belirleyeceği "alt ve üst marjların" içinde yapılacak olan altın alışverişleri hiçbir şekilde ve hiç bir üye tarafından belirtilen alt ve üst limitler dışında yapılmayacaktır şeklinde kesin kurala bağlanmıştır. Ancak, 60'lı yıllarda bu kuralın oluşturmak

istediği disiplin ve birlikte hareket etme güdüsü başarıszlıkla sonuçlanmıştır. Altın-bant sistemi, 1971 yılında resmen çıkmıştır.

Aynı maddenin dördüncü bölümünde ise döviz kuru stabilize teknikleri açıklanmaktadır. Buna göre, her ye kendi döviz kurunun dengesini sağlamak, diğer üyelerle yapacağı döviz anlaşmalarındaki düzeni sürdürmek ve rekabetçi devalasyonlardan sakınmak ve bu konuda Fonla işbirliğine girmeyi kabul etmekle yükümlüdür. Madde, her üyeye kendi sınırları içinde, kendi parasıyla diğer ye ülke paraları arasında yapılacak alışverişleri, bu maddenin üçüncü bölümü hükümlerine göre tanımlanan limitler içinde yapacaktır. Burada, band içinde dalgalanan sabit pariteli kur sistemi fiilen kabul edilmiş gözükmektedir. Bu Keynes'in kurlar üzerinde savunduğu hususun kabulü anlamındadır. White'in savunduğu mutlak sabit altın paritesi esası, sadece anlaşmanın IV maddesi uyarınca ABD'yi bağlayıcı olmaktadır. Diğer lke paralarının birbirlerine karşı değer denkliği sabit olmakla birlikte önceden belirlenen band içinde dalgalanabilmektedir.

Anlaşmanın bu maddesi ülke parasının değer denkliğinin değişimi için Fonun ne srdğu üç koşulun karşılanması gerektiğini belirtmektedir. Anlaşmanın IV maddesi beşinci bölümü ye ülkelerin paralarının değer denkliğinin nasıl değişeceğini açıklamaktadır. Bu bölüme göre;

(a) Bir ye kendi parasının değerinin değişimini, temel bir [ekonomik] dengesizliği düzeltmek dışında talep edemez.

(b) ye ülke parasının değer denkliği değişimi sadece üyenin talebi üzerine ve Fonla iştişareden sonra yapılabilir.

(c) Değişim önerildiği zaman, Fon ilk önce, eğer varsa, XX. madde, 4. bölüm kapsamında tanımlanmış ye parasının başlangıç değer denkliğinde fiilen oluşmuş değişimi dikkate alacaktır.

Daha önceki değişimlerle birlikte önerilen değişim [devalüasyon/revalüasyon], artış veya azalış, eğer,

(i) başlangıç değer denkleğinin yüzde 10'undan fazla değılse, Fon [değışim talebi için] bir itiraz öne sürmeyecektir.

(ii) başlangıç değer denkleğinin ek [ikinci] bir yüzde 10'undan fazla değılse, Fon ya [değışim talebini] kabul edecek veya red edecektir [ve] eğer üye talep ederse, kararını 72 saat içinde açıklayacaktır.

(iii) [Durum] yukarıda belirtilen (i) ve (ii) [şıkları] içinde değılse, Fon, [değışimi] kabul veya red edebilir, ancak, kararını açıklamak için daha uzun bir süre [kullanmaya] yetkilidir.

(d) (...)

(e) Eğıer değışiklik Fon üyelerinin uluslararası muamelelerini etkilemeyecekse, bir üye kendi parasının değıer denkleğini Fonun rızası olmadan değıştirebilir.

(f) Eğıer, Fon, temel bir dengesizliğı gidermek için [değıer değışiminin] şart olduğı [hususunda] tatmin olduysa, yukarıda (c)(i) veya (c)(ii) [şıklarında] belirtilen koşullar içinde önerilen değışimi kabul edecektir. Özellikle [gerekliliğı konusunda], tatmin olunması halinde, üyenin yurtiçi sosyal ve politik sorunları nedeniyle önerilen değışim [fon tarafından] red edilemez.

Aynı madde altıncı bölümü, yukarıda belirlenen haller dışında, Fon onayı alınmaksızın üye ülke paralarının uluslararası tedavülünde esas olan değıer denkleğı paritelerinde yapılacak değışikliklere engel olmak için sert hükümler taşımaktadır. Madde şu hükmü içermektedir.

“Eğıer bir üye Fonun reddetme yetkisinin olduğı durumda, Fonun reddetmesine rağmen parasındaki değıer denkleğini [kendiliğinden] değıştirirse, Fon aksini kararlaştırmadıkça, bu üyenin, Fon kaynaklarını kullanmasına izin verilmeyecektir. Eğıer, makul bir

süre sonunda, Fon ve üye arasındaki görüş ayrılığı devam ediyorsa, mesele XV madde, bölüm 2(b) koşullarında çözüme bağlanacaktır.”

Maddede gönderme yapılan bu koşul, üyelikten zorunlu çekilme şartını tanımlamaktadır. Madde XV/2(b)’e göre;

“Eger, makul bir dönem sonunda, üye bu Anlaşma çerçevesindeki yükümlülüklerinin herhangi birini yerine getirmekte başarısız olmaya devam ederse veya Fon ile bir üye arasında görüş ayrılığı IV madde, altıncı bölüm kapsamında sürerse, Başkanlar Konseyinde toplam oy gücünün çoğunluğunu temsil eden başkanların çoğunluk kararıyla, bu üyenin Fon üyeliğinden çekilmesi talep edilebilir.”

9. Bretton Woods Anlaşmaları: Uluslararası Para Kurumu. Başkanlar Konseyi.

Uluslararası Para Fonunun yasal dayanak olarak kullandığı bu anlaşma ve kendi yönetimine esas olan yönetmelik “Oylama” başlıklı onbirinci bölümü “Başkanlar Konseyinin bütün kararlarının kullanılan oyların çoğunluğu ile alınacağı” hükmünü taşımaktadır. Başkanlar Konseyinin karar alabilmesi için öncelikle toplantı için gereken çoğunluğu sağlaması gerekmektedir. Konsey, bu oranda katılımı ve katılımın çoğunluğuna bağlı olarak karar alabilmektedir. Anlaşmanın 12. maddesi ikinci bölüm (d) fıkrası Başkanlar Konseyinin karar çoğunluğunu, toplam oy gücünün üçte ikisinden az olmamak üzere Başkanların çoğunluk kararı olarak belirlemektedir. Fonun üye sayısı halen 182 dir. Ancak, her ülke eşit oy hakkına sahip değildir. Ayrıca Yasanın 13 maddesi Fon Yönetim Komitesine⁵⁴ toplantı yapılmaksızın Başkanlar Konseyinin karar almasını isteme hakkını vermektedir. Bu, Başkanlar Konseyinin olağan veya olağanüstü

⁵⁴ Yönetim Komitesi yerine İcra Direktörleri değişti kullanılmaktadır.

toplantısı olmaksızın acil durumlarda karar almasına olanak veren bir hükümdür.

Başkanlar Konseyi Fonun bütün gücüne sahiptir. Üye ülke Merkez Bankaları Başkanları (veya bir Bakanı) ve yokluğunda onu temsil edecek bir alternatif temsilci tarafından beş yıl süre ile atanırlar. Bu süre, üye ülkenin bu atamaya yetkili organlarınca dilediğince uzatılabilir. Alternatif üyenin oy hakkı, Başkanın, katıldığı toplantılarda yoktur. Konsey, kendi içinden bir başkan seçer. Başkanlar Konseyinin yönetim erkini Fon Yönetim Komitesi sürdürür. Yönetim Komitesi Madde XII, 2 inci bölüm hükmü uyarınca sekiz konuda karar alamaz. Bu konularda karar erki anlaşmada özellikle Başkanlar Konseyine bırakılmıştır. Bunlar;

- (i) Yeni üye kabulü ve kabul koşullarını belirleme,
- (ii) Kotaları onaylama ve genişlemesine karar verme,
- (iii) Bütün üye ülkelerin paralarının değer denkleğinin değışimini aynı şekilde ve aynı anda onaylamak,
- (iv) Diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğı anlaşmalarını onaylamak,
- (v) Fonun net gelirinin paylaşımını onaylamak,
- (vi) Bir üyenin ihracına karar vermek,
- (vii) Fonun tasfiyesine karar vermek,
- (viii) Yönetim Komitesi tarafından bu anlaşmanın yorumlanması hakkındaki başvuruları karara bağlamak,
- (ix) Repo koşullarını yeniden gözden geçirmek veya rezerv tipleri arasındaki repo dağılımının kurallarını gözden geçirmek veya genişletmek,
- (x) Herhangi bir özel rezervden genel rezervlere transfer yapmak.

Karar çoğunluğu için ön koşul yüzde 66,7 temsil gücünün toplantıda sağlanmasıdır. Bu nedenle yüzde 34 oy gücünün desteğini sağlamak, alınacak karar için gerekli olmaktadır. O halde Fon anlaşmasının XV/2(b) maddesine göre bir üyenin ihracı için toplam oy gücünün yüzde 34'ü onayıyla karar alınması mümkün olmaktadır. Örneğin 2002 yılı kotalarının belirlenmesinde ortaya çıkan oy güçleri dağılıma bakıldığında ABD yüzde 17,47, Japonya, 6,26, Almanya 6,12, İngiltere 5,05, Fransa 5,05, İtalya 3,32, Kanada 2,99 oranında oy gücüne sahiptir.⁵⁵ Burada dikkati çeken bir husus, G-7 olarak tanımlanan grubun Uluslararası Para Fonu Başkanlar Konseyinin karar çoğunluğu için gerekli karar gücünün üzerinde, yüzde 46,3 oranında oy gücüne sahip olmasıdır. Rusya dahil edildiğinde bu çoğunluk, yüzde 48'e çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşının müttefik güçlerinin G-7 içindeki temsilcileri, başlangıç kotaları ile yüzde 55,29'luk bir oranla karar çoğunluğu sağlamaktaydı. Ancak, her iki dönemde gerek G-4 ve gerekse G-7 ülkelerinin toplantı çoğunluğu oluşturamadığı bilinmektedir. Fon bünyesinde EMU bölgesi devletlerinin grup olarak (EU-12) ne toplantı ne de karar çoğunluğu oluşturamadığı görülmektedir. Diğer üye ülkelerin kendi aralarında gruplaşamaması halinde, dolar ve euro arasındaki rekabetin Para Fonu bünyesine taşınması ve çok kutuplu parasal politikaların gelecekte süreceği beklenmektedir.

Sanayileşmiş ülke grubunun 1945 yılındaki kota toplamı içindeki payı yüzde 65,5 dur. Bu pay 2002 yılında yüzde 61'e gerilemiştir. G-7 ülkelerinin 1945 yılındaki kota payları toplam içinde yüzde 55 idi. G-7 içinde ABD'nin kotası tek başına toplam içinde yüzde 31 iken, G-4 olarak adlandırılabilen müttefik güçlerin payı

⁵⁵ Kota payları ve ticaret hacımları ile ilgili hesaplamaların bir bölümü IFS, Aralık 2002 Fon Hesapları Tablosundaki kota verileri kullanılarak yapılmıştır.

yüzde 55 olmuştu. Bu oran Danimarka'nın katılımıyla birlikte hem toplantı hemde karar çoğunluğu sağlamak için yeterli olmaktaydı. Bu yapı içinde ABD tek başına toplantı çoğunluğu sağlayamasa bile, toplantı sağlandığında kolaylıkla karar çoğunluğunu tek başına sağladığı görülmektedir.

2002 yılına gelindiğinde bu durumun değiştiği gözlenmektedir. Bu dönemde, ABD'nin tek başına toplam kota içindeki yüzde 31 olan payının azalarak yüzde 17 ye düştüğü görülmektedir. Buna karşın, Avrupa Para Birliği (EMU) ülkelerinin 1945'de yüzde 11,4 olan toplam kota içindeki payları, 2002'de yüzde 23'e çıkmıştır. Bu artış, Avrupa Birliği ülkelerinin Fon bünyesindeki karar gücüne, bütün üyelerinin parasal birliğe katılmasıyla erişebileceği yolunda bir göstergedir. Bu nedenle, Fon bünyesinde, ABD ve AB arasında parasal otorite olma yolunda oluşan ciddi rekabetin süreceği beklenmelidir.

Kotalardaki mutlak artışa rağmen, kotası artan ülkelerin dünya ticaret hacmi içindeki paylarında anlamlı bir değişme gözlenmemektedir. Fakat buna rağmen, dünya ticaret hacminde ABD'nin payı artarken, G-7 grubu ülkelerin payındaki azalış dikkat çekmektedir. Ancak, oransal olarak gözlenen bu azalışa rağmen, mutlak değer olarak bakıldığında bu ülkelerin ticaret hacimlerinde büyük bir artışın olduğu dikkati çekmektedir. Bu kapsamda ele alındığında, G-7 ülkelerinin dış ticaret hacimleri 1950 yılında \$51⁵⁶ milyardan 2002 yılında \$5855 milyara yükselmiştir. ABD'nin aynı yıllardaki dış ticaret hacminin \$20 milyardan \$1910 milyara, EMU ülkelerinin hacmi ise, \$13 milyardan, \$3630 milyara yükseldiği görülmektedir. Bu olumlu artışlara rağmen, uluslararası dış ticaretten

⁵⁶ Bu yıllara ait veriler Birleşmiş Milletlerin *Economic Survey of Europe in 1948-1955* Bültenlerinden derlenmiştir. 2002 yılı verileri IFS aralık 2002 den derlenmiştir.

alınan paylarda önemli bir yapısal değişikliğin olduğu dikkati çekmektedir. Ancak, 1950 yılında ABD dış ticaret fazlası veren bir ülkedir. EMU birliği ülkeleri ise toplamda dış ticaret açığı vermektedir. Açık ve fazlanın birbirine yakın olması, ABD'nin tek başına EMU bölgesinde ticari üstünlüğe sahip olduğunu göstermekteydi. Bu durum zaman içinde değişerek 2002 yılında bütünüyle farklı bir noktaya gelmiştir. Artık ABD dış ticaret açığı veren ülke konumundadır ve açık \$450⁵⁷ milyar ile ciddi bir büyüklüğe ulaşmıştır. EMU ülkeleri toplamda \$89 milyar fazla verir durumdadır. Bu iki gözlem şu genellemeleri yapmaya elverişlidir. EMU bölgesi ülkeleri savaş sonrası net ihracatçı ülke konumuna gelmiştir. ABD ise, net ithalatçı ülke konumundadır. ABD, dış ticaret açığını doların uluslararası rezerv talebi ile kolaylıkla finanse edebilmiştir. Açığın kaynağı EMU dışı dış ticaret ağırlıklıdır. Bunun anlamı, ABD'nin ithal talebine bağlı bir dış ticaret tabanı oluştuğudur. Bu talebin sürmemesi halinde, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ciddi reel ekonomik kayıpların oluşması beklenmelidir. Bu olgu, tek başına EMU ülkeleri için bir tehlikedir. Çünkü, euro bölgesi dış ticaret fazlası gelişmekte olan ülkeler sahasında yaratılmaktadır.

Daha önce, tarihi süreç içinde ekonomik olayların uluslararası siyasette yarattığı sonuçların yıkıcı etkisi üzerinde durulmuştu. Bu nedenle, ABD ve AB arasındaki parasal rekabet, mali disiplinin tekrar kaybolması sonucunu doğurursa, bu olgu uluslararası dış ticareti saptırıcı olacaktır. Özellikle, piyasalaşma sürecinde önemli yol kat etmiş ülke ekonomilerinde, piyasa dışı ekonomik dengelerin tekrar oluşması beklenmelidir. O halde, dolar ve euro arasındaki rekabetin yapıcı olması, bu bölgelerde mali disiplinin sürdürülmesine bağlıdır.

⁵⁷ 2001 yılı verisidir

Buraya kadar yapılan tartışmalar, II. Dünya Savaşından sonra kurulan parasal sistemin yönünün gelişmiş ülke ekonomilerinde izlenen para politikası tarafından belirlendiğini göstermektedir. Burada gelişmişlik boyutunu, dünya ticaretinden alınan paylar ile ilişkilendirmek mümkündür. O halde Bretton Woods anlaşmalarının getirdiği mali düzen, oy gücü olarak, hala savaş sırasında oluşan müttefik güçlerin kontrolunda olmaktadır.

10. Bretton Woods Anlaşmaları: Uluslararası Para Kurumu Yönetim Komitesi.

Yönetim Komitesinin görevleri Madde XII, üçüncü bölümde tanımlanmıştır. Buna göre,

(a) Yönetici Müdürler (Yönetim Komitesi): Komite 24 Yönetici Müdürdür oluşmaktadır. ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Suudi Arabistan, Çin, Rusya Federasyonu Komitede tek başlarına birer müdürle temsil edilmekte ve kota paylarıyla orantılı oy hakları bulunmaktadır. Diğer, müdürler, temsil ettikleri grup üyelerin oy haklarını kullanabilmektedirler. Örneğin, Belçikalı müdür içlerinde Türkiye'nin bulunduğu on ülkeyi, grup olarak Komitede temsil etmektedir. Anlaşmanın XII inci maddesi, üçüncü bölüm, onbirinci altmadde Yönetim Komitesinin görevlerini sıralamıştır.

Komite genel olarak Fonun genel işleyişinden ve operasyonlarından sorumludur. Başkan⁵⁸ olması şart olmayan, en az oniki müdürden beşi en büyük kotaya sahip beş üye tarafından atanır. Diğer beş müdür atamaya yetkili olmayan ve Amerikan Cumhuriyetleri dışındaki üyeler tarafından seçilir. Diğer ikisi, müdür atamaya yetkili olmayan Amerikan Cumhuriyetleri tarafından atanır. Müdürler, yerlerine atama yapıncaya kadar görevlerine devam ederler. Kurulun

⁵⁸ Üye ülke merkez bankası başkanıdır.

toplantılarında aranan karar çokluğu, Fondaki oy gücünün yüzde 50'sinin temsilinden az olmamak üzere, müdürlerin oy çokluğudur. Her müdür, kendisini atamaya yetkili ülke veya ülke grubunda atanmasını sağlayan oy kadar kurulda oy kullanabilir. Kullanılan oylar tek bir birim olarak kullanılır. Yani küsurlu oy kullanılamaz.

Bu komitenin altında idari müdürler (managing directors) ve personel (staff) görev yapmaktadır. İdari müdürler, Yönetim Komitesi tarafından atanırlar. Yönetim Komitesine başkanlık edebilirler, ancak oy hakları yoktur. Yönetim Komitesi oyları eşit olması halinde, idari müdür oy kullanabilir. İdari müdürler, Başkanlık Komitesi toplantısına katılabilir, ancak, oy hakları hiçbir şekilde yoktur. İdari müdürlerin Fondaki görevi, Yönetim Komitesi kararları doğrultusunda Fon mensuplarının çalışmalarına nezaret etmek, yönlendirmek ve personel atanmasına karar vermektir. Personel alımında yüksek verimlilik ve teknik yeterlilik ön şart olduğu gibi, personelin mümkün olduğunca geniş bir coğrafyadan seçilmesine özen gösterilmelidir.

Bu maddenin beşinci bölümü, oylama konusunda uyulması gereken kuralları sıralamaktadır. Buna göre;

(a) Her üye 250 oy hakkına sahiptir. Buna ek olarak kendi kotasının her \$100.000'ı için ilave bir oy hakkına sahip olur.

(b) Madde V, bölüm dört veya beş kapsamında her üye, oylama talep edildiğinde (a) şıkkında kendi hakkı olan oy sayısına sahiptir, ancak bu sayı;

(i) oylamanın yapılacağı güne kadar kendi parasından \$400.000 doları karşılığı yaptığı net satışlar için bir oy eklenerek,

(ii) oylamanın yapılacağı güne kadar diğer bir üye ülke parasından \$400.000 doları karşılığı yaptığı net alımlar için bir oy çıkarılarak, düzeltilecektir. Ancak, [bu düzeltmede] her hangi bir

zamanda, ne net alımlar nede net satımlar söz konusu üyenin kotasına eşit gelen bir miktarı aşmayacaktır.

(c) Bu bölümdeki bütün hesaplamalar için Birleşik Devletler doları 1 Temmuz 1944 günü geçerli olan ağırlık ve ayarında [ki değeri], eğer bir istisna yapıldıysa, [bu değer] Madde IV, bölüm yedi kapsamında uyarlanarak [dikkate alınacaktır.];

(d) Aksi özel olarak belirtilmeyen durumlar hariç, Fonun bütün kararları kullanılan oyların çoğunluğuyla alınır.

Anlaşmanın XVII maddesi, Bretton Woods anlaşmasının değiştirilme esasını düzenlemektedir. Buna göre;

(a) Bir üyeden, bir başkandan veya yönetici müdürden gelen anlaşmanın değiştirilme önerisi, öneri Başkanlar Konseyi Başkanı ile görüşüldükten sonra Konseyin önüne getirilecektir. Eğer, önerilen değişiklik Konsey tarafından onaylanırsa, Fon, duyuru mektubu veya telgrafıyla bütün üyelere değişikliği kabul edip etmediğini soracaktır. Üyelerin 3/5'i toplam oy gücünün 4/5'ine sahip olmaları koşuluyla, önerilen değişikliği kabul etmesi halinde, Fon, bu değişiklikleri bütün üyelere yapacağı resmi bir duyuru ile belgeleyecektir.

(b) Yukarıda (a) [şikkı] ile birlikte, [aşağıdaki] herhangi bir düzeltme hükmü sözkonusu olduğunda bütün üyelerin onayı şarttır.

(i) Fondan çekilme hakkı (Madde XV, 1 inci bölüm)

(ii) Üyenin kendi rızası olmadan üyenin kotasında değişiklik yapılamama koşulu (madde III, Bölüm II)

(iii) Üyenin önerisi olmaksızın, üye [ülkenin] parasının değer denkliği konusunda değişiklik yapılamayacağı koşulu (madde IV, bölüm 5(b))

(c) Yukarıda (a) [şikkı] ile birlikte, [aşağıdaki] herhangi bir düzeltme hükmü sözkonusu olduğunda bütün üyelerin onayı şarttır.

Düzeltilme hükmü duyuru mektubu veya telgrafında daha kısa bir dönem belirlenmediği sürece, bütün üyeler için resmi haberleşmenin yapıldığı tarihi izleyen üç ay sonunda yürürlüğe girecektir.

Uluslararası ilişkiler açısından bu madde önemli bir noktaya dikkati çekmektedir. Bu önemli nokta, anlaşmanın başlangıcında kabul edilen ilkelere göre, Fona üye olan bir ülkenin, kendi kaderini belirleme hakkının bir göstergesi olan Fondan çekilme hakkını, kotasını değiştirme ve parasının değerini belirleme haklarını düzenleyen maddelerin, bütün üyelerin onayı olmadan değiştirilmeyeceğidir.

11. Bretton Woods Anlaşmaları: Uluslararası Para Kurumu. Üyelerin Genel Yükümlülükleri.

Fon anlaşması madde VIII. Üyelerin yükümlülükleri hakkındadır. Fona üye olan her ülke, anlaşmanın diğer maddelerinde belirtilen sorumlulukların yanısıra, bu maddede belirtilen yükümlülükleri yerine getirecektir. Maddenin önemli bir hükmü, üye ülkenin cari ödeme ve transferleri üzerine bir kısıtlama getiremeyeceği taahhüdüdür. Bölüm 2/a bu gibi ödeme ve transfer kısıtlamalarına sadece “**fon onayı**” ile izin vermektedir. Bölüm 2/b ise “herhangi bir üye parasını içeren ve bu Anlaşma ile tutarlı olarak üyenin sürdürdüğü veya uyguladığı kambiyo kontrol kurallarına aykırı kambiyo sözleşmeleri hiç bir üyenin bölgesinde uygulanmaya konulamaz” yasağı ve buna ek olarak, üyeler, “kambiyo kontrol kurallarını daha etkili kılmak için, kontrol ve kurallar bu anlaşma ile tutarlı olması şartıyla [ve] karşılıklı anlaşma ile [bu hususta] alınacak önlemler için işbirliğine girebilir” hükmünü taşımaktadır. Bretton Woods Anlaşmalarının imzalandığı dönemdeki kambiyo rejimlerinde aşırı kontrol eğilimleri olduğu bilinmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ile yapılan ticarete ortaya çıkan kambiyo açıklarının ödenmesinde karşılaşılan sorunlar, bu ülke

paralarının değerlerinin korunmasını ve ticareti saptırıcı etkilerden artırılmasını gerektirmiştir. Bunun nedeni, kontrolsuz sözleşmelerin savaşıa neden olmasıdır. Bu nedenle, ticarete ve sermaye transferlerinde serbestlik esası anlaşma özünde korunmasa bile, üye ülkeler gerekli bulduklarında, Fonun izni ve Anlaşma hükümleri çerçevesinde kambiyo kontrolları uygulayabilmektedir.

Benzer ilke, bu maddenin 3 üncü bölümünde korunmuştur. Bu maddeye göre, “Hiç bir üye, bu Anlaşmanın Madde V, Bölüm 1’de gönderme yapılan mali temsilcilerini, bu Anlaşmanın izin vermediği ve Fon tarafından onaylanmamış ayırımcı parasal anlaşmalarla veya çok taraflı parasal uygulamalarla görevli kılmayacak veya [uygulamalara] izin vermeyecektir.”

Anlaşmanın Madde IV, dördüncü bölüm tutulan yabancı para bakiyeleri için uyulacak kuralları belirlemektedir. Daha önceki bölümde bundan söz edildi. Yenilemek gerekirse, burada uyulması taahhüt edilen kural her üyenin bir diğer üyede kendi parası cinsinden mevcut hesap bakiyesini, üyenin talebi halinde satın alma zorunluluğudur. Anlaşma madde IV/a’da ileri sürülen bu taahhüt önemlidir. Çünkü, ülkelerin birbirleriyle olan uluslararası ticari işlemleri, sermaye hareketleri sonucu oluşan hak ve alacaklarının oluşturduğu hesap bakiyeleri kendi parası cinsindense, üye, Anlaşma uyarınca, bu hesap bakiyesini alacağı talep eden üyenin kendi parası cinsinden veya altın olarak ödemeye mecbur tutmaktadır.

Anlaşmanın IV/a-i ve ii alt bentleri söz konusu bakiyenin sadece cari işlemlerden oluşması şartını öngörmüştür. O halde, cari olmayan, yani talep edilmemiş geçmiş dönem borçları bu madde kapsamında olmayıp, taahhüt sadece cari dönemle ilgili muameleleri kapsamaktadır. Anlaşmanın kabul ettiği beş aykırı hal, altın veya talep eden ülke parası olarak ödeme yükümlülüğünü ortadan

kaldırmaktadır. Bu aykırı durumların en önemlisi, bir ülkenin elinde oluşan fazla para, bu parayı yaratan ülkenin Anlaşmaya aykırı olarak koyduğu kambiyo kontrolleri sonucu oluşmuşsa ve ödeme talebinde bulunan ülkenin parası kıt para olarak ilan edilmişse ve eğer üye ülke Fondan, diğer bir üye ülkenin parasını kendi parası karşılığında alma hakkından yoksun bırakılmışsa, oluşan hesap bakiyesinin altın veya talep edilen para cinsinden ödeme yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır.

Kıt para (scare currency) Madde VII birinci bölümde tanımlanmıştır. Buna göre, eğer Fon belli bir parada genel bir kıtlık halinin geliştiğini gözlerse, Fon, parası kıtlaşan üyeyi bu konuda bilgilendirir ve kıtlığa neden olan hususları ortaya koyan bir rapor hazırlar. Rapor bu duruma son verecek önerileri içerir. Parası kıt olan söz konusu ülke temsilcisi bu raporun hazırlık çalışmalarına katılır. Maddenin diğer bölümü, kıtlığı ortadan kaldırmak için Fona diğer ülkelerden kıt olan bu parayı satın alma veya parası kıt olan ülkeye altın karşılığı kendi parasından Fona satmaya olanak tanımaktadır.

Bütün bu muameleleri izlemek için beşinci bölüm, Fonu üye ülkelerden her türlü bilgiyi isteme hakkına sahip kılmaktadır. Ancak, Fon kişilere veya kuruluşlara ait ayrıntılı bilgiyi, eğer üye sağlamak istemez ise, isteyememektedir. Ancak, üye ülke, Fonun doğru tahmin yapmasına engel olmayacak şekilde Fona bilgi sağlamakla yükümlüdür. Bölüm 6, mevcut uluslararası anlaşmalarla ilgili üyeler arasında danışma kuralını getirmektedir. Daha sonra bu maddeye yedinci bir bölüm eklenerek uluslararası işbirliği hükmü konmuştur. Para Fonu, mevcut anlaşmalarla ilgili olarak üyeleri birbiriyle dayanışma ve işbirliğine teşvik edecektir.

12. Bretton Woods Anlaşmaları: Uluslararası Para Kurumu Acil Önlemler.

Anlaşmanın Madde XVI, birinci bölümü geçici olarak Fon işlemlerinin durdurulması koşullarını belirler. Fonun işleyişini tehlikeye sokacak beklenmeyen durumların gelişmesi veya acil bir durum olduğunda, Yönetici Müdürler oy birliği ile aşağıdaki maddelerin işleyişini 120 günü geçmemek üzere askıya alabilir. Bu maddeler, sırasıyla madde IV/3-4 (b), madde V/2,3,7,8 (a) ve (f), madde VI/2 ve madde XI/2 dir. Bunlar, sırasıyla mevcut paritelerle döviz işlemi yapmak, döviz alışverişi dengelerini sürdürmek üzere serbest altın alım ve satımı, Para Fonuyla yapılan işlemler, sermaye transferleri, üye olmayan ülkelerle yapılacak muameleleri sınırlamak hakkındadır.

Acil bir durumun ortaya çıkması ile birlikte Yönetici Müdürler Başkanlık Konseyini mümkün olan en kısa zamanda toplantıya çağırmaları gerekmektedir. Yönetici Müdürler, işlemleri 120 günden fazla askıya alamazlar. Ancak, Başkanlık Konseyi toplam oy gücünün beşte dört çoğunluğu ile karar verirse, bu süre 240 günü aşmamak üzere uzatılabilir. Ancak, Fon işlemlerini durduracak daha çok süre uzatımları, kuruluş Anlaşmasına göre mümkün değildir. Yönetici Müdürler, işlemleri askıya alma haline, oy çokluğu ile alacakları bir kararla herhangi bir zamanda işlemleri tekrar başlatabilirler.

Başkanlık Konseyinin kararı olmadan Para Fonunun tasfiye edilemeyeceği bu madde ikinci bölüm hükmüdür. Ancak, acil durumda, Yönetici Müdürler Fonun tasfiyesinin gerektiğine karar verirlerse, bütün muameleleri geçici olarak durdurarak Konsey kararını beklerler. Konseyin, Fonun tasfiyesi hakkında karar vermesi halinde, varlıklarının nakte dönüştürülmesi ve takvime bağlanmış tahsilatlar dışında sürdürülen bütün aktiviteler durdurulur. Fonun yükümlülükleri üzerinde yapacağı anlaşmaları ve Fon Anlaşmasının

bazı maddeleri hariç, üyelerinin bu Anlaşmaya bağlı bütün yükümlülüklerini askıya alır.

13. Bretton Woods Anlaşmaları: Uluslararası Para Kurumu. Bazı Tanımlar.

Anlaşmada kullanılan Yönetim Komitesi tabiri Yönetici Müdürleri⁵⁹ içermektedir. Yönetici Müdürlerin Başkan tarafından yönetilen toplantıları Yönetim Komitesini adını almaktadır. Burada söz edilen Başkanlık terimi özel olarak Yönetim Komitesi Başkanını ifade etmektedir. Yasa hükmüyle çıkarılan Yönetmelik (By-Laws) Başkanlık Konseyi onayıyla bu anlaşma hükümlerine uygun olarak Fonun işleyişi ile ilgili kuralları içerir. Buna benzer şekilde Fon işleyişi ile ilgili Kurallar (Rules) koymaya ve Yönergeler (Regulations) çıkarmaya Yönetim Komitesi yetkilidir.

Yönetmelik Madde 16'ya göre Yönetim Komitesince kabul edilen herhangi bir kural veya yönerge gelen ilk olağan Başkanlık Konseyi toplantısında gözden geçirilir. Yönetmelik Madde A-1 kuralları ve yönergeleri Anlaşma maddelerine ve Yönetmelik hükümlerine göre kabul edilen Anlaşma maddelerine ve Başkanlık Konseyince kabul edilen yönetmeliğe ek olarak hazırlanan ve işleyiş, kural, süreç ve düzenlemeleri açıklayan hükümler olarak tanımlamaktadır. Bu düzenlemeler, ilgili anlaşma maddelerinin amaç ve gücünü tam olarak yerine getirmek için gerekli görülmüştür. Bu yönergelerle Anlaşma ve Yönetmelik hükümlerine aykırılık olduğunda, Anlaşma hükümleri ve Yönetmelik hükümleri esas alınır ve yönergede gerekli düzenleme derhal yapılır.

Yönetim Komitesi toplantılarına Yönetici ve İdari Müdürler dışında kimse katılamaz. Buna tek istisna, Komite Sekreteridir.

⁵⁹ İcra Direktörleri şeklinde kullanılmaktadır.

Sekreterin toplantılara katılımı için, Komite, her toplantı için özel olarak Komite Sekreterine toplantıya katılma izni verir. Komite Sekreteri Komite izni olmadan toplantıya katılamaz.

Fonda çalışma saatleri Pazartesi ve Cuma günleri dahil olmak üzere 09:00-17:30 arasındır. Anlaşmada belirtilen dokuz tatil günü ve bu günlerin cumartesiye düşmesi halinde bir önceki cuma, pazara denk gelmesi halinde, gelen pazartesi günü tatildir. Fonun resmi tatil günleri:

- (i) Yeni yıl günü:1 Ocak.
- (ii) Washington'un doğum günü: Şubatın üçüncü pazartesi günü.
- (iii) Anma günü: Mayıs son pazartesi günü.
- (iv) Bağımsızlık günü: 4 Temmuz.
- (v) Çalışma Bayramı: Eylül ayının ilk pazartesi günü.
- (vi) Columbus günü: Ekim ayının ikinci Pazartesi günü.
- (vii) Eski Muharipler Günü: Ekimin dördüncü pazartesi günü.
- (viii) Şükran günü:Kasımın dördüncü Perşembe günü.
- (ix) Noel günü: 25 Aralık.

Kural ve Yönerge madde D-2, üye ülke kota değişiklik taleplerini Yönetim Komitesince değerlendirildikten sonra gelen ilk Başkanlık Konseyi toplantısına sunulacağını, eğer, kota arttırma talepleri uygun görülürse, buna karşı gelen altın yükümlülüğünü azaltmaya Yönetim Komitesinin karar vereceğini belirtmektedir. Bu azaltma kararı, genişleyen ülke kotası karşısında Fona olan üye yükümlülüğünün, Komite onayıyla, üyenin kendi parası veya SDR cinsinden ödenmesini mümkün kılmaktadır.

Kural F-1, F-2 Değer denkliği kavramına açıklık getirmektedir. Buna göre,

F-1: Fon, üyenin mali temsilcisi ile sık ve düzenli bilgi alışverişi yaparak üye ülke parasının kendi bölgesindeki piyasa değeri hakkında bilgi edinir.

F-2: Üyeler, uluslararası muamelelerin ödenmesi sırasında önceden belirlenen limitler dahilinde serbestçe altın alıp satabilirler ve bu politikada ortaya çıkan değişiklikleri Fona bildirirler.

Bu hüküm, altın tabanlı parasal sistemin vazgeçilmez bir kuralıdır. Bir ülke konvertibilite hükmü gereği, bir diğer üye ülkeden ticari alacağını o ülke parasıyla kabul etmiş olsa bile, bunu o ülke bölgesinde, Fonun kabul ettiği sınırlar içinde ve değerinde altına serbestçe çevirme olanağına sahip olmaktadır.

Kural H-1, Fon, üye ülkede uygulanan kambiyo kontrollerini gözden geçirir ve bu kısıtlamaları gelecekte ortadan kaldırmak ve böylelikle Fon Anlaşma hükümlerine uymak konusundaki yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak için üye ülkelerle görüşme yapar.

14. Uluslararası Para Kurumu. Madde XIX Bazı Tanımlar.

Anlaşmanın Madde XIX daki tanımları önemlidir. Çünkü, bu maddede Fon hesaplarının sürdürülmesi için gerekli tanımlar yapılmıştır. Örneğin,

(a) Bir üyenin parasal rezervi, onun resmi altın varlıkları, diğer üyelerin konvertible paraları, Fonun belirleyebileceği Fona üye olmayan ülke paralarıdır,

(b) Üyenin resmi varlıklarının anlamı esas varlıklarıdır. Bunlar, Hazine varlıkları, merkez bankası varlıkları, stabilizasyon fonu ve benzeri mali ajanların varlıklarıdır.

(c) Diğer resmi kurum veya bankaların varlıkları, kendi bölgesinde olmak üzere, her özel durum için, üye ile görüşülerek Fon

tarafından dikkate alınabilir. Bir özel durumun cari hesap fazlası varlık olup olmadığının belirlenmesi için (d) fıkrasında üye veya üye olmayan ülkenin kendi bölgesindeki resmi kurumların veya bankaların hesap alacakları [olan] parasal miktar, varlıklardan düşüldükten [sonra kalan] cari hesap fazlası olma koşulu sağlanmalıdır.

(d) Bir üyenin konvertible para varlıları; diğer üyelere ait, geçiş döneminde madde XIV, bölüm iki kapsamında faydalanılmak koşulu olmayan parasal varlıkları ile birlikte zaman zaman Fonun tanımlayabileceği üye olmayan ülkelere ait varlıkları demektir. Bu amaca uygun olarak, para, sınırsız olarak madeni para, kağıt para, banka hesap bakiyeleri, banka akreditifleri, vadeleri on iki ayı aşmayan hükümet taahhütlerini kapsar.

(e) Diğer resmi kurumların ve diğer bankaların yukarıda (c) fıkrasında belirtilen resmi varlıkları üyenin parasal rezervleri olarak toplanır.

(f) Bir üyenin parasal varlıkları, Fonda bulundurduğu madde III, bölüm beş kapsamında Fon tarafından kabul edilen her tahvili içerecektir.

Bu kapsamda anlaşmanın bu bölümünde açıklayıcı olarak üç tanım daha yapılmıştır. Bunların dışında son fıkra olan (j) altın dilimi alımları (gold tranche purchase) tanımını yapmaktadır. Bu tanım önemli olduğu için burada aktarılacaktır.

Altın dilimi satın almak, üyenin, kotasını yüzde 100 aşımına neden olmayacak şekilde, bir diğer üyenin parasını satın almak olarak tanımlanmaktadır. Teknik olarak bakıldığında bir üye, Fonda bulunan kendi parasından kotasının yüzde 100 fazlası dışında para çekme hakkına sahip değildir. Ancak, üyenin telafi edici bazı varlıklarına dayalı mali operasyonlarında bu koşul dikkate alınmamaktadır. Bu varlıkların başında üyenin altın olarak tuttuğu üyelik katılımıdır. Üye,

karşılığı altın olan borçlanmaya gittiğinde, alınan tutar, kota sınırı hesaplamasında dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle, bu borçlanmaya altın dilimi (gold tranche) denilmektedir.

15.Uluslararası Para Kurumu. Madde XX Yürürlük Koşulu.

Anlaşmanın ancak, Anlaşma ekinde bulunan tablodaki kota toplamının yüzde 65'ine sahip hükümetlerce imzalanması ile yürürlüğe gireceği bu maddenin birinci bölüm koşuludur. Dördüncü bölümde üye parasının değer denkliğinin belirlenmesinde dikkat edilecek hususlar yer almaktadır. Burada önemli olan, Fon döviz alım satımlarına başlayabileceği kanaati uyandığında, üyeleri ile iletişime girecek ve bu anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten önceki 60 günü geçmemek üzere piyasalarda işlem gören döviz kurunu, otuz gün içinde Fona göndermelerini isteyecektir. Ancak, üyenin bölgesi düşman işgalinde ise, Fonun belirleyeceği tarihe kadar bu yükümlülüğe uyması gerekmemektedir.

Üyeler, Fona bildirdikleri değer denkliğinden memnun değillerse, bunu doksan gün içinde Fona bildirmekle yükümlü kılınmıştır. Aynı şekilde, Fon bir üyesinin parasının değer denkliğini sürdürmesinde zorlukla karşılaşıyorsa, bunu üyeye resmen bildirecektir. Üyelerin paralarının değer denkliği, doksan gün içinde kesinleştikten sonra, üyeler, bu Anlaşmanın kuralları içinde Fon ile serbestçe döviz alım satımlarına başlayabileceklerdir. Ancak, bu alım satımlara başlanabilmesi Fonun döviz mübadelesini kabul ettiğini duyurması ile mümkün olacaktır.

16. Uluslararası Para Kurumu Madde XXI. Yürürlük Koşulu.

1969 yılında petrol krizi ile birlikte ortaya çıkan mali zorluklar, zaten gelişen uluslararası ticaretin getirdiği finansman talebini karşılamada zorluk çeken Fonu, sabit kur sisteminin kısıtları içinde

yenilik yaratmaya zorlamıştır. SDR önce bir hesap birimi olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, SDR rezerv biriktirme gücü kazanmakla birlikte, merkez bankalarının talep etmemesi nedeniyle, etkin bir rezerv oluşturma fonksiyonu kazanamamıştır.

Maddenin birinci bölümü Özel Çekme Hakkı (**Special Drawing Rights**) tahsislerinde Fonu yetkili otorite olarak tanımıştır. Ortaya çıkan gereksinimlere göre, Fon, mevcut rezerv varlıklarına ek olarak sadece SDR hesabına katılan üyelere, bu hesaptan tahsis yapabilmektedir. Maddenin açık hükmü, üyenin SDR gereksiniminin ortaya çıkması ve üyenin ayrıca SDR hesabına katılmış olmasıdır. Maddenin ikinci bölümü “değer birimi” başlığını taşımaktadır. Buna göre Özel Çekme haklarının değer birimi 0,888671 gram tam ayarlı altına eşit kılınmıştır.

Anlaşmanın XXII maddesi, Genel Hesap ve Özel Çekme Hakları Hesabının çalışma şekilleri hakkındadır. Özel Çekme Hesabı, sadece bu hesapla ilgili mali transferlerde kullanılması gerekmektedir. Bu hesabın dışındaki işlemler, Genel Hesapta izlenecektir. Ancak, madde XXIII kapsamındaki operasyonlar her iki hesapta izlenebilmektedir. Anlaşmanın ilgili bu maddesi ise, Fona Genel Hesapta SDR tutma ve bu hesaba SDR kabul etme yetkisi vermektedir.

Madde XXIII, üçüncü bölüm, ki bu anlaşmaya sonradan eklenen bir maddedir, Fon üyelerinin yüzde 85 çoğunluğu ile hem Fona üye olmayan hemde SDR hesabına katılmayan üyeleri ve birden fazla üye için merkez bankası fonksiyonu üstlenmiş kurumları hesap tutan (mudi kurum) olarak tanımlamaya imkan vermektedir. Bu hesapta hesap sahibi olarak tanımlananlar için Fon, kural ve koşullarını belirleyerek bunlara SDR üzerinden işlem yapma izni verebilecektir.

Bu maddenin içeriği, SDR'yi uzun dönemde Keynes'in önerdiği gibi uluslararası işlemlerde kullanılabilecek bir dünya parası haline dönüşmeye imkan vermektedir. Çünkü, çok özel bir hesapta takip edilen muameleler, sadece bu hesabın katılımcıları arasında yapılabilirken, hesabın hem katılımcı olmayan hemde üye olmayanların yararına sunulması bu hedefi desteklemektedir. Anlaşmanın Madde XXIV-XXVII yine SDR hesabı işleyişi ile ilgili kuralları içermektedir. Madde XXXII ise, sadece SDR ile ilişkili terimleri tanımlamaktadır.

Bu tanımlar içinde önemli olan net birikimli özel çekme hakkı tahsisleridir. Bu terim, katılımcıya tahsis edilen özel çekme hakkından Madde XXIV, bölüm 2 (a) uyarınca iptal edilen özel çekme hakkı payının düşülmesi sonrası oluşacak miktarı göstermektedir. Para konvertibilitesi ise, bu maddenin (b) alt bölümünde tanımlanmıştır. Buna göre, SDR konvertibilitesi için, üye ülke parasının konvertibilite hükümleri geçerlidir. Bu nedenle, üye ülke anlaşma Madde VIII, iki, üç ve dördüncü bölümlerinin yükümlülüklerini kabul etmiş olma ve uluslararası mübadelelerin bakiyelerini ödemedede serbestçe, Fonun belirlediği limitler içinde altın alışverişi yapabilmelidir. Bu şekilde, para, anlaşma Madde XXV, sekizinci bölüm koşullarına uygun olarak tanımlanan paritelerle diğer paralara dönüştürülebilir. O halde, SDR fazlası olan üye ülkeler, her zaman bu fazlalarını konvertible diğer ülke paralarına dönüştürebilirler.

Maddenin (c) bendi, katılımcının rezerv pozisyonunu satın aldığı ve alabileceği altın dilimleri ile yaptığı borçlanma anlaşmaları ve elde ettiği kullanıma hazır kredilerin toplamı olarak tanımlamaktadır.

Başkanlar konseyinin Rio de Janeiro toplantısında, Fon bünyesinde ortaya çıkan parasal kıtlığı aşmak için kabul ettikleri çare yeni bir mali olanağın kullanıma açılmasıydı. Bu mali olanak, özel

çekme hakları, SDR olarak tanımlanan bir indeks paraya bağlı borçlanma imkanı ve dolaylı bir mübadele aracı olmaktaydı. Böylelikle, altın ve kotaya bağlı rezerv olanağına ek olarak sunulan bu rezerv imkanıyla elde edilen Fon kredileri ayrı bir hesapta izlenerek, Bretton Woods Anlaşmaları çerçevesinde oluşturulan başlangıç koşulları yani altın rezerv sistemi korunmuş olacaktı.

Yeni oluşan bu indeks para birimi, anlaşmada kabul edildiği gibi, temmuz 1974 yılı öncesinde, ABD doları cinsinden sabit değerdedi. $SDR1=\$1$ denkliği kasım 1971 yılına dek korundu. Ancak, sabit paritelerde kalma güçlüğü, doların değer kaybetmesine yol açmıştı. Böylelikle, aralık 1971-ocak 1973 döneminde $SDR1=\$1,08571$ değerinde işlem gördü. şubat 1973-haziran 1974 döneminde ise $SDR1=\$1.20635$ değerinde hesaplandı.

Temmuz 1974 den sonra, Fon, SDR'nin değerini günlük olarak sepete belli ağırlıklarla konulan paraların değerleri toplamından hareketle hesaplanmaya başladı. Halen, sepetteki paralar, ABD dolarına karşı piyasa değerleri üzerinden hesaplanmaktadır. Her paranın ABD doları karşılığı, ağırlıklı olarak toplanarak, SDR'nin dolar cinsinden değeri belirlenmektedir. SDR'nin diğer paralara dönüşümü ise, bu paraların dolara karşı piyasalarda oluşan değerinden hareketle hesaplanmaktadır. $\$/SDR$ kuru hesaplama yöntemi aynı olmakla birlikte, sepete giren paralar ve ağırlıkları zaman içinde değişmiştir. Ağırlıklar her beş yılda bir gözden geçirilerek, gerekirse Fon tarafından yeniden hesaplanmaktadır.

1974-1978 döneminde, sepete, 1968-1972 yılları arasında, dünya toplam ihracatında yüzde 1'den fazla paya sahip olan 16 ülkenin parası katılmıştı. Her ülkenin sepetteki payı, bu ülkenin ihracattaki payına göre hesaplanmakla birlikte, bu ülke parasının dolar karşısındaki değeri göz önüne alınarak belirlenmekteydi.

Böylelikle, doların, dünya ekonomisindeki gerçek gücü korunmak istenmişti. 1978-1980 döneminde, 1972-1976 yılları için güncelleştirilen verilere dayalı olarak sepetin yapısı değiştirildi. Ayrıca, bazı ülkelerin sepet ağırlıkları değişti. 1 Ocak 1981 tarihinde, SDR'nin değeri, beş üye ülkenin parası esas alınarak hesaplanmaya başlandı. Sepetteki bu beş üye ülke, en son gözden geçirme tarihinden bir yıl öncesine kadar hesaplanan mal ve hizmet ihracatında en çok paya sahip olan beş ülke oldu.

Yönetim Komitesinin 17 Eylül 1980 tarihli ve 6631-(80/145) G/S sayılı kararı uyarınca, SDR sepetine parası konulan ülkenin mal ve hizmet ihracatına ek olarak, IMF nezdinde üye ülke hesabında tutulan, diğer ülke borçları katılmıştır. Fonun "O-SDR Değerlenmesi" başlıklı Yönergesinde **"SDR değeri aşağıdaki paraların belirtilen miktarlardaki değerleri toplamı olacaktır."** Kararıyla, 1 Ocak 1981'den geçerli olmak üzere, 31 Aralık 1980 deki son üç aylık ortalama değerlerine göre hesaplanan paraların, aşağıda Tablo l'de verilen ağırlıklar esas alınarak toplanmasıyla SDR değeri belirlenmiştir. Hatırlanacağı gibi, SDR değeri, başlangıç anlaşmasında altına bağlı olarak belirlenmişti. Ancak, altın değerlemesinde ortaya çıkan sorunlar sonucu 1978 senesinde SDR döviz sepeti olarak hesaplandı. 1978 sonrası, bu sepetin ağırlıklarında önemli değişimlerin olduğu dönemlerde üye ülke paralarının ağırlıkları şöyledir ;

TABLO I: SDR AĞIRLIKLARI.

Para birimi	Ağırlık (yüzde)				
	1978	1981	1991	1999	2001
ABD. Dolar	38	42	40	39	45
Alman markı	30	19	21	0	0
Fransız frangı	21	13	17	0	0
Japon yeni	5	13	11	11	15
Poundsterling	6	13	11	11	11
Euro	0	0	0	39	29

Kaynak: IFS Yıllıkları ve IMF Raporlarından derlenmiştir.

SDR sepetine göre ABD dolarının değeri, kural olarak spot kurlardır. Sepetteki her para için kur Londra piyasasında İngiltere Merkez Bankasının öğle vakti alım ve satım paritelerinin ortalaması olarak hesaplanmaktadır. Eğer, sepet içindeki ülke paralarından herhangi birinin değeri Londra piyasasından elde edilemez ise, Para Fonu, New York Federal Rezerv Bankası ile görüşerek New York piyasasında öğle vakti oluşan ortalama kuru esas alacaktır. Eğer, bu yolla kur hesaplaması mümkün olmaz ise, Fon Frankfurt piyasasında Alman Merkez Bankası ile iletişim kurarak, bu piyasada kur belirleme sırasında oluşan alış satış kuru ortalamasını SDR hesaplamasında kullanacaktır.⁶⁰ Eğer, ABD dolarının değeri bu piyasalardan herhangi birinden elde edilemez ise, kural O-1'e göre, çapraz kurlar kullanılarak SDR değeri dolaylı yoldan hesaplanacaktır.

Avrupa parasal birliğinin euroya geçiş kararından sonra, Fransa ve Almanya'nın euroyu para birimi olarak kabul etmesiyle, 1 Ocak 1999 tarihinde sepetteki bu ülke paraları eşdeğer değerindeki euroya dönüştürüldü. Bu nedenle, euronun sepetteki ağırlığı değiştirildi. 2001 yılı gözden geçirmesinde, Fransa ve Almaya'nın zayıflayan dış

⁶⁰ Euro'ya geçiş bu kuralın son cümlesinin işlerliğinin kaybolmasına yol açtı. Artık, AMB euro değerini ilan ettikten sonar, Para Fonu SDR değerini açıklamaktadır.

ticaretleri, euronun sepetteki ağırlığının düşmesine neden oldu. Ancak, euronun SDR sepeti içindeki ağırlığı, euro bölgesi ülkelerin toplam ticaret hacımlarına göre değil, Fransa ve Almanya'nın ticaret hacımlarındaki ilişki ve Fon hesaplarında alacaklı oldukları diğer ülke dövizleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle, euronun sepet içindeki önemi görece olarak azalmıştır.

BÖLÜM IV

1. Para Hukuku: Ekonomik İlişkiler.

II Dünya Savaşı sonrası kurulmak istenen mali dengelerin temelinde yatan ekonomik kavram, neoklasik okulun serbest ticaretin ülkelerin zenginliğine yol açacağı düşüncesidir. Ancak, neoklasik ekonomik düşüncenin para konusunda çok belirgin bir öğretisi yoktu. Neoklasik iktisatçılara göre para sadece bir değişim aracıdır. Bu özelliği ile para, ticareti kolaylaştıran veya Jewons değişimi ile isteklerin çifte raslaşımını sağlayan ve ticarete geçici olarak kullanılan aracı bir maddedir.⁶¹ Bu yaklaşımda ekonomide üretilen herhangi bir malın para olarak kullanılması mümkündür. Bu düşünce içinde, Walrasgil bir genel denge anlayışı ile ele alındığında paranın reel ekonomik aktivite üzerindeki etkisi nötürdür. Zaten yeni-klasik okul öncüleri neoklasik okulun bu savına katılmaktadır. Eğer, parasal düşüncenin şekillendiği ekol olarak Şikago gelenekçiliği, neoklasik düşüncenin bu alandaki çalışmaları olarak kabul edilirse, para konusunda miktar teorisi öğretilerinin parasal konularda olduğu gibi, para siyaseti alanında etkili olduğu söylenebilir.

Miktar teorisi, paranın değerini onun simgelediği satın alma gücü ile ilişkilendirir. O halde, bir ülke parasının değeri salt piyasalarda oluşan arz ve talep dengesine bağlı olarak belirlenen satınalma gücüyle ölçülecektir. Oysa, savaş sonrası Bretton Woods anlaşmasıyla kurulan yeni parasal düzenin sabit altın pariteli yapısı, uluslararası alanda ulusal paraların değerini, sadece temsil ettiği bölgesel satınalma gücüyle değil, dolaylı olsa bile üzerinde taşıdığı altının değeri ile ifade etmektedir. Bu nedenle, ulusal paraların değerinin oluşmasında altının üretim ve talebine hakim güçler,

⁶¹ Ernur Demir Abaan, "Para: Teorik Tarama ve Tartışma" TCMB Yayın No: 97/3 Ankara, Mart 1997 s. 10-13.

merkez bankalarını, para politikalarında ve ulusal paraların döviz kurlarını belirlemede etkilemekteydi. Bu olgu, merkez bankalarını izledikleri para politikasında yerel ekonomilerin sınırları dışında uluslararası altın piyasalarına hakim olan kural ve denetimleri dikkate almak zorunda bırakmaktaydı.

II. Dünya Savaşı ardi, ekonomik büyüme sorunu sadece Avrupa'nın savaşta yıkılmış ekonomilerinin yeniden canlandırılması sorunun ile sınırlı değildi. Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında yaşayan ve dünya nüfusunun yoğunlaştığı bölgelerdeki düşük gelirin yarattığı sorunların aşılması, bu bölgelerin ekonomik olarak kalkınması ile mümkündü. Kalkınma, tanım gereği, daha geniş, üretim ve tüketim olanaklarına ulaşma anlamında ele alınırsa, bu bölgelerde uluslararası yatırımların yapılması kalkınma için bir ön koşul olmaktaydı. Oysa, uluslararası yatırımların artması mali sistemlerin likidite gereksinimlerini artırmaktaydı. Diğer yandan altın kuralı, merkez bankalarını ekonomik büyümenin yarattığı iç talep genişlemesinin finansmanında sıkı para politikaları nedeniyle zorlamakta ve likidite gereksiniminin nasıl karşılanacağı sorunu, savaş sonrası oluşturulan mali düzenin dayandığı altın kuralını tehdit etmekteydi.

Paranın miktar teorisi ve altının hükmettiği döviz kurları rejiminde merkez bankalarının uyguladıkları kuralcı para politikaları, parasal sistemin artan likidite talebini karşılamaya engel olmakta ve hızla artan üretim olanakları karşısında ekonomik büyümenin gerektirdiği iç ve dış talebin genişlemesine olanak vermektedir. Diğer yandan, sıkı para politikalarının yarattığı mali ve reel krizler kadar, özel bankaların ve merkez bankalarının emisyon yaratma olanağının istismarının neden olduğu mali çöküntülerin ve bunun sonucu işsizliğin savaşları kaçınılmaz kıldığı görülmüştü. Parasal kuralcılığın

getirdiği katılık, Wicksell⁶², Keynes gibi iktisatçıların önerdiği gibi, para otoritelerinin mevcut mali durumu değerlendirmeleri sonucu, takdir haklarını kullanarak aşılabildi. O halde, para otoriteleri, ekonomik durumun gerektirdiği hallerde, altın karşıılığı olmaksızın emisyonla gidebilmeliydiler. Bu düşünce, altın kuralı ve onun uzantısı sıkı para politikasından geri dönölmesi demektir. Önerinin kökünde sadece beklentilerdeki değişme sonucu para talebinin kısa dönemli artmasıyla bankalara, mali sistemin genişleyen likidite talebini karşılamak amacıyla sınırlı bir likidite kolaylığı sağlamasına imkan veriyordu. Ancak, para politikalarında sağlanmak istenen esneklik, merkez bankaları emisyon komitelerinin ekonomilerin daralma dönemlerinde ve para politikalarının etkisiz kaldığı durumlarda kamu harcamalarının arttırılmasına olanak tanıyacak para politikalarını destekleyebilmesine imkan verilmesi anlamındaydı. Böylelikle, altın-para kuralının getirdiği parasal disiplin aşılarak, dolaylı krediler yoluyla uluslararası alanda artan likidite talebi karşılanacak ve sanayileşmiş ölkelerin dış ticarete elde edecekleri yeni olanaklarla büyüme ve istihdam sorunları çözülecekti.

Bu düşünceler para politikası rejimlerinde kuralların mı, yoksa idari takdirlerin mi yön vermesi konusundaki tartışmaları günümüze dek taşımıştır. İktisat literatüründe tartışılan önemli sorun, para politikalarına kurallar mı yoksa takdir haklarına dayalı kararların mı yön vereceğidir. Her iki durumda, yani, kuralcılığın benimsenmesi halinde para politikasına yön verecek kuralın ne olacağı; takdir hakları, yani para otoritelerin subjektif piyasa algıları para politikalarını şekillendirecekse, para politikasına yön verecek subjektivitenin nasıl sınırlandırılacağı konularında ortak bir sonuca ulaşıldığı söylenemez.

⁶² Knut Wicksell, 1851-1926.

Zaten AB Merkez Bankasının kurulması, siyasi takdir hakkının sınırlandırılmasının zorluğunun bir göstergesi olmaktadır.

Bretton Woods sistemi ile kurulan yeni parasal düzenin regresyon teorisi çerçevesinde açıklanabilecek altın-para sistemine sıkı sıkıya bağlı kuralcılığı, sanayileşmiş ülkelerde görülen ekonomik büyüme ve geliştirmekte olan ülkelerin sermaye gereksinimleri sonucu mali sistemin dar kalıplar içinde yeniden tıkanmasına yol açmıştır. Bu tıkanıklık, 1958 yılında 14 Avrupa ülkesi parasının resmi konvertibilitesinin Para Fonu tarafından kabul edilmesiyle aşılımaya çalışılmıştır.

2. Ekonomik İlişkiler: Uluslararası Likidite Sorunu.

Ulusal rezerv ile bir ülkenin ithalat kapasitesi arasında kurulan ilişki, ülkelerin, uluslararası finansal merkezlerdeki kredibilitesini belirleyen ve bankaların kredi komitelerinde alınan kararlara yön veren bir değişken olmuştur. Ancak, bu ilişki, Bertton Woods sistemi içinde rezerv biriktirme zorluklarıyla ve Uluslararası Para Fonunun katı neoklasik kuralcılığı içinde, ülkelerin bankacılık hesaplarında rezerv oluşturma kapasitesini sınırlandırmaktaydı. Ancak, rezerv kapasitesinin sınırları uluslararası ticaretin gelişmesine engel olmaktaydı. Bu olgu, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyinin 1952 yılında dikkatini çekmişti. Batı Avrupa ülkelerinin parası henüz konvertibilite özelliği kazanmadığı için, uluslararası likidite sadece ABD doları ve altına bağlı olarak genişliyordu. Bu nedenle, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, Para Fonunun bu konu üzerinde çalışmasını ve düzenli olarak üyelerinin uluslararası rezerv yeterliliğini izlemesini kararlaştırdı.

Fonun, bu karara karşı ilk tepkisi, rezerv yeterliliğinin homojen bir tanımının yapılmasını zorluklarına dikkati çekmek oldu. Çünkü,

rezerv yeterliliği ülkeden ülkeye, hem var olan hemde gelecekte var olacak sorunlara bağlı olarak değişebilecekti. Buna rağmen, 1956 yılında, Para Fonu, üyelerinin altın dışı rezervlerini genişletebilme olanağının bulunabileceğine dikkati çekti. 1958 yılında Fon bünyesinde yayınlanan rapor, uluslararası likidite yeterliliği tanımının tek başına rezerv hacminin dış ticaret hacmiyle olan ilişkisine bağlı tutulmaması gerektiğine değindi. Rapora göre, bir ülkenin rezervinin büyüklüğü kadar, rezerv dağılımı, ülkenin uluslararası kredi piyasalarından borçlanma yeteneği, uluslararası mali yapının güvenilirliği ve döviz kurlarının uygunluğu gibi faktörlerin etkisi altında olduğunu belirtti. Rapor, 1959 yılında Fon kotalarının ilk kez genişletilmesine olanak tanıyan kararın çıkmasında etkili oldu.

1958 yılı sonunda 14 Kuzey Avrupa ülkesi parası uluslararası konvertibilite statüsü kazandı. Daha ilerde olmakla birlikte Japon yeninin bu statüyü alması, rezerv yeterliliği ve uluslararası likidite sorunlarına yeni bir boyut ekledi. Çünkü, bu kararlar birlikte sermaye hareketleri serbestleştirilmeye başlanmış, özellikle, döviz kuru kısıtlamaları nedeniyle gerileyen kısa vadeli sermaye hareketleri hacim olarak yeniden artmıştı. Bu geçiş süreci sonunda Şubat 1961 tarihinde Avrupa ülkeleri Fon anlaşmasının Madde VIII ile tanımlanan üye yükümlülüğünü kabul ettiklerini resmen açıkladılar.⁶³

3. Ekonomik İlişkiler: Uluslararası Altın Birliği.

Kuzey Avrupa ülkelerinin paralarının konvertibilitesinin oluşmasıyla uluslararası likidite sorunu azalmakla birlikte aşılamamıştı. Bunun önemli bir nedeni, bu ülke ulusal paralarının “serbestçe kullanılan para” statüsü kazanmasına rağmen, çoğu ülke

⁶³ Bu maddenin önemli bir yükümlülüğü üyenin cari ödemeler dengesi üzerine kısıtlayıcı kurallar koymaması, farklı döviz kuru uygulamalarından sakınması, cari hesap borçlarının konvertibilitesini sağlaması hakkındadır.

parasının ya hiç rezerv olarak talep edilmemesi ya da rezerv talebinin düşük olmasıydı. Parasal rezervlerin yetersizliği mali sistemin önemli bir kısıtı olmaya devam ediyordu. Fon, 1960 ve 1961 yılları yıllık raporlarında bu konuya resmen değinmiş, ancak, iyimser bir tablo çizerek uluslararası likiditenin sadece altın ve üye ülkelerce sahip olunan dövizler ile üyelerin Fondaki pozisyonları toplamı olduğunu belirterek, gerçekte uluslararası rezervlerin genişlediği görüşünü ileri sürmüştür. Ancak, likidite sıkışıklığı sorununun farkında olan Para Fonu, bu sorunun aşılması için Yönetim Komitesini araştırma ile görevlendirmişti.

Uluslararası ticaret hacmi genişlerken, artan sanayi üretimi, dünyada sanayinin tükettiği altın talebini arttırmaktaydı. Teknolojik gelişmeler kullanılan altına olan talebi yükseltmişti. Özellikle, hızla gelişen uzay sanayii ve savunma sanayi, tıbbi amaçla üretilen aletler ile ilgili yeni teknolojiler altın talebini yükseltmişti. Fiyatı 1930'dan beri \$35=1 ons değer denkliğinde sabit tutulan altın paritesini piyasalarda sürdürmek zorlaşmıştı. Teknoloji ve sanayi kökenli altın talebine, Küba krizi nedeniyle eklenen mali istikrarsızlık, soğuk savaş tehditlerinin oluşturduğu olumsuz beklentiler nedeniyle tasarrufların altına yönelmesi ve paranın mali sistem dışına çıkması sonucu 1951-65 yılları arasında özel altın talebinin yaklaşık 10700 ton civarında gerçekleşmesine yol açmıştı.

Altına olan talebin artmasına rağmen, altın üretimi dünyada artmamaktaydı. Bu nedenle oluşan istem ve sunum dengesizliği altın piyasalarında fiyatlar üzerinde baskı oluşturmuştu. Bu Uluslararası Para Fonunun karşı karşıya kaldığı ilk önemli sorundu. Altın piyasasındaki dengesizliğin sürmesi halinde, Bretton Woods anlaşması hükümlerini korumak için mali dengeler sağlanana kadar, altın piyasalarında operasyon yapmak üzere kurulan dünya Altın

Birliği 1961 yılında, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan ilk önemli mali ittifak olmuştur. Sekiz üye ÷lke⁶⁴ katılımıyla kurulan Altın Birliği, altın fiyatını resmi sabit kur içinde tutmayı hedeflemekteydi. Hedef olarak konulan altın kuru, Bretton Woods'un sabit altın paritesi olan \$35 ons altın paritesiydi.

Dünya altın üretimi, IMF üyelerinin altın rezervi toplamı hariç 1300 ton dolayında idi. Ayrıca, uzun dönemde dünya altın üretiminin geleceğini tahmin etmek zordu. Sovyetler Birliğinin tahıl ithali karşılığı altın ödeme yapması, altın sunumunu etkilese bile, bu sunum düzenli değildi. Altın isteminin kısıtlı olan altın sunumu üzerine çıkması, Fon rezervlerine yönelik altın girişini azaltmıştı. Parasal otoriteler, altın rezervlerinin zayıflaması karşısında, ABD'nin doların sabit altın paritesini sürdürmekte zorlanacağı endişesine kapılmışlardı. ABD Hazinesi, piyasaları yatıştırmak için halen var olan \$34,9125-\$35,0875 bandında altın alış verişı yapacağını duyurmuştu. Ancak, bunun maliyeti yüksek olmaktaydı. ABD Hazinesi, sadece 1965 yılında 1350 ton dolayında altını yabancı ÷lkelere ve uluslararası kurumlara satmıştı. Bu gelişme ABD altın rezervleri üzerine baskı yaratmaktaydı.

Bu baskılara rağmen, Altın Birliği Londra, Paris, Zürih, Beyrut, Bombay ve Hong Kong piyasalarında altın fiyatını dengede tutmayı başarmıştı. Bunun sonucu altının resmi fiyatı korunmuştu. Bu başarı, Altın Birliğinin resmi rezervlerinde başlangıçta bir bir kayıp yaratmamıştı. Ancak bu eğilim uzun sürmedi. 1966 yılında altın ticaretiyle uğraşanlar, ciddi bir şekilde resmi altın fiyatının yükselmesi gerektiğini söylüyorlardı. 23 Aralıkta Londra piyasasında altın fiyatı bandın üst sınırını aşmıştı. Dolar paritesi \$35,19¾ onsa çıkmıştı.

⁶⁴ Altın birliği (GP-8) ÷lkeleri: ABD, İngiltere, İsviçre, Hollanda, İtalya, Almanya, Fransa ve Belçika dır.

Ancak, ABD Hazinesi altının resmi fiyatının değişmesine kesin olarak karşı olduğunu duyurmuştu.

4.Ekonomik İlişkiler: Uluslararası Para Fonu Bünyesinde Siyasi Gruplaşmalar.

Altın Birliği denetimleri sürerken, 1 Eylül 1963'de uluslararası likidite sorunu yeniden gündeme gelmişti. Merkez bankalarının oluşturduğu Altın Birliğine karşı, 1963 yılında Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsviçre, İngiltere ve ABD maliye bakanları bir araya gelerek Para Fonu üyeleri arasında ilk gayriresmi tartışma platformunu oluşturdular. Bu platform on ülke katılımı nedeniyle grup on veya kısaca G-10 olarak anıldı. G-10 ülkeleri ilkin bir yıl boyunca uluslararası likidite sorununu, Para Fonu dışında ve ondan bağımsız olarak kendi aralarında tartışma kararı aldı. Fon teknisyenleri artık uluslararası likiditeten sorumlu organ olarak likiditenin genişletilmesi gereğini kabul ediyordu. Ancak, G-10 maliye bakanları toplantısına sunulan ilk rapor, uluslararası ödeme sisteminin dengesi için hali hazır rezerv düzeyinin yeterliliğine değinmekteydi. Ayrıca, sabit kur sisteminin devam etmesi gerektiği belirtilmekte ve altın fiyatının değiştirilmesine gerek olmadığı görüşü yenilenmekteydi. 1963 yılı toplantısından sonra hem Fon hemde G-10 ülkeleri uluslararası likidite yeterliliği konusunda çalışmalarını sürdürdü. Ortaya çıkan çalışmalar, bu konulardaki görüş ayrılıklarını belirginleştirmişti. Bazı çalışmalar, uluslararası likiditenin genişlemesinin yararlı olacağını ileri sürerken⁶⁵ diğer grup üyeler, ödeme dengesi açıklarının öncelikle ortadan kaldırılması gereğini ileri sürmekteydi.

⁶⁵ Bu yaklaşım özellikle Para Fonu üyeleri ve G-10 ülkelerine sempatik gelmekteydi.

İki görüş arasında iktisat teorisi açısından önemli bir fark vardır. Likidite genişlemesi, elbette, uluslararası ticareti uyarıcı olacaktı. Çünkü, yeni yaratılan kredinin olanakları, özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke mallarına olan talebini arttıracaktı. Bu, sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerini canlandırırken, gelişmekte olan ülke ekonomilerini borç yükü sorunu ile karşı karşıya bırakacaktı. Kaldık, genişleyen likiditenin yaratacağı talebin, daha çok ABD ve İngiltere mallarına yönelmesi beklenmekteydi. Zaten bu iki ülke, mali kesimin açık pozisyonlarıyla ödeme dengelerindeki açıkları kapamaktaydı. Oysa, ödemeler dengesi dengesizliğinin giderilmesi sorunu, birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin dış ticaret açıklarını, bu açığı yaratan ülke malları ithalatı ile kapanmaya zorlamaktaydı. Bu tür zorlama ise barter mantığı içinde bulunan bir çözümdü ve serbest ticaret anlayışı ile bağdaşmadığı açıktı.

Likidite genişlemesine karşı çıkan ülkelerin başında Fransa gelmekteydi. O dönemde Fransa Maliye Bakanı olan Valery Giscard d'Estaing, özellikle, uluslararası likidite genişlemesinin, ödemeler dengelerinde büyük açık veren ülkelerin açıklarını kapamak için motive etmeyeceği görüşündeydi. Giscard d'Estaing, karşı karşıya kalınan zorluğun uluslararası likidite darlığından değil, uluslararası ticaret sisteminin ticareti özendirici motivasyonlarının zayıflığından kaynaklandığını ileri sürmekte idi. Ona göre, uluslararası ticaret sisteminin üç önemli zayıflığı vardı. Bunlar;

(i) Ödemeler dengesi dengesizliklerini düzeltecek bir mekanizma yoktu.

(ii) Parası rezerv olarak talep edilen ülkelerin, ödemeler dengesi açıklarını finanse etmekteki avantajına karşı, diğer ülkeler bu olanaktan yoksundu.

(iii) Altın dışında parasal rezerv tutan ülkelerin, bu rezervler karşılığında taşıdıkları devalüasyon riski yüksekti.

Bu görüşlere karşı, İngiliz tarafı, uluslararası likidite genişlemesinin ülkelere, iç talep artışları sonucu ithalatta ani sıçramalar olmadan ödemeler dengesinde gerekli ayarlamaları yapmayı sağlayacak zaman vermesi açısından önemli olacağı düşüncesindeydi.

Bu iki temel yaklaşımla ilgili tartışmalar, ABD'nin öncelikle, ulusal ve uluslararası refahı tehlikeye sokacak önlemler almaya zorlanmadan, ödemeler dengesini dengeleyici önlemlerin en kısa zamanda alınması gerektiğini açıklamasıyla durduruldu. Bu dönemde, uluslararası likidite sorunu öncelikli bir sorun olarak görülmemişti. Ancak, bu sorunun uzun dönemde uluslararası ticareti engelleyici, kısıtlayıcı olması beklenmeliydi. Bu nedenle, likitide sorunu henüz çözülmeden, uluslararası para sisteminin güvenliğinin sağlandığını düşünmek iyimserlik olacaktır.

G-10 Ülkeleri 1964 yılında yaptıkları çalışmaların sonucunu açıkladılar. Bu açıklama iki önemli soruna dikkati çekiyordu. Bunlar,

- (i) Uyarılama süreci,
- (ii) Uluslararası likiditeye gereksinim,

sorunlarıydı.

Maliye bakanları, bu iki sorunun arasında var olan ilişkiye dikkat çekmekte ve sorunun önemini vurgulamaktaydılar. Bu nedenle, uluslararası likidite sorununu araştırmadan önce, ödemeler dengesini sürdürme ve ortaya çıktıklarında dengesizliği düzeltme süreçlerini incelemenin gerekliliği tavsiyesi kararı alınmıştı. Bakanlar, çok taraflı ekonomik izlemelerin devamının önemine değinmekteydiler. Fonun konsültasyonlarında, üye ülkelerin resmi katılımcıları ile ödemeler

dengesi sorunları ve bunun finansman yolları tartışılabilirdi. Bunun yanı sıra, Bakanlar, rezervlerin artması için Fon hesaplarına altın ve döviz girişlerinin artması gereğine değindiler. Ancak, rezerv sözcüğünün tanımı konusunda ortak bir anlayışa erişilmesi gerekiydi. Bakanlar, sahip olunan rezerv ile ödünç alınan rezerv arasındaki tanım farklılıklarına dikkati çekmekteydiler. Bu tanımları gözden geçirmek üzere İtalya Merkez Bankası başkanlığında Ossolo Çalışma Grubu oluşturuldu.

1964 Eylülünde Tokyo'da toplanan Başkanlar Konseyinde uluslararası likidite konusunda süren anlaşmazlığın giderilemediği görölmektedir. Almanya ve İtalya maliye bakanları üye ölkelerin kendi ödemeler dengesi dengesizliklerinin giderilmesinde inisiyatif kullanabilmesi gereğine değinirken, Fransa artan uluslararası likiditenin yaratacağı enflasyona dikkat çekmekteydi. Fransa, parasal sistemin mutlaka altın standardı üzerine oturtulması gerektiğini söylemekteydi. Bu yüzden, altına bağılı olmaksızın uluslararası rezervlerin genişletilmesi tehlikeli görölmeliydi.

Tokyo toplantısında Fon görüşünü şöyle özetledi: Dünyayı, gelişen ve sanayileşen ölkeler diye ikiye ayırmak olanaksızdır. Mali disipline, Para Fonunun üye ölkeleri daha yakın denetlemesine ve Fon kotalarının genişletilmesine gerek vardır. Ancak, bu önlemler gelecekte ortaya çıkacak uluslararası likidite sorununun çözümü için yeterli olmayacaktır.

3 Ağustos 1964 günü Uluslararası Para Fonunun altın dilimine (gold tranch drawings) bağılı çekme hakları yasal olarak otomatik bir onay sürecine bağlandı. Bu karar, Fonun uluslararası likidite yaratmada hakim konumunu koruduğunu göstermekteydi.

Osola Çalışma Grubu, çalışmalarını tamamlamış ve 1965 yılı mayıs ayında bir rapor yayınlamıştı. Rapor, bu konuda yapılan çalışmaları sınıflandırırken, yeni rezerv varlıkların yaratılması sürecinin devam edeceğini, ancak, bazı ülkelerin sürdürdükleri ödemeler dengesi açıkları karşısında mevcut rezervlerinin yetersiz kalmasının beklenmesi gerektiğini belirtmekteydi.

Rezerv tanımı konusunda Osolo Çalışma Grubu raporu hala bazı soruların yanıtsız kaldığına değinmekteydi. Bu soruların başında, altın stoklarıyla ulusal rezervler arasında kurulması gereken ilişkinin ne olması gerektiği sorusu gelmekteydi. Bu soruya yanıt bulunması gerekiyordu. Yanıt, altın ve rezerv varlıklar arasındaki likiditeyi objektif bir ölçek içinde açıklamalıydı. Diğer yandan, yeni rezerv varlıkların dağıtımına katılacak ülkelerin nasıl belirleneceği ve likidite yaratılması konusunda izlenecek kurallar setinin ne olacağı yanıtlanması gereken diğer soru alanlarını oluşturmaktaydı.

Bütün bu tartışmalarda Fransa'yı temsil eden Maliye Bakanı d.Estain, altın esaslı parasal sistemde altının vazgeçilmezliği olgusunu vurgulamaktaydı. Hatta, 4 Şubat 1965'de Başkan de Gaulle yaptığı basın toplantısında, altına çevrilebilir para standardından vaz geçilerek, doğrudan altın standardına dönülmesi ve ödemeler dengesi açıklarının sadece altın olarak yapılacak ödemelerle kapatılması gerektiğini belirtmişti. Altına geleneksel olarak bağlı Fransa'yı bu derece endişelendiren konu, ABD'nin ticaret açıklarını, sermaye ihracı yoluyla finanse etmesinin sağladığı ticari üstünlüktü. Çünkü ABD bu yolla Avrupadaki yatırımlarını arttırmakta ve görece olarak bu piyasalarda ABD firmaları hakim konum elde etmekteydiler.

Fransa, kesinlikle Bretton Woods'un oluşturduğu parasal düzenlemeye karşı idi. Bu tezlerini dört temel unsura dayandırıyorlardı. Bunlar,

(i) Şimdiki altına dönüşebilir sistem, yeterli altın karşılığının olmaması eksikliğini taşıyordu. Yani, dileyen ülke ellerindeki dolar ve sterling rezervlerinin karşılığını altın olarak talep edemiyordu. Dolar ve sterling sürekli açık veren ABD ve İngiltere ekonomilerinin ödemeler dengelerinin finansmanı için kullanılmaktaydı. Bu durumun sürmesi halinde, bu olanaktan yoksun diğer ülkelerin elinde altın karşılığı olmayan rezerv birikimleri oluşacaktı.

(ii) Dolaylı olarak altına dönüşebilir mevcut sistem güçsüzdü. Sistemin zayıflığı, ellerinde dolar bulunduran ülkelerin bunu altına dönüştürememesinden kaynaklanmaktaydı.

Ödemeler dengesi dengesizliklerini giderecek daha sağlıklı bir sistem kurulmalıydı. Bu sistem geleneksel altın standardı sistemi olmalıydı. Aksi takdirde, paraları rezerv olarak tutulan ülkelerin ödemeler dengeleri açıklarını kapamaya motive edecek, açıklarını sınırlayacak bir mali mekanizma kurulamayacaktı.

Bu nedenlerle, altına dolaylı dönüşebilir mevcut sistemin enflasyon yaratmadan dünya ekonomisinin büyümesine yarayacak uluslararası likidite yaratması olanaksızdı. Fransa Başkanı de Gaulle açıkça, büyük ülkelerin parasal açıklarını altın ödemeleriyle kapatmaya başlamaları gerektiğini söylemekteydi. Bu çerçevede, Fransa, kendi ödemeler dengesinde ortaya çıkacak herhangi bir açığı derhal altın olarak ödemeye razı olduğunu açıkladı.

Başkan Johnson, 10 Şubat 1965 tarihinde ABD kongresine yaptığı konuşmada Fransa Başkanının konuşmasından bir hafta önce, ABD'nin ödemeler dengesi açıklarını azaltıcı tedbirler alacağını açıklamıştı. Bu önlemler arasında vadesi bir yılı aşan banka kredilerine faiz eşitleyici vergi konması (faiz paritesi farkı vergisi) ve ABD dışına sermaye çıkışının özendirilmemesi önemli görülmekteydi.

Faiz vergisi, daha sonra banka dışı kesimin kredilendirmelerini kapsayacak şekilde genişletilmişti. Ayrıca, gönüllü dış kredileri kısıtlama kampanyası başlatılmış ve banka dışı kurumların dış kredilendirmelerindeki artışın yüzde 5 büyüme sınırını aşmaması kararlaştırılmıştı. Ancak, bu önlemlerin Kanada, Japonya, İngiltere gibi önemli ticaret ortaklarına zarar vermemesine gayret gösterilmiş, tercihli kredilendirme yolları açık bırakılmıştı. Bu G-10 içinde ilk ciddi bölünmeye işaret etmekteydi.

Gelişmekte olan ülkeler, G-10 çalışmalarından hoşnut değillerdi. Endişelendikleri nokta, yaratılacak yeni rezervlerin sadece G-10 ülkeleri tarafından ortaya çıkarılabileceği ve bu nedenle, sadece onların mali gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir araca dönüşeceği endişelerini taşımalarından kaynaklanmaktaydı. Gelişmekte olan ülkelerin, Başkanlar Konseyinde etkili olabilecek bir oy çokluğu yoktu. Bu nedenle, alınacak kararları oy hakları yoluyla G-10 dışında oluşturmaları olanaksızdı. Ama, Birleşmiş Milletler bünyesine oluşturdukları lobi ve sahip oldukları siyasi güç önemliydi. Özellikle, İngiltere ve Fransa bu gücü siyasi olarak kullanmak istediğindeydi.

Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı temel sorun, kalkınmaları için gerekli olan uzun dönemli sermaye girişlerini sağlamada karşılaşılabilecek tıkanıklıklardı. Bu nedenle, yaratılacak rezerv olanağının ortaya çıkaracağı likidite fazlasının sermaye serbestliğini tanımış gelişmekte olan ülkelere yönelmesi istenmekteydi. Buna rağmen, gelişmekte olan ülkeler grubu, 1965 yılının ikinci yarısında dünya likidite gereksinimi konusunda kendi çalışma gruplarını oluşturdular. Eylül ayında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) çerçevesinde toplanan uzmanlar

grubu, ekim ayında, Fon uzmanları gözetiminde ikinci bir toplantı yaptılar.

Toplantı sonucu, gelişmiş ülkelerin likidite sıkışıklığı korkusuna rağmen genişletici para politikalardan kaçınacakları ve gelişmekte olan ülkelere yaptıkları yardımları ve boyutlarını küçültecekleri ve kısıtlayıcı ticaret uygulamalarının süreceği belirtildi. Bu durumun önüne geçilmesi için hali hazırda yetersiz olduğu anlaşılan rezerv düzeyinin genişletilmesi yolunda bir tavsiye kararı çıkarılmasına karar verildi. Gerçekte, gelişmekte olan ülkelerin ithalatlarına oranla gereksindikleri likidite, gelişmiş ülkelerin likidite gereksinimlerinden daha fazla idi.

Para Fonunun likidite ve rezerv sorununu aşmaya yönelik çalışmaları, gelişmekte olan ülkeler grubu, G-31 adı altında oluşturdukları platformda sürdü. Çalışma grubunun bulguları uluslararası likiditenin artırılması sonucu oluşacak fon akımlarının, G-10 dışında gelişmekte olan ülkelere sağlayacağı ek rezerv olanağının sanıldığı gibi büyük olmayacağı yolundaydı.

Fon araştırmacılarının çalışmaları, rezerv dağılımı sorunundan çok rezerv oluşturulması için kullanılabilecek mekanizma üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Yanıtlamaya çalıştıkları diğer bir husus, rezerv gereksinimini nasıl ölçebilecekleri idi. Bu nedenle, rezerv düzeyi ve zaman içinde uluslararası dünya ticaret hacmindeki gelişmeler istatistiksel olarak incelenerek, her iki değişken arasında anlamlı bir korelasyonun olup olmadığı araştırılacaktı. Sonuç olarak geline nokta, rezerv gereksinimi konusunda nicel (quantitative) bir önerme yapmanın mümkün olmadığı görülmekteydi. Bazı tahmin edici yöntemlerde varılacak kararlar ve oluşacak değer yargıları makul kimilerinin onayını almayabilirdi. Burada kastedilen, Fon Başkanlar

Konseyinde karar çoğunluğu için gerekli olan ABD oyuna duyulan gereksinimdir.

Rapor, gelişmekte olan ülkeler grubunun baskıları üzerinde durmakta ve bu baskıların bir bölümünün rezerv olanaklarının genişletilerek, bir bölümünün Fon ve diğer kaynaklardan verilen kredilerin arttırılması yoluyla önüne geçilebileceğini ileri sürmekteydi. Rapor, sonuç olarak;

(i) Likidite yaratılmasıyla kalkınma finansmanına yardım amaçlı kredilendirme arasında bir ilişki kurulması,

(ii) Uluslararası para sistemindeki reformun gerçek anlamda uluslararası nitelikte olması,

(iii) Gelişmekte olan ülkeler ilgi ve endişeleri çerçevesinde para reformu çalışmalarına ve yeni düzenlemelerle ilgili operasyonlara katılmaları,

gerektiğine değinmekteydi. Bu çalışmaların ürünü olarak aralık 1966'da Birleşmiş Milletlerin 21. toplantısında uluslararası para reformunun gerekliliği konusunda bir karar bildirisi kabul edildi. Seylan delegesinin önerisi ve gelişmekte olan ülke delegelerinin desteğiyle, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Genel Sekreterinin Uluslararası Para Fonu İdari Müdürü ile görüşmesine ve uluslararası parasal reformu çalışmaları ve aktiviteleri hakkında Birleşmiş Milletleri bilgilendirmesinin sağlanması talep edildi. Bunun yanı sıra, Amerika Birliği Komitesi (CIAP) hazırladığı "Uluslararası Para Reformu ve Latin Amerika" adlı raporda, uluslararası likidite genişlemesinden yana olduklarını duyurdular.

Uluslararası likidite yaratılması kalkınmakta olan ülkeler açısından önemliydi. Çünkü, bu ülkeler grubu uluslararası istihdam artışının, büyümenin, stabilitenin ve en önemlisi ödemeler dengesi sermaye hesabı konvertibilitesinin ancak bu yolla sağlanabileceğini

düşünmekteydiler. Uluslararası refahın artması elbette bu ülke grubuna yansıtacaktı.

Ancak, hala önemli bir soruya yanıt bulunamamıştı. Hangi toplu ekonomik değişkene veya değişken setine göre, her ay uluslararası likidite durumundaki değişme izlenecek ve buna bağlı olarak rezerv hacmini genişletme kararı verilecekti. Soru, sübjektif olarak verilecek likidite genişletme kararlarında kullanılacak doğru bilgi setinin belirlenmesi hakkındaydı. Eğer, karara esas olacak doğru bilgi seti belirlenebilirse, sübjektivite objektif olgular ile sınırlandırılmış olacaktı. Likidite ölçümü ve yaratılması için hangi bilgiler gerekecek ve bu bilgiler hangi yöntemle değerlendirilebilecekti. Para Fonu uzmanları için belirsiz kalan nokta bu olmalıydı.

Bazı öneriler, ki bunlar ayırımcı olduğu için genel kabul görmedi, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin yeni likidite gereksinimlerinin birbirinden ayrılması yolundaydı. Çünkü her iki grup ülkelerin yeni likidite gereksinim düzeyleri birbirinden farklıydı. Ancak, bu sav taraftar bulmadı. Yapılan istatistiksel çalışmalar, ithalat rezerv oranı olarak bilinen genel kriterin her iki ülke grubu için istatistiksel anlamda farklılıklar taşımadığı yolundaydı. Bu nedenle, Fon, üyeleri arasında gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklı uygulama yapamazdı. Fon Başkanının bu konudaki kararında şu açıklama yer aldı:

“Eğer, ikili şema değil de üniversal şema, uzun dönemli transferlerin yapılması riskini az da olsa arttırsaydı, benim düşünceme göre, bu özgür bir dünyayı iki veya daha fazla ülke

gruplarına bölmenin [yaratacağı] siyasi ve ekonomik tehlikeden sakınmak için ödenecek küçük bir bedel olurdu.”⁶⁶

G-10 ve bunun dışı ülkeler arasındaki çıkar çatışmasının önlenmesinde Fonun daha aktif bir rol üstlenmesi kaçınılmazdı. Bu tartışmalar, Fon bünyesinde rezerv yaratılması hususunda bir uzlaşmaya ulaşmak için bazı temel doktrinlerde görüşbirliğine varılmasına neden oldu. İlk, dünyanın bütün ülkelerinin gereksinimi için rezerv yaratılması hususunda hem fikir olundu. İkincisi, belli bir amaçla yaratılan rezervler, bütün üyelerin yararına koşulsuz bir likidite olanağı olarak sunulmalıydı. Son olarak, uluslararası rezervlerin uygunluğu, bütün ülkelerin anlaşılabilir çıkarı olmakla birlikte, uluslararası mali sistemin işleyişinde anahtar rol üstlenen ülke grubu, yaratılan her rezerv varlık için gerekli mali garantiyi vermede özel bir sorumluluk taşımalıydı.

Uluslararası Para Fonu bünyesinde, bu gelişmelere rağmen, hala, dünyanın rezervlerini arttırmaya karşı, ödemeler dengesi dengesizliklerinin giderilmesine yönelik uyarılama programları önerisi hakkında objektif bir seçimin kriterler belirlenememişti. Kısmen, paracıl bir ekonomik kural uygulanarak, herhangi bir ülkede ilkin reel milli gelirden normal bir artış sağlayacak parasal bir genişlemeye izin verilmesi, bunun ardından, parasal genişlemenin ödemeler dengesi açık veya fazlalarına göre azalıp çoğalması, böylelikle para otoritelerinin artık paranın yaratacağı enflasyonist baskıları sterilize edebilecek bir olanağa kavuşturulmaları önerilmişti. Ancak, bunun gerçekleşmesi, çok taraflı ekonomik gözetimin uluslararası boyutta ele alınmasını zorunlu kılacağı, bu durumun ise, ulusal merkez bankalarının bağımsızlığı düşüncesi ile çelişeceği bir olguydu.

⁶⁶ Çevirinin aslı için bkz.”The International Monetary Found, 1966-1971, Vol I: Narrative, s.91.

Merkez bankalarının bağımsızlık sorunu, bu aşamada, merkez bankalarının sadece ekonomik bölgedeki siyasi idareden bağımsızlığını değil, Fon gözetiminden bağımsız hareket etmesinin gerekliliğine işaret etmekteydi. Bu nedenle, yeniden ele alınması gereken uluslararası parasal sistemin, bu bağımsızlığa saygı duyacak yapı içinde düzenlenmesi gerekmekteydi. Üyeler arasında genel kabul gören görüş, merkez bankalarının hükümetlerin denetiminden korunması ve para arzı konusunda bağımsız karar alabilecek esnekliğe kavuşturulması yolundaydı. Bu Keynes'in başlangıçta Para Fonu için önerdiği modele uygun düşmekteydi. Zaten, İngiltere, başından beri, İngiliz Merkez Bankasının bağımsız hareket olanağının korunmasını sağlayacak düzenlemeler yapılması ön koşuluyla, Bretton Woods anlaşmalarında yer almıştı. Ancak, merkez bankalarının bağımsızlığının Para Fonu denetimlerine karşı savunulması Bretton Woods anlaşmalarının kabul edilen ilkelerine, yani anlaşma hukukuna aykırı düşmekteydi.

Tartışılması gereken nokta, üye ülke merkez bankalarının nasıl bir hukuki statü altında mali işlemlere aracılık edeceği idi. Merkez bankaları uluslararası hukuki kurallara mı, yoksa ulusal hukuki kurallara mı bağlı olmalıydı. Yoksa bağımsızlık hükmü, her iki hukuksal duruma karşı aynı eşitlikle savunulmalı mıydı? II. Dünya Savaşı, merkez bankalarını ulusal hükümetlerce kötüye kullanılmasıyla ortaya çıkan ve karşılığı olmayan paraların neden olduğu mali krizlerle alevlenmişti. Kontrol edilemeyen merkez bankacılığı, böyle bir tehlikenin yeniden yaşanmasına neden olabilir miydi?

Bütün bu tartışmalarla birlikte üzerinde görüş birliğine varılan nokta, ödemeler dengesi açık veren ülkelerin, bu açıklarını kapaması için ekonomik teşvik ve motivasyonlara sahip kılınması gerektiği

üzerinde olmuştı. Bu nedenle, rezervlerin bir bölümünün altın, bir bölümünün ise, dolar olarak tutulması düşünülebilirdi. Bazı uzmanlar, yeni rezerv biriminin sadece altın olarak transferinin yapılması koşulunun ödeme dengeleri sürekli açık veren ülkeler için yeterli bir uyarı olacağını savunmaktaydı.

G-10 katılımıyla yapılan bu tartışmalarda, öncelikle, uluslararası likiditenin genişletilmesi, yeni bir rezerv birimi tanımlanması ve bu birime bağlı mali hareketlerin, Fon genel muhasebe hesabı dışında ayrı bir hesapta izlenmesi gerektiği hususlarında anlayış birliğine ulaşılmıştı. 17 Mart 1967'de ABD Hazine Bakanının sert açıklaması artık anlamlı bir planın yapılarak Başkanlar Konseyine sunulması gerektiğini vurgulamaktaydı. Çünkü, dünya ekonomisi derin bir resasyona girmek üzereydi.

5. Ekonomik İlişkiler: Avrupa Grubu.

Daha önce Fransa'nın oluşturulmak istenen yeni modele karşı tavrı üzerinde durulmuştu. 1959 yılında başlayan Avrupa Siyasi Birliğini sağlama çalışmalarının, Bretton Woods ittifakında, parasal birliğe yönelecek yeni bir mali ittifakın Para Fonu üyeleri arasında kurulmasına yol açtığı görülmektedir. Bu blok, AB'nin altı önemli ülkesi tarafından yeni bir güç odağı olarak Uluslararası Para Fonu bünyesi dışında bir siyasi platform oluşturmuştu. Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg (EEC-6) katılımıyla oluşturulan Para Komitesiyle (Monetary Committee of EEC-6) Avrupa Para Birliğinin siyasi temeli atıldı.

Grup, EEC-6, ocak 1967'de resmen Fonun kredi olanaklarını kullanarak, likidite genişletilmesi konusunda çalışma yapmakla görevlendirildi. Bu çalışma grubu Fransa'nın öncülüğünde, Avrupa topluluğunun Fondaki oy gücünün artmasını sağlayacak bazı

düzenlemelerin yapılmasını arzu ettiler. Önerdikleri sisteme göre, Fona üye olan ülkeler borçlu ve alacaklı olarak gruplandırılıyor ve alacaklı olan ülkelere daha geniş bir oy gücü tanınması isteniyordu. Bu öneri, kotaya bağlı oy gücü dengesini bütünüyle değiştirecekti. Ayrıca, altının ABD dolarına sabit bir pariteyle bağlanması esassından vazgeçilmeliydi. Öneri, doların, anlaşma metninde yer alan tarihteki altının ayar ve ağırlığına eşit olacak bir değer denklğini sürdürülemediği savındaydı.

EEC-6, bunun yanı sıra, altın dilimine bağlanan çekme haklarının kullanılmasının Yönetim Komitesi kararına bağlı olmaktan çıkarılarak, üyelerin diledikleri zaman kullanabilecekleri yasal bir hakka dönüştürülmesini istiyordu. Ayrıca, ödeme dengeleri açık veren ülkeleri, Fonun disipline etmesi gerektiği yolundaki görüşlerini tekrarlamaktaydılar. Bu nedenle, Fon, kendi finansal yardım ve destek programlarını koşullu ve geçici karakterde sürdürmeliydi. Burada, koşul, açık veren ülkenin bu açığı kapamada göstereceği kararlılıktı.

Teknik düzeyde oluşturulmak istenen bu plan, altı Avrupa ülkesinin maliye bakanlarınca benimsenmemişti. Bunun sonucu, Fransa'nın önerisiyle, likidite sağlanmasında önkoşulların kaldırılması ve önkoşulsuz likidite esasına geri dönülmesiydi. Ama bu kez ABD, koşulsuz likidite yaratılmasına karşı çıktı. Aslında, karşı çıkışın nedeni tek başına koşulsuz likidite değil, doların ve bundan ötürü ABD'nin Fon üzerindeki etkisinin azaltılma gayretiydi.

17 Nisan 1967 günü Münih'de toplanan EEC-6 maliye bakanları, Avrupa Ekonomik Topluluğu Parasal Komite raporunu onayladılar. Raporun önerileri artık resmi bir nitelik kazanmıştı. Rapora göre, yeni ve otomatik bir çekme hakkı oluşturulmalıydı ve bu hak Fonun diğer çekme haklarından ve muhasebesinden ayrılmalıydı.

Bu yeni çekme hakkı, iyi tanımlanmış ve açık kural seti içinde, üye ülkenin para otoriteleri emrinde serbestçe kullanılmalıydı. Fransa'nın ağırlığının hissedildiği raporda Fon, kuruluş anlaşmasında bazı değişikliklere gidilmesini istemekteydi. Bu değişiklikler, genelde, açık veren ülkelerin Fon kaynaklarını kullanmada sağlanan esnekliklerin azaltılması yolundaydı. Bu doğrudan, ABD ve İngiltere'nin çıkarlarını hedef alan bir talepti. Ayrıca, değer denkliği sistemi sadece tam ayarlı altının ağırlığını tanımlamakla kalmalıydı. Bunun yanı sıra, Fon kararlarının bazıları için yüzde 85 çoğunluk sağlanması esası kabul edilmeliydi. Özellikle, bu çoğunluk kararı, kota genişletilmesi ve ek rezerv yaratılması konularında olmalıydı. Buna ek olarak, yüzde 85 çoğunluğun içinde en az yarısı kreditor ülke oylarını içermeliydi. EEC-6'in bu ortak çıkışı, Uluslararası Para Fonunun geleceği açısından tartışmaların sert geçeceği sinyalini vermekteydi. Artık bloklar şekilleniyordu. Bir yanda Avrupa Birliği, diğer yanda tarihi anglo-sakson ittifakı.

6.Ekonomik İlişkiler: Uluslararası Rezerv Sorunu.

Münih toplantısı sonrası, dünya rezervlerinde bir azalma oluşmaya başladı. Azalma, sanayileşmiş ülke rezervlerinden kaynaklanmakla birlikte yıl sonuna doğru, dünya toplam rezervlerinde kendini gösterdi. Rezervler, hacim olarak artmakla birlikte, büyüme hızı düşmüştü. Altının toplam rezervler içindeki payı azalmıştı. Altının 1966 yılından itibaren bazı ülke rezervlerinden çıkmaya başladığı dikkati çekmekteydi. 1967-68 döneminde altının resmi rezervler dışında saklanmaya başlaması dikkat çekiciydi. Buna karşı, dövizle bağlı rezervler hızla artmaktaydı.

1950-1968 döneminde, altın rezervlerindeki artış hızı yüzde 15,8 iken, dövizle bağlı rezervlerdeki artış yüzde 244 ve toplam rezervlerdeki artış yüzde 60,7 idi. Altının 1950 yılında toplam rezerv

içindeki payı yüzde 69,2 iken, 1968 de bu oranın yüzde 49,7'e gerilediği görülmektedir⁶⁷.

Bütün bu gelişmeler, Fon yönetiminde üyelerin rezerv politikalarında önemli değişikliklere gittiği görüşünü kuvvetlendirmekteydi. ABD ve İngiltere ödemeler dengesi açıklarını Fondaki altın veya döviz rezervlerini kullanarak değil, diğer kredi ve takas (swap) olanaklarını kullanarak finanse etmekte oldukları dikkat çekmekteydi. Buna rağmen, Fonun altın rezervlerindeki görece azalışı, altının uluslararası finansmandaki rolünün değişmeye başladığını göstermekteydi. Zaten, pek çok üye, ödemeler dengesi açık veya fazlalarını altına bağlı kılmaktan uzaklaşmışlardı. Uzun dönemde altına bağlı sabit rezerv sisteminin, mali sistemin gereksinimlerini karşılayamayacağı açıktı. Bunlar, uluslararası mali sistemin yeni rezerv birimi oluşturma çabalarını destekleyici gelişmelerdi.

Savaş sonrası Avrupa ülkelerinin ABD ile yaptıkları ticaret, Avrupa ülkelerinin ödemeler dengesinde ciddi açıklar oluşmasına yol açmıştı. 1949 yılında Avrupa'nın bütün ülkelerinin ABD den yaptıkları ithalatın ortalama olarak sadece yüzde 27'sini ihracatla karşıladıkları bilinmekteydi. Bu oran, her ne kadar 1950 yılında yüzde 65'e çıkmış görünse de, artışta doğu Avrupa ülkelerinin korumacı dış ticaret politikalarının etkisi büyüktür. Ancak, bu durum uzun sürmedi. Avrupa ülkeleri, dolar sahası ticarete 1955 yılında hala kesin bir üstünlük sağlayamamışlardı. 19 Batı Avrupa ülkesi dolar sahası ithalatlarının ancak yüzde 50'sini bu bölgeye yaptıkları ihracat ile karşılamaktaydı. Dolar sahası ticarete üstünlük sağlamamalarına rağmen, Avrupa bankaları savaş sırasında kaybettikleri yaklaşık \$4000 milyon dolarlık altının, \$1800 milyonluk bölümünün 1950 yılında bankalara

⁶⁷ Bu düşüş daha sonraki yıllarda sürmüştür. IFS verilerine göre, 2002 yılında ortalama olarak bu oranın yüzde 37,7 ye gerilediği görülmektedir.

dönmesini sağlamışlardı. Ancak, ABD ve İngiltere dış ticaretteki avantajlarını koruyamadılar.

ABD ve İngiltere'nin ödemeler dengesi sorunu zaman içinde devam etti. 1968 yılında İngiltere'nin cari ödemeler dengesi \$1.183,0 milyon açık verirken, II Dünya Savaşından sonra fazla veren ABD cari dengesi bu fazlalığı eritmişti. ABD tarafı bunun nedeni olarak, dış ticaretteki kısıtlamaları ve ödeme sistemindeki tıkanıkları göstermekteydi. Ayrıca, büyümeye engel olan kısıtlayıcı mali politikaların yarattığı ithalat talebi düşüklüğü ABD ekonomisini olumsuz etkileyen faktörler arasındaydı. Bu engellerin acil olarak kaldırılması gerekiyordu.

Yeni mali rezervlerin yaratılmasında görüş birliğine varılmakla birlikte, bunun metodolojisi konusunda Fon idare müdürleri arasında anlayış birliği oluşmamıştı. Bu konuda karşı karşıya kalınan sorun beş madde halinde ifade edilmekteydi. Bu sorunlar;

(i) yeni rezerv imkanı ve bunun kullanılmasına ve dağılıma yönelik ilke ve kural sorunu,

(ii) oluşturulması düşünülen özel çekme haklarının veya rezerv biriminin transferine ve kullanılmasına hakim olacak provizyonlar sorunu,

(iii) her iki şemayı destekleyecek mali kaynak sorunu,

(iv) kurumlaşması gereken, varsa eğer, yeniden yapılanma ve geri ödeme tipleri sorunu,

(v) karar verme süreci sorunudur.

Bu sorunların çözümünde üyeler arasında ortak bir zemin oluşturulmamaktaydı. Hatta, öyle ki, yeni rezerv varlığının, sadece bir rezerv birimi mi, yoksa özel çekme hakkından mı oluşacağı belli değildi.

Yaratılacak rezerv olanağı için destekleyici mali kaynak sorunu çok fazla önemli görülmemektedir. Çünkü, yeni yaratılacak rezervin mali gücü, bunu borç olarak kullanmayı amaçlayan ülkenin pozisyonuyla ilgiliydi. Yurt içi paranın, karşılığı olmadan sadece yasal ödeme aracı (legal tender) olması nedeniyle tedavülü sağlanıyorsa, yaratılacak uluslararası rezervin benzer özellik kazanmasıyla rezervin uluslararası dolaşımı sağlanabilirdi. Bu nedenle, bu yeni rezerv olanağının karşılığı olarak bir döviz havuzu oluşturmak veya bir ülkenin kredi olanaklarıyla bağlantı kurmak gereksiz görünmekteydi.

Rezerv olanağı kullanan üyenin, sadece bunu ödeme birimi olarak kabul etmesinin, konvertibil döviz ile geri ödeme yükümlülüğü ve taahhüdü için yeterli bir garanti olarak kabul edilecekti. Ancak, borçlu ülkenin ödeme aracı olarak kullanacağı döviz, dolaylı veya dolaysız olarak Fon aracılığı veya bilgisi altında elde etmesi gerekli görünmekteydi.

Fonun, Bretton Woods sistemi içinde muhasebesinin işletildiği genel hesabı (general account), yeni rezerv olanağının muhasebeleştirilmesinde kullanılmaması gerekliliği konusunda Fon Yönetim Komitesi hemfikir idi. Bu nedenle, "rezerv çekme hesabı" (the reserve drawing rights) ayrı bir hesap olarak Fon bünyesinde muhasebeleşecekti. Böylelikle, bu yeni olanağı kullanan ülkeler, genel hesapta izlenen üyelerden farklılaştırılmış olacaktı. Hesapların ayrıştırılması düşüncesi, bu yeni hesabın arkasında reel bir mali taahhüt ve mali bir destek olmayacağı için taraftar buldu. Çünkü, genel hesapta muhasebeleşen işlemlerin arkasında üye ülkelerin rezervleri dolayısıyla altın ve bununla ilişkili borçlanma kotaları vardı. Bu nedenle, her iki hesaptan yapılan çekilişler, aynı mahiyette olamazdı. Burada akla gelen soru, neden, Fonun, bu ikinci hesabı

mali olarak altın veya döviz veya bir ülke kreditörlüğü gibi taahhütlerle desteklemeyi gerekli görmediğidir.

Teknik olarak, bunun yanıtı basitti. Yeni yaratılmak istenen kaynak, zaten kendisi rezerv olma özelliği taşıyacaktı. Amacı, altın ve döviz kıtlığının yarattığı likidite sorununu aşmaktı. Bu nedenle, yeni bir destek zaten ulaşılmak istenen amacı engelleyiciydi. Reel bir mali destek taahhüdü, döviz ve altın piyasalarına var olan kıtlığa, yeni bir kıtlık nedeni ekleyecekti. Ancak, Bretton Woods süreci, mali sistemde, altın esasından uzaklaşılması sonucu yaratılan fazla likiditenin ödenmesinden kaynaklanan siyasi sorunun bir ürünü değildi miydi? Para teorisyenlerinin buna vereceği açık bir yanıt yoktu. Ancak, yeni yaratılan rezerv olanağının, kotalarda olduğu gibi, doğal bir sınırı olmalıydı.

Yanıtlanması gereken bir diğer soru, çekme haklarının transferinin nasıl yapılacağı idi. Bu transferler, bir üyeden diğerine doğrudan yapılabileceği gibi, Fon aracılığıyla yapılabilirdi. Fon, bu konuda, transferlerin sadece kendi kayıtlarından geçmesi gerektiği hususunda ısrarlıydı. EEC-6 ülkeleri borçlu ve alacaklı ülkeler için farklı transfer kuralları oluşturulması gereğine değinmekteydiler. Alacaklı veya kreditor ülke, doğrudan transfer yapabilme olanağına sahip olmalıydı. Borçlu ülke, ilkin ödemeler dengesi testinden geçmeli, daha sonra yeniden yapılandırma kurallarını kabul etmeliydi. Bu nedenle, bu ülkelere transferler Fon tarafından ve Fon denetiminde yönlendirilmiş olmalıydı. EEC-6 grubunun istediği alacaklı ülkelere aralarında serbestçe transfer olanağı tanınması, borçlu ülkelere transferlere ise, sadece Fon aracılığıyla izin verilmesinden ibaretti.

Ödemeler dengesi sorunu önemliydi. Bu nedenle, yeni yaratılacak rezervin mutlaka ödemeler dengesi açıklarını kapamada

veya rezerv olarak biriktirmede kullanılması gerekirdi. Ancak, bu görüşe Fon Yönetim Komitesi katılmıyordu. Onların beklentisi, bu yeni mali olanağın kısıtsız dolaşımının sağlanması yolundaydı. Fonun, bu görüşü ABD ve İngiltere tarafından desteklenmiyordu. Ancak, altına bağlı mali sistemde ısrarlı Fransa için bu kabul edilemezdi. Fransa, yeni rezerv olanağının kısıtlı kullanım alanı olması gerektiğini söyleyerek, altının vazgeçilmez yerini korumasında ısrarlıydı.

Avrupa ülkelerinin katı kuralcılığına karşı ABD'nin pragmatizmi arasında sıkışan görüşmeler, yeni rezerv olanağının geleceğini tehlike altına sokacak boyutta değildi. Ancak, taraflar katı kuralcılığın yeni oluşturmak istenen sistemi eskisinden farklılaştırmayacağını, bu durumda yeni rezerv olanağı istemenin gereksizliğine değiniyorlardı. Bu durumda, kurulmak istenen sistem altın dilimi (gold tranche) veya süper altın dilimi (super gold tranche) hesaplarından farkı olmayacaktı.

7. Ekonomik İlişkiler: Yeni Rezerv Olanağı.

G-10 ülkeleri 1967 haziran ayında Paris'de toplandılar. Bu toplantıda çekme hakları konusunda yeni bir mutabakat oluştu. Buna göre, üye ülke, yeni olanağı sadece ödemeler dengesi açıklarının finanmanında kullanacaktı, rezerv birleşimini değiştirme amacı gütmeyecekti. Ödemeler dengesi güçlü olan ülkelerin paralarının ödemelerde talep edilmesi halinde, bu ülkelerin yeni çekme hakları bakiyelerinin toplam rezervlerine oranı, aşağı yukarı eşit olmalıydı.

Katılımcılar, diğer ülkelerin kendi paralarını kullanma yükümlülüğünü kabul etmeliydi, ancak, bunun üst sınırı, kendilerine tahsis edilen çekme hakkını belirleyecek sınırın belli bir katını geçmemeliydi.

Bu gelişmeye rağmen, hala çözülemeyen sorunlar arasında, bu yeni hesabın var olan oy gücü dağılımına olacak etkisi gelmekteydi. EEC-6 önerisi olan yarısı kreditor ülke olmak koşuluyla yüzde 85 oy çokluğu sağlanması kabul edilir görünmekteydi. ABD tarafı yeni rezerv olanağının yüzde 75 ile yüzde 90 oy sınırı içinde kabul edilebilirlik koşulunu içermesini istemekteydi. Bu talep, bazı oylamalarda bantın altında, bazılarında daha üst seviyede oy sağlanması esasının oylama sürecine katılması demekti. Fon çalışma grubu ise, oy gücünün tamamen bu yeni şemaya katılan kreditor ülkelerin bireysel durumlarına göre yeniden ayarlanması gerektiği düşüncesindeydi. Ancak, bütün bu öneriler ayırımcı-oylama (split voting) yöntemleriydi ve G-10 içinde buna karşı çıkan ülkeler vardı. Ancak, haziran 1967 de EEC-6 ülkelerinin bakanları bazı konularda anlaşmaya vardıklarını açıkladılar. Bakanlar,

(i) yeni likidite olanağının Para Fonu muhasebesinde ayrı bir hesapta tutulması, ancak, bu hesabın hiç bir ülke veya organizasyonla bağlantısı olmaması gerektiğe,

(ii) transfer edilebilirliğin, siyasi olmayıp, teknik bir sorun olduğu, yeni rezerv varlıklarının tahsis için yüzde 85 çoğunluk oyu sağlanması gerektiğine,

(iii) yeni rezerv kullanımının mutlaka yeniden yapılandırma koşuluna bağlanması gerektiğine,

(iv) yeni rezerv imkanının genişletilmesine Para Fonu uygulamalarını iyileştirdiği ölçüde gidilmesi gereğine,

karar vemişti.

G-10 ve Fon Yönetim Komitesince oy çokluğunun yüzde 85 olarak kabulü kararlaştırıldı. SDR tahsis ve iptalleri düzenleyecek kuralların kabulü veya reddi için gerekli oy çokluğu yüzde 85 olacaktı. Yeniden yapılandırma sorunu hala bütünüyle çözülememişti. Fransa,

açık bir şekilde kesin kuralların konulmasını ve yeni rezerv kullanımlarının mutlaka geri ödenmesi gerektiği görüşünde ısrar ediyordu. ABD tarafı ise, çok fazla kuralcılığın bu yeni imkanın başlangıçta üyelerce benimsenmemesi ile sonuçlanacağını düşünmekteydi. İtalya, bu görüşler arasında bir uyum sağlanması gerektiğini söylemekteydi. Uyum noktası ise, çekme hakları kullanımının ülkenin toplam rezerv olanağının belli bir yüzdesi ile sınırlandırılmasıydı. Ancak, oransallık hükmü, çekme hakkı sağlayıcı ülkenin toplam rezerve oranının, bunu rezerv varlık olarak tutan ülkenin toplam rezervine oranıyla uyumunun sağlanması şeklinde anlaşılması gerektiği düşüncesiyle tutarlı olacaktı.

8. Ekonomik İlişkiler:Yeni Para Olarak SDR.

Paris toplantısında, yeni rezerv imkanı olarak tartışılan terimin artık Özel Çekme Hakkı (**S**pecial **D**rawing **R**ights) olarak adlandırılması kararlaştırıldı. Böylelikle, SDR yeni bir para birimi olarak ödeme sistemindeki yerini resmen aldı. Bunun yanı sıra tartışılan yeniden yapılandırma sorunu üç madde halinde çözüldü. Bu maddeler;

(i) yeniden yapılandırma prensiplerinin anlaşmaya ek bir madde olarak konulmayarak, Fon yönetmelik ve yönergelerinde düzenleneceği,

(ii) herhangi bir beş yıllık dönem içinde net SDR kullanımı, üye ülkenin kümülatif tahsislerinin yüzde 70'ini aşmayacağı,

(iii) SDR kullanımları ile üye ülkenin diğer rezervleri arasında dengeli bir ilişkinin oluşması hakkındaydı.

Bu çerçevede SDR resmen bir indeks para olarak 11 Eylül 1967'de uluslararası para topluluğuna sunulmuş oldu. Rio de Janeiro'da düzenlenen Fon yıllık toplantısının açış konuşmasında,

Başkan, SDR'nin hesabi bir birim para olarak kabulünün Bretton Woods anlaşmasından buyana görülen en önemli gelişme olduğunu belirtti. Başkanların çoğu bu düşünceleri desteklemekteydi. Almanya ve İngiltere SDR'ye tam destek verirken, ABD tarafı, Kongrenin onayı olmadan bu konuda bir karar veremeyeceklerini açıkladılar. Fransa, SDR'nin altın ile takas edilecek bir hesap birimi olmadığını, planın sadece kredi genişlemesine olanak tanıyacağını iyice anlaşılması gerektiğini vurguladı. Bu bağlamda SDR bir rezerv para olmayacaktı.

Toplantı sonunda, 29 Eylül 1967 tarihinde SDR'nin resmen uygulanmaya konulmasına karar verildi. 1968 yılı ortalarında Başkan Johnson ABD Kongresince kabul edilen Özel Çekme Hakkı Yasasını onayladı.

SDR kullanımları, Para Fonu tarafından, kredi talep eden ülkenin ödemeler dengesi açıklarını kapamada Fon ile anlaşma koşuluna bağlandı. Böylelikle, yeni kredi olanağı, otomatik olarak kullanılabilecek bir mali imkan haline getirilmeden, kullanımı Para Fonu gözetim ve denetimine bağlandı. Ayrıca, üye ülkelerin kümülatif SDR tahsislerinin bakiyesinin altın ve döviz rezervleri toplamına olan oranının üyeler arasında eşit bir orana uyumu, zaman içinde sağlanacaktı.

SDR'nin katılımcı üye ülkeler tarafından talep edilip edilmeyeceği önemli bir sorundu. Bu nedenle, kümülatif SDR tahsislerinin bakiyesinin, altın ve döviz rezervi toplamının iki katına kadar, koşulsuz talep edilmesine izin verilerek SDR talebinin canlanması sağlanmaya çalışıldı.

Yeniden yapılandırma sorunu pragmatik bir yaklaşımla çözülmüştü. Katılımcı elde ettiği SDR miktarının tamamını dilediği gibi kullanabilecekti. Sürekli bir minimum meblağın hesapta bulunması

zorunluluğu olmayacaktı. Ancak, zaman içinde, üyelerin, ortalamada SDR cinsinden bir hesap bakiyesi sürdürmesi zorunlu olacaktı. Katılımcının net SDR kullanımı herhangi bir beş yıllık dönemdeki günlük ortalama varlığının aynı dönemdeki günlük net kümülatif tahsislerinin yüzde 30'undan az olamayacağı kuralı kabul edildi. Eğer, katılımcı her zaman ortalama net tahsislerinin yüzde 70'inden fazlasını kullanıyorsa, yeniden yapılandırma yükümlülüğünü otomatik olarak devreye girecekti. Yeniden yapılandırmanın amacı üyeler arasında SDR transferlerinin yapılmasını özendirmekti.

Fransa'nın talepleri ve EEC-6 baskılarına rağmen, SDR değer denkliği (par value) altın olarak belirlenmedi. Ancak, $SDR1=\$1$ değer denkliği tanımı, SDR'ye altına karşı bir değer verilmesine olanak tanımıştı. Böylelikle, indeks olarak oluşturulan SDR değerinin herhangi bir ulusal paraya bağlı olmadan, doğrudan 0.888671 gr. tam ayar altına (fine gold) eş değer olduğu başlangıç koşulu olarak belirlenmişti. Bu koşul SDR'ye 1 Temmuz 1944 yılında doların altın denkliğine eşit bir altın statüsü vermekteydi. Böylelikle ağustos 1969'da $SDR=\$$ 'ın altın üzerinden değer denkliği tanımlanmış oldu. Fransa'nın ısrarları sonuç vermişti. Bu yolla, SDR transferi yapan ülkeler için SDR değerinin altın karşılığı sabitleyerek, dolara karşı yeni bir güçlü hesap birimi oluşturulmak istendi. Öyleki, SDR sepetini oluşturan ülkelerin değer denklilikleri değişse bile, SDR'nin altına karşı değeri sabit kalacaktı. Bu değer sabitlemesi 15 Ağustos 1971'de ABD dolarının altına karşı olan sabit değer denkliğini kaldırdığını duyurmasıyla önem kazanacaktı.

Bu kez, SDR tek başına değer denkliği olarak $SDR 35=1$ ons altın paritesini koruyacak bir para birimi olarak ayakta kaldı. Ancak, altının estirdiği rüzgar sert ve acımasızdı.

9. Ekonomik İlişkiler: Altın Birliğinin Çöküşü.

1967 yılı ortalarında dünya altın piyasalarında altın üzerine spekülasyonlar başlamıştı. Özellikle, döviz piyasalarında önemli paraların paritelerinde beklenen değişmeler güvenli bir araç olan altına olan talebi arttırmaktaydı. 1967 kasımında sterling devalüasyonu, resmi altın fiyatının yükseleceği beklentisini arttırmıştı. Altın Birliği anlaşması Londra piyasasında altın fiyatını \$35,20 ons'da tutmayı başarmaktaydı. Fransa haziran 1967'den beri Altın Birliğinden çekilmişti ve Birlik artık piyasalardaki müdahalelere katılmıyordu. Müdahaleler ise, Birlik üyesi ülkelere gittikçe daha pahalıya mal olmaya başlamıştı. 1967 yılında tüm ulusal otoritelerin resmi altın rezervleri \$1580 milyon azalmıştı. ABD hazinesinin tek başına altın kaybı ise, \$1 milyarı aşmıştı. Fon, altın üzerinden uluslararası bir krizin kısa dönemde gelişeceğini tahmin etmekteydi. 1968 yılının başında altın talebinin güçlendiği görüldü. Altın Birliği piyasalarda \$1,7 milyar tutarında altın sattı. Resmi altın rezervlerinde \$1,4 milyarlık bir düşüş olmuştu. Satışın \$1,3 milyarlık bölümü ABD hazinesince gerçekleştirildi.

Mart 1968'de Basle'da toplanan Birlik üyesi merkez bankaları başkanları Birliğin \$35 ons fiyatını desteklemeye devam edeceğini açıkladılar. Ancak, panik piyasalarda yayılmaya başlamıştı. 15 Mart 1968'de Londra altın piyasası kapatıldı. Birlik üyesi merkez bankaları başkanları 16 Mart günü Washington'da acil olarak toplandı. Toplantı sonunda kurulan Altın Birliğinin resmen dağıldığı duyuruldu. Ancak, başkanlar, Para Fonu bünyesindeki mevcut altın stoklarının SDR oluşumunu desteklemek için yeterli düzeyde olduğunu açıkladılar.

Bu açıklamayla birlikte, artık, piyasalardan rezerv amaçlı altın alınmasına gerek olmayacaktı. Washington toplantısına katılan IMF Başkanı, kişisel açıklama yaparak, Birliğin aldığı dağılma kararını

desteklediğini belirtti. Fonun SDR girişiminin bütün üyeler tarafından desteklenmesini istedi. Altın para sisteminin korunmasının önemli olduğunun anlaşıldığını ve Altın Birliğine üye ülkelerin paralarının değer denkliliklerini sürdüreceklerini açıkladı. Fransa, Birliğin operasyonlarına Fonun katılmadığını ve ABD mali otoritelerine Para Fonu anlaşması madde IV, bölüm 4 (b) koşullarını hala taşıyıp taşımadıklarının sorulması gerektiğini ileri sürdü.

ABD hazinesi hala \$35 ons fiyatıyla altın alıp satmaya devam ediyordu. Ancak, işlemlerini sadece para otoritesi olan merkez bankalarıyla yapıyordu. Bu nedenle, altının resmi fiyatında bir değişiklik yoktu. Artık resmi altın rezervlerinden Londra piyasasına ve diğer piyasalara satış yapılmaya başlanmıştı.

ABD yetkilileri, Fon anlaşması madde IV, bölüm 4 (b) koşullarını yerine getirdiklerini belirtmiştiler. Bu maddede geçen temel yükümlülük, md. VIII, bölüm IV kapsamında **“her üye[yi], diğer bir üyede kendi parası cinsinden oluşan hesap bakiyelerini satın almakla”** yükümlü kılmaktaydı. ABD, para otoriteleri hesaplarında oluşan borç bakiyelerini satın almaya devam ediyordu. Anlaşma md.IV/4-b **“(...) Bir üyenin para otoritesi, uluslararası mübadelelerin hesaplaşmasında, Fon tarafından, bu madde bölüm ikide belirtilen limitler dahilinde serbestçe altın alıp satması halinde [maddeki] bu koşul sağlanmış olur.”** Demektedir. Maddede vurgulanan koşul bölüm 2-b’de hükmedilen **“Değer denliğini esas alan altın alımları”** nın düzenlenme esası idi. Buna göre, üyelerin Fonun belirlediği marjlar dışında altın alışverişi yapması yasaklanmış olmaktaydı. ABD Hazinesi resmi para otoriteleriyle sözleşme fiyatından altın alım-satımı yapmayı sürdürmesi, maddenin bu hükmünün ABD Hazinesince yerine

getirdiği anlamındaydı. Bu nedenle Fransa'nın itirazı yersiz bulunmuştı.

Altın Birliğine dahil ülkelerin merkez bankaları başkanlarının 16 Mart 1968 toplantısı sonucu alınan kararın piyasalara yansması şaşırtıcıydı. Çünkü, altın piyasası hemen ikiye bölünmüş ve resmi altın işlemlerinin yapıldığı piyasa ile özel altın alışverişlerinin yapıldığı piyasalar birbirinden ayrılmıştı. Bu ayrılma, paralel altın piyasalarının fiilen oluşması demektir. Piyasaların ayrılması, altın fiyatlarının her iki piyasada farklı oluşmasıyla sonuçlandı. Böylelikle, Para Fonu denetimindeki parasal altın işlemlerinde resmi anlaşma fiyatı korunurken, Fon denetimi dışındaki serbest piyasada altın fiyatı serbestçe istem ve sunuma göre belirlenir oldu.

Londra altın piyasası bir süre kapalı kaldıktan sonra açıldı. Ancak, vadeli altın alım satımlarının yapılması önceden İngiltere Merkez Bankasının ön iznine bağı kılınmıştı. Ayrıca, yetkili bankaların işlemine izin verilirken, bankalar, yerleşik olmayanların altın alımlarını yabancı para ile kredilendiremeyecekleri gibi, altın rehni karşılığı yabancı para kredileri veremeyeceklerdi. Londra piyasasında altın fiyatı günde iki kez 10:30 ve 15:00'da belirlenecekti. Altın Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan bu yeni durum, bazı ülke merkez bankalarınca desteklendi. Böylelikle, merkez bankaları resmi işlemler için altın alış veriş taleplerini resmi piyasaya kaydıldılar.

Özel piyasa veya diğ er değı şle serbest piyasada altın fiyatları üzerinde iniş ve çıkışlar yaş andı. Paris piyasasında altın fiyatı Fonun belirlediğı marjın üstüne çıkmış \$40 onsa ulaşmıştı. Londra'da ise altın \$40,60 ons fiyatı üzerinden işlem görüyordu. 1969 yılında Londra piyasasında oluşan altın fiyatı \$43,825 onsa çıkmıştı. Serbest piyasada altın fiyatının belirlenmesinde etkin olan faktörlerin arasında Afrika ve Kanada'nın yeni altın üretiminin, piyasa talebindeki

genişlemeye karşı yetersiz kalması vardı. Bunun nedeni, üretim maliyetlerinin piyasa fiyatının üzerine çıkmasıydı. Güney Afrika'daki siyasi gelişmeler ve bu ülkeye karşı İngiltere'nin koyduğu ambargo, altın piyasasında arz yetersizliği nedenleri arasındaydı.

Başlangıçta artan altın talebi fiyatların yükselmesine neden olurken, 1971 yılına doğru Londra piyasasında altın tekrar \$35 ons üzerinden alınıp satılmaya başlandı. Bu gelişme ekonomik olarak nasıl açıklanabilirdi? Fon, altın fiyatlarındaki bu düşüşün, mücevher ve sanayii amaçlı altın talebinin artmasına karşı, mali sistemin dışına çıkan, yerleşik değışle, yastık altına saklanan altının, piyasalara geri dönmesiyle ilgili olduğunu açıkladı. Ancak, fiyatın düşmesine neden olan önemli etmen IMF'in Güney Afrika ile yaptığı \$35 onsluk altın alım sözleşmesi idi. Güney Afrika Cumhuriyeti Maliye Bakanı imzasıyla Fona yazılan niyet mektubunda;

“Bildiğiniz gibi, bir süredir, Güney Afrika Cumhuriyeti Birleşik Devletler ve diğer üyelerle yeni üretilen altının piyasalara ve Uluslararası Para Fonuna düzenli satışı prosedürü üzerine görüşmelerde bulunmaktaydı. Bu görüşmeler sonucunda, Güney Afrika yetkililerinin altın satışı ile ilgili bir politika uyarladıklarını size bildirmek isterim ve Para Fonunun, aşağıda belirtilen şart ve durumlarda Güney Afrika'dan altın satın alma politikası olarak bu bildirim ışığında hazırlanacağını kabul ettiğini açıklamasını talep ediyorum.”

Mektup, \$35'dan altın satışını taahhüt etmekteydi. Ancak Paul A. Volker'ın IMF Başkanı'na yazdığı mektup, anlaşmanın sadece IMF ile altın alışverişine olanak tanıdığının bilinmesi yolunda idi. 24 Aralık, 1969 tarihli mektupta, P.A. Volcker, ABD'nin bu konudaki tavrını Fona açıklıyordu:

“(…) Birleşik Devletler, mektupta belirtilen anlaşma şart ve durumlarını, Fon üyeleri arasında, genel olarak Güney Afrika’dan resmi altın alımına başlamaya yönelmiyecekleri hususunda mutabakatın olduğu düşüncesiyle Güney Afrika tarafından [satışı] teklif edilen altının satın alınması kararına destek vermeye hazırdır. İzlenecek politikaların uluslararası parasal sistemin uygun işleyişi ve stabilitesi ile tutarlı olacağına inanıyorum.”⁶⁸

Teati edilen mektuplar, SDR’nin yeni bir rezerv imkanı olarak kullanılmasına imkan vermeyi hedeflediği açıktı. Artık, altın kadar sağlam olan SDR rezervleri, üyelerin resmi rezervlerine eklenebilecekti. Güney Afrika’dan sadece Fona altın satışı yapılması, SDR nedeniyle genişleyen uluslararası likiditenin yaratacağı resmi altın talebi için ek bir güvence oluşturacaktı. Bütün bu etkiler, altının yastık altına veya resmi piyasalar dışına kaçısını durdurarak, resmi altın fiyatında dengenin korunmasına yol açtı. Ancak, mali sistemin standart olarak altına bağımlılığı, gelecekte altının uluslararası paradaki rolünü yeniden gündeme getirecekti.

10. Ekonomik İlişkiler:Güney Afrika Altını. Sorun Neydi?

ABD ve yeni şekillenen Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki çekişme, Fransa’nın altına bağlı veya altın merkezli uluslararası parasal sistemde ısrar etmesiyle yeni bir sorun odağı olmuştu. Fon, SDR’nin rezerv para olma yeteneği kazanmasıyla bu sorunun aşılabileceğini düşünmekteydi. Diğer yandan Bretton Woods’un yaşamsal öneme sahip hukuksal boyutu, doların altına bağlı sabit değer denkliğinin korunabilmesine bağlıydı. Bu durumun gereği, doğal ekonomik güçlerin mali piyasalarda, piyasaları temizleyen tek fiyat olarak anlaşmanın bu maddesinde saptanan fiyata sahip

⁶⁸ Burada aktarılan mektup çevirilerinin orjinal metni için Bkz. The International Monetary Fund, 1966-1971 Vol: II. Documents, Washington D.C. 1976, s.204-206.

çıkmasıydı. Oysa, yaşanan kriz, doğal hukuki gücü, mali sistemin yarattığı ikili altın piyasasını kabule zorlamaktaydı. İkili piyasa, Bretton Woods ile yerleştirilmek istenen serbest ticaret hükmüne aykırı bir oluşumdu. Altın fiyatı oluşumunda sunum yetersizliği, fiyat istikrarının korunmasında karşılaşılan önemli bir güçlüktü. Bu nedenle, piyasaya yeni üretilen altının girmesi, dengenin yeniden kurulması için gerekliydi. Tarihsel olarak Güney Afrika ve son yıllarda Kanada yeni altın üreten ülkeler başında gelmekteydi. Ancak, Kanada, altın üreten ülke olmasına rağmen, Altın Birliğine katılmamıştı. Güney Afrika'daki ırkçı rejimin İngiltere ile arası açıktı. Hatta, İngiltere tarafından sürdürülen kampanya sonucu Birleşmiş Milletlerin koyduğu ekonomik ambargo ile ekonomisi zorlanmaktaydı. İngiltere altın birliğinde yer almakla birlikte, hem Asya, hem Afrika hemde Kuzey Amerika kıtasında Kraliyet topluluğu üyesi ülkelerin para siyasetini kontrol etmekte zorlanmakta veya en azından böyle görünmeyi tercih etmekteydi.

ABD, altın piyasasının resmi ve serbest piyasa olarak paralel iki piyasadan oluşmuş olmasından rahatsızdı. Zaten niyet mektubunda, yeni üretilen altının sadece resmi piyasada satılmasından yana olduğunu açıkça belirtmekteydi. Ancak, bu ikili yapının serbest ticaret doktrinini içinde kalıcı bir yer edinmesi beklenemezdi. Sorun, tamamiyle Güney Afrika'nın izleyeceği siyasete bağlanmıştı. Güney Afrika, \$35 onsluk fiyatla, resmi piyasada yeni üretilen altını satmayı kabul etmişti. Ancak, serbest piyasa fiyatının resmi fiyatın üzerine çıkması halinde izleyeceği siyaset belli değildi. Bu konu, niyet mektubunda açıkça ifade edilmemişti. Güney Afrika bir milyar doların üzerinde her yıl yeni altın üretimi yapmaktaydı. Batı topluluğu üretiminin 2/3'ünü oluşturan bu sayı, piyasaların gidişini etkileyebilecek büyüklükteydi. Güney Afrika hükümeti, uluslararası

piyasada gereksinim duyulan altın likiditesini sağlamakta istekliyidiler. Zaten, Bretton Woods hükümleri çerçevesinde Fon'a altın satma hakları vardı. Bu hakkın kısıtlanması düşünülemezdi.

Sorunun bir ucu yine, ABD Hazinesinde kilitleniyordu. ABD Hazinesi tavrını açıkca ortaya koymuştu. En büyük hissedar olarak, Fonun altın rezervlerinin artmasına taraftar değildi. Bu karar, Güney Afrika'nın Fona altın satma isteğiyle çelişmekteydi. 14 Haziran 1968 günü Güney Afrika Hükümeti Fona £14,5 milyon karşılığı altın almak isteyip istemeyeceğini sordu. Fon, kuruluş anlaşması hükümleri çerçevesinde bu teklifi kabul etmek zorundaydı. Ancak, Basle'da aylık olarak toplanan merkez bankaları başkanları bu konuda görüşbirliğinde olmadıklarını açıkladılar. Aslında Fon, Güney Afrika'dan altın satın almak istemiyordu. Fonun bu tavrı, ABD'nin üye ülke merkez bankalarının ve IMF'in altın rezervlerini güçlendirme isteğine karşı olan tavrının kabul görmesi anlamındaydı. Zaten, ABD Hazinesi, altının serbet piyasa fiyatı \$35 ons üzerine çıktığında G. Afrika'dan altın almayacağını açıklamıştı.

ABD, bu tavrıyla, fiyatın yükselmesi halinde altın sunumunun tamamını serbest piyasaya kaydırarak fiyattaki dengenin sağlanmasına öncelik verdiğini göstermekteydi. Çünkü, bozulan Güney Afrika ekonomisi ve bunun İngiltere üzerine etkileri, bu ülkeleri serbest piyasada altın satarak ödemeler dengesi açıklarını finansmana zorlayacaktı. Diğer yandan, Sovyetler Birliği benzer yöntemlerle batıyla olan cari denge açıklarını finanse etmekteydi. Altın fiyatlarının artması, bu iki ülkeye daha büyük cari denge açıklarını finanse edebilme olanağı tanınacaktı.

Güney Afrikanın talebi, Fon Yönetim Komitesinde yüzde 75,41 oy çokluğuyla red edildi. ABD temsilcisi, bu kararın hukuki bir boşluk doğurmayacağını, çünkü, Fonun altın alıp, almamasının doğrudan

Fonun para siyasetiyle ilgisi olduğunu açıkladı. Avrupada, Fonun altın stoklarını mevcut düzeyinde sabitlediği ve yeni para SDR'nin karşılıksız kalacağı ve dünya üzerinde yeni bir enflasyonun kaynağını oluşturacağı düşüncesi yaygınlaşıyordu. Bu endişe, ikili altın piyasasında etkisini gösterdi ve altın fiyatı serbest piyasada tekrar yükseldi. Kanada ve Almanya Güney Afrika'nın Fona altın satışının kabul edilmesi yolunda görüş bildiriyorlardı. Fransa, zaten başından beri Fonun altın satın alarak rezerv tabanını SDR'yi destekleyecek kadar genişletmesi gerektiği yönünde tavır koymuştu. Fon altın rezervlerini arttırmalıydı. ABD tavrını biraz yumuşatmıştı. Onun telkini, eğer, altının serbest piyasa fiyatı \$35 onsa düşerse, Fon değil ama, üye ülkelerin yeniden Güney Afrika'dan altın satın alması yolundaydı.

23-24 Aralık 1969'da Güney Afrika ve ABD maliye bakanlarının IMF Başkanı ile teati ettikleri mektuplar, sorunun çözüldüğünü gösterdi. ABD, altın satışını ve sadece resmi piyasalarda olması koşuluyla, Fonun altın almasını desteklemeye başladı. Güney Afrika, yeni ürettiği altın dışında, kendi altın stoklarından 1 Ocak 1970 gününden başlayarak her üç ayda bir \$35 milyon tutarında altın devri yapmayı kabul etmekteydi. Ayrıca, Güney Afrika, kendine üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret sonucu yönelen SDR yükümlülüklerini, Fona döviz karşılığı altın satarak yerine getirecekti. Anlaşmanın bu maddesi önemliydi. Çünkü, Fransa, Almanya ve Kanada desteğiyle oluşan ve SDR'nin altın bağının testi anlamına gelen bu düşünce, uzun dönemde SDR değerinin piyasa koşullarında oluşmasına olanak verecekti. Böylelikle, ikili altın piyasası içinde Güney Afrika altın sorununun çözümü bulunmuş gözükmekteydi.

Ancak, durum beklendiği gibi gelişmedi. Güney Afrika 1970 yılının ilk altı ayında, ödemeler dengesinin gereksindiği finansmanı sağlayabilmek için Fona \$272,45 milyon karşılığı altın satışı yapmıştı.

İkinci yarıda ise, bu miktar \$333,5 milyona yükseldi. Bu yıl içinde serbest piyasada \$900 milyon dolarlık altın satışı yapılmıştı. Bu satışlar, 17 Mart 1968 de Güney Afrika'nın resmi rezerv stoğunu tüketmişti. 1971 yılında \$138 milyon tutarındaki altın satışı ile ödeme dengesinin büyüyen açıklarını finanse eden Güney Afrika, Fona altın satışını durdurmuştu. Aksine, artık Fon'daki rezervlerini SDR kullanarak azaltıyordu. Fon, Güney Afrika'nın SDR ödeme talebini serbest piyasaya altın satarak yerine getirmeye başlamıştı.

IMF, Kopenhag'daki 25'inci yıllık toplantısında Güney Afrika delegesi, Fona 1969 anlaşmasının koşullarını yerine getirdikleri için teşekkür etmişti. 1970 yılında Avusturya, Güney Afrika gibi, Fona döviz karşılığı altın satışı yapmıştı. Ancak, Fon aracılığıyla altın alış ve satışları artmıştı. 30 Nisan 1971'e dek 75 üye ülke ABD'den ve Avusturya'dan \$564 milyon tutarında altın satın almışlar ve bu altın satışlarının Fon hesaplarında yarattığı dolar ve Avusturya Şilingi açığını serbest piyasaya altın satarak karşılamışlardı. Daha sonra benzer uygulama, daha az miktarlar için Almanya ve İtalya içinde yapıldı. Fon altın satışlarını sadece kendi hesaplarında üye ülke parası cinsinden doğan açıkları kapamak için yapmaktaydı. Bu nedenle, örneğin, ABD'den altın satın alınması, hesapların mutabakatı sonucunda, altını satın alan ülke rezervine girmesine, ancak, Fon bünyesinde tutulan dolar rezervinin azalmasına yol açmaktaydı.

Fonun dolar rezerv eksikliğini kapaması için tek yol, SDR fiilen alınıp satılabilir bir para olmadığı sürece, kendi altın varlıklarını serbest piyasada dolar karşılığı satmasıydı. Fonun bu anlamda altın alıp satması, likiditesini düzenleme amaçlı operasyonlar olmaktaydı. Bununla birlikte, Fon 1971 yılında, altın satışlarını düzenleyici bir dizi kural setini kabul etti. Bu kurala göre, Fon, sadece döviz varlıklarını

yeniden tesis için altın satabilecek ve Fon ülke kotasının yüzde 75'i aşan döviz alımları yapmayacaktı. Bu ara, Fon, ABD ve İngiltereyi cari denge açıkları kapamaları için uyarma kararı aldı.

11. Altın Esaslı Para Sisteminin Sonu: 15 Ağustos 1971 Duyurusu.

ABD 15 Ağustos 1971 tarihinde Bretton Woods anlaşmasında hükme bağlanan doların altına karşı sabit olan değer denkliğini kaldırdığını resmen dünyaya duyurdu. ABD, yabancı para resmi varlıklarını artık altına veya başka bir dövize talep edildiğinde çevirme taahhüdüne son verdiğini açıklamıştı. Resmen kabul edilmemekle birlikte, doların sabit paritesi, mart 1968'de altın piyasasının ikili piyasa olarak, yani serbest piyasa ve resmi piyasa olarak ikiye ayrılmasıyla son bulmuştu. Çünkü, Bretton Woods anlaşmasıyla serbest ticareti ve uluslararası serbest ticareti engelleyecek bütün engellerin kaldırılması amaçlanmaktaydı. Altın piyasasında oluşan resmi ve paralel piyasaların varlığı, anlaşmanın bu maddesiyle çelişiyordu. Nevtongil bir çekim alanı olarak altın, uluslararası ödemelerde kabul edilen son ödeme aracıydı. Ancak, dolar, sabit altın paritesinin korunması sözüyle uluslararası ticarette son ödeme aracı ve rezerv para olarak kullanılma özelliğini taşımaktaydı. Altın ticaretindeki serbestlik, dolar ticaretinde korunmalıydı. Ne var ki, altın piyasalarındaki ayrımın kabul edilmesi, bu taahhütlerin son bulduğu anlamına gelmekteydi.

Eylül 1970'de Fon Yönetim Komitesi, Başkanlar Konseyinin desteğiyle bir öneri paketi hazırladı. Buna göre, Fonun New York'daki altın mevduatının dört katı büyüklükteki Birleşik devletler tahvili olarak yaptığı altına bağlı yatırım yarısı kadar azaltılacaktı. Bu operasyon için tavsiye edilen \$250 milyon dolar tutarındaki altın satışının miktarı \$325 milyon yükseltilecekti. Bu meblağın \$132

milyonu ABD doları cinsinden olacaktı. Fon, altın rezervlerini azaltma politikasına devam edecekti. Satılan altın stokları Londra ve NewYork bankalarındaki altın hesaplarının oranı korunacak şekilde bankalardan çekilişlerle karşılanacaktı.

Başkanlar Konseyi Fonun altın stoklarını eritme kararını memnuniyetle karşıladı. Ancak, Fon 1971 yılında, kendi döviz stoklarını tamamlamak için yaptığı altın satışlarında Londra ve New York Merkez Bankalarındaki hesapların toplamının Fon varlıkları içindeki oranını koruyamadığı görüldü. 1970 yılında varlıklarının yüzde 7,25'i New York, yüzde 1,31 Londra bankalarında tutulurken, bu oran 1971 yılında sırasıyla, yüzde 3,1 ve yüzde 0,6'ya düşmüştü. 1971 yılı sonunda ABD Hazinesi, Fondan, New York FED'den bankalarındaki altına bağlı hesaplarının ve genel muhasebesinde tuttuğu altın mevduatının tamamını çekmesini istedi. ABD 15 Ağustos 1971 kararından sonra Fonun altın hesapları yükümlülüğünden kendini kurtarmak istiyordu. Başkanlar Konseyi, her iki merkez bankasındaki "altın yatırım" ve "altın genel mevduat" hesaplarını, bu karar üzerine kapatma kararı aldı.

Savaş Sonrası Bretton Woods anlaşmasının çapası olan sabit altın parite taahhüdü, mart 1968'de fiilen, Ağustos 1971'de resmen son buldu. Altının statüsü üzerinde olan teredütler artmış, bunun uluslararası ödeme sistemine olumsuz yansıtacağı beklentisi oluşmuştu. Bu endişeleri ortadan kaldırmak için Fon, altın yatırım hesabını ABD ve İngiltere ile tekrar oluşturdu. Yaptığı altın satışlarıyla, eksik olan dolar ve sterling varlıklarını tamamladı. 31 Aralık 1971'de, Fonun 1965 yılında \$2,7 milyar olan altın varlıkları \$5,3 milyara yükselmişti. Toplam varlıkları ise, \$18,6 milyardan \$29,6 milyara çıkmıştı. Bu sayılar, uluslararası ödeme sistemi için güvence vermekteydi. Ancak, 1 Ekim 1971'de Washington'da toplanan

Başkanlar Konseyinde her üye altın konsundaki endişelerini dile getirmişti.

Aralık 1971'de bu endişeleri dikkate alan Yönetim Komitesi, Başkanlar Konseyi direktifleri uyarınca, Anlaşma Md.IV/4(a) ile tutarlı olacak şekilde, üyelerin döviz kurlarını koruyabilmelerine imkan verecek müdahale marjlarını belirledi. Yeni müdahale marjları spot merkezlerde paritenin $\pm 2\frac{1}{4}$ bandında olacaktı. Ayrıca, müdahale parası (intervention currency) tanımı yapılmıştı. Buna göre, üye ülkeler, kendi paralarının değerini korumak için her zaman alıp satmaya hazır oldukları konvertibil bir parayı müdahale parası olarak tanımlayacaklardı. Müdahaledeki döviz marjlarının, değer denkliği savında verilen paritenin yüzde $\pm 4\frac{1}{2}$ bandında olmasına mücadele edilebilecekti.

Değer denkliği olarak söz verdiği pariteleri sürdüremeyen, bir üye, kendi bölgesindeki döviz alışverişlerinde dengeli bir oranı sürdürebiliyorsa, piyasalarda oluşan bu pariteyi Fona bildirecekti. Eğer, Fon bu pariteyi tatmin edici bulursa, bu oran merkezi oran (central rate) olarak adlandırılacaktı. Üye ülke bu oran dolayında müdahale marjlarını belirleyecekti. Üye ülkenin parası için, merkez oran, Fona altın karşılığı SDR veya diğer bir ülke parası cinsinden bildirilebilecekti. Fonun gösterdiği bu esnekliğe rağmen 24 üye ülke ve bir metropolitan bölge paralarının mevcut değer denklğini değiştirmeyeceklerini açıkladılar. Avustralya, Kıbrıs, Fransa, Etopya, Barbados, Irak, İrlanda, Jamayka, Kuveyt, Libya, Malezya, Fas, Nijerya, Suudi Arabistan, Singapur, İspanya, Tunus ve İngiltere bu grubun belli başlı üyeleri olmuştu.

Güney Afrika, Gana, Kenya, Yugoslavya, Hollanda sömürgesi Surinam ve İngiltere sömürgesi Bahama adaları ABD dolarına bağlı olarak paralarının değerini değiştirdiklerini açıkladılar. 28 ülke merkez

kur oluşturdu. Belçika, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda ve İsveç, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan, İsrail, Ürdün, Malta, Meksika, Türkiye ABD dolarını merkezi para olarak belirlediklerini açıkladılar.

Kameron, Merkezi Afrika Cumhuriyeti, Çat, Kongo, Gabon, Ivory Kıyısı, Marutanya, Nigerya, Senegal, Toga, Yukarı Volta müdahale dövizini olarak Fransız frangını benimsediklerini açıkladılar. 1973 yılında altının resmi piyasa fiyatı \$42,22'ye ulaşmıştı. Bu gelişmeler Fransa delegasyonu başkanının Pierre Mendès 'in 20 Temmuz 1944 günü Bretton Woods'daki şu sözlerini hatırlatmaktaydı:

“Bu görev [ölkelerarası işbirliği] bütün milletler tarafından önemli ödünlerin verilmesini kaçınılmaz olarak talep etmektedir, ve ben, cesaretle [şunu] söylüyorum ki, her biri, gelecekte diğer milletlerin haklı çıkarlarına daha önce olduğundan daha fazla saygı göstereceklerdir.”⁶⁹

12 Ekonomik İlişkiler: Uluslararası Para Fonu Ve Altın Sorunu. Yeni Boyut.

Altın, bütün bu gelişmelere rağmen hala para sisteminin odak noktasında kalmaya devam ediyordu. Fon Başkanlar Konseyinin önünde iki önemli sorun vardı. Bunlardan biri, doların altın değer denkleğinin hala anlaşma maddesinde korunmasıydı. Diğer paraların dolar karşısında pariteleri dolaylı veya dolaysız olarak belirlenmeye devam ediyordu. İkincisi, altın hala Fonun kendi yasası uyarınca kabul etmekle yükümlü olduğu rezerv birimiydi ve halen Fon hesaplarında önemli miktarda altın rezervi bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, Fon hala altın rezervini \$35 ons sabit paritede

⁶⁹ Bu çevirin yapıldığı orijinal metin için Bkz. The International Monetary Fund, 1972-1978. Vol.II Narrative and Analysis, Part VII, s. 606.

değerlemekteydi. Para sisteminin altına bağıllılığının son verilmesi halinde, var olan altın stokları ile ne yapılabileceği, yine bu dönemin “**altın sorunu**” başlığı altında tartışılan konusuydu.

1973 Kasımında G-20 Komitesi ilk kez toplanma kararı aldı. Bu, G-10 ülkeleri dışında genişletilmiş yeni bir tartışma platformuydu. Gelişmekte olan bazı ülkelerin dahil edildiği bu grup, sanayileşmiş ülke merkez bankalarının resmi fiyata bağlı olmadan altın alışverişi yapmaları gerektiği yolunda bir raporu kabul etti. Serbest piyasada altın bu dönemde \$85 onsa yükselmışti. Bu fiyat resmi altın fiyatının iki katıydı. Bu gelişmeler üzerine Belçika, İngiltere, ABD, Almanya, Hollanda, İsviçre, İtalya merkez bankaları başkanları sadece kendi aralarında yaptıkları altın alışverişlerinde resmi altın fiyatı uygulanması politikasına son verdiklerini duyurdular. Böylelikle, Altın Birliğinin 1968 yılı son anlaşması fiilen yürürlükten kalktı. Artık, merkez bankaları altına bağlı işlemlerinde serbet piyasalarda oluşan altın fiyatlarını esas alabileceklerdi.

Karar, Avrupa Ekonomik Birliği ülkelerinin önde gelen merkez bankalarınca alınmıştı. İtalya, Belçika, Fransa ve Hollanda bu anlamda başı çeken ülkeler oldu. İtalya'yı bu karara itekleyen neden, İtalya'nın büyük ölçüde borç alan bir ülke olması ve kendi altın stoklarını bu işlemlerde teminat olarak göstermesiydi. Resmi fiyat üzerinden konulan teminatlar, bu ülkenin uluslararası piyasalardaki borçlanma olanaklarını sınırlamaktaydı. Fransa ve Fransız bankaları, bilançolarında büyük miktarlarda altın stokları tutmaktaydılar. Bu stokların piyasa fiyatıyla belirlenmesi bankaların rezerv güçlerini arttırmakta, bankanın uluslararası işlemleri kredilendirme olanaklarını genişletmekteydi. Ekonomik yasalar, kendi kuralını vazgeçilmez bir şekilde koymaktaydı. Altın, serbest piyasa fiyatından işleme sokulursa, hem borçlu hem kreditor avrupa ülkeleri bundan yarar

sağlayacaktı. Neden, resmi fiyat ve ikili piyasa hala savunulacaktı? Bu karar, Fonu ilgilendirmedir. Çünkü, Fon, hala anlaşma kuralları gereği resmi fiyat dışında altın almamak konusunda yükümlüydü. Bu nedenle, Yönetim Komitesi 1968 anlaşmasının son bulmasına karşı sessiz kalmayı tercih etti.

Sonuç, teknik olarak önemli görülmemiştir. Ancak, resmi fiyatın çok üstüne çıkan serbest piyasa altın fiyatı, merkez bankalarının kendi çıkarlarını korumaları için dikkate almaları gereken fiyat olması sakıncalı değildi.

Ne varki, merkez bankaları, özellikle Fransa Merkez Bankası, serbest piyasada ödemeler dengesi cari açıklarının finansmanı için büyük oranlarda altın satışı gerçekleştirmediler. Bunun nedeni, altın fiyatlarının daha yükseleceği beklentisi idi. G-20 ülke grubu, G-7 ülkeleri merkez bankaları başkanlarının kendi aralarında karar aldıklarını, alınan kararlarla ilgili olarak kendilerine danışılmadığını ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası parasal konulardan bir kez daha dışlandıklarını ileri sürdüler. Ancak grubun bu çıkışı önemsizmedi.

13. Ekonomik İlişkiler: Altın Sorunu ve G-7 Platformu.

Serbest altın fiyatı üzerinden merkez bankalarının altına bağlı işlem yapma serbestliğine kavuşma kararı Altın Birliğinin ve G-5'in sonu oldu.⁷⁰ Karar, sanayileşmiş ülkeler arasında, varlığını uzun süre sürdürecektir olan G-7 güç platformunun oluşmasına yol açtı. Bu platform, Birleşik Devletler, İngiltere, Kanada, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya'nın merkez bankaları başkanları katılımıyla oluştu. Daha sonra maliye bakanları ve ülke başkanları düzeyinde toplanan

⁷⁰ Büyük Beşler, G-5, olarak anılan ülke grubu Fransa, Almanya, İngiltere, ABD ve Japonya katılımıyla oluşmuştur. Gruba Kanada ve İtalya katılımı sağlandığında G-7 platformu oluşmaktadır.

G-7 grubu, uluslararası mali ve parasal politikalarda olduğu kadar, genel siyasette etkili olacak siyasi bir platformu oluşturmuşlardı.

Grubun uluslararası parasal konulara etkisi, IMF Başkanlar Konseyinde, toplam oy güçleri nedeniyle, Başkanlar Konseyi gündem ve kararlarını yönlendirmekten kaynaklanıyordu. Bu etki, IMF politikalarının uluslararası mali piyasalardaki etkisi nedeniyle güçlü olmaktaydı. 1972 yılında faaliyet gösteren G-10, G-24, EEC-6 gruplarının 1963-1971 dönemindeki etkilerin azalması G-7'nin gücünü arttırmıştı. Gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu G-77'in yönlendirici olan G-9 grubu, Sudi Arabistan'ın katılmasıyla G-10 olarak anıldı. Ne varki, bu gruplar, merkez bankası başkanları veya yüksek rutbeli ülke memurlarının katılımıyla toplanmaktaydı. Bu nedenle, grupların aldığı kararlar, siyasi idarelerin kabulü anlamında değildi. Oysa, G-7, her yıl düzenli olarak merkez bankaları başkanları, maliye bakanları ve ülke başkanları düzeyinde toplanmakta ve alınan kararlar, siyasi olarak çok daha hızla yürürlüğe konulabilmekteydi. Bu nedenle G-7, IMF dışında, ancak onun kararlarını doğrudan etkileyebilen güçlü bir siyasi platform oldu.

II Dünya savaşının tarafları Bretton Woods anlaşmasının mali hükümleri çerçevesinde birlikte hareket eder konuma gelmişlerdi. Bu birliğin kurulmasına gerek olan anlayış, Bretton Woods anlaşmasının diğer taraf ülkelerinin, özellikle G-20 grubunun çoğu ülkesinin, anlaşma tarihinde koloni oldukları ve bu nedenle Para Fonu bünyesinde anlamlı bir altın stoku bulunduramadıkları görüşüne dayandırılmaktaydı. Lider ülkeler, sanayileşmiş ülkelerdi ve Fon'daki oy güçleri, diğer ülke desteğine gerek olmaksızın uluslararası ödeme sistemini düzenleyebilecek güce sahipti. Bu nedenle, 1973 yılında merkez bankaları başkanlarının aldığı karar ile mart 1968 anlaşmasına son verildi Fon, artık Güney Afrika'dan altın

almayacaktı. Anlaşmanın sona erdirilme talebi Güney Afrika Maliye Bakanından geldi. Fon ile teati edilen mektuplarda, Güney Afrika'nın Fona altın satışı için fiyat, serbest piyasa altın fiyatının \$35 onsun altına düşmesi halinde \$35 dolar olarak belirlenmişti. Oysa, altın fiyatları serbest piyasada artık \$35'in çok üzerine çıkmıştı. Bu satışlar Güney Afrika Cumhuriyetine zarar verecekti.

Altın fiyatındaki bu sıçrama ençok gelişmekte olan ülkeleri zor duruma sokmuştu. Çünkü, bu ülkeler Fona üyelik ödentilerinin altına bağlı olan kısmını henüz yerine getirmemişler veya kota genişlemeleri nedeniyle ek altın yükümlülüğü altına girmişlerdi. Piyasa fiyatından altın satın alarak bunu Fona devretmek, üye ülkeler için maliyetli görülmekteydi. Bu sıkışıklığı gidermek için Fon Başkanlar Konseyi altın ödentilerinin yapılması yükümlülüğünü bazı üyeler için ertelediğini açıkladı⁷¹.

1974 yılının ilk yarısında altın serbest piyasada \$130 ons fiyatıyla işlem görmeye başlamıştı. Bu fiyat, resmi altın fiyatının üç katı yüksekti. Bu nedenle, resmi piyasalarda hiç bir merkez bankası altın üzerine işlem yapmıyordu. Altının bu ölçüde hızlı değer kazanması, SDR olarak ikame bir rezerv olanağı doğuracak yeni indeks paranın üye merkez bankalarınca talep edilmesini engelledi. Çünkü, rezerv birimi olarak altın, yine tarihsel güvenilirliğini göstermişti. Fon yönetimi G-20 ülkelerin çalışma grubundan üyelerin ellerindeki altın stoklarını satmalarını ve bu yolla gereksindikleri sermaye miktarını karşılamalarını resmi olmayan bir şekilde talep etmişti. Bu talep, rağbet görmedi. Zaten, Avrupa Topluluğu ABD'nin doların altına olan resmi konvertibilitesini artık kabul etmediğini açıklamasıyla, Bretton Woods Anlaşmasının önemli bir hükmünün

⁷¹ Türkiye bu ertelemeyi yararlanan ülkeler içindedir.

ihlal edildiğini ileri sürerek, Fona karşı anlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmede isteksiz olduklarını belirtmişlerdi.

Fransa, başından beri altının uluslararası ödeme sisteminin merkezi olması gerektiği görüşünü savunurken, artık Fonca, altının resmi fiyatının yükseltilmesinin gerektiğini ileri sürmekteydi. Bunun için, para otoritelerinin serbestçe altın alıp satmasına izin verilmeli ve merkez bankaları ellerindeki altın stoklarını serbestçe yeniden değerlendirebilmeliydi.

Nisan 1974'de Hollanda'da toplanan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) maliye bakanları Fransa'nın bu görüşünün kabul ettiler. Merkez bankaları serbest piyasada ve aralarında serbestçe altın alıp satmalı ve resmi fiyatın üzerinde oluşan fiyattan sınırlı olsa bile altın satın alabilmeliydiler. Kalkınmakta olan ülkeler ise, resmi fiyatın üzerinde işlem yapılmasına ve gelişmiş ülkelerin altın rezervlerini yüksek fiyattan değerlendirmelerine karşı çıkmışlardı. Bu nedenle, toplantıdan altın konusunda somut bir karar çıkmamıştı. G-20 ülkelerinin siyasi baskısına karşı, G-10 ülke grubu haziran 1974'de Washington'da toplanarak, kendi aralarında piyasa fiyatından altın stoklarını ödemelerde teminat olarak gösterebilmek ve stoklarını yeni fiyatlardan değerlendirmek üzere anlaştılar.

Dünya ilk kez kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüştü. Kuzeyde, sanayileşmiş ülkeler topluluğu, güneyde ise, bunların dışındaki ülkeler vardı. Ancak, G-10 grubu, güçlü değildi. EEC-6 grubundan, üç ülkenin ayrılmasıyla, grup, G-7 olarak bütünlüğünü korumuştur. AB'nin dört önemli ülkesi G-7 grubu içindeydi. Bunlar, Avrupanın savaştan taraflarıydı. ABD altının ödeme sisteminde artık yeri olmamasında direnirken, AB, Fransa öncülüğünde buna karşıydı. Ancak, Bretton Woods Anlaşma hükümleri, değiştirilmeden altının ödeme sistemindeki yeri değiştirilemezdi. Örneğin SDR'nin kota

arttırmalarından doğacak altın ödeme yükümlülüğünün yerine kullanılması, mevcut hukuki yapı içinde mümkün değildi.

ABD'nin Fon hesaplarında üyeler arası dışticaret bakiyelerinin ödenmesinde altın kullanılmaması yolundaki isteği, Belçika⁷² tarafından desteklenmekteydi. Belçika, üyelerin ellerindeki altının bir bölümünü SDR'ye çevirmeleri ve Fon bünyesinde altına dönüşebilir bir hesap açmalarını önermekteydi. Almanya, altın konusunda bir sav ileri sürmezken, altının mevcut durumunun dünya likiditesinin genişletilmesine engel olduğu ileri sürülmekteydi. Likidite etkisi nedeniyle, altına dönüşebilir hesaplardan kaçınılmalıydı. İngiltere, ABD görüşünü desteklemekteydi. Anlaşma maddeleri değiştirilmeli ve altının ödeme sistemindeki hakimiyetine son verilmeliydi. Hollanda, Fransa ile aynı paralelde düşünüyor, altının ödeme sistemindeki yerinin korunması gerektiği görüşüne katılıyordu. Japonya, tarihsel olarak düşük altın stoku olan bir ülke idi ve diğer ülkelerin altın stoklarını arttırma görüşüne karşıydı.

G-7 ülke grubu içinde izlenecek yeni para siyaseti ile ilgili görüşler netleşmeye, yeni para politikalarında taraflar belirlenmeye başlamıştı. Altının geleceği, tarafların şekillenmesinde bir mihenk taşı olmaktaydı. ABD ve İngiltere'nin görüşleri birbirine yakın düşüyordu. Japonya, ABD, İngiltere eksenine kendini daha yakın hissediyordu. Fransa ve Almanya farklı nedenlerle olsa bile, EMU çerçevesinde eurorya geçişin gerektirdiği sıkı para politikası gerekleri içinde birlikte hareket edebilmekteydi. Almanya, altın üzerinde Fransızlar kadar tutucu bir görüşe sahip değildi. Tıpkı, Japonya'nın, ABD ve İngiltere

⁷² Bilindiği gibi Türkiye ve içinde bulunduğu ülke grubu, Belçika tarafından Para Fonunda temsil edilmektedir. Bu grupta, Avusturya, Beyaz Rusya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Kazakistan, Lüksemburg, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Türkiye bulunmaktadır.

kadar yasal kısıtı olmayan paradan yana olması gibi, para politikasında liberal bir görüşü benimsemekteydi.

Fransa'da altın tabanlı para sisteminin hararetli savunucusu olan maliye bakanı Giscard d'Estaing nisan 1974'de Başkan Pompidou'nun ölümü üzerine Fransa Cumhurbaşkanı olarak seçilmişti. ABD'de ise, G. Ford agustos 1974'de Başkan olarak seçilmişti. Her iki başkan Fransa'nın Martinique kasabasında aralık 1974'de biraraya geldiler. Her ikisi ülkeleri arasındaki farklı görüşleri birleştirme gayreti güdeceklerdi. Aslında, görüşmenin ana başlığı **"dünya enerji sorunuydu."** Ancak, bu sorunla birlikte altının ödeme sistemindeki yeri görüşüldü. Anlaşmaya varılan nokta Fona üye ülkelerin merkez bankalarının istedikleri taktirde, altın stoklarını yeniden değerleyebilmelerine imkan verilmesiydi. ABD otoriteleri, Fransa Merkez Bankasının daha önceden olduğundan daha fazla rezerv olarak altın stoğu bulundurmasına izin verecekti. Ancak, buna karşı Fransa mali otoriteleri Başkan de Gaulle ve Pompidou dönemindeki uluslararası ödemelerde tekrar eski katı altın standardına geri dönülmesi görüşlerini ılımlı hale getireceklerdi. Toplantı sonrası, Fransa altın rezervlerini iki kez yeniden değerlendirirken, ABD vatandaşlarına Hazine'den izin almadan serbestçe altın alıp satmaları izini verildi.

Martinique görüşmeleri Bretton Woods anlaşmalarının geleceği için bir dönüm noktası olmuştur. Ancak bütün bunlar hala Bretton Woods'un doğurduğu hukuksal durumun yeniden şekillenmesi yolunda atılan adımlar olmaktan uzaktı. Martinique toplantısını takip eden yıllarda uluslararası likiditenin yükseldiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda (Tablo II) 1974-1977 yılları arasında bütün ülkelerin rezerv toplamı likidite genişlemesinin bir ölçüsü olarak verilmiştir. Tabloda altın dışı rezerv rakkamları dünya toplamı ve

sanayileşmiş ülke grubu toplamı olarak ayrı ayrı gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde, Martinique görüşmeleri ardı rezerv genişlemesi yoluyla ölçülebilecek likidite genişlemesinin sanayileşmiş ülke portföylerinden kaynaklandığı görülecektir.

TABLO II
ALTIN DIŞI TOPLAM REZERVLER

(milyon SDR)

Yıllar	Bütün Ülkeler	Sanayileşmiş Ülkeler
1974	144 001	79 841
1975	158 697	84 762
1976	186 628	93 575
1977	228 473	120 053

Kaynak: IFS Yıllık Bültenlerinden hesaplanmıştır.

Sanayileşmiş ülkelerin altın dışı toplam rezervleri Martinique toplantısı sonrası ilk üç yılda toplam yüzde 50 oranında genişlerken, diğer ülkelerin üzerinde bu etki daha fazla olmuştur. Diğer ülkelerde rezerv genişlemesi oranı yüzde 59 dur. Rezervlerdeki bu genişlemeyle birlikte ortalama rezerv/para oranı dikkate alındığında, uluslararası likiditenin sanayileşmiş ülkelerde yaklaşık 10, gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık 40 katı arttığı görülmektedir. Uluslararası likiditedeki bu artış, dünya ithalat hacmini bu dönemde yüzde 56,68 oranında büyötmüştür.

Bu gelişmeler ABD'nin altın konusunda uzlaşma arayışına girmesine yol açtı. Altın alışverişleri, sanayileşmiş ülkeler tarafından denetlenebilirdi. Ancak, altının uluslararası ödemelerdeki rolünün sınırlandırılması için Bretton Woods Anlaşma maddelerinde yeni düzenlemelerin yapılması gerekiyordu. ABD tarafı, bu düzenlemeler konusunda Fon Başkanlar Konseyinin karar almasının yeterli olmayacağını, bu kararın ABD Kongresince benimsenmesi ve bu

konuda yasa çıkarılması gerektiğini söylemekteydi. Fon, ABD'nin bu baskısı altında kararsız kalmıştı. Fransa, Fon'un kendi rezervlerinden altın satmasının doğru olmadığını ileri sürmekteydi. Çünkü, Fon'da bulunan rezerv altınlar, üye ülkelerin kotaları karşılığı tutukları stoklardı ve özellikle Fransa, Fondaki altınların hala üyelerin mülkiyeti üzerinde olduğu savını ileri sürmekteydi. Bu nedenle, altının uluslararası ödemelerdeki yeri ve öneminin azaltılması halinde stok fazlası altının piyasada satılmasından çok, sahiplerine geri verilmesi gerekirdi. Bu görüş, gelişmekte olan ülke grubu tarafından benimsenmişti. Altının yeniden değerlendirilmesi rezervlerin üyeler arasındaki rasyonel dağılımını etkileyecekti. Çünkü, altın stoklarının piyasa fiyatından yeniden değerlendirilmesinin, merkez bankaları uluslararası rezerv varlıklarında artışa yol açacak, bu ise, uluslararası likiditenin genişlemesine neden olacaktı. Bu görüş Almanya'nın da benimsediği bir görüştü. Oysa, uluslararası likidite artışının yarattığı olumlu etkiler vardı.

1972 Yılında Fon bünyesinde geçici bir komite kurulmuştu (interim committee). Komite Fon'da çalışan kıdemli mali memurlar tarafından oluşturulmuştu. Bu komitenin kuruluş amacı, siyasi nitelikteki sorunlara karşı Fonun çözüme yönelik politikalarını geliştirmekti. Altın konusunda içinde bulunulan karmaşık siyasi talepleri çözüme ulaştırıcı bir öneri getirmek komite için önemli bir başarı olacaktı. Bu konuda komitenin önerisi netti. SDR'nin uluslararası ödeme sisteminde merkezi bir rol üstlenmesi ve tedricen altının uluslararası ödeme sistemindeki öneminin azaltılması. Bu nedenle, Fon anlaşmasında iki değişiklik yapılması gerekmekteydi. Yapılması istenen değişiklikler;

- (i) altının resmi fiyatını düzenleyen maddenin iptal edilmesi,
- (ii) üyelerin Fona zorunlu altın ödemelerine son verilmesi

hakkındaydı. Fona altın ödemeleri ihtiyari olmalıydı ve altının uluslararası ödeme sistemindeki yeri SDR'ye bırakılmalıydı.

Bretton Woods'un altın kuralı değiştirilmek isteniyordu. ABD zaten doların altına bağıllığını kaldırdığını açıklamıştı. Mali sistemin, fiilen altına bağılı bir siyasi yükümlülüğü kalmamıştı. Fon anlaşması Madde 4, birinci bölüm yürürlükte olmakla birlikte, bu maddeye taraf olan ABD madde hükmünü kabul etmediğini tektaraflı açıklamış bulunuyordu. Zaten, ABD Anayasası, bu madde ile ilgili karar erkinin ABD Kongresi olduğunu açıkca belirtmekteydi. Altının zorunlu ödeme aracı olma hükmü, ABD Kongresinin kabul ettiğı Bretton Woods Kanunu, anlaşma "onaylanmadan bazı kararların alınmasını yasaklama" başlıklı bölüm 5 maddesinde, Başkan dahil olmak üzere hiç kimse veya kurumun ABD'nin Fondaki kotasını değiştirme talebinde bulunamayacağını açıkca belirtmekte ve bu kararın özel olarak ABD Kongresinin yasama erki yetkileri içinde bulunduğunu belirtmekteydi.

O halde, ABD, hukuken Kongrenin onaylamadığı bir kota genişlemesinin getireceğı altın yükümlülüğünden sorumlu tutulamazdı. Fransa önderliğinde sürdürülen ve Almanya'nın dolaylı desteğini alan altın merkezli ödeme sisteminin yeniden canlandırılması kampanyasının, ABD Kongresinin onayı olmadan bir anlam ifade etmeyeceğı açıktı. Diğer yandan, Para Fonunun büyük hissedarı ABD'nin desteğı olmadan, Bretton Woods Anlaşma maddelerinde yeni bir düzenlemeye gitmek olanaksızdı. Değişiklik için gerekli Başkanlar Konseyinde sağlanması gereken yüzde 85 çoğunluk oyu, ABD desteğı olmaksızın oluşturulamıyordu. O halde IMF'in geleceğı ABD kongresinin kararına hukuken bağılı idi. ABD Kongresinin elindeki doğal hukuki bu güç, AB'nin parasal birliğı oluşturması sonunda ortaya çıkacak yeni doğal ekonomik güç

dengeleri arasında etkinliğini yitirebilirdi. Siyasi beklenti sorunun çözümünün zamana bırakılacağı yolunda olmalıydı.

Bu nedenle, Mayıs 1975'de Yönetim Komitesi, geçici komite kararlarının yürürlüğü için bir ara karar aldı. Bu karara göre, SDR Para Fonu işlemlerinde aktif bir ödeme aracı olarak kabul edilecekti. Bu dönemde, altının serbet piyasa fiyatı resmi fiyatın dört katı değere ulaşmıştı. ABD, Fonun elindeki altınları satarak, elde edeceği kardan oluşturacağı bir güvenlik fonunda (trust fund) geliştirmekte olan ülkelere kaynak aktarılması önerisi, geliştirmekte olan ülkelerin beynisini kazanmıştı.

Avrupalı temsilciler, Fon'un müdahalesi ve düzenlemeleri olmadan merkez bankalarının serbetçe altın alıp satmalarına imkan verilmesi konusunda ısrarcıydı. Zaten, ABD'de artık Fonun altın ile ilgili bir düzenleme yapmasına karşı olduklarını açıklamıştı. ABD ile AB grubunun görüşleri bir noktada birbirine yaklaşmaya başlamıştı. Bu noktada, Fonun artık altın ile ilgili işlemleri merkez bankalarına bırakmasıydı. Ancak, 1975 yılında altın sorununa hala açık bir hukuki çözüm bulunamamıştı.

Altın sorunu için bir anlaşma zemini 1975 yılı ağustos ayında bulundu. AB temsilcileri Fonun elinde olan yaklaşık 150 milyon ons altının üçte birinin 25'er milyon onsluk iki parti halinde Fon hesabından çıkarılmasına karar verdiler. İlk dilim altın üyelere kota payları oranında geri verilecekti. Fonun bu kararı, üyelerin Fon hesaplarında bulunan altınları üzerindeki mülkiyet hakkı savının hukuken sürdürmesini zorlaştırıyordu. Diğer altın dilimi ise, serbest piyasada satılarak elde edilen fazla, düşük gelir grubunda bulunan üyelerin yararına sunulacaktı. Ancak, bu iade ve satış için öne sürülen koşul, Fon maddelerinde gerekli düzenleme yapılması için yüzde 85 oy bütünlüğünün Başkanlar Konseyinde sağlanmasıydı. AB

lkeleri maliye bakanları, ulusal para otoriteleri ile artık serbestçe altın alışverişı yapmaya hazır olunmasını ve bu alışverişlerin asla altın için tekrar sabit bir fiyata dönülmesini sağlamaya yönelik kullanılmamasını söylemekteydi. Bu nedenle, Fon anlaşma maddelerinde yapılacak düzenlemelerde “yelerin Fon’la veya diğer bir ye ile işbirliğine girerek SDR’nin uluslararası para sisteminde rezerv varlık olarak kabulünü teşvik edici olmasını” yasaklayan bir koşul eklenmeliydi. Bu koşul “**işbirliği koşulu**” (cooperation clause) olarak adlandırıldı. Bu hedefe ulaşmak için G-10 lkeleri, gelecek iki yıl, bu konuda yapılacak düzenlemeleri gözlemeye karar verdiler.

14. Ekonomik İlişkiler: Döviz Kuru Sorunu. Serbest Kura Geçiş.

Altın konusunda gelinen nokta hala çok net değildi. Düzenlenen komiteler ve her komitenin üzerinde anlaşma oluşturduğu çözüm taslakları veya zetleri, konunun hukuki olarak sonuçlanması için Bretton Woods anlaşmasında gerekli düzenlemeleri ortaya çıkarmaya yeterli olmadığı açıktı. Uluslararası piyasalarda, altın fiyatı serbestçe belirlenmekteydi. Ancak, IMF bünyesinde tutulan hesaplarda altının resmi fiyatı hala anlaşma fiyatı olan \$35 ons üzerinden hesaplanmaktaydı. Diğer yandan, doların altına karşı değer denkliği fiilen ortadan kalkmış ve sabit döviz kuru rejimi, yerini dalgalı kur rejimine bırakmıştı.

Dalgalı kur (floating rates) rejimi uluslararası bankacılık dünyasından ve iş dünyasından destek görmekteydi. Serbest kurdan yana olanlarla sabit kurdan yana olanlar arasında keskin tartışmalar olmakta ve her iki uygulama için yapılan piyasa denemeleri sonuçlarıyla tartışmalar daha keskin bir zemine oturmaktaydı.

Dalgalı kur sistemini savunanlar, kurların ne olacağının piyasa güçlerince serbetçe piyasalarda belirlenmesi düşüncesini savunmaktaydı. Serbest kur düşüncesi neoklasik öğretinin serbest ticaret kuramının bir uzantısıydı. Buna göre, döviz kurlarının belirlenmesinde esas olacak ekonomik kurallar, mal piyasalarında herhangi bir malın fiyatının belirlenmesini açıklayan iktisadi kurallardan farklı olamazdı. O halde, herhangi bir şekilde bir malın fiyatını belirleyen doğal ekonomik güçler, bir ülke parasının diğer paralar karşısındaki fiyatı olan pariteleri belirleme kudretine sahip olmalıydı. Söz edilen güç ekonomik teorinin temelli olan sunum (arz) ve istem (talep) yasasıydı. Bu nedenle, dalgalı kur rejimini savunanların kesin belirlenmiş bir kur politikalarının olmadığı söylenebilir.

Ancak, dikkat edilmesi gereken nokta, serbet kur ile dalgalı kur rejimlerinin aslında sözcük olarak farklı iki anlam taşımasıdır. Serbestlik düşüncesinin sınırı istem ve sunum yasalarıdır. Bu bağlamda, piyasalara fiyat empoze edecek kurumsal müdahaleler veya politika, serbestlik düşüncesi ile bağdaşık olmayacaktır. İstem ve sunum yasalarının piyasalara müdahale olmaksızın belirlediği döviz kurları, denge kuru olmak durumundadır. Bu yolla sağlanan denge, kararlı dengedir. O halde, denge konumundan kısa dönemdeki ayrılışlar, müdahaleye gerek olmadan kendiliğinden dengeye gelecektir. Serbestlik düşüncesinin uç noktasında oluşan bu kararlı dengenin ilk özelliği, kurulan dengenin zamana ve mekana ve kişilere bağlı olmayışındır. Diğer özelliği, kurulan bu dengenin uluslararası denge statüsü kazanması halinde, yani bir ulusal paranın

diğer bütün paralara karşı serbestçe dönüşümün sağlanması halinde bir anlam ifade edeceğidir⁷³.

Bu durumda, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve büyüme olgularının oluşturduğu dengesizlikler, serbest kur önermesi ile tutarsız olacaktır. Çünkü, kalkınma ve büyüme gereksinimi veya geri kalmışlık halleri tanım gereği görece bir dengesizlik içerir. O halde, dengede olmayan bu ekonomilerin paralarının değeri, uluslararası piyasalarda serbestçe oluşamayacaktır. Bunlara biçilecek değer, dışsal ve subjektif uyarlamalar içermek zorundadır. Walras yasasından hareketle, bazı ulusal paraların değerinin denge dışında olması para piyasalarının tümünü içerecek genel bir dengesizliğin belirtisi olabilecektir. O halde, serbestlik önermesi, bütün ülke paralarını kapsayan döviz kurlarının genel bir uluslararası denge konumuyla ilişkili olacağı anlamına gelmeyecektir.

Diğer yandan dalgalı kur rejiminde, sabit kur uygulamasına alternatif olarak gösterilen serbest kur rejiminin kurallarına ne derece bağlı kalınacağı açık değildir. Çünkü, sürekli dalgalanan kurlar kalıcı bir ekonomik dengesizliğin belirtisi olabilir. Ayrıca, dalgalanma, sabit bir eksen etrafında olabileceği gibi, değişken eksenler etrafında olabilir. Eğer dalgalanma, sabit bir eksene bağlı bir bant içinde serbest ise, bant dışına müdahalelerin neoklasik anlamda serbestlik düşüncesi ile ne kadar bağdaşabileceği tartışmalıdır. Eğer, kurlar oynak eksene bağlı sabit bir bant içinde hareket ediyorsa, eksenin eğimine ve hareketine egemen olan ekonomik güçlerin kaynağı, uygulanan kur rejiminin serbestlik derecesini belirleyecektir.

⁷³ Bu denge koşulu dış ticaret serbestliği kadar, sermaye ve emeğin serbest dolaşımının sağlanmasına bağlıdır.

O halde, dalgalı kur rejimi, sabit kur rejimi gibi uyulması gereken kural ve politikaları içerecektir. Oysa, politika sözcüğü bir hedef, erek içeren bir sözcüktür. Sabit kur uygulaması, kurların sabit kalması hedefini içerir. Kur değeri önceden bellidir. Değiştirilemez. Bant içinde dalgalanan kur, yine kurun bant içinde kalma hedefine bağlanmıştır. Kurlar bu bant içinde değer bulur⁷⁴. Oysa, serbest dalgalı kur (free floating rate) bir hedef içermemektedir. İstem ve sunum dengesinin oluşturduğu, piyasalarda işlem gören her kur düzeyi serbest kur rejiminde ekonomik dengeleri sağlayıcı kur düzeyi olarak kabul edilen kurdur. Bu yüzden bir hedef değeri gözetilmez. Hedef değeri gözetilmediği için serbest dalgalı kur rejimine belli bir kur politikası iliştilerilemez. Daha ziyade, piyasalarda oluşan kurlar ile uyumlu, yani bu kurları dışsal bir veri olarak ele alan maliye ve para politikaları uygulamaya konulabilir veya bu politikalarla mali ve parasal dengeler sağlanabilir. Bu anlamda, nedensel ilişki, fiyat belirleyici yönde değil, belirlenen fiyatlara göre kurulacak denge yönünde olacaktır. Bu hüküm, neoklasik iktisadın temel ilkesi uyarınca, bireysel, kurumsal (firmalar) davranış ve stratejilerin piyasa dengelerini etkileyemeyeceği, aksine, piyasa dengelerinin bireysel ve kurumsal davranışları etkileyeceği varsayımına dayanır. O halde, serbestçe belirlenen döviz kurları, ekonomik ilişki setinde sebep değil sonuçtur. Bireyler ve kurumlar bu sonucu tüketim ve üretim kararlarında esas alarak fayda ve karlarını en çok kırlarlar.

15. Ekonomik İlişkiler: Serbest Dalgalı Kur Rejimi.

Döviz kurlarının serbestçe dalgalanmaya bırakılması mart 1973 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra gelen ilk iki yılda, Para Fonu kararlarının piyasalardaki etkileri izlenmeye başlandı. Para

⁷⁴ Bant dışına çıkışlar merkez bankalarının rezerv olanaklarına bağlı olarak yapacakları müdahalelerle önlenir.

Fonu, kur rejimini sınıflandırmada ve adlandırmada zorluk çekmekteydi. 1976 yılında sorunlar çözülmeye başladı. Üyelerin kabul edebilecekleri kur rejimleri beş gruba ayrıldı. Para Fonu, döviz kurları ile ilgili kural geliştirmeye ve sabit kur rejiminden ayrılışın getirdiği boşluğu doldurmaya çalışıyordu. Uygulanan döviz kuru rejimleri;

- (i) tek bir dövize bağlı kur rejimi,
- (ii) SDR dahil, bazı dövizlerden oluşan sepet değerine bağlı kur rejimi,
- (iii) tek bir dövize bağlı ancak, önceden belirlenmiş bir formüle göre sıklıkla değişen kur rejimi,
- (iv) müdahale aralıklarında birlikte dalgalanan kur rejimi,
- (v) bağımsız dalgalı kur (serbest dalgalı kur) rejimi

olarak sınıflandırılmıştı. Bir çok üye, daha çok ilk iki grupta kabul edilen döviz kuru rejimlerini benimsedi. 63 üye parasını tek bir dövize bağladı. Bu döviz, ya ABD doları ya Fransız frangı veya İngiliz sterling oldu. 32 üye, parasını ya SDR veyahut benzer döviz sepetlerine bağladılar. Diğer 40 üye ise, diğer üç gruptan birine katıldı.

Avrupalı üyeler, topluluk ekonomik ve parasal anlaşmaları çerçevesinde kendi aralarında kabul ettikleri “Avrupa Dar Marj Anlaşmasına⁷⁵” göre, ABD dolarına karşı, topluluk üyesi ülke paralarının serbestçe dalgalanmasına olanak veren kur rejimini kabul etti. Kendi aralarındaki bu anlaşmaya göre, topluluk üyelerinin her birinin parası dolara karşı, önceden saptanan sabit bir kur dolayında yüzde ± 2.25 bandında dalgalanacaktı. Topluluk üyeleri merkez bankaları, bu bant dışına çıkan kurlara müdahale edebilecekti. Uygulanan kur rejimi, serbestce bant içinde dalgalı kur rejimiydi. Avrupa ülkeleri kendi aralarında uyguladıkları dar marjlı kur rejimini,

⁷⁵ European Narrow Margin Arrangements.

ileride oluşturulacak Avrupa tek para sistemine geçişte bir aşama olarak görmekteydi.

Sabit sisteme alternatif olarak önerilen kur rejimine ortak bir ad vermek zordu. Çünkü çoğu üyenin parası bir şekilde piyasalarda dalgalanmaya, bir başka birim paraya veya indeks paraya bağlanarak serbest bırakılmıştı. Kelime anlamıyla, bundan, paranın kendisinin serbestce dalgalandığı anlamını çıkarmak zordu. Çünkü, değeri ifade edilen diğer birim para veya endeks para, sabit değerde olmayıp, piyasalarda dalgalanmaktaydı.

Örneğin, bir ülke parasının değeri ABD dolarına bir kuralla bağlanmış olsun , Eğer, ABD dolarının değeri kural olarak, altın veya euroya bağımlı belirleniyorsa, bu ülke parasının altın veya euro paritesi, dolar paritesi sabit kalsa bile değişebilecektir. Bu tip kur rejimine serbestçe dalgalanan kur rejimi demekten çok, bağımlı dalgalanan bağı kur rejimi⁷⁶ demek daha doğru olacaktır. Bu bağlamda, eğer, bu paranın bağlandığı dövizin kendi değeri piyasalarda serbestçe belirlenebiliyorsa, oluşturulan yeni kur rejiminin bağımsız dalgalanan bağı kur rejimi⁷⁷ olduğu savı öne sürülebilir. Bu durumda dolara bağı para değeri dolara karşı bir kuralla bağı, doların altın veya euroya karşı değeri ise bir kuralla bağı olmadan değişebilecektir.⁷⁸

Fon uzmanları bu konuda karar vermek için, yukarıda sınıflandırılan kur sistemlerine giren üyelerin ihracatlarının toplam dünya ihracatı içindeki paylarını sabit kur ve dalgalı kur rejimleri

⁷⁶ Pegged exchange with dependent floating karşılığı kullanılmıştır.

⁷⁷ Pegged exchange with independent float karşılığı kullanılmıştır.

⁷⁸ Bu rejimde dolar-altın paritesi serbestçe belirlenirken, dolara bağı para biriminin bağlantı koşuluna göre paritesi değişecektir. Örneğin, bağlantı koşulu satınalma gücü paritesinin korunması ise, iki para arasındaki parite enflasyon farkına göre değişecektir. Ancak, altın paritesi hala piyasaların değerlemesiyle serbestce belirlenecektir. Aynı örnek üçüncü bir para birimi ilişkisi ile çoğaltılabilir.

içinde değerlendirerek, elde ettikleri verileri karşılaştırdıklarında, 1978 yılındaki dünya ticaretinin beşte birinden daha az bir miktarının bağlı kur rejimi (pagged rate) izleyen 90 üye ülke tarafından gerçekleştirildiğini gözlediler. Diğer bir ölçüm ise, sadece ABD dolarına bağlı olarak gerçekleşen uluslararası ticaretin sabit, diğer Avrupa paralarına bağlı ticaretin ise serbest dalgalı kura bağlı ticaret olarak ele alındığında, dünya ticaretinin üçte birinden daha az miktarının bağlı kurda, diğerinin serbest dalgalı kurda yapıldığını hesapladılar. Bu gözlemler, doların dünya ticaretinde önemli bir ticari alan içinde kabul edilen bir ödeme aracı olduğunu göstermekteydi.

Bu çalışmada 42 üyenin ABD dolarına bağlandığı, beş üyenin İngiliz sterlingine, 14 üyenin Fransız frangına, 15 üyenin SDR'ye veya EEC-6 grubunun birlikte dalgalanan kur rejimine ve 29 üyenin bağımsız dalgalanan kur rejimine bağlı olarak döviz kurlarını hesaplandığı bildirilmiştir⁷⁹. Sanayileşmiş ülkelerin serbest dalgalı kur rejimini kabul etmiş olmalarının en büyük nedeni, bağlı kurlar aracılığıyla bağlı dövizin enflasyondan artan değerinin ithalat yoluyla kendi ülke ekonomilerini etkilemesinin önüne geçmektir. En önemlisi, bağlı kur nedeniyle oluşacak cari denge açıklarının getireceği ekonomik yükleri, lider ekonomilerin gelecekte taşımada zorlanacağı düşüncesi idi.

İthal edilmiş enflasyon ve cari denge açığı etkilerinin, serbest kur rejimlerinde sorun yaratmayacağı bilinmektedir. Çünkü, döviz kurlarının belirlenmesinde reel dengeler ve sermaye girişleri etkili olacaktır. Eğer, bu iki dengede dengesizlik varsa, kurlar bu dengesizlikleri giderecek düzeyde değer kazanacak veya değer yitirecektir. Çünkü, serbest kur rejiminde kurlar, objektif piyasa

⁷⁹ Bu çalışma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. IMF 1972-78 Cooperation on Trial., Vol. II. Narrative and Analysis. Margaret Garritsen de Vries. IMF Washington DC. 1985.

güçlerinin etkisiyle belirlenmektedir. Benzer şekilde, enflasyon, ekonomik bir dengesizlik sonucu geliştiğine göre, serbest kur rejimlerinde enflasyon sürecinde döviz kurları reel olarak değer yitirecek, bu yolla ithalatçı ülkelerin sabit kur nedeniyle zorunlu olarak ithal ettikleri enflasyon engellenecektir.

Sanayileşmiş olmakla birlikte Avusturya, Belçika, Danimarka, Hollanda gibi göreceli olarak küçük Avrupa ekonomileri dengeli kur anlaşmalarından yanaydı. Sabit kurdan farklı olarak dengeli kurlar, ekonomik temellerin, yani makroekonomik dengelerin oluşturduğu kurlardı. Dengeli kur rejiminde, bir dengesizlik oluştuğunda kurların denge konumunun dışına çıkmasına izin verilerek dengesizliklerin giderilmesine ve ekonominin eski dengedeki kur düzeyine dönmesine imkan veren bir kur rejimi düşünülmekteydi. Daha çok statik denge anlayışının korunduğu bu düşünceye karşı, yüksek enflasyon yaşayan ülkeler, ki Yunanistan, İsrail, İspanya, Türkiye ve (eski) Yugoslavya bunların arasındaydı, enflasyonla birlikte sabit kur rejiminde ekonominin ihraç potansiyelini koruyamayacağını ileri sürerek, serbest dalgalı kur rejiminden yana olduklarını belirtmekteydiler. Bu grubun serbest kur isteğinde dayandığı ekonomik gerekçe, ödemeler dengesi uyarlamalarının ve ülkenin büyüme ve istihdam yaratma isteğinin statik denge içinde sabit kur taahhütlerini yerine getirmeye olanak tanımayacağı düşüncesi idi. Zaten enflasyon, ekonomik dengesizliğin uyarlanma sürecinde oluşuyordu. Sabit kur rejimi içinde, ekonominin bu uyarlamayı yapması olanaklı değildi. Denge dışında bir konumdaki ekonomilerin, denge arayışlarına en uygun olan kur rejimi, serbest dalgalı kur rejimi olmaktaydı. Çünkü, büyüyen dinamik bir ekonomide temel dengeleri sabit kur altında kısa dönemde sağlamak hemen hemen olanaksızdı.

Ancak, Avrupa Birliği ÷lkelerinin, sabit ama bant içinde dalgalanır kur rejimleri, gelişmekte olan ÷lkelerin orta ve uzun dönemdeki büyüme istekleriyle uyumlu dengelerin kurulmasına engel gözökmekteydi. Çünkü, kur rejimi AB ÷lkelerinde büyümenin yavaşlamasına ve bölge dışından ithalatın görel olarak azalmasına neden olabiliirdi. Bu nedenle, ekonominin ivmesini yavaşlatmaması için kurların serbestçe kendini uyarlıyabilmesi hem ABD hemde gelişmekte olan ÷lke gruplarının çıkarına daha uygun düşecekti. Kısa dönemli temel dengesizliklerin neden olacağı uzun dönemdeki krizler gelişmekte olan ÷lke ekonomilerine sanıldığından daha çok zarar verebilirdi.

Latin Amerika ÷lkeleri serbest dalgalı kur sisteminde ısrar etmekteydi. Zaten Meksika uzun dönemde pesoyu dolara bağlayarak, dolarla birlikte serbestçe dalgalanmaya bırakmıştı. Afrika ve Asya'daki gelişmekte olan ÷lkeler, kendi paralarını İngiliz sterlini veya Fransız frangına bağlamışlardı. Bağlı kurun yönetsel avantajları vardı. Tahmin edilebilirliği daha yüksekti. Çoklukla kendi ticaret bölgelerinde hakim olan paraya bağlanmanın görel olarak üstünlüğü vardı. Çünkü, ticaret yaptıkları ÷lkenin kurunun dengede olması, ithalatçı ÷lkenin ekonomik dengelerini korumaktaydı.

Kur rejiminde değişme 1968-70 döneminde Kanada'nın ve Almanya'nın dalgalı kur rejimine geçtiklerini bildirmeleriyle başladı ve çoğu Avrupa ÷lkesi 1974 yılına kadar dalgalı kur rejimine geçti. Bunun nedeni, Uluslararası Para Fonu Anlaşmasındaki değer denkliği hükmünün 1971 yılında çökmesi ve üye ÷lkelerin ekonomi politikalarını belirlemede daha özgür olabilecekleri kur rejimini seçme isteğidir.

Dalgalı kur rejimine geçiş, sanayileşmiş ÷lke paralarının günlük değerlerini her gün etkiler hale gelmişti. Bu nedenle esnek kur

sistemi, daha çok dalgalanan oranlar sitemine dönüşmüştü. Ne var ki, kurlarda gözlenen çoğu hareket, denge noktası civarında dengeleyici salınmalardan çok, sert sıçramalar şeklindeydi. Bu sıçramalar, para sisteminde önemli dengesizliklerin varlığının habercisi olarak algılanmalıydı.

3 Nisan 1973'de Avrupa Parasal İşbirliği Fonu (APIBF)⁸⁰ kuruldu ve Avrupa Fonuna üye ülke merkez bankaları döviz kurlarını kabul edilen marjlar içinde tutmak için para piyasalarına ortak müdahale kararı aldılar. Ocak 1974 de bant içinde dalgalanan kur siteminin güçlü detekcisi olan Fransa, APIBF'undan geçici olarak çekildiğini açıkladı. Bant sistemine Fransa'nın dönüşü Temmuz 1975'de mümkün oldu. Fransa'nın sisteme dönmesiyle APIBF sistemi daha iyi işler hale geldi. Ancak, Fransa'nın ödemeler dengesi yeniden bozuldu ve Fransa döviz rezervlerinden büyük kayıplar verdi. Bant sistemi, Avrupa ekonomilerinde sıkıntı yaratmıştı. Örneğin 1976'da Alman markı SDR karşısında yüzde 2 değerlenmişti. Danimarka ve Norveç paralarını yüzde 3 oranında devalue etmişlerdi. Bazı sorunlar yaşanmasına rağmen, Avrupa Para Birliğinin oluşma süreci içinde bant sistemi içinde dalgalanma, euroya geçiş için kurlarda gereken esneklik sağladığı için tercih edilmişti. Zaten, bant içinde kalmakta zorlanan ülkelerin sistem dışına çıkmalarına izin veriliyordu. Bu yüzden, İtalya ve İngiltere sistemden çıkmışlardı.

Avrupa ülkeleri 5 Aralık 1978'de topluluğun 13 Mart 1979'de Avrupa Para Birliğine geçeceğini kararlaştırılması üzerine, Avrupa ülkelerinin dalgalı kur uygulamaları hakkında izledikleri politikaların birbiriyle uyumunun sağlanması hedeflendi. Bazı Avrupa ülkelerinin paralarının bant içinde dalgalanmasında zorlukla karşılaşılmazken, bazıları merkez bankalarının sık sık müdahaleleriyle paralarının bant

⁸⁰ European Monetary Cooperation Fund karşılığı kullanılmıştır.

içindeki değerini koruyabildikleri gözlemlendi. ABD kurlarının serbestçe belirlenmesinden yana tavrını sürdürüyordu. Bu nedenle, Avrupa ülkelerinin doların değerini korumak üzere FED'in⁸¹ müdahale çağrılarını desteklemiyordu. Çünkü, sık sık yapılan müdahalelerin ve en önemlisi doların denge dışındaki değerini korumaya çalışmanın ABD rezervlerine vereceği zararı büyüterek, altına bağlı değer denliğini korumada karşılaştıkları sorunu tekrar yaşatabilirdi. Serbest piyasa düşüncesine aykırı hareket etmek, bu nedenle, ABD tarafının izlemek istemediği bir politikaydı.

Kanada, ABD'nin bu tavrını destekliyordu. Bu nedenle, Kanada dolarının değerini korumak için yaptığı müdahaleler küçük ve rezerv kaybına yol açmıyacak boyutta olmaktaydı. Oysa, Avrupa Birliği ülkelerinin çoğu, müdahaleden yanaydı ve yaptıkları müdahalelerin büyük miktarlarda olması bunlar için ciddi rezerv kayıplarına yol açmaktaydı. Bu nedenle, ABD doları ile Avrupa paralarının arasındaki ilişki serbest kur rejiminin olmasını gerektirdiği ilişkiden uzaktı. İzlenen kur rejimi daha çok, Avrupa merkez bankalarınca yönetilen dalgalı kur (managed floating) rejimi olarak adlandırılabilirdi.

Avrupa tarafı yapılanın doğru olduğunu ileri sürüyordu. Para politikaları enflasyonla mücadelede önemli bir araçtı ve faiz oranları para politikalarının ürünüydü. Kurlara müdahale edilmediği takdirde, para politikaları etkisiz kalabilirdi. Çünkü, yüksek faizler yoluyla kurlar üzerindeki baskıları durdurmak, Avrupaya sermaye akımını artırıcı oluyordu. Kısa dönemli sermaye girişlerinin yaratacağı risk, kurlarda sağlanmak istenen istikrar ile uyumlu değildi. Bu nedenle, öncelikle kurda istikrarın sağlanması ve para politikasının kurların bu denge konumuyla uyumlu olarak tasarlanması gerekli görülmekteydi. Ancak, bu düşünce, serbest kur rejimi ile bağdaşamazdı.

⁸¹ FED (Federal Reserve Bank), ABD Merkez Bankası adının kısaltmasıdır.

Serbest kur rejimi, kurların uluslararası piyasa koşullarında serbestçe belirlenmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşüncede, ödemeler dengesi sermaye hesabının tam konvertibilitesi sağlandığında, ulusal ekonomiler için kur dışsal belirlenen bir değer olacaktır ve içsel ekonomik koşullar, dış piyasalarda belirlenen paritelere uyum sağlayacaktır. Bu önermeye göre, makro dengeler, dış piyasada belirlenen kurları veri alarak kurulabilir. Bu hüküm, rekabetçi serbest dışticaret öğretisinin savunduğu bir sonuçtur.

Ancak, makro dengeler için ödemeler dengesi cari hesabı dengesi, zaten kurların sürdürülebilir bir denge içinde olduğunu gösterecektir. Eğer, kurlar, cari hesap dengesi ile uyumlu değilse, cari hesabı oluşturan kalemlerin incelenmesi gerekir. Cari hesap, reel kesimdeki hareketleri içeren bir hesap olması nedeniyle, bu hesaptaki dengesizlik, pariteler ekonomi için dışsal olsa bile, döviz kurlarının denge kuru olmadığının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Bu durumdaki bir ekonomide, döviz kurları, kısa dönemli sermaye hareketleri nedeniyle, cari dengesizliğin önemini gizleyebilir. Ancak, orta ve uzun dönemli döviz kuru dengesi, ekonominin reel sektör hareketlerince belirleneceği için kurların orta ve uzun dönemde bu sektördeki koşullara bağlı olarak belirlenmesi kaçınılmaz olacaktır. O halde, makro dengelerin, kısa dönemdeki döviz kurlarına bağlı kurulmaya çalışılması, büyüyen bir ekonomiyi daraltıcı olacağından, ekonominin geleceğe taşıyacağı uyarlama maliyetlerini yükseltecektir. Örneğin, kısa dönemde aşırı değerlenmiş yurt içi parada makroekonomik dengeleri oluşturmak demek, öncelikle, ithalat hacminin daraltılması için, ekonominin büyüme hedeflerinden vazgeçmesi demektir. Düşük, büyüme, hem üretim kaybına, hemde işsizliğe yol açacaktır. Ancak, daha önemlisi, aşırı değerli yurtiçi para ile birlikte, küçülen bir ekonomi değişen teknolojinin gerektirdiği

yatırımları yapamayacak, dış rekabette, rekabetçi fırsatların kaçırılmasına neden olacaktır. Bunun sonucu oluşan reel sektör kayıpları kalıcı olduklarında, ülkenin dış pazarlardaki paylarının küçülmesine yol açar. Diğer yandan, düşen üretim ve ihracat pazarlarındaki kayıplar, aynı harcama düzeyinde bütçe açıklarının artmasına yol açarak orta vadede mali dengesizlikleri arttıracak veya var olan mali dengesizliği derinleştirebilecektir. O halde, makro dengelerin kurulmasında veri olarak alınacak kurlar, orta vadede ülkelerin sürdürebileceği cari denge hedefleriyle uyumlu olmalıdır.

Müdahaleci görüş, liberal iktisadi düşüncenin bu hükmüne karşıdır. Kurlar, ekonomik hedeflere doğru dengelenebilir. Bu anlamda kontrol edilebilir ekonomik değişkenlerdir. Ülke gereksinimi için ithalat zorunluluğu vardır ve ithalatın pahalı yapılması, yurtiçi para piyasalarında dengesizlik yaratacaktır. Bu nedenle, merkez bankaları, ekonomi için uygun gördükleri hedef kurları oluşturmaya yönelik müdahaleler yapabilirler. Bu görüş, kısa dönemde ödemeler dengesinde oluşan reel sektör kökenli, ancak kalıcı olmayan dengesizliklerle, kısa vadeli sermaye hareketlerinin oluşturduğu, yine geçici olduğu düşünülen dengesizliklerin uzun dönemde oluşan kur değerlerini etkilemesine izin verilmemesi için doğru bir düşüncedir. Zaten, çoğu merkez bankası bu nedenle piyasalara müdahale etmektedir. Kısa dönemde ve kalıcı olmadığı düşünülen dengesizliklerin giderilmesi için uluslararası piyasalarda oluşan baskıları azaltmak amacıyla yapılan müdahaleler, merkez bankaları için ciddi rezerv kayıpları doğurmaz. Çünkü, müdahaleler tek taraflı ve sürekli değildir.

Merkez bankalarının uluslararası piyasalardaki dengelere etkileri müdahale anında kullanabilecekleri serbest döviz ve altın rezervleriyle ilişkilidir. Bu nedenle, güçlü rezerv pozisyonu merkez

bankaları için hem piyasalardaki olumsuz beklentilerin vereceği zararları önlemek hemde müdahalelerle oluşan rezerv kayıplarının önemini azaltmak için gereklidir. Ödemeler dengesi sürekli açık veren bir ülkenin, eğer, parası başka ülkelerce rezerv amaçlı talep edilmiyorsa, yarattığı yurtiçi parayla bu açığı finanse etmesi sonucu ortaya çıkan likidite fazlasının karşılığı, başka bir konvertible para veya altın olarak talep edildiğinde ortaya çıkacak döviz veya altın talebi karşılanamaz. Çünkü, merkez bankaları, kaybettikleri rezervi ancak para ve mal piyasalarındaki döviz kazandırıcı işlemler yoluyla biriktirebilir. Bu nedenle, ödemeler dengesi sürekli açık veren ülkelerin, rezerv olarak talep edilenler hariç, cari denge fazlası yaratmadan sağlam bir rezerv biriktirme olanağı yoktur. Sermaye hareketleri yoluyla biriktirilen rezervlerin, borç karşılığı rezerv tutulma gereği yüzünden, merkez bankalarınca doğrudan müdahale amaçlı kullanılması doğru değildir. Çünkü, sermaye çıkışlarının doğuracağı rezerv talebi, cari dengesi açık veren ülkelerde sonuç olarak merkez bankaları kaynaklarından karşılanacaktır.

Bir ülkenin uluslararası rezerv büyüklüğü, uluslararası taahhütleri gereği belli düzeyi korumalıdır. Aksi takdirde, daha önce tartışıldığı gibi Uluslararası Para Fonu anlaşması gereği, ülke karşı karşıya kaldığı makro dengesizlikleri giderecek dengeleyici programları uygulamaya koymak zorunda bırakılacaktır. O halde, bir ülke uzun dönemli kalıcı makro dengesizlikler içinde ise ve ulusal parası rezerv para olarak başka ülke merkez bankalarınca talep edilmiyorsa, merkez bankası müdahaleci politikalarla bu dengesizliğin sürmesine yol açacak kur düzeylerini uluslararası piyasalarda kabul ettiremez. Sürdürmeyi çalışması durumunda bu piyasalarda alınıp satılan kambiyo senetleri ve borç senetlerinin değeri üzerinde oluşacak belirsizlik ve riskler, bu kağıtlara olan talebi düşürebilir. Bu

durumda, ilk aksaklık, ithalatçı firmaların ithal taleplerinin firmalarca karşılanmaması, bunun yanısıra, bankaların uluslararası yükümlülükleri gereği uluslararası piyasalardan kredi taleplerinin geri çevrilmesi olacaktır.

Bu durumdaki bir ülke ani bir mali krizle karşıkarşıya kalabilir. Her iki savaş öncesi Avrupa ve Amerika kıtasında yaşanan krizler benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Bu gözlem, liberal iktisatçıların denge fiyatlarına uygun makro dengelerin ve hatta mikro dengelerin oluşması gerektiği yolundaki savlarını haklı çıkarmamaktadır. Çünkü, sabit pariteli altın kuru sistemindeki kurallar nedeniyle Amerika ve Avrupa kıtalarında büyüyen ekonomilerin ortaya çıkardığı para talebini mali sistemin karşılamasına olanak bulunmaması, her iki kıtada ekonomilerin küçülmesine işsizliğe ve iflaslara yol açmıştı. O halde, artan para talebinin karşılanması krizlerin başlangıç anında derinleşmesine engel olabilir. Ancak, unutulmaması gereken temel ekonomik kural, genişletici para politikaları yoluyla ekonominin uyarılma olanaklarının sınırsız olmadığıdır.

Ekonominin iç dinamiklerine bağlı dengeleri, kısa dönemde oluşan likidite sıkıntılarının aşılması yoluyla korunabilir. Ancak, var olan bir dengesizliğin uzun dönemde likidite yaratarak giderilmesinin sonuçlarının kronik enflasyon olacağı bilinmektedir. İkinci dünya savaşı öncesi ortaya çıkan ekonomik ve mali krizlerde büyüyen ekonomilerin yarattığı üretim patlaması karşısında mali sistemin kredi talebi, altın para sisteminin zorladığı sıkı para politikalarıyla çelişmekteydi. Bankaların, Avrupadaki siyasi huzursuzluklar nedeniyle kendilerine yönelen likidite talebini karşılayamamaları likidite krizine yol açmıştı. Likidite krizi, ardından banka varlıklarını nakte dönüştürmede karşı karşıya kalınan zorluklar, sanayi kesiminde sonuçlanmayan yatırımlarla birlikte bankaları kısa zamanda çözülebilirlik krizi içine

sokmuştu. Kriz, merkez bankalarının altın para sisteminin katı kuralcılığı içinde diğer bankalara sığırmış ve reel sektörü içine almıştı.

Serbest kur rejiminde kurların uluslararası piyasalarda serbetçe belirlenmesi düşünüldüğü kadar liberal bir görüş değildir. Çünkü, uluslararası piyasalar, uluslararası siyasetin aynasıdır. Nasıl, OPEC kuruluşu ile yaratılan oligapol petrol fiyatları yoluyla dünya ekonomilerinin yeni bir krize girmesine yol açıyorsa, dünya ticaretinde hakim durumda olan ülkelerin birlikte hareket ederek, uluslararası piyasalarda hakim stratejiler izlemeleri rekabetçi olmayan döviz kurlarının oluşmasına uygun bir zemin oluşturabilir. Nitekim Bretton Woods anlaşması veya bu anlaşmanın yarattığı boşluk sonucu oluşan Avrupa Para Birliği, Avrupa Merkez Bankası kurulmasına ve ortak para euronun değerinin belirlenmesinde piyasalarla yeni uzlaşmalara gidilmesini gerekli kılmıştır. Euro, altına doğrudan bağlı bir para değildir. Euronun SDR sepeti içindeki payı, doğrudan, bu sepette yer alan Almanya ve Fransa'nın paylarının birleşmesinden oluşmaktadır.

Avrupa Merkez Bankası 11 üye ülkenin paralarının 31 Aralık 1998 günü ilan edilen ECU⁸² değeri karşısındaki kurları esas alınarak euro dönüşüm pariteleri belirlenmişti. Bu durumda, euronun başlangıç değeri, 31 Aralık 1998 günü 11 üye ülkenin ekonomik dengeleri esas alınarak belirlendi. Bu tarihten sonra, 2002 yılında euro ABD dolarına karşı serbest dalgalanmaya bırakıldı. Euronun piyasa değeri oluşurken, topluluk üyesi ekonomilerin toplulaştırılmış dengeleri mi, yoksa her üye ülkenin, özellikle Almanya ve Fransa'nın ulusal ekonomilerinin dengeleri mi, yeni para euronun değerini belirleyeceği tam olarak açık değildir.

⁸² ECU (European Currency Unit) Avrupa Para Birimi ifadesinin kısaltılmışıdır.

Euro homojen bir para birimi olarak, birleşik Avrupanın toplulaştırılmış ekonomik dengeleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Avrupa Birliğine katılan ulusal ekonomilerin makro dengesizliklerinin tek başına euronun değerinin oluşumunu etkilemesi beklenmemelidir⁸³. Ancak, sadece Almanya ve Fransa'nın SDR oluşumundaki paylarının euroya dönüştüğü bilinmektedir. O halde, bu iki ekonomideki temel dengesizliklerin büyümesi, euronun piyasa değerini etkilemese bile SDR içinde euronun ağırlığının değişmesine yol açabilir. Euronun SDR içindeki ağırlığının değişimi, Bretton Woods Anlaşması hükümlerince üyeler tarafında talep edilebilir ve bu talep Başkanlar Konseyi kararıyla uygulanabilir. Bu durumda, Para Fonunun sabit altın paritesinde içine düştüğü piyasa değeri ve anlaşma değeri çelişkisi, bu kez SDR ve euro pariteleri arasında yaşanabilir. Yaşanabilir bu çelişki, euronun hukuki ve ekonomik doğal güçlerinin farklılaşmasına yol açacaktır.

Bu yeni oluşumların, ülkelerin cari ekonomik dengelerinin değerlemesi üzerine oturtulmuş Bretton Woods anlaşması hükümleri içinde ve serbest döviz piyasalarında nasıl bir sonuç doğuracağı tam olarak açık değildir. Çünkü, AB ülkelerinin türev piyasalardaki yükümlülükleri düşünüldüğünden çok daha önemli ve hacimlidir. Bu olgu, sermaye hesabının serbestleştirilmesiyle birlikte, sermaye hareketlerinin taşıdığı riski artırmış ve döviz kurları üzerine geleceğe yönelik belirsizliğe yol açmıştır. Bu yeni para olgusuyla birlikte, spekülasyon kısa vadeli sermaye hareketlerinin yoğun olduğu

⁸³ Bu önerme, ekonomik ve siyasi entegrasyonun tam olarak sağlanması halinde doğrudur. Örneğin, ABD'de bir eyalet ekonomisindeki dengesizlik doların uluslararası dengesini etkilememektedir. Benzer durum, AB'ne katılan ülkeler için geçerli olmalıdır. Bu durumun tersi, zaten, AB siyasi ve ekonomik entegrasyon sürecinde aksaklıkların olduğunun bir göstergesi olarak ele alınmalıdır. Örneğin, Fransa'nın makro ekonomik dengesizliklerinin artması euro değeri üzerinde olumsuz bir etki yaratıyorsa, AB ekonomik entegrasyon sürecinde istenilen başarıyı sağlayamamıştır denebilir.

dönemlerde, sabit kur veya bant içinde dalgalı kur rejimlerini sürdürmek, gelişmekte olan ülkeler için, sabit kuru savunmak kadar zor olabilir. Diğer yandan, serbest kur rejimi, ingilizce konuşan ülkeler dışında, diğer sanayileşmiş ülkeler için taşıdığı transfer riskleri nedeniyle tercih edilmemektedir.

Örneğin Fransa, dış ödemeler dengesi sürekli açık veren ABD ekonomisinin ürettiği dolarların serbest kur rejimindeki karşılığının, dışticaret bakiyelerinin değerini doğru belirleyecek bir ölçek olamayacağı düşüncesi ile altın tabanlı ödeme sisteminin sürdürülmesinde ısrarlı olmuştur. Ancak, Avrupa Birliği Merkez Bankası Kuruluş statüsünde euro ile altın arasında örtülü veya açık bir ilişki yoktur. AMB yasası, daha önce belirtildiği gibi euronun değerini belli tarihteki üye ülkelerin ECU'ya karşı gelen döviz kurları üzerinden geri dönülmez olarak belirlemiştir. Euronun altına karşılık değeri sadece serbest piyasalarda oluşmakta, ancak, bu değeri korumak için AMB'nin açık bir taahhüdü bulunmamaktadır. Bu durumda, topluluk üyesi ülkelerin dışticaret açıklarının konvertibilitesinde, özellikle bir üyenin dış ticaret açığı büyüdüğü takdirde, euronun hangi değerinin cari hesap alacaklarının konvertibilitesinde kabul edilebileceği belirsizdir.

Dış ticarete konu olan malların alışverişinde kambiyo işlemleri banka sistemi aracılığıyla yapılır. Reel hareketlere dayalı dış ticaret hareketleri, değer olarak banka hesap bakiyelerinin transferleri ile kapatılır. Döviz kuru burada önemli bir değer ölçüsü olarak dış ticarete girer. Bir ülke parasının diğer bir ülke parası karşısında ve hatta üçüncü ülke paraları karşısında değerinin belirlenmesinde döviz kurlarının bir ölçek olabilmesi için, ölçek oluşmada gerekli koşulları sağlar olması gerekir. Burada en önemli teorik gerek, ölçek ile ölçülen değer arasındaki ilişkinin dengede olmasıdır. Serbest kur rejiminde

ortaya çıkan aşırı ve dengesiz dalgalanmalar, yapılacak bu transferlerin gelecekteki değerinin bugünden kestirilmesini, yani piyasalardaki kurların, ticaret bakiyelerinin transfer anında temsil ettiğı alacak haklarının, diğeri bir değışle satınalma gücünün korunduğunu gösterecek bir ölçek olmasını zorlaştırmaktadır.

16. Ekonomik İlişkiler: Doğru Kur.

Bu olumsuzluklara rağmen ABD, piyasa güçlerinin düşman gibi görölmemesi gerektiğinde ısrar ederek, serbest kur rejiminin korunmasını istiyordu. Uluslararası Para Fonu, değeri denkliğine dayalı para sisteminin 1973 yılında tamamen çökmesiyle kur rejimlerini daha iyi anlamak için çalışmalar yapıyordu. Karşı karşıya kaldıkları en önemli soru, serbest kur rejiminde doğru kurun nasıl algılanacağı üzerineydi. Piyasalarda oluşan döviz kurunun doğru kur olduğu nasıl saptanmalıydı? Altın-para sisteminde bu algının oluşması daha kolaydı. Çünkü, ölçek, altın gibi tarihsel güvenilirliği olan bir nesneydi. Altının para sisteminde ölçek olarak önemi azaltıldığında, tanıma bağı ve yöntemsel iki sorunu tartışmaya açmışlardı. Ancak, bu iki sorun aşıldıktan sonra bile doğru kur sorusu yanıtlanması zor bir kararı içermekteydi. O karar, doğru kur keşfedilecek olursa, bu kurun nasıl mali sisteme ve piyasalara kabul ettirileceğı hakkındaydı.

SDR'nin mali sistemde karşı karşıya kaldığı sorunlardan biri buydu. Bir değerin para olarak piyasalarda dolaşımının sağlanması, halkın kabulü yasasına göre, bireylerce, kurum ve kuruluşlarca alışveriş aracı, değeri biriktirme aracı ve hesap birimi olarak kullanılmasının kabulü ve kullanım alanının yaygınlaşması ve derinleşmesi gerekmektedir.

Doğru kur⁸⁴ kavramının sınırları, Fon araştırmacılarını farklı kur rejimlerini incelemeye yöneltti. Bu dönemde yapılan çalışmalarda absorbe yaklaşımı⁸⁵ döviz kurlarının kontrol edilmesi için açıklayıcı, popüler bir yaklaşım olmaya başladı. Bu yaklaşımın dayandığı düşünce, cari dengenin GSMH ve toplam harcamalar arasındaki farka eşit olmasıydı. O halde milli hasıla ve harcama tahminleri esas alınarak yapılacak cari denge tahminleri ve bu dengeyle uyumlu para ve döviz kuru hedeflerine yönelik politikalar uygulanırsa, kurların istenilen dengede oluşması sağlanabilirdi. Bu nedenle, merkez bankaları yurt içi kredilerinde⁸⁶ sürdürülebilir bir cari denge hedefiyle uyumlu bir genişlemeyi gözetecekti. Ülkenin net dış varlıklarının hedef GSMH'ya oranı sabit tutulduğu takdirde, hedef net yurtiçi varlıklarla uyumlu olan bir parasal genişleme, uluslararası piyasalarda kur dengesini koruyucu olacaktı. Çünkü, döviz kurlarının planlanan makro dengelerle uyumu sağlanmış oluyordu. Böylelikle, transfer anında cari hesap alacaklarının değeri korunmuş oluyordu.

Modelin ana teması, cari denge açığını en aza indirecek makro dengeleri oluşturmak ve bu dengeyle uyumlu olan iç talep düzeyini belirlemekti. O halde, tahminlerin gerçekleşmesi, kurların istenilen düzeyde kalmasına yol açacaktı. Ancak, tahmin ve gerçekleşme arasındaki fark rastsal unsurları içermekteydi ve döviz kurlarındaki değişim bu unsurlardan etkilenmekteydi.

Gelişmekte olan ülkelerde IMF önerileriyle uygulamaya konan bu modelin sonuçları programın teorik önermelerini destekler bulunmadı. Bunun nedenleri kısaca, modelin geçikmeli etkileri içermemesi, modelin büyüyen bir ekonomideki denge arayışlarını

⁸⁴ Correct exchange rate karşılığı kullanılmıştır.

⁸⁵ Absorption approach karşılığı kullanılmıştır.

⁸⁶ Bilindiği gibi merkez bankalarının verdikleri krediler bu bankaların yurtiçi varlıklarını oluşturmaktadır.

tahmin edememesi, istihdam hedeflerini ikinci planda bırakması ve sermaye hareketlerindeki akışkanlık derecesinin, modelin varsayımları arasında dikkate alınmaması gibi eksikliklere bağlanmaktaydı. Paracıl bir düşünce olmasına rağmen önerilen yöntem yeni-klasik iktisatçılarca savunulmamaktaydı. Çünkü, nütür para hipotezi, paranın reel değişkenleri üzerine uzun dönemde etkisinin olmayacağı yolundaydı. Oysa sterilizasyon⁸⁷ yaklaşımı böyle bir etkiyi önceden kabul etmekteydi. Oysa serbest kur rejimi, ekonomilerin dışsal uyarlamasını daha uyumlu ve krizler olmadan yapmaya müsaade edecekti. Ayrıca, maliyetli dışticaret ve sermaye hareketlerinin kontrol gereksinimi olmayacaktı. Diğer yandan, serbest kur rejimlerinin ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını çözemediği görülmekteydi. Ekonomik olan bir sorun ekonomik programlarla çözüleliyordu. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler için ödemeler dengesi hala önemli bir sorun olmaktadır.

17. Ekonomik İlişkiler: Serbest Kur Deneyimi.

Ekonomi bir bilim dalıdır. Bilim dalı olarak kabul görmesinin nedeni, her bilim dalında olduğu gibi, bilimsel tartışma ve hipotezlerini temel bir yasaya dayandırabilmesindendir. Bu temel yasa istem ve sunum yasası, diğer bir değişle arz ve taleptir. İstem ve sunumun kesim noktası ekonomide denge konumuna karşı gelir. Serbestçe oluşmuş, yani istem ve sunumu oluşturan kararların birbirinden bağımsız olarak alındığı bir ekonomik ortamda üretimde kullanılan kaynakların sonlu ise, azalan verim veya sabit verim yasasına uygun olarak işlenmesi kaçınılmazdır. Kullanılan bu kaynakların kullanıcıya

⁸⁷ Açık Piyasa İşlemlerinin (APİ) net servet etkisi yaratmadığı için toplam talep üzerinde dolayısıyla mevcut ekonomik denge üzerinde etkisiz olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, APİ işlemleri yeni likidite yaratılmasına neden oluyorsa aynı sav ileri sürülemez.

bir maliyet yüklemesi ile kısıtlanmış, tüketiminde azalan fayda ve bütçe hükmüne bağlı olarak tüketim kararları şekillenmiş her istem-sunum dengesi, rekabetçi piyasalarda ve kendini oluşturan haller değişmediği sürece kalıcı bir ekonomik denge üretir.

Bu doğal denge konumu, Newtongil bir yer çekimi konumudur. Yani, denge oluştuğunda ekonomi kararlı olan bu denge noktasından uzaklaşamaz. Ekonomistler üç hükümde anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bunlardan ilki, evrensel denge hükmüdür. Somut olarak gözlenmesi ve tanımlanması zor olan bu hayali denge noktasını somut olarak gözleme ve ölçme sorunudur. Çünkü, insan yaşamında tarih sürecinde oluşan dini, sosyal, siyasi, coğrafi, ahlaki ve hukuki normlar, serbest ticaret düşüncesini savunanların önerdiği gibi, bütün alışverişlerin kısıtsız rekabet içinde yapılmasına olanak vermemektedir. O halde gözlenen denge, her zaman ve her koşulda neoklasik anlamda olması gereken denge olmayacaktır. Kurumsal müdahaleler nedeniyle, dengenin farklı bir noktada oluşması, aslında, gözlenen halin bir denge değil dengesizlik hali olduğunu gösterir.

O halde üzerinde anlaşmazlık oluşan konu bir ekonominin gözlenen bu dengesizlik halinde uzun dönemde kalmasının istem ve sunum yasasıyla çelişip çelişmediğidir. Uluslararası ticareti içeren, genelleştirilmiş Walras yasası dikkate alındığında ve dışticaretin serbest olduğu bir dünyada, eğer bir ekonomide dengesizlik varsa, diğer ekonomilerin dengede olduğundan sözedilebilir mi? Yani, bir ülke cari denge açığı üretiyorsa, diğer ekonomilerin cari dengelerinin dengede olduğundan söz edilebilir mi?

İkincisi, ekonomide gözlenen katılıklardır. Yani, sabit değerler hükmüdür. Örneğin, Bretton Woods ile ortaya konan sabit altın değer denkliği ekonomik bir katılıktır. Bu katılığın aşılması neredeyse otuz yıllık siyasi karar sürecini içermiştir. Ücret, faiz gibi diğer ekonomik

değişkenlerde gözlenen katılıklar, denge konumunun göstermesi gereken esnekliği, yani ayarlanma yeteneği ile çelişiktir. O halde, var olan katılıklar denge kavramıyla nasıl ilişkilendirilebilir? Eğer, bir ekonomide ücret, faiz, döviz kuru gibi fiyat değişkenlerinde katılıklar varsa, uluslararası ticaretin serbet olduğu bir dünyada diğer ekonomilerin dengede olduğundan sözedilebilir mi? Bu çelişki nasıl giderilir?⁸⁸

Son olarak, kararlı denge statik bir kavramdır. Oysa, ekonomiler her gün büyümekte ve gelişmektedir. Büyüme statik değil, dinamik bir süreçtir. Statik bir sürece hakim olan hükümler, dinamik bir süreçte korunabilir mi? Yani kalkınma, büyüme gibi akılsal ve ekonomik bir konumdan diğerine geçiş halleri mevcut denge halleri korunarak sürdürülebilir mi? Yoksa, kalkınma, büyüme gibi dinamik hükümler bir dengesizliğin yarattığı ivmeler midir? Eğer, dengesizlik bir kalkınma, büyüme nedeni ise, büyüyen ve kalkınan bir ekonominin dengede olduğundan söz edilebilir mi?

Bretton Woods Anlaşmasındaki katı kur sisteminden esnek kur sistemine geçiş, aslında liberal iktisadi düşüncenin haklılığının bir göstergesi oldu. Çünkü, uluslararası piyasalarda var olan katılık, yerini esnekliğe bırakmıştı. Bu esneklik, yeni bir deneydi ve bu nedenle 1973 yılından sonra iktisatçılar dinamik bir dengede kurların değişim nedenlerini ve değişimin bağlı olduğu doğal hükümleri anlamaya ve açıklamaya çalıştılar.

İktisatçıların açıklamaya çalıştıkları olgu, kurlardaki dalgalanmanın nedenleri hakkındaydı. Yirmidört yıl, anlaşmaya dayalı sabit kur rejimi üzerine oturmuş bir sistemin terk edilmesi sonucu

⁸⁸ Bu çelişkinin anlaşılması için şu örnek verilebilir. FR.100 günlük ücretle çalışan bir Fransız'ın ve aynı işi günlük DM 120 ücretle yapan bir Alman'ın euroya dönüşümde, hala € 20 ücret farkı korunuyorsa, parasal entegrasyonun ülkeler arasındaki faiz ve produktivite farklılıklarını gideremediği söylenebilir.

oluşan yeni durum, teorik olarak açıklanmalıydı. Bilim soru sormakla başlar. O halde, bilimsel kıstaslara uygun olacak şekilde bir teori oluşturmak, doğru soruların sorulmasını ve bunlara doğru yanıt bulunmasını gerektirir. O halde, döviz kurları ile ilgili sorulacak soru, döviz kurlarının neden değiştiği sorusuydu. Eğer, uluslararası ticarete hakim ekonomiler dengede ise, döviz kurları neden değişiyordu?

Yanıt, satınalma paritesi teorisinden geldi. Bu teori, döviz kurlarındaki değişmeyi ülkeler arası enflasyon farklarına bağlıyordu. Bu fark, uzun dönemde dengesizliğin büyüyeceğinin bir göstergesiydi. Bu nedenle, ülkenin rekabetçi konumunu koruması için enflasyon farkı oranında rekabetçi devalüasyonlar yapması gerekirdi. Bu gerek, serbest piyasalarda kendiliğinden, piyasa güçlerince yerine getirilmekte ve kurlar değişmekteydi. Bir ülkede enflasyonun artacağı beklentisi, piyasalarda bundan kar elde etmeyi uman spekülâtörlerin yarattığı sermaye hareketleri ile piyasalarda var olan istem ve sunum dengesinin değişmesine neden olacaktı. Eğer, beklenti doğru ise, döviz kurları yeni düzeyinde dengeye gelecekti. O halde, enflasyon beklentisi ile oluşan spekülâtif sermaye hareketleri kurlardaki değişimle ilgili olmalıydı.

Satınalma gücü paritesi doktrini, kurlardaki sert değişimleri açıklamada yeterli değildi. Çünkü, sanayileşmiş ülke paraları arasında gözlenen yüksek oranlı dalgalanma ve değer kayıpları, ülkelerarası enflasyon farkıyla açıklanabilir olmaktan uzaktı. Ekonomistlerin, bu yetersizliklere karşı, açıklayıcı yeni olgular bulmaları kaçınılmazdı. İlk savunma, kısa dönemde, altın denkliği sisteminin yıkılması sonucu, ülkelerin ödemeler dengelerinde ortaya çıkan ani dengesizliklerin kurlara yansması şeklinde oldu. Daha sonra, petrol fiyatlarındaki şok artışların, sanayi maliyetlerinin bu artışın etkilerini giderecek teknolojik değişimi kısa dönemde gerçekleştirememesi sonucu maliyet

enflasyonuna dönüştü. Sanayide artan maliyetler, yurici ekonomilerde enflasyona yol açtı ve enflasyon, ülkenin ihracatçı ülkelerin rekabet güçlerini azaltı. Artan cari denge açıkları, bu grup ülkeyi rekabetçi devalüasyonlara zorladı. Petrol şoklarının döviz kurları üzerinde etkisi bu değişimi açıklamada kullanıldı.

Bu açıklamalar, serbest kur düşüncesini, serbestliğin kalıcı bir genel denge oluşturacağı savını ileri sürenlerce yeterli görülüyordu. Çünkü, serbestlik döviz kurlarında stabilite sağlayamamıştı. Diğer yandan, sabit kur sistemi, ülkelerin büyüme ve istihdam yaratmasına engel olmuştu. Ancak cari açıkları büyük olanlar dışında, ekonomilerde denge hali gözlenmekteydi. Cari açıklarda dengesizlik, dünya ticaretinde önemli paya sahip ülkelerin ödeme dengeleri açıklarından kaynaklanıyordu. ABD ve İngiltere ekonomilerinin cari açıkları sürmekteydi.

18. Ekonomik İlişkiler: Değişken Kur Rejimi.

Değişken kur sisteminde, Avrupada ekonomik büyüme ve buna bağlı istihdam kapasitesi artmıştı. Ancak, özellikle ABD ödemeler dengesinin cari açıkları büyüyordu. Burada yanıtlanması gereken soru, neden sanayileşmiş ülkelerde, esnek kur sistemi, bu ülkelerin ödemeler dengelerini ve döviz kurlarını dengeleyici olamıyordu. Bu düşünce, altına bağlı sabit kur rejimini savunanlarca geriye dönüş için bir gerekçe olarak ileri sürülmekteydi. Ancak, geriye dönüşün önemli bir koşulu, ABD'nin Bretton Woods Anlaşmasının IV.maddesini yeniden kabul ettiğini açıklamasına bağlıydı. Bu ise, imkansız bir beklentiydi.⁸⁹ Çünkü, ABD Hazinesi, dalgalı kur rejiminde kendini daha özgür hissediyordu. Dolar hala güvenilir paraydı ve dünyadaki

⁸⁹ Bazı ekonomistler yeni altının bugünkü üretim maliyeti baz alınarak kurulacak yeni dolar-altın değer denkleğinde yeniden altın tabanlı bir mali sisteme geri dönülebileceğini ifade etmişlerdir.

rezerv talebi sürmekteydi. Altının serbest piyasada artan fiyatı, güçlü altın rezervi olan bu ülke için bir avantajdı ve bu yolla ödemeler dengesi açıklarını finanse edebilecek kaynakları bulabiliyordu.

Kurlardaki dalgalanma enflasyondan etkilendiği kadar, kısa dönemli sermaye hareketlerinin döviz piyasalarında yarattığı baskılardan etkilenmekteydi. Para ve sermaye piyasaları gelişmiş ekonomilerde, piyasa koşulları kurların belirlenmesinde etkili olmaktaydı. Bu nedenle, cari dengeleri değişmemekle birlikte sermaye dengelerinde gözlenen dengesizlikler bu ülkelerin paralarının dış değerini, diğer makro dengeler sağlanmış olsa bile, etkilemekteydi. Bu etki dikkate alındığında, satınalma gücü teorisini haklı çıkaracak ekonometrik kanıtlar türetilmekteydi. Ancak, ülkeler arası faiz farkları sermaye hareketlerinin yönünü etkileyiciydi. Bu nedenle, faiz farkları kurlardaki dalgalanmaları açıklamada yer almalıydı. Faiz farkları oranları, bu nedenle, yeni bir kur teorisi olarak gelişti.

Fon uzmanları yeni bir yaklaşım geliştirdiler. Bu yaklaşım, kur belirlenmesinde varlık yöntemi adıyla anıldı.⁹⁰ Kurların belirlendiği piyasalarda yabancı ülkelerin kambiyo senetleri, bonoları, tahvilleri veya hisse senetleri alınıp satılmaktaydı. Böyle olunca, bu gibi mali araçların o ülke parasına doğurduğu talep, döviz piyasalarında en az reel ekonomik değişkenler kadar etkili olacaktı. Bu talebin arkasında, spekülatif güdüler veya yatırım amacı olabileceği gibi, dış ticaret bakiyelerinin ödenmesi için, mali yatırım araçlarının alınıp satılması gereksinimi bulunabilirdi. Yaklaşım özde, yabancı para cinsinden ihraç edilen menkul değerlerin para ve sermaye piyasalarında alınıp satılmasıyla kurlar arasında kurulan teknik ilişkiye bağlanmaktaydı.

⁹⁰ Kurların belirlenmesinde varlık yaklaşımı, İngilizce the asset approach to the exchange rate determination karşılığı kullanılmıştır.

Diğer bir değişle, sermaye hareketleri dengesi kurların belirlenmesine ve cari dengenin realize edilmesine etken olarak görölmekteydi. Serbest kur rejiminde sermaye hareketlerinin kurlardaki değişime olan etkisi, sadece gözlenen faiz farklarına bağlı olarak değil, borç alan kurum ve kuruluşların kredibilitesine, yani gelecekte sermaye girişine neden olan döviz girişlerinin getirisiyle birlikte serbestçe yurt dışına çıkabilmesine bağlı olacaktı.

Bu sorun, özellikle gelişmekte olan ülkelere giren sermayenin karşı karşıya kaldığı transfer belirsizliklerinin yarattığı dengesizlikleri öne çıkarmaktaydı. Burada söz edilen kredibilite, bu anlamda hem makro hem mikro bir kavramdır. Kredibilite mikro kavramdır, çünkü yabancı sermaye girişi ya doğrudan kredilendirme veya portföy yatırımı şeklinde olmaktadır. Bu durumda kredibilite, kredilendirilen veya sermaye piyasasında mali araçlarına portföy yatırımı yapılan kuruluşların bilanço beklentilerinin kredilerinin veya sermaye araçlarının en azından faiz veya getirilerini beklenen reel değer dolayında transferini sağlayacak mikro, yani banka ve firma bazında bilanço güvenilirliğini gerektirmekteydi. Borç servislerinin sürdürülememesi ciddi bir kredibilite yani güven kaybına neden olacak ve sermaye girişleri azalacak veya duracaktı. Mikro anlamda kredibilite kısaca borç servislerinin borçlanan kurumlarca ödenebilirliği ve ödemelerin sürdürebilirliği ile ilgili bir kavram olmaktadır.

Makro kredibilite, mikro kredibilitenin bir uzantısıdır. Çünkü, borç servislerinin realize edilebilmesi, makro dengelerin sürdürölmesiyle ilişkilidir. Mikro dengeler oluşsa bile, makro dengesizlikler, geleceye yönelik taahhütlerin yerine getirilmesine engel olabilmektedir. Örneğin, kamu kesimi borç transferleri nedeniyle döviz piyasalarında yaşanan kıtlık, kurlarda ani sıçramalara neden olabilmekte, yeni ve yüksek kur düzeyinde özel sektör borç

servislerinin vaad edilen ölçüde ve değerde yerine getirilmesine engel olabilmektedir. O halde, makro kredibilite, en az mikro kredibilite kadar sermaye ihraç eden taraflar açısından önemli olacaktır

19. Para Hukuku: Avrupa Para Birliği.

Uluslararası ödeme sisteminde karşı karşıya kalınan sorunlar bu tartışmalar içinde çözülemedi. İkinci dünya savaşından sonra yaklaşık yarım asır, Para Fonu uluslararası ödeme sistemleri için son başvuru yeri olma özelliğini korudu. Fonun karar erkinde görelilik olarak güçsüz kalan EEC-6 grubu, Avrupa ekonomik topluluğunun siyasi birliğe dönüşme kararıyla birlikte parasal sistemin bütünleştirilmesine karar verdi. Tek ve ortak para olan euroya geçiş sonucu, topluluğun ortak para politikasında bir karar verici ve uygulayıcı kurum olarak Avrupa Merkez Bankası kuruldu. Böylelikle, Bretton Woods Anlaşmasının hukuki alt yapısı yeni bir rekabetle karşı karşıya kaldı.

Hatırlanacağı gibi, Bretton Woods döneminde Uluslararası Para Fonu Başkanlar Konseyi kararları uluslararası ticaretin boyutlarını etkileyebilecek önemdeydi. Konseyde, hem toplantı hem karar çoğunluğunun sağlanması üye ülkeler arasında siyasi rekabeti zorlamaktaydı. Bu rekabet, Fon bünyesinde baskı gruplarının oluşmasını kaçınılmaz kıldı. Bu gruplar içinde en önemlisi G-10 olarak başlayan daha sonra, EEC-6 ile bölünen ve G-7 olarak varlığını ve siyasi etkinlik alanını genişleten grubun önemli bir siyasi platforma dönüşmesine yol açtı.

1988 yılı haziran ayında Avrupa Konseyi birliğin ekonomik entegrasyonunun en önemli aşaması olan parasal birliğe geçiş için Jacques Delors başkanlığında bir komisyon oluşturma kararı aldı. Komisyonun diğer üyeleri Avrupa Topluluğu Merkez Bankaları Başkanları ve Uluslararası Tahkim Bankası (BIS) Genel

Müdürüydü. Akademik üye olarak Kopenhag Üniversitesi Profesörlerinden Niels Thygesen, ve Miguel Boyer bu Komisyona Katılmıştı. Komisyon ünlü Delors Raporunu hazırladı. Rapor Topluluk için oluşturulması istenen parasal birlikte üç aşamalı geçiş planı önermekteydi.

Parasal birliğe yönelik ilk aşama 1 Temmuz 1990 günü atılacaktı. Bu tarihte topluluğa üye ülkeler arasında sermaye hareketlerini kısıtlayan bütün düzenlemeler kaldırılacak ve sermaye üye ülkeler arasında serbestçe dolaşabilecekti. Komisyon üyesi merkez bankaları başkanlarının görev ve sorumlulukları genişletilmekteydi. Buna göre, merkez bankası başkanları üyeler arasında danışma toplantıları düzenleyecek ve para politikalarının koordinasyonunu sağlayacaklardı. Merkez bankaları için hedef, fiyat istikrarının korunmasıydı. Bu amaçla, sadece merkez bankası başkanlarından oluşan bir komite kuruldu. Bu komite, 1993 yılına kadar bir iş planı yapmakla görevlendirildi.

İkinci ve üçüncü adımların atılması ve parasal birliğin kurulmasının gerçekleşmesi için Avrupa Ekonomik Topluluğunu oluşturan anlaşmanın elden geçirilmesi gerekti. Bu nedenle, tarihi Roma Anlaşması imzalandı. Anlaşma, siyasi birliğe geçiş hazırlıklarına paralel olarak parasal birlik için gerekli kurumsal yapının nasıl oluşacağını belirlemekteydi. Bu anlaşmanın ardından 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşmasıyla, ekonomik topluluk olarak oluşan birlik yerini siyasi birliğe bırakıyordu. Birliğin adı, bundan böyle Avrupa Ekonomik Topluluğu değil, Avrupa Birliği olacaktı. Bu anlaşmaya bağlı iki protokol ile Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Para Kurumu oluşturuldu. Her iki kurum 1 Kasım 1993'de fiilen işlemeye başladı.

Avrupa Para Kurumu⁹¹ 1 Ocak 1994 tarihinde parasal birlik için ikinci aşamanın başladığını duyurdu. Kurumun, Avrupada para politikası tasarımıında bir etkinliği yoktu. Bu aşamada, para politikaları hala üye ülkelerin ulusal merkez bankaları tarafından tasarlanmaktaydı. Bunun bir uzantısı olarak, Kurum, merkez bankalarının döviz piyasalarına olan müdahalelerine karışmıyordu. Kurumun görevi, merkez bankalarının işbirliğini ve aralarındaki koordinasyonu sağlamak, Avrupa Merkez Bankası (AMB) kuruluşu için hazırlık çalışmalarını sürdürmektir. Bu bağlamda, Kurumun işlevleri merkez bankaları arasında danışma hizmeti vermek, merkez bankaları arasında görüş alışverişinde bulunmak, Avrupa Merkez Bankası kuruluşu için teknik, örgütsel ve lojistik çerçeveyi çizmek gibi görevleri içermekteydi.

20. Para Hukuku: Avrupa Para Birimi.

1979 yılı mart ayından başlayarak Avrupa Para Sistemine (EMS)⁹² üye ülkelerden Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda Avrupa Parasal İşbirliği Fonu (EMCF)⁹³ kurdular. Fon mevduatı ABD doları ve altındı. Oluşturulan Fon karşılığında Avrupa Para Birimi (ECU)⁹⁴ adlı indeks para hesapları açıldılar ve bu hesaba bağlı borç senetleri çıkardılar. Sisteme 1979 yılında İngiltere, 1986 yılında Yunanistan, 1987 yılında İspanya, 1988 yılında Portekiz katıldı. Benzer şekilde, bu ülkeler Fondaki altın ve dolar varlıklarına karşı ECU ihraç ettiler. Uluslararası Para Fonu, EMCF'deki altın ve ABD doları karşılığını çifte saymaya engel olmak üzere kendi rezerv hesaplarından çıkardı. ECU Fon hesaplarında

⁹¹ European Monetary Institute.

⁹² Kısaltma, European Monetary System kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

⁹³ Kısaltma, European Monetary Cooperation Fund kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

⁹⁴ Kısaltma European Currency Unit kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

döviz varlığı olarak izlenmeye başlandı. Bu yüzden, Fon istatistiklerinde görülen döviz varlıkları hesabında büyük bir sıçrama oldu.

Uluslararası Para Fonu Yönetim Komitesi, ECU'nun durumunu görüşerek ECU ve SDR arasında bir ilişki kurulmasına karar verdi. Bu karara göre, Anlaşma'nın XIX maddesi, bölüm 7(a) ve kural O-2 uyarınca Avrupa Komisyonunca ECU'nun dolar karşısındaki değeri olarak ilan ettiği değer üzerinden ECU'nun SDR karşılığı, Para Fonu tarafından hesaplanıp, ilan edilecekti. Bu yolla, birlik üyesi ülkelerin Fon hesaplarındaki borçları SDR'ye dönüştürülerek ödenecekti.

Diğer yandan ECU üye ülke bankalarınca piyasalarda alınıp satılır hale geldi. Bu nedenle, üye ülke paralarıyla ECU arasında bir parite oluşmaya başladı. Diğer yandan, üye ülkeler dolara karşı bant içinde dalgalanan paralarının değerini koruyamamaları halinde, geçici olarak sistemden çıkarılıyor ve gerekli mali kontrolleri oluşturduktan sonra yeniden sisteme geri dönmesine izin veriliyordu. 1995 yılı aralık ayında Avrupa Konseyi ECU 1= euro 1 değer denkliğini ilan ederek, euro olarak adlandırılan yeni paranın Parasal Birliğe katılan üye ülke bölgelerinde tedavülüne başlanacağını duyurdu. Bununla birlikte, Konsey, parasal birliğin üçüncü aşamasına 1 ocak 1999 günü geçilmesine karar verdi. Bu ara, 1996 yılında Avrupa Para Kurumu euro banknotlarının tasarımını tamamlamıştı. Banknotlar, üye ülke merkez bankalarınca basılacak ve piyasaya sürülecekti. Halen piyasada dolaşan ulusal paraların 1 ocak 2002 gününden başlayarak dolaşımına son verilecekti ve mevcut emisyonlar euro banknotlarla değiştirilecekti.

2 Mayıs 1998 günü Avrupa Birliği Konseyi oy birliği ile 11 üyenin tek para euroya geçiş koşullarını yerine getirdiğine karar verdi. Bu ülkeler Belçika, Almanya, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya,

Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz ve Finlandiya idi. Üye ülke başkanları aynı zamanda bu ülkelerden Avrupa Merkez Bankasına atanacak temsilcilerin seçimini kararlaştırdılar.

25 Mayıs 1998 günü, tek para euroyu kabul eden üye ülke maliye bakanları Avrupa Merkez Bankası Başkan, Başkan yardımcıları ve idare meclisi üyelerini atadılar. 1 Ocak 1999 günü Para Birliğinin üçüncü ve son aşaması gereği 11 üyenin döviz kurları o günkü euro (ECU) paritelerinden geri dönülemez şekilde sabitlendi. 1 Ocak 2001 günü Yunanistan 11 üye arasına katılarak tek parayı benimseyen son üye oldu. Konseyin [Kural (EC) No. 2866/98] kararı gereği bir euro karşılığı geri dönülmez kurlar aşağıda verilmiştir.

TABLO III
GERİ DÖNÜLMEZ PARİTELER
(euro)

Döviz	Kur	Döviz	Kur	Döviz	Kur
BEF	40,3399	DEM	1,95583	ESP	166,386
FRF	6,55957	IEP	0,787564	ITL	1936,27
LUF	40,3399	NLG	2,20371	ATS	13,7603
PTE	200,482	FIM	5,94573	GRD	340,750

Sabit bu kurlar, bir ulusal paradan euro kullanılarak diğerine geçişte kullanılmaktadır. Böylelikle, ulusal paralar ile euro arasında doğrudan parite ilişkisi kurulabilmektedir. Konsey kararı uyarınca ulusal paralar arasında doğrudan parite hesaplaması yapılmayacaktı. Eğer, piyasalar, doğrudan hesaplanan çapraz kurlar ile euro dönüşüm pariteleri arasında fark oluşmasına yol açarsa, bu fark sadece dikkat

çekici bir fark olarak gözlenecek, ancak resmi hesaplamalarda kullanılamıyacaktı. Döviz kurlarının hesaplama formülünün dışında farklı formüllerle hesaplamaları halinde, bu yöntemeler, euro dönüşümünde kullanılan temel formülle aynı sonucu üretiyorsa kullanılabilecektir.

21. Para Hukuku: Avrupa Merkez Bankası Statü Protokolü.

Avrupa Birliğinin kuruluşunu belgeleyen anlaşmanın sekizinci maddesine göre Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası statüsünü oluşturmak için üst düzeyde katılımcı taraflar, önemli unsurları aşağıda özetlenen koşulların, Avrupa Birliğini kuran anlaşmaya ek olarak konulmasını kararlaştırmışlardır. Bu anlaşmaya göre şekillenen Avrupa Merkez Bankası yasasının (constitution) konu açısından önemli noktaları aşağıda özet olarak verilmiştir.

Yasa Md.6/2, Avrupa Merkez Bankasının ve üye ülke merkez bankalarını onay almak koşuluyla uluslararası para kurumlarına katılabilmelerine izin vermektedir. Bu izin, Bretton Woods anlaşmasıyla oluşan uluslararası para sistemine ve bunun türevi olan kurumlara üyeliğin devamının sağlanması açısından önemlidir. Bu konumuyla Bankanın, Bretton Woods Anlaşması hükümlerine karşı yeni bir merkez olma işlevini sürdürmeyeceği görülmektedir. Ancak, izin sözcüğü, katılımın ve katılımın devamını ön koşula bağlamaktadır. Bu ön koşul, AMB'nın Bretton Woods Anlaşması içindeki temsil gücünün sınırının önceden belirlenmesi koşulu olmaktadır. Bu temsil gücü ve oy hakları ile oy gücünün yarattığı müktesep hakların kullanılmasında AMB izin tekeli kendinde bulundurarak, bazı üyeler için müktesep oy haklarının kullanımına engel olurken, bazı üyeler için oy imtiyazının ve buna bağlı kota kullanım haklarının sürmesini onaylayabilecektir. Para politikası

açısından bu kuralın getirdiği hukuki yapı Birliğin tek merkezli para politikası izleme hedefine aykırı düşebilir.

Yasa Md.7, Banka ve üye merkez bankaları, anlaşma hükümleri ve yasası uyarınca görev ve sorumluluklarını yerine getirirken topluluk kurumlarından, üye ülke hükümetlerinden veya bağlı birimlerinden talimat istemiyeceğini ve talimat almayacağını belirtmektedir. Anlaşmanın bu maddesi, AMB'nın kararlarının üye ülke siyasi veya devlet organlarının etkilerinden arıtarak Bankanın bağımsız olarak işlevini sürdürmesine olanak tanıyan hukuki bir kuralı içermektedir. Banka, İdare Meclisi ve Yönetim Komitesi kararları doğrultusunda yönetilir.

İdare Meclisi, Yönetim Komitesi üyeleri ve üye ülke merkez bankaları başkanları tarafından oluşturulur. İdare Meclisine Yönetim Komitesi üyelerinin oy hakkıyla birlikte katılımının sağlanması, Banka yönetiminin İdare Meclisinde alınacak kararlarda etkisini arttırmaktadır. İdare Meclisinde sadece toplantıya şahsen katılan üyelerin oy hakları vardır. Md.10.3 ve Md.11.3 uyarınca İdare Meclisi üyelerinin her birinin eşit bir oyu vardır. Meclis basit çoğunlukla karar alır ve oyların eşit olması halinde, Başkanın oyu kararı belirleyicidir. İdare Meclisi toplantılarında oylama yapılabilmesi için üyelerin en az üçte ikisinin katılımı gerekir. Böylelikle toplam 18 sandalyeli Mecliste toplantı yeter sayısı 12 üye katılımıyla sağlanır olmaktadır. Yönetim Komitesinin altı üyeden oluştuğu dikkate alınacak olursa, altı ulusal merkez bankası başkanının katılımı ile karar yeter sayısına ulaşılabilir.

AMB'nın eşit oy koşulu, Uluslararası Para Fonunun Başkanlar Konseyindeki pay hisseleri oranına bağlanan oy hakkı kuralından farklıdır. Ancak, Para Fonu oy hakkına benzerlik AMB yasası Md.10.3 çerçevesinde tanımlanan haller için korunmuştur. Bunlar, bankanın

sermayesinin artırılması, sermaye katılım koşullarının değiştirilmesi, AMB'na döviz transferlerinin yapılma kurallarının belirlenmesi, üye merkez bankalarının gelirlerinden yapılacak ödenek tahsisleri, kar ve zararın paylaşılması, Banka sermayesinin azaltılması hakkındaki kararlardır. Bu konulardaki oylamalarda, İdare Meclisinde oylar, üye merkez bankalarının sermaye katılımlarında temsil ettikleri payla ağırlıklandırılarak sayılır. Böylelikle, önemli mali kararlarda büyük ülke merkez bankaları başkanlarının karar ağırlığı ve alınacak kararlara etkileri artmaktadır. Sayılan bu alanlar dışında, üyelerin alınacak her kararda, sermaye paylarına bakılmaksızın eşit oy hakkı korunmuştur.

Toplantı çoğunluğu ve eşit oy kuralına göre, AMB İdare Meclisi minimum 12 üyenin katılımıyla toplanabilmektedir. Yönetim Komitesinin Başkan, Başkan Yardımcısı ve dört üyesi toplantıya katıldığında Başkan, sadece 6 üye merkez bankası başkanının desteğiyle Md.10.3 kapsamına girmeyen işlerle ilgili kararı hukuken İdare Meclisinden geçirebilmektedir. Çünkü, dar katılımlı toplantılarda karar çoğunluğu en az 7 üyenin katılımıyla sağlanmaktadır. Bu noktada Para Fonu bünyesinde oluşan EEC-6 platformunun AMB'ı kararlarına etkisinin korunduğu görülmektedir. 18 üyeli geniş toplantıda karar çoğunluğu, çekimser oy kullanılmadığı sürece, 10 üye oyu ile sağlanmaktadır. AMB Kararları içinde G-7 ülkelerinden bankaya üye Fransa, Almanya ve İtalya'nın eşit oy ilkesi sonucu Md 10.3 kapsamı işler hariç, grup olarak karar ağırlığı olmadığı görülmektedir. Bu üç üyenin G-7 platformunda oluşan kararların Bankaya benimsetilmesi için üçte iki çoğunlukla toplanan İdare Meclisinde, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Yunanistan merkez bankaları başkanlarının desteği olmadan, en az Banka Yönetim Kurulunun desteğini alması şarttır.

Banka yasası Md.16 İdare Meclisini, topluluk içinde bankanot ihracına karar verme yetkisi ile donatmıştır. Bankanotlar, AMB ve üye ülke merkez bankalarınınca basılabilir. Bu şekilde dolaşıma konulan bankanotlar topluluk içinde yasal ödeme aracı statüsünde olacaktır.

Md.19.1 AMB'na para politikası hedefleri doğrultusunda üye ülkelerin kredi kurumlarından minimum rezerv bulundurmaya talep hakkı tanımaktadır. Bu talebi yerine getirmeyen kurumlara, AMB'nın cezai faiz yükleme ve belirlenecek diğer yaptırımları uygulama hakkı vardır. Md.21.1 AMB'nı ve üye ülke merkez bankalarını üye ülke hükümetleri, kamu kurumları, bölgesel ve lokal devlet örgütleri ile ilişkili olarak sürdürdükleri mali ajanlık faaliyetleri ile ilgili hesapların açık bakiye vermesine izin vermekten menetmekte ve oluşan açıkları herhangi bir şekilde kredilendirecek mekanizmalar kurmayı yasaklamaktadır. Aynı şekilde, kamusal otoritelerin çıkardığı borçlanma araçlarının doğrudan satın alınması yasaklanmaktadır. Bu madde kapsamında, kamusal kredi kurumlarıyla özel kredi kurumları aynı statüde muamele görecektir.

Md. 23 AMB ve üye ülke merkez bankalarını spot ve vadeli döviz ve kıymetli metal alım ve satımı yapabilme konusunda yetkilendirmektedir. Bu kapsamda, Banka, üçüncü ülke ve uluslararası kuruluşlarla bankacılık işlemleri yapabilecek, borç alıp borç verebilecektir. Bankanın kuruluş sermayesi Md.28'de ECU 5.000 milyon olarak belirlenmiştir. Md.29 sermayenin nasıl ödeneceğini belirleyen bir anahtar tanımlar. Bu anahtara göre, üye ülke merkez bankalarının sermaye katılım oranı, üye ülkenin nüfus ve GSMH'nın, topluluk nüfus ve GSMH içindeki paylarının her biri yüzde 50 ağırlıklandırılarak toplanması sonucu elde edilecek orandır. Katılım oranında kullanılan ağırlıklar, Bretton Woods kota sisteminde olduğu gibi, her beş yılda bir yeniden gözden geçirilecektir.

Md.30 Yasanın önemli hukuki boyutları olan bir maddesidir. Bu maddeye göre, Md.28'deki sermaye haklarına bağlı olmaksızın, ulusal merkez bankaları AMB'na ECU 50.000 milyona kadar döviz rezervi sağlayacaktır. Sağlanacak döviz rezervleri üye ülke paraları, ECU, IMF rezerv pozisyonu ve SDR dışında olacaktır. Üyelerin rezerv varlıklara katılımı sermaye paylarıyla orantılı ve sabit olacaktır. Her üye merkez bankası, rezerv pozisyonuna katılımı kadar AMB'ınca kredilendirilecektir. Rezerv varlıkların genişletilmesinde Banka İdare Meclisi yetkili kılınmaktadır. Transferi sağlanan rezervleri muhafaza etme ve işletme hakkı Bankaya ait kılınmıştır. Banka, ayrıca, IMF nezdinde rezerv pozisyonu ve SDR bulundurma ve bulunan bu gibi varlıkları ortak bir havuzda birleştirme yetkisine sahiptir. Ulusal bankaların ellerinde kalan rezervler ile mali operasyon yapmalarını, topluluk para politikasında uyum sağlamak için AMB'nın onayına bağlanmıştır. Bu bağlamda, AMB'nın onayı alınmadan, üye ülke merkez bankaları rezerv pozisyonu işletemeyecektir. Bu ulusal merkez bankalarını euro üzerinden altın veya döviz alıp satarak rezerv oluşturacak kazanç elde etmesine engel olan bir maddedir. Ancak bu kısıt, üyelerin uluslararası kurumlara olan yükümlülüklerini yerine getirmede bağlayıcı değildir.

Md. 27 ve Md.35 AMB'nın işlemlerinin İdare Meclisi tavsiye ve onayı ile bağımsız denetçiler tarafından denetlenebileceğini belirtmektedir. Bağımsız denetçilerin seçimi İdare Meclisinin kararına bırakılmaktadır. Böylelikle, ulusal merkez bankalarının denetçi atanmasında telkinleri kontrol altına alınmaktadır. Banka işlemlerinin denetlenmesi dışında Banka, yargısal denetimde Adalet Divanının⁹⁵ yargı denetimine bağlı kılınmıştır. Metinde, Uluslararası Adalet

⁹⁵ Court of Justice karşılığı kullanılmıştır.

Divanı⁹⁶ adı kullanılmadan Adalet Divanı adı kullanılmıştır. Bu hukuki olarak bazı tanımların ulusal yargıdan yana kullanılabileceğine işaret edebilir.

Bankanın karara bağlanan ve bağlanmayan işleri, anlaşma hükümlerine uygun olarak Adalet Divanı tarafından gözden geçirilmeye ve yorumlanmaya açık tutulmuştur. Md.35'in önemli bir kuralı, ulusal merkez bankalarının AMB'na karşı yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde, durumun yazılı olarak saptanması ile AMB tarafından konunun doğrudan Adalet Divanına götürülebilecek olmasıdır. Ancak, ulusal hukuka bağlı işlemler ile uluslararası hukuka bağlı işlemler arasında çelişki oluştuğunda, ilk derece mahkemenin ulusal mahkemeler mi olması gerektiği maddede açıkça belirtilmemektedir. AMB kendi anlaşmasından doğan yükümlülükleri taşıyacaktır. Ulusal merkez bankaları ise, kendi iç hukuklarının yükümlülüklerini yerine getirmekten sorumlu olacaktır. Burada dikkati çeken nokta, ulusal merkez bankalarının iç hukuklarından doğan yükümlülükleri ile AMB'na karşı olan yükümlülükleri çeliştiğinde, AMB kendine karşı yükümlülüğün yerine getirilmesini isteme hak ve önceliğine, anlaşma gereği, sahip olmasının onu yargı mercii belirleme üstünlüğüne sahip kılıp kılmayacağıdır.

Md 40, AMB'nı üye devletler bölgesinde kendi görevini yapması için gereken öncelik ve muafıklardan Avrupa Birliği öncelik ve muhafiyetleri hakkındaki protokol uyarınca yararlanma hakkına sahip kılmaktadır. Banka işlemleri Başkan veya Yönetim Komitesinin iki üyesinin imzasını taşıması veya Başkan tarafından yetkilendirilmiş iki memurunun imzası ile bağlayıcı yasal taahhüt oluşturacaktır. Başkan, tek imza ile hukuki bağlayıcı işlem yapabilmektedir. Aynı derecede, Yönetim Komitesinin iki üyesi veya Başkanın yetkilendirdiği iki memur

⁹⁶ International Court Of Justice yerine kullanılmıştır.

bağlayıcı imza yetkileriyle donatılmış olmaktadır. Banka memurlarına imza yetkisinin verilmesi doğrudan Başkan izinine bağlanmıştır.

Md.43 Üye ülke merkez bankalarının kendi iç hukuklarına göre para politikası sahasındaki güçlerini, AMB kuruluş anlaşması hükümlerine aykırı olmamak koşuluyla korumasına izin vermektedir. O halde, ulusal merkez bankaları kendi bölgelerinde kaydi para yaratabilirler.

AMB yapısında ilginç bir nokta, Md.45 ile Bankaya üçüncü bir karar organı olarak eklenen Genel Konseydir. Genel Konsey, AMB'nın Başkan ve Başkan Yardımcısı ile ulusal merkez bankaları başkanlarının katılımından oluşmaktadır. Yönetim komitesinin diğer üyeleri oy hakları olmaksızın Konsey toplantılarına katılabilmektedirler. Konseyin sorumlulukları Md.47'de düzenlenmiştir. Konsey, Md.44 ile tanımlanan üçüncü aşamaya geçiş süreci hedeflerine ulaşmayı sağlamakla görevlendirilmiştir. Bu bağlamda, anlaşma maddeleri uyarınca danışma işlevi sürdürecektir. Konsey üye merkez bankalarından ve kurumlarından istatistiki bilgi isteyebilecek ve AMB yasası maddelerine uyum için gerekli her önlemi alacaktır. Konsey, tek paraya geçiş için gereken, ulusal paraların geri dönülmez sabit kurlarının hesaplanmasına katkıda bulunacaktır. Konseyin hukuki varlığı sınırlandırılmamıştır.

Anlaşma Md.9.3 ile İdare Meclisi⁹⁷ ve Yönetim Komitesi⁹⁸ olarak belirlenen Bankanın iki karar organına md. 45 ile üçüncü karar organı olarak eklenen Genel Konseyin⁹⁹ varlığı, ek bir düzenleme olmadan devamlı kılınmaktadır. Buna neden gerek görüldüğü açık değildir. Ancak, İdare Meclisi ile Genel Konsey arasındaki fark,

⁹⁷ Governing Council karşılığı kullanılmıştır.

⁹⁸ Executive Board karşılığı kullanılmıştır.

⁹⁹ General Council karşılığı kullanılmıştır.

kuruluş aşamasına katılan 11 ulusal merkez bankası başkanlarının onayı ile Yönetim Komitesine atanan 4 temsilci olmaktadır. Bu dört üyenin Konseyde oy hakkının bulunmaması, Konsey kararları için yapılacak oylamada Yönetim Komitesinin alınacak kararlara etkisini azaltmakta, buna karşı ulusal merkez bankalarının karar etkinliğini arttırmaktadır. Eşit oy ilkesine göre, 15 sandalyeli Konseyde sekiz oyla karar alınabilmektedir. Genel Konsey kararlarının İdare Meclisince benimsenmesi gerekir mi? Anlaşma akışına göre, Konsey kararları birleşme işleri ile sınırlı tutulduğundan, alınan kararlar kuruluş statüsü hukukunu değiştirmedığı sürece, Bankanın işlemlerine etkisi olmayacağı düşünülmektedir.

22. Para Hukuku: Sonuç.

II. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan uluslararası ödeme sistemi ve bu sistemin hukuki alt yapısını oluşturan Bretton Woods anlaşmalarının sabit-altın pariteli esası günümüzde işlevini yitirmiştir. Anlaşmanın bu hükmüyle ilgili uygulamanın serbest kur rejimine geçişle fiilen işlevini yitirdiği görülmektedir. Avrupa Merkez Bankası, yeniden oluşturulmaya çalışılan mali sistem için Avrupa grubunun attığı yeni bir adımdır. Ancak, bu adımın ekonomik tabanının nasıl oluşacağı henüz açık değildir. Avrupa Birliğine katılan ülkelerin siyasi entegrasyonunda gösterecekleri başarı, bu girişimin ekonomik sonucunun açığa çıkması için gereklidir.

AMB yasası, para hukuku açısından yeni bir doğal hukuki kaynak olmaktadır. Ancak, bu kaynağın doğal ekonomik gücünün sınırları tam olarak belli değildir. Bu sınırlar, bir ölçüde, AB'nin kendi bölgesi dışında yapacağı uluslararası ticarete sağlayacağı üstünlüklerle belirlenecektir. AB, eğer, ticareti sadece birlik içi bölgede özendircekse, bu siyaset euronun doğal ekonomik gücünün oluşmasına engel olacaktır. AB dışında euronun rezerv para olarak

talep edilmesi, AB'nin dışticarete, kendi bölgesi dışına çıkabilme yeteneğine bağlıdır.

Avrupa topluluğunun en büyük ticaret alanı Amerika kıtasıdır. Diğer yandan, ABD ve AB hem kendi bölgelerinde hemde kendi bölgeleri dışında oluşan ticaret merkezlerinde birbirleriyle rakabete zorlanmaktadırlar. O halde, AB rekabetçi bir siyaset izleyecekse, öncelikle Amerika ve Asya lkelerinde rekabetçi ticari ilişkiler içine girebilmelidir.

Uluslararası Para Kurumunun ulusların borçlarını tahkim görevi üstlenmesi serbest kur rejimlerinde anlamlı değildir. Zaten, Bretton Woods anlaşmasının serbestlik ilkesi ve mali sistemin değişen yapısı, uluslararası ticaretten doğan ykmllkleri, gönüllü ödeme dışında, koruyucu bir hukuki bütünlük içinde değildir. Anlaşmanın yükümlülüklerin satınalma gücünü koruyucu bir çok kuralı, serbest kur rejiminde etkin bir kontrol aracı olmaktan uzaklaşmış gözükmektedir.

Bu nedenle ki, Uluslararası Para Fonu döviz kurlarının ekonomik politikadaki yerini ve önemini korumak için döviz kurları rejimlerine alternatif olarak, ye ülkelerin para politikaları yoluyla paritelerdeki dengesizliğe neden olan potansiyel tutarsızlıkları gidermek üzere seçtikleri kur rejimiyle uyumlu politika karışımları uygulamasına izin vermektedir. Para Fonunun yelerine önerdiği hali hazır politika seçenekleri; döviz kuru çapası, seçilmiş para arzı çapası, enflasyon hedeflemesi, Fon destekli diğer parasal programlardan ibarettir. ye lkeler, bu seçeneklerden biri veya birkaçını uygulayarak döviz kurlarındaki dengesizlikleri giderebilecektir. Ancak, euronun tedavüle girmesiyle paritelerdeki dengesizlik sorunu bloklar arası siyasi çekişmenin bir unsuru olacaktır. Bu noktada Para Fonu, gerek ABD ve gerekse AB'nin siyasi

desteği olmaksızın uluslararası mali sistemdeki yer ve önemini korumakta güçlölkle karşılaşılabilecektir.

Bu çalışma, Para Hukuku alanında hukuki kaynakları ve bu kaynakların paraya attettikleri Hukuki değeri ortaya çıkarmaya çalıştı. Çalışmanın bulguları arasında Bretton Woods Anlaşmaları ile kurulan ödeme sisteminin, yeni ekonomik olgular karşısında hukuki yapısında oluşan zayıflıklara dikkat çekildi. Uluslararası bankacılık alanındaki gelişmeler, elektronik ödeme sistemleri, Bretton Woods Anlaşmasının hukuki güvencelerinin genişletilmesini gerekli kılmaktadır. Uluslararası ödeme sisteminin altın tabanlı değeri ölçeği üzerine oturtulmuş geleneksel yapısından uzaklaştığı görölmektedir. Yeni yapı içinde para, onu ihraç eden ölkelerin ekonomik güçleriyle değeri kazanmaktadır. Bu güç sürekliliğini yitirdiği takdirde, bir ölkenin gelecekte karşı karşıya kalacağı Hukuki yükümlölükleri nasıl yerine getireceği belli değildir.

KAYNAKÇA

Abaan, Ernur D., 1987. "Parasal Şok ve Reel Ekonomik Etkinlik" **METU Studies in Development**, (14) 3, 271-282.

Abaan, Ernur D., 1995. "Enflasyonla Mücadelede İktisadi Politika ve Deneyimler," **TC. Merkez Bankası Tartışma Tebliği** No:9406, Ankara, Mayıs 1994.

Abaan, Ernur D., 1995. "Türkiye'de Serbest Döviz Piyasası Etkinliği," **TC. Merkez Bankası Tartışma Tebliği** No:9512, Ankara, Kasım.

Abaan, Ernur D. 1995. "Türkiye'de Paranın Dolaşım Hızı Durağan mı?" **TC. TC. Merkez Bankası, Tartışma Tebliği**, No:9513, Ağustos.

Abaan, Ernur D. 1997. **Para: Teorik Bir Tarama ve Tartışma**. TC. TC. Merkez Bankası, Tartışma Tebliği, No:1997/3, Mart.

Abaan, Ernur D. 1998, 2002. **Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler**,. TC. Merkez Bankası, Tartışma Tebliği, No:2002/3, Ankara 1998, 2002.

Abaan, Ernur D., 2002. **Merkez Bankaları ve Türev Piyasa Riskleri**, TC. Merkez Bankası, Tartışma Tebliği No:2002/2, Ankara, 28 Şubat 2002.

The Bretton Woods Agreements, The Avalon Project at the Yale Law School. Boughton, James M., 2002. Why White, Not Keynes? Inventing the Postwar International Monetary System., **IMF WP/02/52**.

International Encyclopedia of the Social Sciences

Everymann's Encyclopedia., Vol.III, s.1079. New York.

The Encyclopedia Americana, International Edition., New York.s.162.

The New Palgrave A Dictionary of Economics., Vol 2. Eds J. Eatwell, M.Milgate, P. Newman. Vol 2.

Protocol Of The Statute Of The European System Of Central Banks And Of The European Central Bank., ECB. Compendium.2002.,

Constitution Of The ESCB., History-Three Stages Towards EMU. 2002. <http://europa.eu.int/eur-lex/>

(-----) **Selected Decisions.**, 1994, Ed.19., Washington D.C. June 30.

(-----) **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu**, Ankara, Mayıs 2002.

(-----) "Piyasa Yapıcılığı Sistemi," Hazine Müsteşarlığı, www.treasury.gov.tr

(-----) Avrupa Merkez bankası Kanunu Protokolu, Constitution of the ESCB, Publication of the irrevocable euro conversion rates. <http://europa.eu.int/eurobirth/>

Öztan, Prof. Dr. Bilge, **Türk Medeni Kanunu**, 2. Baskı., Çankaya Hukuk Fakültesi, Ankara, 2002.

(-----) "Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions", 2001. IMF Publication, Washington D.C.

Margaret Garritsen deVries, **The International Monetary Fund, 1972-1978, Vol.II:Narrative and Analysis**, IMF Publication, Washington D.C., 1985.

Margaret Garritsen deVries, **The International Fund, 1966-1971, Vol.I:Narrative**, 1976, IMF Publication, Washington D.C.

Margaret Garritsen deVries, **The International Fund, 1966-1971, Vol.II:Documents**, 1976, IMF Publication, Washington D.C.

(-----) **Central Banking Legislation, Vol II: Europe**, 1967, IMF Publication, Washington D.C.

Tarlan, Dr. Selim, 1986., **Tarihte Bankacılık**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu, Yayın No:1986/283.

(-----) **Encyclopadia Britannica**, 1999, CD. Multimedya Edition.

Boughton, James M., 2002, "Why White not Keynes? Impeding the Postwar International Monetary System," IMF Working Paper, WP/02/52, March.

(-----) Constitution Of The United States, and Declaration Of Independence.

Siklos, Pierre L., 1999, "Inflation-Target Design: Changing Inflation Performance in Industrial Countries., **Fed of St. Louis: Review**, March/April.

TDK **Türkçe Sözlük**, ,Türk Dil Kurumu, 1959. 3. Baskı., 1959.